MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No. : 451

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ YAYIN No. : 379

# KAMU MALİYESİ TEORİSİ (I)

## (TEMEL İLKELER)

Richard A. MUSGRAVE

Çeviren : **Doç. Dr. Orhan ŞENER**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL — 1987

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No. : 451

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ YAYIN No. : 379

# KAMU MALİYESİ TEORİSİ

## Kamu Ekonomisi Alanında bir İnceleme

Richard A. MUSGRAVE

Harvard Üniversitesi Profesörü

Uluslararası Öğrenci Baskısı

Çeviren : **Doç. Dr. Orhan ŞENER**

Tokyo Auckland Düsseldorf Johannesburg London Mexico New

Delhi Panama Sao Paulo Singapore Sydney

**McGHAW-HİLL KOGAKUSHA, LTD. 1958**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

FATİH YAYINEVİ MATBAASI — Tel. : 527 23 72
Alibaba Türbe Sokak No. 21/3 - Nuruosmaniye/İST.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İyi İnsan, Mustafa Berkut BUDAK'a

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# ÖNSÖZ

Ekonomi disiplininin bir branşı olarak Kamu Maliyesinin karışık bir geçmişi vardır. Büyük ekonomistlerden bazıları - özellikle Ricardo, Edgeworth, Wicksell ve Pigou - vergi teorisi alanına cesaretle girerlerken, kamu harcamalarına daha az bir önem vermişlerdir. Bu nedenle, kamu harcamaları konusu tam olarak incelenmemiştir. Kamu Maliyesi alanında literatür tarihsel ve kurumsal bir biçimde gelişti. Bu gelişmeler sırasında esas öncelikler mali kanunların yasalaşması ve yönetimine ilişkin olarak, daha pratik yönlerine verildi.

Gerçekten, bunlar önemli konulardır. Bir verginin etkisi, tesirlerinin neler olacağını anlatmaya değil, fakat ne olduğunun ortaya konulmasına bağlı bulunmaktadır. Öte yandan, toplumun sosyal ve tarihsel konumunun açıklanması ise, siyasal karar alma mekanizmasının yorumunun yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, Kamu Maliyesinin sorunları ekonomik bir analizle de ele alınmalıdır. Bu nedenle, uluslararası ticaret gibi alanlara başarılı bir biçimde uygulanmış olan ekonomik teorinin genel çatışı, aynı özenle Kamu Maliyesi alanına da uygulanmalıdır.

Son yıllarda bu ekonomik teorinin Kamu Maliyesi alanında da uygulamasını yapma yönünden, ekonomistler arasında oldukça artan bir eğilim başlamıştır. Bu yapıtımız ise, bu yaklaşıma bir katkıda bulunma amacıyle hazırlanmıştır. Kitabın hazırlanması, bütçenin saptanmasının bir ekonomik teorisi adındaki doktora tezimin yazılması sırasındaki, konuyu önemle ele almak için girişimde bulunduğum tarihlere kadar uzanır. Daha sonraları ise, günümüz ekonomistlerinin çoğunun yaptığı gibi, ben de politika saptayanlarla ve politika yapımı ile direk ilişkide bulunmaktan yararlandım. Böylece, pür Kamu Maliyesi teorisi ile devlet yönetimi arasındaki ilişkiyi - ya da ortaya çıkabilecek olan boşluğu - gözleyebilme olanağım oldu. Bu uğraşılarım, teorik sorunların çözümüne ilişkin ilgimi zayıflatma

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



yerine, aksine cevap verilmesi yararlı olan bazı sorunlar bulmama yardım etti.

Günümüzde ekonomik sorunların kesin bir biçimde ortaya konulması gerektiği görüşünü savunanların aksine, devletin akıllı ve medeni bir biçimde yönetimesi ile sorumluluklarını yerine getirmesine, bilimsel bir güdüyü tatminden çok, demokrasinin temelini oluşturduğu için inanmaktayım. Gerçekten, devlet yönetimi sosyal ahlâk kurallarının ve medeni yaşamın bir deneme alanıdır. Devletin akıllıca yönetimi, ilgili ekonomik ilişkilerin anlaşılmasını gerektirir. İktisatçı ise, böyle bir açıklamaya yardım ederek, daha iyi bir toplumun oluşturulmasına katkıda bulunmayı umabilir. İşte bu nedenler benim niçin Kamu Maliyesine özel bir ilgi duyduğumu göstermektedir. Ve aynı neden, bilimsel bir merakın giderilmesinden de önemli olarak, iyi bir toplum yaşamı için gerekli olan koşulların araştırılması işini bu alanda yapmama yol açmıştır. Ancak, böyle bir toplum biçimi değer yargılariyle ilgili bulunmaktadır. Değer yargıları ise, ekonomistin incelemek için seçtiği konular arasına girmemektedir. Bundan sonrası için ekonomistin görevi, sorunun bilimsel yönüne el atmak ve böylece objektif bir yanıt aramaktır.

Geçen asrın sonunda, Kıt'a Avrupası ekonomistleri bütçenin saptanmasiyle ilgili olarak normatif teorinin oldukça ateşli bir tartışmasını yaptılar. Normatif yaklaşım, bindokuzyüzyirmilerde Pigou'nun Refah Ekonomisi teorisini Kamu Maliyesi alanına uygulamasına kadar devam ettirildi. Bununla birlikte, Pigou ile Keynes arasında yaşayan ekonomistler arasında, bütçe politikasının ekonominin işleyişi üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalara fazla bir ilgi gösterilmemiştir. Bu yöndeki araştırmalar, telafi edici maliye politikası ve maliye politikasiyle ilgili yeni kavramların bütçe politikasını ekonomik mekânizmanın tam merkezine soktuğu bindokuzyüzotuzlarda önemli ölçüde teşvik edildi. Bu yeni genç teori ana dalların umduğu standartlara uyamazken (hangi küçük uyar ki?) normatif yaklaşımı Kamu Maliyesi alanına doğru yöneltti ve daha da önemlisi, teorik iktisatçıların ilgisini mali sorunların incelenmesini teşvik edecek biçimde çekti. Bunun sonucu olarak, iktisatın diğer uygulamalı alanlarında ortaya konulan herhangi bir teori ile karşılaştırılabilecek düzeyde olmak üzere, makro ekonomik teorinin bütçe politikasının rolü üzerinde bir literatür geliştirildi.

Ancak, Kamu Maliyesinin ekonomi disiplininden bu biçimde doğuşu, Keynes'in Genel Teorisi ile başlayan ve Post-Keynezyen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



tartışmaları izleyen gelişmelerle devam eden, makroekonomik türde olduğu gibi sınırlı ve tek yönlü olmuştur. Bu sıralarda Kamu Maliyesinin makroekonomik teorisi derinliğine incelenirken, bütçe politikasının gelir dağılımı ve özel sektördeki kaynakların ayırımı üzerindeki etkileri daha az bir ilgi görmüştür. Bu yapıtın hazırlanması sırasında, vergi ve harcama teorilerinin bu geleneksel alanlarında daha yapılacak bir çok işin olduğu gerçeği, önemle anlaşılmış bulunmaktadır. Bu amaçla, Telafi Edici Maliye Politikası konusunda bir kitap yazmayı düşündüğüm halde, ancak girişimim bu kitabın üçte birini kapsayan İstikrar Politikası konularını incelemeye dönüştü.

Gerçekten, bu yapıtı Kamu Maliyesi Teorisi alanında bir çalışma olarak gösterme yönünden oldukça kararsızım. Çünkü, ele alınan sorunlar esas olarak Kamu Maliyesi alanında karşılaşılanlarla aynı değildir. Kitapta incelenen konular likidite ya da yatırım kazançlarından çok, kaynak kullanımı ve gelirin dağıtımı konularıyle ilgili bulunmaktadır. Bu nedenle kitabı, daha iyi bir Alman deyimi olan Staatswirtschaft anlamında olmak üzere, Kamu Ekonomisi alanında bir çalışma biçiminde isimlendirmek daha iyi olur. Eğer, daha geleneksel olan Kamu Maliyesi başlığını kitabın ismi olarak kullanmışsak bunun nedeni, sadece tüketicinin alışık olmadığı bir etiketle karşılaşmamasını sağlamaktır.

Bu kitap başlıca dört kesime ayrılmıştır. I. nci kesimde, bütçe politikasının aynı önemdeki amaçlarıyle istikrarı sağlamanın fonksiyonel maliye amacını birleştirerek ve sosyal gereksinmelerin giderilmesi için mal ve hizmet arzı ile gelir dağılımında yapılacak olan ayarlamaları içerecek biçimde, kamu sektörünün bir ekonomik teorisinin genel çatısını ortaya koymaya çalıştım. Ancak, bir dereceye kadar ütopik sayılan bu planı tamamen subjektif» biçiminde verilen kesin bir yargı nedeniyle önemsiz saymamalarını okuyucularımdan rica ediyorum. Okuyucularım bu planın uygulanabilirliğini, hızlı yasalaştırma umuduyla değil, fakat bütçe politikasının temel konuları üzerinde düzenli düşünme yöntemi ile test edilmesine bıraksınlar.

İkinci kesimde, Refah Ekonomisi ilkelerinin bütçenin saptanmasına ilişkin konulara uygulanmasını ele almaktayım. Burada bütçe politikasının görevi, ekonomide tam istihdamın sağlandığı var sayılarak, kaynakların etkin dağıtımının ve gelirin «adil» dağılımı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



nın sağlanması biçiminde öngörülmüş bulunmaktadır. Bu ise, her kamu ekonomisi teorisi için ortak olan, hangi sosyal gereksinmelerin giderilmesi gerektiği ve bunun için kimin ödemede bulunacağının saptanması sorunu ile ilgili bulunmaktadır. Bu amaçla, Fayda ve Ödeme Gücü ilkelerinin ışığı altında, doktrinde ortaya çıkan yeni gelişmeleri de gözden geçirerek, Refah Ekonomisinin en yeni teorilerinin bulgularını sözkonusu sorunlara uygulamaya çalıştım. Ancak, bunun ötesinde aşırı vergi yüküne yolaçmayacak olan etkin vergi ve harcama politikasının saptanması işi ile yatay eşitliğin öngördüğü temel ilkelere uygun düşecek olan, bir vergi yapısının düzenlenmesi sorunu kalmaktadır. Yatay eşitliğin sağlanması ile ilgili olarak, bu konudaki literatürün en iyi biçimde Henry Simons'un temel çalışmalarında yoğunlaştığı gerçeğinden hareket ederek, sorun bu açıdan özlü bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Kesimin sonunda ise, sosyal hesaplamalarda yer alan bütçe kalemlerinin ele alınmasını ve ölçülmesine ilişkin konuları incelemekteyim.

Üçüncü kesimde, sorunların genel boyutlarını bütçe politikasının yansıması ve etkileri ile ilişkileri yönünden ele almaktayım. Bu amaçla, kavramların - özellikle yansıma kavramlarının tanımlanması ile işe başladım. Bu iş için ölçeceğimiz şeyin tam olarak ne olacağı biçimindeki deneysel güçlüklerin çözümlenebileceğini varsayıyoruz. Bunu yanıtlayabilmek için, belli vergi ve harcamaların sonuçlarının incelenmesi ile ekonominin çeşitli karar alma üniteleri üzerindeki bütçe politikalarının (farklı harcama ve vergileri içeren) etkilerinin araştırılması arasında bir seçimin yapılması gerekir. Analitik nedenlerle sonraki durum seçilmiştir. Böylece hepsi de tamamen kısmi denge konumu içinde ele alınan biçimde, çeşitli vergi ve harcama politikalarına tüketiciler, işgören, işletmeler ve yatırımcıların reaksiyonlarını ele alan bir seri bölüm bu kesim içinde yer almıştır.

Daha sonraları, sadece tüketim mallarının üretildiğini varsayan basit bir model ile açıklamalarımıza başlayarak, kapital formasyonunun da yapılmakta olduğunu öngörerek, Say Kanununun geçerli olduğu bir model üzerinde ilerleyerek, sorunu genel denge konumu içinde yeniden ele almaktayım. İşlerliği olan yansıma kavramı ve anahtar niteliği taşıyan belli deneysel ilişkilerden yararlanarak, Walrasyan analizin aşırı karışıklığını sadeleştirmeye çalışmaktayım. Her nekadar, milyonlarca mal ve faktörün fiyatının ne olacağına ilişkin sorunlar çözümlenmeden kalırken, bu amaçla genel eğilimin sonuçlarını elde etmeye çalışmaktayım. Bu konuda bazı ilerlemele-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rin hızlandırılması isteniyorsa, kuşkusuz ki bu yaklaşımın düzeltilmesi gerekmektedir. Bunun için oransal fiyatların n—1 güneş serisinin yaklaşıma sokulması gerekmektedir.

4 ncü kesimde ekonomik istikrarın bir aracı olarak, mali politikanın sorunlarını incelemeye dönmekteyim. Bu amaçla, gelirin oluşumuna ilişkin teorinin kısa bir açıklamasiyle kesime girilmektedir. Daha sonra ise, önce tüketim üzerindeki etkilerine birinci derecede önemin verildiği geleneksel yaklaşım biçiminde ve sonra yatırımlar üzerindeki etkilerinin gözönünde bulundurulduğu bir sistem içinde, telafi edici maliye politikasının mekanizması incelenmektedir. Bu konuları karşılaştırmalı statikler yönünden tartıştıktan sonra, mali dinamiklerin gelişmekte olan sorunlarını incelemekte ve mali politikayı ekonomik gelişmeyle ilişkilendirmekteyim. Bunu telafi edici maliye politikasında etkinlik ve esneklik konularının başka bir yorumu izlemektedir. Daha sonra ise, açık ve artık bütçeden kaynaklanan ekonominin likid yapısında ortaya çıkan değişikliklerin sonucu olarak, telafi edici maliye politikasının etkilerini incelemeye dönmekteyim. Bu incelemelerin sonucu olarak, borç ve para politikası sorunu mali politikanın sorunlariyle birleştirilmektedir. Öte yandan, devlet borçlanmasının klasik teorisine bir bölüm daha sokulmuş olup, ancak bu bölüm ikinci kesimin etkinlik sorunları ile ilgili olarak okunulabilir.

Telafi edici maliye politikasının konulariyle uğraşırken, maliye politikasının etkilerinin uygulanmakta olan gelir oluşumu politikasının özel yapısına nasıl bağlı olduğunu göstermeye çalıştım. Makro ekonomi teorisine ilişkin bilgilerimiz çoğaldıkça, telafi edici maliye politikası ilk kaynaklandığı Keynezyen sistemdeki yalın biçiminden, daha kompleks bir görünüm kazanmaya başlamaktadır. Bu nedenle ve özellikle, sorunun depresyon yönünü olduğu kadar enflasyon yönünü de gözönünde bulundurmaya ve mali operasyonların alacakların yapısı üzerindeki etkileriyle, gelir etkileri üzerindeki önemini belirtmeye çalıştım. Daha da önemlisi, etkin bütçe politikası için gerekli olan istikrar politikası ayrıntılı koşullar altında incelenmeye çalışılmıştır. Bu politika, istikrarı olduğu kadar sosyal mal ve hizmetlerin sağlanması ve gelir dağıtımına ilişkin düzenlemeleri de hesaba katmalıdır. İstikrarı sağlama fonksiyonu ise, bu amaçları bozmayacak biçimde yerine getirilmelidir. Gerçekten, sorunun klasik yönü ile Keynezyen yönünün birleştirilmesi bu kitabın ana teması olmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Bu çalışma boyunca, çözümlenmiş ya da çözümlenmemiş olan, ekonomik teorinin bütün sorunları ile uğraşılmaktadır. Ancak, bütün bu sorunlar yeterli düzeyde işlenmemiş olup, önemli boşluklar henüz doldurulamamıştır. Bu nedenle, okuyucu bu manzara üzerinde rötüşler yapmak isteyebilir ya da bazı figürler eklemek isteyebilir ki, böylesi daha iyi olacaktır. Bununla birlikte, «yeni başlayanların ya da ileri düzeydeki» öğrencilerin kamu maliyesine sistemli bir giriş özelliği taşımasından dolayı, bu yapıtı yararlı bulacaklarını ummaktayım. Matematiğin kullanımını sınırlamaya çalışırken, bu konuda her zaman başarılı olamadım. Doğuştan bir matematikçi ekonomist olmadığımdan, sorunları mümkün olduğu kadar basit bir biçimde ortaya koymaya çalıştım. Ancak, sorunların bu biçimde ele alınışı bazen ciddi arkadaşlarımca bile, son derece ayrıntılı bir açıklama olarak görüldü. Bazı belli açıklamalar sırasında, okuyucunun sadece basit cebir bilgileriyle izleyebilmesine olanak sağlamak amaciyle matematiksel anlatımlar, hem doğrusal ve hem de genel biçimiyle verilmektedir.

Bu kitabın olgunlaştırılması sırasında çok sayıda kişinin yardımı olmuştur. Bunlar arasında, Amerika Birleşik Devletlerine ilk geldiğim sıralarda kamu maliyesine ilgimi çeken merhum H.H. Burbank'ı; öğretisi ve ve dostluğu için kendisine en çok şükran borcum olan Alvin Hansen'i; Harvard'da Hansen ile birlikte dokuzyüzotuzların sonlarında (yaratıcı düşünmenin temelini oluşturan) mali politika seminerlerini veren John H. Williams'ı; ve kamu hizmetlerine ilişkin olarak ekonomistin görevini («doğru düşün, politikanın saptanmasına da katıl») biçimindeki önerisiyle Washington'daki Yöneticiler Kurulunda uzun süre kalmama neden olan, merhum E.R. Goldenweiser'i saymalıyım. Kuruldaki birlikte geçirdiğimiz senelerde, bu yapıtta ortaya konulan bir çok görüş üzerinde Evsey D. Domar'ın katkısı oldu. Daniel B. Suits, sayısız kahve içimleri sırasında, teori< konuları düzeltmelerde yardımcı oldu. Bütçenin etkin bir biçimde saptanması konularında Paul R. Samuelson'un yardımı oldu. Saymur E. Harris ile E. Cary Brown, en son aşamalarında yapıtın ilk metnini okudular ve değerli katkılarda bulundular. Louis Leferber, eserin tamamını gözden geçirerek ona iyi bir biçim verdi. Dinamikler ve büyüme konularının tartışılması sırasında Herber Geyer önemli katkılarda bulundu. Dinamikler konusunda yararlı öneriler Arthur Goldberger, Assar Lindbaok ve Warren Smith tarafından yapıldı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Ayrıca, verdiği burs ile bu kitaba başlamamı sağlayan Guggenheim Vakfına, Michigan Üniversitesinin Fakülte araştırma Fonuna ve yardımıyle araştırma giderlerini ve yazma harcamalarını karşılayan Ford Vakfına teşekkür ederim.

Ayrıca, eserin ilk metninin çeşitli aşamalarının yazılması sırasında sabırlı birer dinleyici olarak özveride bulunan ve kritikleri ve yanıtları ile eserin tamamlanması için gerekli motivasyonu sağlayan Michigan Üniversitesinde on seneden çok ders verdiğim yüksek lisans öğrencilerime de teşekkür borcluyum. Son olarak, bu çabanın alternatif maliyetini sabırla yüklenen karıma da teşekkür ederim. Söylemeye gerek yok ki, bu sayılan kimselerin yardımları olmasay dı, bu işi beceremezdim. Bu kişiler eserde iyi olan şeyler için benden daha çok kıvanç duymaya hak kazandıkları gibi - bunu benzer biçimde ifade edersek - bazı hatalardan da sorumlu tutulabilirler.

Michigan Üniversitesi
Ann Arbor
İlkbahar, 1959

**Richard A. Musgrave**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA UNIVERSITESI 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# İÇİNDEKİLER

Önsöz

Birinci Kesim: **SORUNLARIN ORTAYA KONUŞU** ... ... ... ... 1

Bölüm 1. **KAMU MALİYESİNİN ÇOK YÖNLÜ TEORİSİ**

A. GİRİŞ ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 3

Kamu Ekonomisi Teorileri. Bütçe Politikasının Üç Amacı

B. KAYNAK AYIRIMI BRANŞI ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 7

Kaynak Ayırımında Düzenleme Yapılmasını Gerektiren Durumlar. Sosyal Gereksinmeler. Bütçe ile Giderilen Özel Gereksinmeler. Kamusal Gereksinmelerin Giderilmesi için Mal ve Hizmet Arzı. Kaynak Ayırımı Branşı İçinde Vergi ve Harcamaların Fonksiyonu. Bütçede Denklik Zorunluluğu.

C. GELİR DAĞITIMI BRANŞI ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 23

Gelir Dağıtımı Branşının Vergi-Transfer Süreci. «Uygun» Gelir Dağılımı Durumu. Gelir Dağılımının Kaynak Ayırımı Branşında Vergileme ile İlişkisi.

D. İSTİKRAR BRANŞI ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 30

Telcfi Edici Maliye Politikasının Temel İlkeleri. Bütçe Planının Niteliği. Para ve Borçlanma Politikası.

Bölüm 2. **ALT BÜTÇELERİN BİRBİRİNE BAĞIMILILIĞI VE KONSOLİDASYONU**

A. HAYALİ BİR BÜTÇENİN ANLATIMI ... ... ... ... ... ... ... 38

B. BASİT BİR MODEL ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 45

Alt Bütçeler. Alt Bütçelerin Konsolidasyonu. Bazı Sorunlar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



C. MALİ ETKENLİK VE SİYASAL MALİYE ... ... ... ... ... ... 52

Kaynak Ayırımı Branşı ve Telâfi Edici Düzeltmeler. Gelir Dağıtımı Branşı ve Telâfi Edici Düzeltmeler. Gelir Dağılımına İlişkin Görüşler ve Kaynak Ayırımı Branşı.

Bölüm 3. **UYGULAMA SORUNLARI**

A. KAMU ÜRETİMİ ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 58

Konuların Ayırımı. Kamusal Mallar. Devletin Ekonomiye Elkoymasının bir Seçeneği Olarak Kamu Üretimi

B. KAMU PAZARLAMASI ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 64
Devlet Satınalımı. Kamu Satışları

C. ÖZEL SEKTÖRÜN BÜTÇE POLİTİKASINA KARŞI TUTUMU 68

İstenen Sonuca Ulaşmaya Yönelik Uygulamalar. Bir Dış Engel Olarak Bütçe Politikası. Optimal Bütçeye Karşı Vergilendirilebilir Kapasite. Bütçe Politikasının Uygulanmasından Elde Edilen Kazanç ve Kayıplar. Optimal Bütçenin Basitleştirilmiş Bir Modeli.

İkinci Kesim: **KAMUSAL GEREKSİNMELERİN GİDERİLMESİ**

Bölüm 4. **FAYDA YAKLAŞIMI**

A. FAYDA YAKLAŞIMININ GEÇMİŞİ ... ... ... ... ... ... ... ... 81
İki Ana Görüş Genel Konum. Klasik Versiyon.

B. FAYDA YAKLAŞIMI ALANINDA RONESANS ... ... ... ... ... 91
İlk Görüşler. Wicksell. de Viti de Marco.

C. GÖNÜLLÜ DEĞİŞİM MODELİ ... ... ... ... ... ... ... ... ... 98
Lindahl Çözümü. Lindahl Çözümünün Kısmi Denge Konumunda Değerlendirilmesi. Sorunun Genel Denge Yönünden Yeniden Ele Alınması.

D. SOSYAL GEREKSİNMELERİN SUBJEKTİF ÇÖNÜ ... ... ... 117

Bölüm 5. **ÖDEME GÜCÜ YAKLAŞIMI**

A. ÖDEME GÜCÜ KAVRAMLARI ... ... ... ... ... ... ... ... ... 123
Genel Konum. Ödeme Gücü Endeksi. Eşit Özveri Kavramları.

B. ÇEŞİTLİ EŞİT ÖZVERİ KAVRAMLARINA GÖRE VERGİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



FORMÜLLERİ ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 133

Fayda Eğrilerinin Aynı ve Belli Olması Durumunda Özveri-Formülleri., Gelirin Marjinal Faydasının Azalmakta Olduğunu İleri Süren Hipotez. Fayda Eğrilerinin Bilindiği Fakat Kişilerin Farklı Fayda Eğrilerine Sahip Olduklarında Eşitlik Formülleri. Bilinen Fakat Kime Ait Olduğu Belli Olmayan Fayda Eğrilerine İlişkin Formüller. Kişiler Arası Fayda Karşılaştırmalarının Şüpheli Niteliği.

C. BİR REFAH PLANI OLARAK BÜTÇENİN SAPTANMASI ... 150

Vergilemenin Temel İlkesi Olarak Eşit Marjinal Özveri Formülü. Vergilemenin Sosyal Refah İlkesi. Bütçenin Saptanmasıyle İlgili Maksimum Refah İlkesi.

Bölüm 6. **BÜTÇENİN OYLAMA İLE SAPTANMASI**

A. SORUNUN NİTELİĞİ ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 159

B. ÇOĞUNLUK KURALI ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 162

Genel Durum. Bütçe Tercih Türleri. Tek Tür Hizmet Sağlayan Bütçe; Vergi Yükü Sabit Olarak Verildiğinde Bütçe Büyüklüğünün Saptanması. Sadece Bir Hizmet Sağlayan Bütçe; Vergi Yükünün Değişmesi ve Devamlı Artması Durumunda Bütçe Büyüklüğünün Saptanması. Sadece Bir Hizmet Sağlayan Bütçe; Vergi Yükünün Değişken ve Azalan Oranlı Olması Durumunda Bütçe Büyüklüğünün Saptanması. Sadece Bir Hizmet Sağlayan Bütçe; Sabit Vergi Yüklü Vergi Türünün ve Bütçe Büyüklüğünün Saptanması. Birden Çok Hizmet Sağlayan Bütçe; Bütçe Büyüklüklüğünün ve Vergi Yükünün Belli Olduğunda Bütçede Yer Alan Hizmet Bileşiminin Saptanması. Değerlendirme.

C. DİĞER SIRALAMALAR ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 175

Wicksell'in Kaliteli Çoğunluk Kuralı. Çokluk Oylaması Kuralı. Nokta Oylaması.

D. STRATEJİ ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 180

Genel Maliye. Yerel Finansmanın Özel Bir Sorunu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



E. ÖZET ... 184

Bölüm 7. **ETKİNLİK KONUSUNDA DİĞER SORUNLAR**

A. AZALAN MALİYET KOŞULLARI ALTINDA İŞLEYEN ENDÜSTRİLER İÇİN VERGİ-SUBVANSİYON POLİTİKASI ... 188

B. YAN FAYDA VE MALİYETLER ... 193

C. AŞIRI VERGİ YÜKÜNDEN KAÇINMA ... 195

Vergilerin Sabit İşgücü Arzı ve Tasarruf Seviyesi Üzerindeki Etkileri. Çoklu Gider Vergisi Sistemi. Piyasadaki Aksaklıklar. Değişken İşgücü Arzı, Değişir Tasarruf Arzı. Artan Oranlılık ve Diğer Sorunlar.

D. AŞIRI VERGİ YÜKÜ VE GEREKLİ VERGİ GELİRİ ... 215

E. VERGİNİN TARAFSIZLIĞI VE EŞİTLİK İLKELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ... 219

Bölüm. 8. **EŞİT GELİR ELDE EDENLERİN EŞİT VERGİLENDİRİLMESİ**

A. EŞİTLİK ENDEKSİ ... 224

Gelire Karşı Tüketim. Gelir Kavramı. Mükellef Birimi. Toplum İçin Yararlı Özel Gereksinmeler İçin Vergi İstisnası.

B. VERGİ YAPISININ BİLEŞİMİ ... 242

Yatay Eşitlik ve Vergi Yapısı. Fayda İlkesine Uygun Vergileme. Düzenleyici Vergileme.

C. ÇOKLU DÜZEYDE FİNANSMAN ... 251

Pür Federalizm. Konsolide Bütçelerde Yatay Eşitlik. Kamu Hizmetlerinin En Az Düzeyde Elde Edilmesi Güvencesi.

Bölüm 9. **SOSYAL HESAPLARDA BÜTÇE KALEMLERİ**

A. NET MİLLİ HASILADA BÜTÇE KALEMLERİ ... 259

Final Harcamalar. Ara Harcamaları. Düzenleyici Harcamalar. Sermaye Giderleri ve Devlet Varlıkları. Transfer Ödemeleri, Gelirler. İktisadi Devlet Teşekküllerinin Kâr ve Zararları.

B. MİLLİ GELİR HESAPLAMALARINDA BÜTÇE KALEMLERİ ... 274

DİZİN ... 285

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BİRİNCİ KİTAP

## Sorunların Ortaya Konuşu

«Kamu maliyesini tam olarak anlamak için, parasal yönden benzerlikler gibi gözüken servet farklılıklarını çok dikkatli bir biçimde incelemek gerekir.» (A.C. PIGOU, A STUDY IN PUBLIC FINANCE, MacMillan and Co, Ltd, London, 1928, P. 4)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm 1

# KAMU MALİYESİNİN ÇOK YÖNLÜ TEORİSİ

Modern kapitalizm, karma bir ekonomik sistemdir. Bu sistemde, milli hasılanın önemli bir kısmı özel tüketici ve yatırımcılar tarafından satınalınmakta olup, yine önemli bir kısmı ise, özel firmalar tarafından üretilmekte ve arzedilmektedir. Milli gelirin dağılımı ise, büyük ölçüde üretim faktörleri mülkiyeti ile bu faktörlerin piyasada elde ettikleri paylar tarafından saptanmaktadır. Öte yandan milli hasılanın önemli bir kısmı özel gereksinmelerin giderilmesine giderken; özel gelirlerin önemli bir kısmı da devlet bütçesine girmektedir. Böylece, devlet vergi ve transfer ödemeleriyle özel gelir dağılımını büyük ölçüde etkilemektedir. Bütçe politikasıyla ayrıca, özel sektördeki fiyat ve istihdam düzeyi etkilenmektedir. Bu nedenlerle, içinde bulunduğumuz ekonomik ortam, piyasa ekonomisiyle birlikte işleyen oldukça geniş ve son derece önemli payı olan kamu sektöründen meydana gelmiş bir karma sistemdir.

## A. GİRİŞ

Devletin gelir elde etme ve harcama yapma vetiresiyle ortaya çıkan sorunları ele alan bilim dalına, geleneksel anlamda kamu maliyesi denilmektedir. Bu geleneğe uyularak aynı terim, bu bölümün başlığı olarak, büyük bir duraksamayla kullanılmaktadır. Devletin mali uğraşıları gelir ve harcama sorunlarının parasal yönü ile ilgili olduğu halde, kamu maliyesi disiplininin ele aldığı temel sorunlar sadece finansman konularıyla ilgili değildir. Yani, kamu maliyesinin ana konuları para, likidite veya sermaye piyasaları olmayıp; daha çok kaynak ayırımı, gelir dağıtımı ve tam istihdam ile fiyat istikrarı ve büyüme ile ilgili bulunmaktadır. Bundan dolayı gö-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



revimizi, kamu ekonomisi prensiplerinin bir araştırması veya daha doğrusu, devlet bütçesinin uygulanmasiyle ortaya çıkan ekonomi politikası ile ilgili sorunların incelenmesi biciminde düşünmeliyiz.

**Kamu Ekonomisi Teorileri**

İktisatçılar ekonomide yer alan firmalar, şirketler, tüketici birlikleri, sendikalar tüketici bireyler ve diğer karar alma birimlerinin sorunlarını ele alan teoriler geliştirmeye oldukça önem vermişlerdir. Hernekadar, bu sayılan alanlarda çözümlenecek daha bir çok sorunun varlığından sözedilebilirse de, bu konularda yapılan araştırmalarla övünebiliriz. Ancak, kamu sektöründe benzer bir teorimin geliştirilmesi için arada sırada girişilen çabalarla ilgili olarak, aynı başarının elde edildiğini ileri süremeyiz.

Böyle bir teoriye iki ayrı yolla ulaşabiliriz. Bunlardan birincisine göre, Kamu Ekonomisinin başarılı bir biçimde işleyişini sağlayacak olan ilke ve kuralları saptamaya çalışırız. Başka bir deyişle, başlangıçta konulan koşullara dayanılarak optimal bütçe planını saptayıp, bunun nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin yolları araştırırız. Bunun için, Kamu Ekonomisi teorisine optimal veya normatif bir karekter vermemiz gerekmektedir. Kamu Ekonomisiyle ilgili olarak geliştireceğimiz teoriye ikinci yoldan şu biçimde ulaşabiliriz. Uygulanmakta olan mevcut politikaların niçin izlendiğini ve gelecekte uygulanacak olan politikaların neler olması gerektiğini tahmin etmemizi kolaylaştıracak olan teoriyi geliştirmeye çalışırız. Böylece geliştirilen bir bütçe politikası teorisi, siyasal maliyenin bir sosyolojisi olarak düşünülebilir. Bu iki yolla geliştirilen teori ile saptanan amaçlara ulaşabilmek için, yasama faaliyetinin ekonomik sonuçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Yasama ile ilgili olarak birinci teori için, piyasanın çeşitli vergi ve harcama politikalarına karşı nasıl bir reaksiyon gösterdiğini bilmeliyiz ki, optimal çözümü sağlayan politikayı seçebilelim. Yine yasama ile ilgili olarak ikinci teori için ise, piyasanın çeşitli politikalara olan reaksiyonunu bilelim ki, bu reaksiyona uygun olacak biçimde politikalarda yapılacak değişiklikleri önceden tahmin edebilelim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Bu çalışmamızla ilgili olarak birinci derecede optimal bütçe planlamasiyle veya normatif teori ile ilgileneceğiz. Bu konudaki siyasal maliye ile ilgili teori de oldukça önemli ve ilgi çekici olmakla beraber, ileride arada sırada bu teoriyede yollama yapılacaktır (1). Ancak, Kamu Ekonomisiyle ilgili olarak ortaya koyduğumuz normatif model, dünyanın çeşitli ülkeleri tarafından uygulanan mali politikaların başarısını realist bir biçimde açıklayacak şekilde tasarlanmamıştır. Aksine, bu teorinin ortaya konmasının nedeni; eğer optimal bir uygulama gerçekleştirilebilseydi, ne olup biteceğini göstermeye dayanır. Öte yandan, modelimizde sosyal ve ekonomik kurumlar da gözönünde bulundurulmuştur. Bu nedenle, kamu ekonomisinin normatif teorisinin çatısı, hizmet ettiği toplumun siyasal ve sosyal değer yargıları üzerine oturtulmuş olup, optimal bütçe plânının uygulanması ise, piyasa sektörü ile optimal bir biçimde ilişkilendirilmiştir.

Böylece amacımız, bütçe plânının optimal bir biçimde nasıl saptanacağını araştırmak ve bu amaçlara uygun olarak, bütçenin nasıl uygulanabileceğini incelemek olacaktır. Giriş niteliğindeki II nci kısımda yer alan bölümlerin genel çatısı, daha sonra ele alınacak olan sorunları bütün yönleriyle açıklayacak şekilde ele alınmıştır. Ancak, bu kısımda sonradan karşılaşılacak olan sorunlar şimdilik ihmal edilmektedir. II. nci kısımda ise, bütçe politikasının optimal hedeflerinin nasıl saptanabileceği konusunu inceleyeceğiz. III. ncü kısımda ise, istikrar politikası ile ilgili hiç bir sorunun olmadığının varsayıldığı klâsik sistemde, bütçe politikasının uygulanışı konusunun ele alacağız. IV. ncü kısımda, bütçe politikasının uygulanışını telâfi edici maliye politikası yönünden inceleyeceğiz.

---

(1) Mali politika konusunda bkz. Joseph Schumpeter, «Die Krise des steuerstaates», Zeitfragen aus dem Cebiete der Soziologie, Graz, Austria, 1918. (İngilizce çevrisi: The Crises of the Tax State, International Economic Papers, no. 4, s. 5-38, London, 1954).

Marksist bir yorum için bkz. Rudolf Goldscheid, «Wesen und Aufgabe der Musgrave ve Alan T. Peacock (edi), classics in the Theary of Public Finance, International Economic Association, Macmillan ve Co., Ltd., London, 1958).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Bütçe Politikasının Üç Amacı**

Kamu ekonomisinin işleyişine uygun düşecek tek bir normatif veya basit prensiplerden oluşan bir model öngörülemez. Aksine, ayrı ayrı çözümlere ulaşmamıza yol açan bir çok farklı ve dolayısiyle birbiri ile ilişkili fonksiyonlarla karşı karşıya kalmaktayız. Bundan dolayı yapacağımız ilk iş, bütçe politikasının amaçlarını ve sorunlarını belirtmek ve bu amaçlarla sorunların birbiriyle nasıl ilgili olduklarını ortaya koymaktır.

Şimdi, sorunun ayrıntılı görünümünü oldukça yalınlaştırıcı bir açıdan ele alabilmek için, mali planlamanın etkili standartlarının geçerli olduğu hayali bir ülkedeki bütçe politikasının belirlenmesi konusunu inceleyelim. Bu hayali ülkemizdeki Mali Departmanın görevleri, çok yönlü amaçlara bağlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şimdiki açıklamalarımıza uygun olarak bu görevleri üç başlık altında guruplayabiliriz. Bu sınıflandırmaya göre bütçenin mali araçları (1) Kaynak ayırımı (2) gelir ve servet dağıtımının düzenlenmesi ile (3) ekonomik istikrarı sağlayacak biçimde kullanılmalıdır.

Şimdi bu fonksiyonlardan herbirinin hayali Maliye Departmanımızın üç ayrı branşı tarafından yerine getirilmekte olduğunu düşünelim. Bunlar sırasiyle Kaynak Ayırımı, Gelir Dağıtımı ve İstikrar Branşlarıdır. Kaynak Ayırımı Branşının yöneticisi; kaynak tahsisinde ne gibi ayarlamaların yapılacağı, kamu hizmetleri için yapılacak giderlere kimlerin katlanacağı ve arzu edilen amaçlara ulaşabilmek için ne gibi bir harcama-gelir politikasının gerekli olduğu konularında karar vermelidir. Gelir Dağıtımı Branşı yöneticisi; arzu edilen veya uygun sayılan bir gelir dağılımının sağlanabilmesi için, ne yapılması gerektiği konusunda karar almalıdır. İstikrar Branşının yöneticisi ise; fiyat ve tam istihdamı sağlamak için yine neler yapılacağı konusunda karar vermelidir.

Daha sonraları açıklanacak nedenlerden ötürü herbir branşın yöneticisi, diğer iki branşın fonksiyonlarını en iyi biçimde yerine getireceklerini kabul ederek, kendi işini planlayacaktır. Başka bir deyişle, kaynakların tam olarak istihdam edildiği ve gelir dağılımının en uygun biçimde gerçekleştirildiği varsayımına dayanılarak Kaynak Ayırımı Branşı tarafından kaynakların kamusal gereksinmeleri giderecek (tatmin edecek) biçimde tahsis edilmesi planlanmaktadır. Öte yandan tam istihdam gelir düzeyine ulaşıldığı ve bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gelirin kamusal gereksinmelerin giderilmesi için ayrıldığı varsayılarak, milli gelirin arzu edilen veya uygun görülen dağılımı. Gelir Dağıtımı Branşı tarafından planlanmaktadır. Son olarak, İstikrar Branşının yöneticisi, gelirin en uygun biçimde dağıtıldığını ve kaynakların kamusal gereksinmelerin giderilmesi için etken bir biçimde ayrılacağını veri kabul ederek, toplam talep seviyesinin gerekli düzeyini devam ettirebilmek için, ne gibi önlemlere gereksinme duyulacağını kararlaştırır.

Böylece, herbiri değişik amaçları ve farklı uygulama ilkelerine başvurmayı gerektiren bu üç bağımsız plana bağlı olarak bütçe politikası saptanır. Daha sonra ise, bu üç alt plan tek bir vergi ve harcama aletinin uygulanmasını gerektiren net bir bütçede toplanabilir ve birleştirilebilir. Ancak, böyle bir işlem sadece uygulama yönünden kolaylıklar sağlar. Esas sorun ise, her üç branş düzeyinde de etkili olan bir bütçe planının elde edilmesidir.

## B. KAYNAK AYIRIMI BRANŞI

Kaynakların Ayırımı Branşının fonksiyonu, kamusal gereksinmelerin giderilmesini sağlamak biçiminde tanımlanabilirse de, bu pek yeterli bir açıklama olamaz. Farklı durumlar farklı tipte kamusal mallar tanımı gerektirdiğinden, buna göre genel bir tanımlama yapılamaz. Öte yandan, eğer bu branşın fonksiyonunu piyasa tarafından kaynakların ayırımı için yapılan gerekli düzeltmeler biçiminde belirlersek, bu konuda ileri bir adım atmış oluruz. Böylece, çeşitli durumlarda hangi tür ayarlamaların yapılması gerektiği konusunu ortaya koyabilir ve her bir durumla ilgili olarak giderilmesi gereken kamusal gereksinmenin daha özel bir görünümünü elde edebiliriz.

### Kaynak Ayırımında Düzenleme Yapılmasını Gerektiren Durumlar

Belirli koşullar yerine getirildiğinde, piyasa fiyat mekanizmasının işleyişi, kaynakların optimal ayırımını sağlayabilmektedir (1).

(1) Örneğin, bu konuda bkz. A.P. Lerner, The Economics of Control, The Macmillan Company, New York, 1944, 2 nci bölüm.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Ancak, kaynak ayırımı fonksiyonunun önemli bir kısmının piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılabilmesi için, ekonomik faaliyetlerin yaygın olduğu alanda bu koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Piyasa mekanizmasının etkin olduğu bu alanlarda, devletin kaynak ayırımı sorunu ile ilgilenmesine gerek yoktur. Ancak, piyasa mekanizmasının optimal kaynak ayırımını sağlayamadığı pek çok durumlar ortaya çıkabilir. İşte bu durumlarda, kaynakların etkin bir biçimde tahsis edilebilmesi için, devletin ekonomiye nasıl elkoyacağı sorunu ile karşılaşmaktayız. Kaynak ayırımına ilişkin düzeltmeler bazı durumlarda bütçe ile gerçekleştirilirken, diğer durumlarda başka teknikler daha uygun düşmektedir. Şimdi, kaynak ayırımına ilişkin olarak ortaya çıkan önemli durumlarda karşılaşılan sorunları kısaca belirtelim.

Bu sorunlardan ilki, endüstriyel organizasyonun serbest girişe engel olması nedeniyle, tam rekabet koşullarına oranla kaynak ayırımında kurumsal nedenlere bağlı olarak sapmaların olduğu durumla ilgili bulunmaktadır. Bu durum, monopollerin varlığı halinde oldukça yaygın bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Etkin bir bütçe politikasının saptanması sırasında bu durum gözönünde bulundurulmalı ve bu aksaklıklar bütçe politikası ile ortadan kaldırılmalıdır. Bununla beraber, rekabetin düzenlenmesi bütçe politikasının birinci derecede uğrayacağı bir sorun olmayıp, bu iş daha çok firmaların üretim ve fiyat politikalarını düzenlemeleri ile veya endüstriyel organizasyonu denetlemek için çıkarılacak yasalarla ilgili olduğundan, kaynak ayırımı sorununun devlet tarafından kontrolü tartışmamızda ikinci derecede ele alınmaktadır.

Kaynak ayırımının düzenlenmesi yönünden karşılaşacağımız ikinci ve daha güç çözümlenecek bir sorun ise, üretim faktörlerinin uygun büyüklükte olmamasından ve azalan maliyet koşullarının işlemesine yol açan üretim projesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar sadece monopol durumunun ortaya çıkmasına yol açmayıp, ayrıca monopolcü firma için bir rakip gibi davranma arzusunu da ortadan kaldırmaktadır. Üretimin optimal düzeyi; marjinal maliyet ile ortalama gelirin eşitlendiği noktada sağlanmaktadır. Ancak, azalan maliyet koşulları altında çalışan bir firma, bu eşitliğin sağlandığı üretim düzeyinde bir zarar ile karşılaşacağından ötürü, böyle bir politikayı izlemez. Bu nedenle, optimum üretim düzeyini

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gerçekleştirebilmek için bir vergi-sübvansiyon özendirmesi ve dolayısiyle bir bütçe politikasının uygulanması gerekmektedir.

Son bir sorun olarak, özel kişilerin veya firmaların faaliyetlerine bağlı olarak yaratılan dışsal ekonomi veya olumsuz dışsal ekonomilere neden olan durumlarla karşılaşmaktyaız. Yaptığı hizmetlerin karşılığını bile elde edemiyen ve yüksek masraflar yapılarak açılan bir mağaza, etrafındaki taşınmazların değerini arttırabilmektedir. Bir bölgede işletmeye açılan yeni bir demiryolu, bir demiryolunun elde edebileceği kârdan daha fazla bir biçimde, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunabilmektedir. Piyasa düzeninin işleyisi yararlanılan bir mal ve hizmetin sağladığı faydanın sadece bir kısmının bedeline fiyat ödenmesine olanak verdiğinden, yeni demiryolu kamu bakımından yararlı olmasına karşın, firmalar yönünden pek kârlı olmayabilir. Benzer şekilde, özel firmaların kendi maliyet hesaplarında yer almayan sosyal maliyetler, piyasa mekanizması tarafından yansıtılmamaktadır. Örneğin, bir fabrika hava kirliliğine yol açarak, çevresindeki dinlenme yerleri için zararlı olmaktadır. Fabrikanın dumanı, topluluk yönünden pek arzu edilmeyen bir maliyet türü olmasına karşın, firma için bir maliyet unsuru sayılmamaktadır. Fabrika çevresinde oturanlar, ortaklaşa olarak kullanılan havanın fabrika tarafından kullanılacak kısmını kontrol edemediklerinden, firmadan herhangi bir bedel de alamazlar. Böylece, özel bir firma için kârlı olan bir faaliyet, toplum için zararlı olabilmektedir.

Diğer çatışma durumları kamu ve özel risk arasındaki ayırımdan ve yine kamu ve özel zaman tercihi arasındaki farklılıklardan dolayı ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, herhangi bir kimsenin refah seviyesinin diğerlerininkine bağlı olduğunu kabul edersek - Jones'lara özenme durumunda olduğu gibi - bütün özel gereksinmelerin giderilmesi sırasında, piyasa tarafından hesaba katılmayan bazı kazanç ve zararların sözkonusu olabileceğini belirtelim.

Böylece, özel ihtiyaçların giderilmesine paralel olarak kollektif ihtiyaçlar için de, piyasa mekanizmasının kaynak tahsisi bakımından değişik derecelerde yetersiz kaldığı bir çok durumları saptamış olduk. Bununla beraber, bir çok durumlarda bu tür malların piyasa mekanizmasının işleyişine bağlı olarak üretilmesi en iyi yol olmaktadır. Piyasa mekanizmasının işleyişinden doğan yetersizliklerin niteliği ve ciddiliğine bağlı olarak, bazı düzenleyici önlemle-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rin alınması arzu edilebilir ve bunlar uygulanabilir. Ancak, bu tür düzenleyici önlemlere sınırlı bir biçimde başvurulmalıdır.

Şimdi ise, piyasa mekanizmasının tamamen işlemediği; sosyal ve özel mallar arasındaki ayırımın kesin olmadığı durumları inceleyelim. Bu durumlarla ilgili olan pür sosyal gereksinmeler, kamusal gereksinmelerin ilk türü olarak düşünülmelidir. Pür sosyal ihtiyaçlar herkes tarafından eşit bir biçimde tüketilmesi gereken mallarla giderilen gereksinmelerdir. Ödemede bulunmayanların bu tür mal ve hizmetlerden ve faydasından yararlanmalarına engel olunamadığı için, bireyler bu mal ve hizmetlerin maliyetine gönüllü olarak katılmak istemezler. Bu nedenle piyasa düzeni sosyal gereksinmelerin giderilmesinde etkin bir biçimde işleyemez. Bu tür gereksinmeler ancak tam olarak bütçe ile giderilebilir. Ancak, bu konuda uygun bir bütçe plânının saptanması, aynı miktar mal ve hizmetin herkes tarafından tüketimi ile ilgili olarak ortaya çıkan iki faktör tarafından güçleştirilmektedir.

İlk güçlük, gerçek tercihlerin bilinmemesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Biraz önce açıkladığımız gibi, kamusal mal ve hizmetlerin faydasından yararlanma bakımından, hiç bir kimse yoksun bırakılmadığından ötürü, tüketiciler gerçek tercihlerini ortaya koymayacaklaradır. Sosyal ihtiyaçların etkin bir şekilde giderilebilmesine daha karar vermeden önce, hükümetin bu tercihleri saptaması gerekir. Bu nedenle, halkın gerçek tercihlerini ortaya koymaları için bir yol bulunması gerekmektedir.

Bütün bireylerin gerçek tercihlerinin bilindiğini kabul etsek bile, ikinci bir güçlük daha ortaya çıkmaktadır. Bu güçlük, herkes tarafından tüketilmekte olan mal ve hizmetlerin arzedilmesi ile sosyal ihtiyaçların etkin bir biçimde giderilmesini sağlayacak bir çözüm yolunun olmaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Çözüm yolu ile ilgili olarak, piyasa fiyatının saptanmasında rol oynayan verimlilik kıstasını düşünsek bile, bu güçlük büyük bir olasılıkla yine de var olacaktır. Bu iki güçlük, Kaynak Tahsisi Branşı tarafından çözümlenmesi gereken sorunun özünü oluşturmaktadır.

Özel ve kamusal gereksinmeler arasında yapılan ayırım, bazı bakımlardan kesin değildir. Şöyleki, özel gereksinmenin piyasa kanalı ile giderilmesine ilişkin olarak bir yetersizlik durumu sözkonusu ise, bu durumda özel gereksinme; sosyal bir gereksinme niteliğini kazanmaktadır. Bu nedenle aradaki fark, esasında bir derece farkı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



olup, aynı durumun ekonominin bir çok alanlarında da, örneğin tüketim ve sermaye birikimi arasında da söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, açıklamalarımızda özel ve sosyal gereksinmeler arasındaki ayırım esas olmaktadır. Öte yandan, özel ihtiyaçlar yönünden özel ve kamusal mallar arasında yapılan ayırım bir dereceye kadar önemli olabilmektedir. Buna karşılık sosyal gereksinmeler için ise, ayırım sorunun temelini oluşturur. Özel gereksinmeler piyasa mekanizması tarafından uygun miktarda karşılanabilmektedir. Buna karşın, herkesin sosyal gereksinmesinin giderilmesi isteniyorsa, bu gereksinmelerin bütçe ile giderilmesi gerekmektedir. Kamu politikası yönünden özel ve sosyal gereksinmeler aarsındaki bu derece farkı, böylece temelde önemli olmaktadır.

Şimdiye kadarki açıklamalarımızla, tüketici tercihlerine uygun bir biçimde kaynak ayırımını gerçekleştirebilmek için gerekli görülen, düzeltici bütçe politikalarının sözkonusu edildiği çeşitli durumları ele aldık. Kamu plitikasının tüketici üstünlüğü tarafından belirlenen tercihlerden sapılarak, kaynakları ayırması durumunda, başka bir müdahale tipi ile karşılaşılmaktadır. Başka bir deyişle, tüketicilerin paralarını gerçek tercihlerine uygun bir biçimde harcamaları durumunda, piyasa kanaliyle giderilmesi gereken özel gereksinmeleri için yeterli miktarda mal ve hizmet arzedilmemektedir. Bu durumda bütçe politikasının uygulanması nedeni, kamusal malların eşit bir biçimde tüketilmesi niteliği ile ilgili bulunmamaktadır. Çünkü bu durumda bütçe politikasiyle üretilen mal ve hizmetler kişiler tarafından farklı miktarlarda tüketilebilmektedir. Bundan dolayı bütçesel elatmanın nedeni, kişisel tercihlerin yanlış bir biçimde açıklanmasının yol açtığı, kaynak ayırımındaki bozukluğu önlemektir. Bu koşullara uygun olarak giderilen gereksinmeler ikinci bir tür kamusal gereksinme örneğini ortaya çıkarmaktadır. Bu tür gereksinmeleri kanımca desteklenen özel gereksinmeler veya merit gereksinmeler terimleriyle gösterebiliriz. Ancak, bu tür gereksinmelerin ortaya çıkardığı sorunlar, sosyal gereksinmeler tarafından neden olunan sorunlardan açık bir şekilde ayırtedilmesi gerekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Sosyal Gereksinmeler**

Sosyal gereksinmelerin özelliklerini şimdi daha yakından inceleyelim. Tüketim sonucu olarak elde edilen fayda fiyatlandırılamadığından, bu tür gereksinmeler piyasa mekanizması ile giderilemez.

Piyasadaki değişim, alınıp satılacak şeyler üzerindeki mülkiyet hakkının varlığına bağlı kalmaktadır. Eğer, tüketici özel bir mala olan gereksinimini gidermek istiyorsa, bu mala sahip olan kimselerin değişim için öngördükleri koşulları yerine getirmelidir. Bunun tersi de düşünülebilir. Bunun anlamı şudur: Eğer tüketici, malın sahibi tarafından ileri sürülen bir fiyatı ödemezse, bu mal ve hizmetin faydasından yararlandırılamaz. Böyle bir durum, yararlandırmama (exclusion) ilkesi olarak tanımlanmaktadır. Tüketicinin arzu ettiği mallar için bu bedel ödemeyi teklif etmesi gereken durumlarda, bu prensip geçerli olmaktadır. Tüketicinin bu biçimde yapacağı fiyat teklifleri, mallara verdiği değeri yansıtmakta olup, aynı zamanda üreticiye veri olan maliyet koşulları altında ne gibi malları üreteceğini de göstermektedir.

Bir kimsenin yaptığı ödemeden bağımsız bir şekilde fayda sağladığı bir durumda piyasa mekanizması işlememektedir. Bir çok kimse arasından sadece bir tüketicinin ödemede bulunduğu bedelin, toplam masrafların çok az bir bölümünü karşıladığı durumda bile, bu mekanizmanın işleyemeyeceği açıkça görülmektedir. Örneğin, sağladığı faydaların önemli bir kısmını bütün bölgeye yayan bir sel önleme projesini; bütün bir bölgenin genel sağlık durumunu iyileştirici bir sağlık kampanyasını; akitten doğan borçların yerine getirilmesini ve iç güvenliği sağlayan adalet hizmetlerini ve dış saldırılara karşı yurdun korunmasına ilişkin olarak yapılan savunma hizmetini düşünelim. Bütün bu hizmetler için yapılan harcamalar toplum refahını artırmaktadır. Bu hizmetler, yapıldığı yerde yaşayan bütün fertlere, ya da belli bir bölgede yaşayan kişilere yarar sağlayacaktır (1).

---

(1) Sosyal ihtiyaçların sözkonusu olduğu durumlarda birlikte tüketim durumu ortaya çıktığı halde; genel olarak tanımlanan biçimde, birlikte tüketimin sosyal ihtiyaçlarla muhakkak ilişkili olduğu söylenemez. Örneğin, bir sirk temsili, gösteriye gelenler yönünden bir birlikte tüketim olayıdır. Buna karşılık, çeşitli fertler tarafından farklı miktarların tüketilebilmesi durumunda mal ve hizmet piyasa mekanizması ile sunulabilir ve böylece giriş ücreti

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Bazı bireyler başkalarına göre bu hizmetlerden daha fazla yararlanabilirler. Ancak, herkes yaptığı ödemenin bu hizmetten elde edeceği yarardan bağımsız olduğunu bilmektedir. Daha önce açıkladığımız gibi, bu hizmetlerin maliyetine kimse gönüllü olarak katılmak istemeyecektir. Bu nedenle kamusal mal ve hizmetlerin maliyetine bireylerin zorunlu olarak katılmalarını sağlayabilmek için devletin el atması gerekmektedir.

Böylece ortaya çıkan sorun, eğer sadece vergilerin toplanması ile ilgili olsaydı, pek önemli sayılmayacaktı. Hernekadar vergi tahsildarının görevi önemli sayılsa da, finansman sorununun çözümlenmesi ihtisatçının görevini tamamlayabilmesi için yeterli sayılamaz. Çünkü, iktisatçı hangi tür harcamaların yapılacağı ve hangi vergilerin toplanacağı konularında karar vermek durumundadır. İktisatçının bu görevini yapabilmesi için, halkın sosyal gereksinmeleri arasındaki gerçek tercihlerini saptacak, veya bireyin özel ve sosyal gereksinmelerini sıralamaya koyarak bir tercih yapısını ortaya çıkaracak bir modele gereksinme vardır. Ancak, piyasa mekanizması tüketici tercihlerini ortaya çıkarma bakımından başarısız bir araç olduğundan, tercih modeli için kullanılması durumunda önemli sorunlar yaratacaktır. Gerçekten, sosyal gereksinmelerini gideren mal ve hizmetleri bir karşılık ödemeden de sağlayabileceğinden dolayı, bireyler gerçek tercihlerini piyasa mekanizması ile (ve bu tercihlerine uygun olarak kendilerine vergi tarh ettirmezler) açıklamaya gerek duymazlar. Öte yandan, kişisel tercihleri yansıtacak belirtiler de olmadığından, sosyal ihtiyaçlar için gerçek tercihleri gösterecek ölçü belirsiz olmaktadır. Bu durum, en az genel yönetim düzeyinde bir önemli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, yerel yönetimler düzeyinde şimdilik savsaklanan bazı kuruluşlarla, tüketici tercihlerine uygun olarak mal ve hizmet üretme olanağı vardır.

Piyasa mekanizmasının sosyal ihtiyaçlarla ilgili olarak, tüketici tercihlerini yansıtması bakımından ortaya çıkan başarısızlığı

---

her bireyden ayrı ayrı alınabilir. Bu örnekteki fertlerin talep eğrileri yatay bir biçimde toplanabilir. (bkz. s. 76). Ancak bir sosyal gereksiniminin doğabilmesi için, bireyler bir bedel ödeselerde ödemeselerde birlikte tüketim durumu geçerli olmalıdır. Başka bir deyişle, birlikte tüketim ile yararlandırmama ilkesinin uygulanamadığı durumda sosyal ihtiyaç sözkonusu olmaktadır. Bu durumda talep eğrileri dikey olarak toplanabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



nedeniyle şu sorular sorulabilir: devlet bu gereksinmelerin giderilmesi için kaynakları ne dereceye kadar ayıracağını hangi karar alma mekanizmasiyle belirleyecektir; sosyal gereksinmeler ne derecede giderilecektir ve bu gereksinmeleri giderecek olan mal ve hizmetlerin maliyeti, bireyler arasında hangi esasa bağlı olarak dağıtılacaktır? Demokratik bir toplumda sosyal gereksinmelerden herhangi birisi için verilecek karar diktatörce olınamaz. Bu kararlar, bireylerin tam istihdam seviyesindeki gelir payı ve zevkleri tarafından saptandığı biçimde, gurup elemanlarının tercihlerine bağlı larak alınmalıdır (1). Bunun için piyasa yerine başka bir siyasal karar alma mekanizmasının yer alması ve bireyin gurup kararlarının alınmasında etkinliği sağlanmalıdır. Daha sonra görüleceği gibi, eğer gerçek tercihler biliniyorsa, sorun en iyi yaklaşık çözümü (veya çözümlerden birini) sağlayacak olan gurup kararları veya oylama prosesinin uygun olanının saptanması biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Bundan önceki görüş, bireylerin sosyal gereksinmelerini özel gereksinmelerinde olduğu gibi, tercih skalası boyunca aynı biçimde değerlendirebileceklerini öngören ilkeye dayanmaktadır. Böyle bir varsayıma dayanılmaksızın, anladığımız biçimde demokratik bir toplumun gereklerini yerine getirecek olan bir kamu tercihi ortaya konulamaz. Bu görüş, sosyal gereksinmelerin doğal olarak kollektif olduğu ve üyelerinden ayrı olarak, bir gurubun tamamınca ya da lideri tarafından hissedildiğini ileri süren alternatif bir yaklaşımdan farklı olmaktadır. Bunlardan hangisinin daha doğru olduğunun tartışılmasının ise, hiç faydası yoktur. Bir değer yargısı olarak, organik görüşe bireyselci olanını üstün tutalım ve bu formülasyonun hiç olmazsa, deneysel bir fayda sağlamasını gözönünde bulundurarak rahatlayalım. Kişilerin özel gereksinmelerinin giderilmesiyle elde ettikleri fayda için yaptıkları gibi, sosyal gereksinmelerinin giderilmesiyle elde ettikleri faydayı da değerlendirememeleri için her hangi bir nedenin olduğunu düşünemiyorum. Gerçekten, bir kimsenin yabancı istilasına karşı askeri korumadan elde ettiği faydayı tam olarak değerlendirememesine karşın, evindeki kapıya taktığı

(1) Daha önce belirtildiği gibi, Gelir Dağılımı Branşının uygun gelir dağılımını sağladığı ve İstikrar Branşının ise, tam istihdam milli gelir seviyesini gerçekleştirdiği varsayımından hareket ederek; Kaynak Tahsisi Branşının bütçesinin planlandığı düşünmekteyiz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bir kilidin faydasının değerlemesini daha kolay bir biçimde yapabilir. Ya da kişi, halk parkından sağladığı faydanın değerlemesine karşı kendi bahçesini düzeltmekle sağladığı faydayı daha kolay bir biçimde değerlendirebilir. Değerleme sırasında bu tür farklılıklar görülebilir, ancak sözkonusu farklar özel ve sosyal gereksinmeler arasında doğal olarak ortaya çıkmaz. Benzer farklılıklar bazen ivedi olarak giderilmesi gereken (hastalık sırasında yapılan tıbbi konsultasyon durumunda olduğu gibi) ve ivedi olmayan (koruyucu hekimlik durumu gibi) çeşitli türdeki özel gereksinmeler arasında da görülebilir. Bu nedenle, yukarıdaki görüşler sosyal gereksinmelerin bireysel tercih yapısının bütünleyici bir kısmı olduğunu ileri süren temel varsayımla çatışmaz.

Bireyler ayrıca aralarındaki ilişkiler ile tercih ve davranışlarını ayarlama yönünden, yaşadıkları çevreye bağlı olan birer sosyal varlıklardır. Öte yandan, bütün gereksinmeler bireysel modeller şeklinde değerlendirildiğinde, bu modeller Robinson Crusoe'ye uyan basit yaklaşımlar biçiminde saptanamaz. Gerçekten, hem sosyal ve hem de özel gereksinim modellerinde, her türlü sosyal motivasyonlar yer almaktadır. Sosyal gereksinmelerle ilgi tercihlerin kişisel değerlendirme biçimine bağlı olduğu söylenirken, bununla insanların son derece bencil davrandıkları kasdedilmemektedir. Çünkü, bazı diğerkâm davranışlar ile sosyal motivasyonların da, kişisel tercih modelleri içinde yer alması nedeniyle örneğin; eğitim harcamalarının arttırılmasını bu harcamaların sadece kendi güvenliğini artırması; öğrenme olanaklarını genişletmesi; daha kültürlü bir ortamda yaşamasına olanak sağlaması veya topluma dönük bir insan olduğunu göstermesini sağladığı için istememektedir. Bu masrafların arttırılmasını, diğer bireylerin de yaşam standartlarının yükselmesini sağlayacağı için istemektedir (2).

Bu sosyal motivasyonlar değişik derecede rol oynamakla birlikte, başkalarının da benzer motiflere bağlı olarak ve gönüllü bir biçimde çerçek tercihlerini ortaya koyacaklarını varsayan yaklaşımı geçerli kılma yönünden genel ve çok kuvvetli nedenler olarak gösterilemez. bireylerin sosyal davranışları bakımından bağımsızlığı ve diğerkâm motivasyonları da gözönünde bulundurulduğunda, böyle bir davranış biçimi ekonomik analizin diğer varsayımları ile uyuşmamakta ve realist olmamaktadır. Bu nedenle, kaynak ayırımı

(2) bkz. s. 88

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



branşının karşılaştığı en önemli sorun, sosyal gereksinmeler yönünden toplum bireylerinin tercihlerini açıklamaya nasıl yöneltileceği ile ilgili bulunmaktadır.

Şimdi, sosyal gereksinmeleriyle ilgili olarak bireylerin tercihlerini açıklayabildiklerini varsayalım. Ayrıca, kişisel tercihlerin özel ve sosyal gereksinmelerle ilgili olarak farklı bir biçimde açıklanabileceğini de kabul edebiliriz. Özel mallar yönünden bu farklılık, değişik miktardaki mal ve hizmetin veri bir fiyattan satınalınması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ancak, aynı miktar mal ve hizmetin herkes tarafından birlikte tüketilmesi nedeniyle, böyle bir çözüm biçimi sosyal gereksinmelere uygulanamaz. Eğer, sosyal hizmetlerin maliyeti kişisel tercihlere uygun bir biçimde dağıtılabilseydi, tüketicilere farklı fiyatlar ödettirilebilirdi veya seçmenlere farklı vergiler tarh olunabilirdi. Böyle bir çözüm tarzı, piyasadaki fiyat oluşumuna ilişkin mekanizmanın kamusal mallara uygulanmasını gerektirmektedir. Ancak, böyle bir çözüm biçiminin uygulanma olanağı yoktur. Çünkü, tüketimin birlikte ve eşit bir biçimde olması, etkin bir çözüme ulaşılmasını önlemektedir. Açıkca söylemek gerekirse, eşit tüketim durumu sosyal tercih fonksiyonu esasına göre kaynak ayırımı için, piyasa düzeninin dışında başka kıstaslara başvurmayı gerektirmektedir. Bu durum sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili olarak karşılaşılan ve çözümlenmesi gereken ikinci temel güçlüğü ortaya çıkarmaktadır. Ancak, sosyal mallara olan kişisel tercihler açıklanabilse bile, bu güçlük ortadan kalkmayacaktır.

Kaynak Ayırımı Branşı tarafından saptanan vergiler, kamusal hizmetlerin maliyetini karşılayacak biçimde plânlanmaktadır. Acaba, bu vergilerin yükü azalan, değişmez ve artan oranlı vergi tarifelerinden hangisine uygun olarak dağıtılacaktır? Uygun gelir dağılımını esas almayarak konulan vergiler, bireyin sosyal gereksinmelere verdiği değeri yansıtacağından, verilecek cevap sosyal gereksinmelerin gelir elâstikiyetine bağlı kalmaktadır. Eğer bu elâstikiyet tipik durumda olduğu gibi birime yaklaşıyorsa, vergi oranı düz; elâstikiyet birimden büyük ise, vergi artan oranlı; elâstikiyet birimin altında ise, vergi yükü azalan oranlı olmalıdır. Ancak, burada sözü geçen artan oranlı vergilerle ilgili görüşler, gelir dağılımına ilişkin artan oranlılıktan oldukça farklıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Bütçe ile giderilen özel gereksinmeler**

Sosyal gereksinmeler başlığı altında incelenen kamusal gereksinmeler tüketici egemenliği ilkesine uygun olarak giderilmesi gereken bir ihtiyaç türüdür. Bu konudaki genel kurala göre; cari gelir dağılımı ve tüketici tercihleri tarafından belirlenen tüketim talebine bağlı olarak kaynaklar tahsis edilmelidir. Sosyal gereksinmeler bu temel özellikleri nedeniyle, özel gereksinmelere çok benzemektedirler.

Şimdi ise, Kamusal gereksinmelerin ikinci türü olan, bütçe ile giderilen özel gereksinmeleri inceleyelim. Bu gereksinme türü, yararlandırmama ilkesine bağlı olarak tüketilen mal ve hizmetlerle giderilmekte olup efektif talebin sınırları içinde piyasa mekanizmasının işleyişine bağlı olarak üretilir. Bu tür gereksinmelerin giderilmesi ile elde edilen fayda, eğer bu malların devet bütçesi ile arzedilmesini gerektirecek biçimde toplum için yararlı is, kamusal gereksinme haline dönüşür. Bu gereksinmelerin giderilmesiyle toplumun elde ettiği yarar, piyasa mekanizmasının işleyişine uygun olarak üretilen malın toplum için yeterli olmayan miktarına alıcıların ödedikleri fiyatın üstündedir. Bu nedenle, ikinci tür kamusal gereksinmeye bütçe ile giderilen özel gereksinmeler denir. Bütçe ile giderilen özel gereksinmeleri gideren mal ve hizmetlere **örnek olarak, devlet yardımı ile verilen okul yemekleri, sübvansiyonla desteklenen ucuz konutlar ve ücretsiz olarak sunulan eğitim hizmetlerini sayabiliriz.** Buna karşılık, içki örneğinde olduğu gibi toplum için giderilmesi yararlı olmayan mal ve hizmetlerin tüketimleri, ceza niteliğindeki vergilerle kısıtlanır.

Bütçe ile giderilen özel gereksinmeler sosyal gereksinmelere uygulanan ilkelere bağlı bir biçimde giderilmez. Gerçekten, her iki gereksinme türü de bütçe aracılığı ile giderildiği halde, bunlara farklı ilkelerin uygulanması gerekmektedir. Çünkü, sosyal gereksinmeleri gideren mal ve hizmetlerin birlikte ve eşit tüketimi, sebep olduğu bütün güçlükler nedeniyle özel bir durumu oluşturmaktadır. Sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin bu özel durum ortaya çıkmasaydı, özel mallar için geçerli olan tüketici üstünlüğü ilkesi benzer biçimde sosyal gereksinmeere de uygulanabilirdi. Bütçe ile gi-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



derilen özel gereksinmelerin özel niteliği ise, bu gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak tüketici tercihlerine elatmayı gerektirmektedir.

Tüketici tercihlerini temel alan Kamu Ekonomisinin normatif teorisi yönünden ele alındığında, acaba bütçe ile giderilen özel gereksinmeler demokratik bir toplumda piyasa ekonomisi dışında kalan kamu sektörü tarafından giderilebilir mi? Aşırı bir bireyselci görüş, bu tür gereksinmelerin kamu sektörü tarafından giderilmesine karşı gelebilir. Ancak, böyle bir değerlendirme doğru olamaz. Çünkü, yüzeysel bir araştırma bu tür gereksinmelerin sosyal karekterini ortaya koymayabilir. Buna karşılık, daha ciddi olarak yapılan bir incelemeyle, bütçe ile giderilen özel gereksinmelerin sosyal gereksinmelere benzer özellikler gösterdiğini kolayca belirleyebiliriz. Yararlandırmama ilkesinin uygulanabildiği veya giderildiğinde bütün bireylerden çok sadece bir kişiye yarar sağlayan bazı kamusal gereksinme türleri düşünülebilir. Bu tür gereksinmeler özel ve sosyal gereksinmelerin ayırım sınırında yer almaktadırlar. Bütçe ile arzolunan ücretsiz eğitim ve bedava sağlık hizmetleri bu tür gereksinmeleri gideren mallar için birer örnek olarak gösterilebilir. Bu tür mal ve hizmetlerin tüketimi belli bir öğrenci veya hastaya yarar sağlamakla birlikte ayrıca, diğer bireylere de daha kültürlü ve sağlıklı bir toplumda yaşama olanağı sağlayacak biçimde faydalı olmaktadır. Böylece, bütçe ile giderilen özel gereksinmeler, sosyal gereksinmelerin bazı önemli özelliklerini de göstermektedir.

Öte yandan, dar anlamı ile tanımlandığı biçimde tüketici üstünlüğü varsayımına göre bütçe ile giderilen özel gereksinmelerin piyasa kanalıyla giderilmemesi, demokratik bir toplumdaki liderlik fonksiyonunun rolüne bağlı bulunmaktadır. Her nekadar tüketici üstünlüğü genel bir kural olmakla beraber, demokratik bir toplumda seçkin bir gurubun bütçe ile giderilen özel gereksinmeler konusunda, başka bireyler hakkında karar almalarını gerektiren durumlar ortaya çıkabilir. İlaç satışının kontrol edilmesi veya bazı sağlık hizmetlerinin yapılması konularına karşı pek az kimse karşı çıkar. Öte yandan, eğitim hizmetlerinin faydaları aydın bir kimse tarafından cahil bir kimseye göre daha kolayca değerlendirilir. Bu nedenle aydın gurup, eğitim hizmetlerine daha fazla kaynak ayırılmasını diğerlerine empoze etmeye çalışır. Bundan başka, ailelerin tercihlerine karşı yapılan düzeltici elatmalar, küçüklerin çıkarlarını sağlama-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ya yönelmiştir. Tüketici üstünlüğüne yapılan bu elatmalar, demokrasi için makul bir derecede geçerli sayılan liderlik fonksiyonu ve normatif bir model içinde belli özel gereksinmelerin bütçe ile giderilmesini haklı çıkarmaktadır.

Son olarak, tüketici egemenliği için, bireylerin piyasa hakkında tam olarak bilgi sahibi olmaları ve değerlemelerini rasyonel bir biçimde yapabilmeleri gerekmektedir. Ancak, günümüz ekonomilerinde yaygın haberleşme kanallarıyla yapılan reklâmlar, tüketicilerin piyasa koşulları hakkında bilgi sahibi olmalarını önlediği gibi, ayrıca tercihlerini yanlış bir biçimde açıklamalarına yol açmaktadır. Bu nedenle, piyasanın işleyişinde ve tercihlerin açıklanmasındaki sapmaları önleyecek biçimde el atmalara gereksinme duyulabilir. Öte yandan, tüketici üstünlüğü ideali ile piyasada çeşitli faktörlerin etkisi altında belirlenen tüketici tercihleri aynı değildir. Ayrıca özel ihtiyaçların bütçeyle giderilmesi, oldukça nazik bir konu olmaktadır. Çünkü, tüketici tercihlerine elatılması, egemen bir gurubun değer yargılarının diğer toplum üyelerininkinden daha üstün tutulması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ancak, bütçe ile giderilen özel gereksinmelerin bu anlatılan biçimde otoriter bir yolla saptanması, demokratik bir topluma dayanan normatif modelimize uygun düşmemektedir.

Özel gereksinmelere verilen toplumsal önem, bunların sosyal gereksinmelerden farklı bir biçimde giderilmesini gerektirmektedir. Sosyal gereksinmelerin giderilmesi yönünden, kişisel tercihlere ağırlık verilmektedir. Oybirliği kuralına uygun olarak bireysel tercihlerin yansıtılması olanağı yoksa da, sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin kararlar alınırken, mümkün olduğu kadar kişisel tercihlere uymaya çalışılır. Bu amaçla başvurulan çoğunluk kuralı, pek arzu edilmeyen bir yol olmasına karşılık, sosyal gereksinmeleri kişisel tercihlere uygun bir biçimde giderebilmek için, başvurulması zorunlu bir yöntem olmaktadır. Bütçe ile giderilen özel gereksinmeler yönünden muhtemelen çoğunluğu oluşturan bir gurup, toplumun diğer bireylerinin tercihlerinin gözönüne alınmasını önleyecek biçimde karar almaktadır. Böylece, sosyal gereksinmelerin giderilmesinde esas alınacak kişisel tercihlerin, bütçe ile gidrilen özel gereksinmelere uygulanamayacağını söyleyebiliriz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



## Kamusal Gereksinmelerin Giderilmesi İçin Mal ve Hizmet Arzı

Şimdi, devlet bütçesiyle sosyal ve bütçe ile giderilen özel gereksinmelerin giderilmesine karar verildiğini düşünelim. Devletin bu kamusal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak başvurduğu tedarik fonksiyonu ile tam olarak ne anlaşılmaktadır?

Kamusal gereksinmelerin giderilmesi için gerekli olan mal ve hizmetlerin bedelinin, bütçenin genel gelirlerinden ödenmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle, mal ve hizmetler tüketicilere ayrıca bir bedel ödettirilmeden sunulabilmeli. Öte yandan, sözkonusu mal ve hizmetlerin devletin direkt kontrolü veya yönetimi altında üretilmesi de şart değildir. Böyle bir açıklama biçimi, bu konuda ortaya çıkacak olan güçlükleri önleme yönünden önemli bir ayırım yapmamızı gerektirmektedir.

Örneğin, savunma hizmetlerini düşünelim. Savunma gereksinmeleri nedeniyle, kaynakların harp gemisi veya silâh yapımı alanlarına kaydırılması gerektiğini varsayalım. Ancak, kaynakların bu biçimde savunma için tahsis edilmesi halinde, gemi veya silâh yapımı işinin özel ve kamu sektöründen muhakkak birisine bırakılması geerkli olmayıp, bu iş iki sektörden herhangi birisi tarafından yapılabilir. Aynı şey, halkın dinlenmesi ve eğlenmesi için yapılan yerler için de düşünülebilir. Bütün bu örneklerle ilgili olarak alınacak karar, hizmetin kamu veya özel sektörden hangisi için yapılacağına ilişkin olmayıp, sözkonusu hizmetin arzedilecek miktarını saptamakla ilgili bulunmaktadır.

Bu ayırımı daha açık bir biçimde görebilmek için, birisinde bütün malların devlet tarafından üretildiği ve piyasaya satıldığı bir durum ile yine bütün malların piyasa tarafından üretidiği ve bu malların devletçe satın alınarak tüketicilere sunulduğu başka bir durumu ele alalım. Birinci durumda, üretimin tamamı devlet tarafından yapıldığından, sosyal gereksinmelerin giderilmesi için başka bir tedarik yoluna başvurmaya gerek kalmamaktadır. Devlet üretiminin sözkonusu olmadığı ikinci durumda ise, kaynaklar yine sosyal gereksinmelerin giderilmesine tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, sosyal ihtiyaçların giderilmesi için, muhakkak kamu üretimine gerek olmayabilir. Öte yandan, kamu üretimi ile muhakkak sosyal gereksinmeleri giderecek mal ve hizmetler arzedilmeyebilir. Bu nedenle, her iki kesimin hangi mal ve hizmeteri üreteceği konusun-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



da yapılacak ayırım için değişik kriterlere başvurulması gerekmektedir.

**Kaynak Ayırımı Branşı İçinde Vergi ve Harcamaların Rolü**

Belli Kamusal gereksinmelerin giderilmesine karar verildiğini ve bunun için gerekli kaynakların belli kimselerden sağlandığını düşünelim. Böyle bir kararın nasıl uygulanacağının incelenmesi gerekmektedir.

Kaynak transferi, sözkonusu kaynak veya malların doğrudan doğruya devlet tarafından keyfi kullanımı biçiminde kullandığı gibi, devletin askerlere serbest piyasaya göre daha düşük bir bedel ödemesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Aynı uygulama başka durumlarda da görülmektedir. Örneğin, eğer devlet harp gemisi yapmak isterse ve bunun için çeliğe gereksinme duyuyorsa, yolcu arabası yapımından vazgeçilerek, çelik maddeleri gemi yapımına transfer edilir ve işgücü diğer kullanım alanlarından çekilerek daha fazla çelik üretebilmek için transfer edilir. Böyle bir durumda, devletin harp gemisi üretme çabası, savunmanın bütün yükünü çelik üreten kimselere yükleyerek gerçekleştirilebilir. Bunun yerine vergi ile finansman yoluna gidildiğinde, özel talep seviyesi düşünülerek kaynaklar serbest bırakılmaktadır. Toplanan vergi gelirlerinin harcanması ile kaynaklar özel kullanımdan kamu kullanımına transfer edilmektedir. Kaynak transferi her iki durumda da gerçekleştirilebilir, ancak vergi ile finansman durumunda maliyetin dağıtımı, transfer edilen belli bir kaynaktan bağımsız bir biçimde sağlanmaktadır. Böylece, maliyetin dağıtımı arzu edilen biçmde ve her iki durumda da gerçekleştirilebilmektedir.

Kaynak transferinin bir aracı olarak vergi-satınalma mekanizması, transfer edilecek olan kaynakların mülkiyet dağılımından oldukça bağımsız bir biçimde maliyet dağıtımına tahsis edilebilmektedir. Bütün süreç, maliyetlerin adil bir biçimde dağıtımını gerçekleştirmek için, vergi-tazminat planı ile devletin doğrudan doğruya (veya el koyarak) yaptığı direkt kaynak transferinin bir bileşimi olarak düşünülmelidir. Öte yandan, Kaynak Ayırımı Branşı yönünden belli bir kaynak transferinden bağımsız bir biçimde maliyet dağıtımının sağlanması gereği; vergileme fonksiyonu ve varlık nedeni ola-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rak düşünülmelidir. İstikrar Branşı Fonksiyonuna aşırı bir önem verilerek vergilemenin nedeninin sadece enflasyonu önlemek olduğu biçiminde yanlış bir sonuç çıkarmamak için, yukarıdaki zorunluluk her zaman akılda tutulmalıdır.

**Bütçede Denklik Zorunluluğu**

Kaynak Ayırımı Branşının temel görevi, kaynakların alternatif kullanım yerleri arasında bir seçim yapmaktır. Böylece, esas sorun, bir çeşit fırsat maliyeti değerlendirmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer, belli bir kaynak bir kamusal gereksinmenin giderilmesi için kullanılırsa, aynı kaynak başka gereksinmelerin giderilmesi için kulanılamaz. Fırsat maliyetinin bu biçimde ele alındığı bir durumda, Kaynak Ayırımı Bütçecsinin her zaman denk olması gerekmektedir. Yani, özel kullanımdan çekilen kaynak miktarı, kamusal kullanıma transfer edilen kaynak miktarına eşit olmalıdır. Böyle bir sonuç, daha önce öngördüğümüz Kaynak Ayırımı Branşının bütçesinin tam istihdam milli geliri seviyesinde plânlandığı anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak, Kaynak Ayırımı Branşı bütçesinin denkliğinden, harcamalarla vergi gelirlerinin eşit olması gerektiği biçiminde bir anlam çıkarılamaz. Böyle bir denklik, bütün sosyal gereksinmelerin sermaye harcamalarından değil de, cari tüketim harcamalarından yapılması durumunda sözkonusu olmaktadır. Sermaye harcamaları durumunda; kaynakların özel kullanımdan serbest bırakılarak kamusal gereksinmelerin giderilmesi için Kamu kullanımına transfer edilmesi vergi-harcama sürecinden çok borçlanma satınalma mekanizması yolu ile daha uygun bir biçimde başarılabilmektedir. Vergi ile elde edilecek gelirler toplamı, kamu sermayesinin amortismanı ile mevcut hizmetlerin maliyetini kapsayacak seviyede olmalıdır. Bununla beraber, sermayeden yapılan harcamalar, ilgili hizmetten yararlananlara dağıtılabilir ve sermaye mallarının ömrü boyunca vergilerle karşılanması gerekir.

Bu niteliklere uygun olarak, harcamalar ile vergiler arasında mali anlamda da olsa bile, Kaynak Ayırımı Bütçesinin denk olması gerektiği biçiminde bir sonuca ulaşabiliriz. Aslında mali denklik; özel gereksinmelerin giderilmesi için gerekli olan kaynakların özel sektörden çekilmesinin fırsat maliyeti ile kamusal gereksinmelerin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



giderilmesiyle sağlanacak yarar arasındaki reel bir eşitliği göstermektedir. Öte yandan, konu ile ilgili olarak ileride Kaynak Ayırımı Bütçesinin denkliğiyle İstikrar Branşı Bütçesinin denksizliği ilkeleri arasında bir çatışmanın olmayacağını göstermeye çalışacağız.

## C. GELİR DAĞITIMI BRANŞI

Kaynak tahsisi, bütçe politikasının klasik fonksiyonu olarak kabul edilebilir. Bir zamanlar, Kamu hizmetlerini giderecek mal ve hizmetlerin tedariki konusu, bütçe politikasının esas görevi sayılmış olup, **«basit pür mali olanlar»** ile **«iktisat ve sosyal politikaya ilişkin görüşlerin»** birbirine karıştırılmaması gerektiği görüşü savunulmuştur. Ancak, bazı iktisatçılar sonraları, devletin harcama-vergi süreci ile sadece sosyal gereksinmelerin giderilmeğe çalışmadığını, fakat ayrıca bütçe politikasının sosyal ve ekonomik etkilerini de hesaba katması gerektiği görüşünü ileri sürdüler. Gelir dağılımının düzeltilmesi devletin gerçekleştirmesi gereken önemli ekonomik ve sosyal görevlerinden biridir.

Kaynak Ayırımı Branşı bütçesini incelerken, başlangıçta arzu edilen ve uygun sayılan bir gelir dağılımının gerçekleştirildiğini var saymaktayız. Böyle bir varsayım, başlıca iki nedenle gerekli bulunmaktadır. Gerçekten, böyle bir gelir dağılımı sağlanmadıkça, bireyler efektif talep biçiminde belirlenen tercihlerini ne özel ve ne de kamusal mallar için açıklayabilirler. Öte yandan, gelir dağılımı uygun değilse, efektif talebin seviyesi kaynakların etkin tahsisini de sağlamayacaktır. Bu nedenle, uygun gelir dağılımının sağlanması veya saptanması, Gelir Dağıtımı Branşının görevi olmaktadır. Gelir Dağıtımı Branşı bu görevini yerine getirirken; kamusal gereksinmelerin Kaynak Ayırımı Branşınca; tam istikdam ile fiyat seviyesi istikrarının ise, İstikrar Branşı tarafından yerine getirilmekte olduğunu varsaymaktadır.

### Gelir Dağıtımı Branşının Vergi - Transfer Süreci

**Bir piyasa ekonomisinde servet ve gelir dağılımı; miras kanunları, doğuştan kazanılan yetenek ile eğitim olanaklarının dağıtımı,**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**sosyal sınıflar arasındaki mobilite ve piyasanın yapısı gibi bir çok faktöre bağlı bulunmaktadır.** Bu faktörlere bağlı olarak, belli derecelerde olmak üzere gelir dağılımı eşit veya eşit olmayan bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu sayılan faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan gelir dağılımı durumu, bazı iktisatçılarca adil; bazılarınca az adil; ve diğerlerine göre ise daha adil sayılmaktadır.

Bu nedenle, kabul edilen sosyal felsefe veya kişisel değer yargılarına bağlı olarak gelir dağılımına ilişkin yargılar birbirinden farklı biçimlerde ortaya konmaktadır. Adil gelir dağılımının belli yönleri ile ilgili olarak, her yerde ve her zaman aşağı yukarı kabul edilmiş bulunan bazı normlar vardır. Çocukların sütsüz bırakılmamaları, ihtiyarlara bakılması ve fakirliğin kontrol edilmesi konularında toplumumuz bireyleri genellikle anlayış içindedirler. Buna karşılık, demokratik bir toplumda gelir dağılımına elatılmasını gerektiren durumlarda, bireylerin bir kısmı farklı düşünmektedirler. Durum böyle olunca, gelir dağılımına ilişkin aksaklıkları uygun bir biçimde düzelten ve ekonominin işleyişinin en az bozacak olan bir mekanizmaya gereksinme duyulmaktadır.

Böyle bir mekanizmanın işleyişi, Gelir Dağıtımı Branşının vergi-transfer süreciyle sağlanabilir. Ancak, bu süreç gelir dağılımını düzenleyen tek unsur değildir. Asgari ücret kanunları, belli tarımsal ürünler için verilen destekleme fiyatlar, piyasa denetimini ve ticari ilişkileri düzenleyen kurallar gibi çeşitli politika aletlerinden herbiri de, gelir dağıtımı üzerinde önemli rol oynarlar ve önemli ölçüde gelir dağılımını düzenleme amacını güderler. Bununla beraber iktisatçılar bu konuda, bütçe ile ilgili bir teorik yaklaşımı önermektedirler. Fakirler için gelir transferini öngören böyle bir yaklaşımın uygulanabilmesi için, fiyat mekanizmasının işleyişi tarafından saptanan kaynak ayırımına mümkün olduğu kadar az el atılmalıdır. Ancak, böyle bir el atmaya gereksinme duyulmaması durumunda, bütçeye dayanan bu politika etkin bir araç olmaktadır. Bu tür bir gelir transferi ile yalnız çiftçi, ithalâtçı, sendikalı işçiler gibi belli meslek dalları ile piyasanın çeşitli alanlarında çalışanların gelirleri üzerinde değil, fakat toplumun bütün bireyleri üzerinde etkili olunmaktadır.

Şimdi, gelir dağılımının en uygun bir biçimde saptandığını düşünelim. Gelir dağılımına ilişkin düzeltmelerin, şimdiki cari milli gelir düzeyine göre yapıldığını varsayalım. Gelir dağılımında arzu edi-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



len düzeltmeler en kolay ve direkt olarak bütçe politikasının vergi ve transfer araçlariyle başarılabilmektedir. Bu iki aletten transfer ödemeleri bir çeşit negatif vergi olarak düşünülebilir.

Kaynak Ayırımı Branşının kamusal gereksinmelerin giderilmesi için, vergiler ve harcamalar kanaliyle özel gereksinmeleri giderecek kaynakları transfer etmesine aykırı olarak; Gelir Dağıtımı Branşı, bir kimsenin tasarruflarından elde edilen kaynakları diğer kimselere transfer etmeye yönelmiştir. Kaynak Ayırımı Branşı gibi Gelir Dağıtımı Branşı için de, tam istihdamın İstikrar Branşı tarafından gerçekleştirildiği varsayılmaktadır. Bütçe, yine bu durumda da reel anlamda denk olmalıdır. Gelir Dağıtımı Branşı için temel sorun, tam istihdam mili gelir seviyesniin devam ettirilmesi olduğundan, X den çekilen reel kaynakların aynen Y ye transfer edilmesi gerekmektedir.

Kaynak Ayırımı Branşi için olduğu gibi Gelir Dağıtımı Branşı için de reel anlamdaki bu denklik için, borçlanmayla finansman yoluna başvurulması, gelir dağıtımı ile güdülen amaçlara aykırı düşmez. Örneğin, harp sırasında düşük gelirliler oldukca ağır bir biçimde vergilendirilebilir ve sonradan aynı kimselere gelir dağılımını düzenlemek için aynı vergiler tekrar geri verilebilir. Önceki durumda olduğu gibi, bu da geçici bir uygulama niteliğinde olmaktadır. Uzun devrede ise, Gelir Dağıtımı Bütçesi hem reel ve hem de parasal anlamda denkleştirilmelidir.

### «Adil» Gelir Dağılımı Durumu

Gelir dağılımına ilişkin olarak yapılacak düzeltmelerin zamanında yapılması gerektiği ve bu düzeltmenin, Bütçenin Gelir Dağıtımı Branaşınca gerçekleştirilmesi gerektiği biçimde bir sonuca varmak kolaydır. Ancak, bu konuda karşılaşılan güçlük, uygun gelir dağılımının ne olduğu konusu ile ilgili olarak verilecek karar verme sırasında ortaya çıkmaktadır. Değişimin niteliği, değiştirilecek şevler üzerindeki kazanılmış hakların devrini de gerektirdiğinden, böyle bir karar piyasa mekanizması ile alınamaz. Bu nedenle, gelir dağılımına ilişkin olarak siyasal karar alma mekanizmasına başvurulması gerekmektedir. Siyasal karar alma mekanizmasının işletilmesinde önce bazı yetkilerin dağıtılması berekir. Böylece, seçmenlerin oy verme haklarını serbestçe kulanmalarına olanak sağlanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Bu siyasal karar alma mekanizmasının nasıl işlediğini ilerideki açıklamalarımıza bırakarak, şimdi gelir dağılımına ilişkin bazı sorunları ele alalım. İnsanın kişisel varlığına önem veren demokratik düşünce; hem siyasal ve hem de ekonomik alandaki eşitlikler yönünden görüşler ileri sürmektedir. Ancak, iktisadi anlamdaki eşitlik kavramı, çeşitli biçimlerde yorumlanabilir ve bunlardan birisinin seçimi, toplumsal değer yargılarına bağlı bulunmaktadır. Bazıları, eşitlik kavramı ile iktisadi refah düzeyleri arasındaki fiili eşitliği anlamaktadırlar. Diğer iktisatçılar ise, gelir dağılımında eşitlik kavramı ile fırsat eşitliğini savunurlar. Yine bazı iktisatçılar ise, toplumun bireylerine fazla refah sağlayacak olan gelir dağılımı eşitliğini benimsemektedirler.

Eğer bunlardan refah kriteri esas alınırsa, bütün bireylerin gelirlerini harcamakla elde ettikleri yarar aynı olmadığından; gelir dağılımında fiili bir eşitlik aranmamaktadır. Diğer konularda olduğu gibi, fayda karşılaştırılması yönünden de bireyler arasında önemli farklılıklar sözkonusu olmaktadır. Bu nedenle, refah kriteri esas alındığında gelir dağılımının eşit olması sözkonusu olmayıp, genel olarak benimsenen eşitlik kavramına ters olan makul bir eşitlik durumu anlaşılmalıdır. Üstelik kişiler arasında refah karşılaştırılmalarının yapılması da oldukça kuşkuludur. Gerçekten, günümüz iktisatçıları çoğunlukla böyle bir refah karşılaştırılmasının yapılamıyacağı görüşünü savunmaktadırlar. Bu nedenlerle, gelir dağılımı eşitliği ya da eşitlik derecesi ile, subjektif anlamı yerine, objektif veya ölçülebilir anlamdaki gelir ve servet dağılımındaki eşitlik anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, sosyal politika saptanırken hernekadar bireylerin gelirden sağlayacakları yarar gerçekte eşit olmasa bile, eşit olduğunu varsayarak saptanmalıdır.

Eğer gelir dağılımında fırsat eşitliği kriterini temel olarak alırsak, yine bir çok farklı açıklama biçimi ile karşılaşırız. Fırsat eşitliği kavramı, eşit eğitim olanaklarından yararlanma ve işe girmede kişisel ilişkilerin yerine yeteneklere dayanan rekabetin ve benzeri faktörlerin rol oynaması anlamında kullanılmalıdır. Herşeyden önce, fırsat eşitliği için bireylerin gelir dilimlerinden daha üsttekine geçebilmesi anlaşılmalıdır. Ancak, maliye politikası önlemleriyle gelir dağılımı yönünden eşitlik bir yandan düzeltilirken diğer taraftan bozulabilmektedir. Bu nedenle, maliye politikasının çeşitli amaçlarına dikkatli bir biçimde ağırlık verilmelidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Son olarak dağıtıma konu olan toplam gelirin (toplam gelir, aylak geçen zamanı ve sahip olunan malları içerecek biçimde tanımlanmaktadır) kendi başına gelir dağılımının bir fonksiyonu olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. **Gelir dağılımına ilişkin olarak yapılan düzeltmelerin bir sonucu olarak, milli gelir seviyesi azaltılabilir veya artırılabilir.** Eğer arzu edilen gelir dağılımı formülü ile milli gelir seviyesi arasında tercih yapılması durumunda bir çatışma sözkonusu ise, daha düşük milli gelir seviyesine razı olunabilir. Adil gelir dağılımı ile yüksek düzeyde milli gelir seviyesinden birinin seçimi, bir tercih sorunu olmaktadır. Ancak, milli gelir seviyesinde neden olunan düşmenin alternatif maliyeti olarak, gelir dağılımında yapılan düzeltmenin neden olduğu refah artışını karşılaştırmak gerekir. Öte yandan, gelir dağılımında yapılan çeşitli düzenleyici politikaların sosyal ve politik çevre üzerinde ortaya çıkacak etkileri de hesaba katılmalıdır.

Bütün bu açıklamalarımıza göre, adil gelir dağılımı kavramı her nekadar bir maliye teorisinin tam olarak ortaya konması yönünden gerekli ise de; bir çok sosyal, ekonomik ve ahlâksal sorunlarla karşılaşmamızı önlemektedir. Öte yandan, gelir dağılımı ile ilgili amaçların gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak bazı teknik güçlükler ortaya çıkmaktadır. Çünkü, düzeltilmesi gereken ekonomik durumların nasıl ölçüleceği hiç açık değildir. Bu konuda en çok benimsenen kriter düzeltmeden sonraki gelir düzeyi olmakla beraber, bu da tek başına yeterli bir ölçek değildir. Üstelik gelir seviyesinin bir kıstas olarak alınması gerekse bile, gelirin nasıl tanımlanabileceği belli değildir.

Gelir seviyesinin doğru bir biçimde tanımlanması, sadece dikey eşitliğin (yani, oransal gelirler arasındaki farkı vergi ve transferlerle eşitlenmesinin) sağlanması için değil, yatay eşitliğin (yani, eşit gelirli kimselerin eşit vergilendirilmesinin) sağlanması yönünden de gerekli olmaktadır. Öte yandan, gelirin çok çeşitli kaynaklardan ve değişik biçimlerde elde edilmesi, modern ekonomik düzene oldukça karışık bir görünüm kazandırmaktadır. Bu nedenle, elde ettikleri gelir kaynakları yönünden aralarında fark olan ve buna karşılık eşit gelir elde eden kimselere vergi ve transfer aletlerinin eşti bir biçimde nasıl uygulanması gerektiği konusunda sorunlar ortaya çıkmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



### Gelir Dağıtımı Branşının Vergileme İle İlişkisi

Kaynak Ayırımı Branşının fonksiyonunu incelerken, sosyal gereksinmelerin giderilmesi ile sağlanan yararın bireysel tercihlerle ilgili olduğunu varsaymıştık. Sosyal gereksinmelerin bireysel değerlemelere bağlı olarak etkin bir biçimde giderildiğini varsayarsak, Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branşları için gerekli vergilerin nasıl saptanacağı konusunda kesin bir ayırım yapmamız gerekecektir. Kaynak Ayırımı Branşı için gereken vergi, sosyal gereksinmelerin gelir esnekliğine bağlı olarak artan, değişmez veya azalan oranlı bir tarifeye uygun olarak belirlenebilir. Öte yandan, Gelir Dağıtımı Branaşının vergi - transfer mekanizması ise, gelir dağılımında yapılmak istenen düzenlemeye bağlı olarak artan veya azalan oranlı bri tarife biçiminde saptanabilir.

Gelir Dağıtımı Branşı tarafından belirlenen adil gelir dağılımı durumu, bireylerin elde ettikleri gelirden gelir dağıtımı bölümünün öngördüğü biçimde vergilerin düşülmesi ve elde edilen gelire transferlerin eklenmesi biçiminde saptanabilir. İstikrar Bölümünün öngördüğü vergi ve transferler ise, biraz önce belirtildiği gibi gelir dağılımı üzerindeki etkileri nötr olacak biçimde saptanacak ve Gelir Dağıtımı Bölümü Kaynak Ayırımı Bölümünce öngörülen vergileri gözönünde buludurmayacaktır. Bu vergiler, gelirin diğer kişisel kullanım biçimlerinde olduğu gibi, mükellefin kişisel değerlendirmesine bağlı olarak, sosyal ihtiyaçları gidermesi biçiminde, ister tüketim için veya ister sermaye birikimi için yapılan, bir çeşit harcamalar olarak değerlendirilebilir.

Bu arada, iki branşın bütçeleri arasındaki karşılıklı bağımlılık konusunu incelememiz gerekmektedir. Kaynak Ayırımı Branşının programı, Gelir Dağıtımı Branşının yapmış olduğu düzeltmelerle belirlenen talep yapısına bağlı kalmaktadır. Gelir Dağıtımı Branşının programı ise, Kaynak Ayırımı Branşı politikaları ile etkilenen piyasadaki faktör gelirlerinin dağılımına bağlı bulunmaktadır.

Fakat, Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branşları için gerekli olan vergiler arasında, bu anlatılan biçimde olduğu gibi kesin bir ayırım yapma olanağı yoktur. Çünkü, kişisel tercihler belli olsa bile, sosyal gereksinmelerin giderilmesi konusunda tek bir çözüm olamayacağını ve alternatif çözüm biçimlerinden birisinin seçiminin ise, gelir dağılımına ilişkin olarak bazı sorunlar çıkaracağını belirtmiştik. Öte yandan, özel gereksinmelerin bütçe ile giderilmesi sırasında da,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



yine gelir dağılımı ile ilgili bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bazı özel gereksinmelerin bütçe ile giderilmesi sırasında parasal yardımlar yerine, aynî yardımlara başvurulabilir. Bu amaçla, düşük gelirlilerin yararlanmaları için, bedava hizmet sunan sağlık klinikleri yapılabilir veya sosyal konutlara sübvansiyon verilebilir. Bu programların hepsi de ikili bir karektere sahip bulunmaktadır. Çünkü bu programlarla, bütçe ile giderilen özel gereksinmelere ilişkin olarak Kaynak Ayırımı Branşının ve gelir dağılımına ilişkin olarak Gelir Dağıtımı Branşının görevleri birlikte yerine getirilmektedir. Öte yandan, aynî amaçlara önerildiği biçimde harcanması şartiyle verilen parasal yardımlarla da değişik bir biçimde ulaşılabilir. Yardım olarak verilen parasal olmayan sübvansiyonlar, belli amaçlar için kullanılması gereken ve gelir dağılımına ilişkin bir düzenleme aracı olarak görülebilir. Bu nedenlerle, Gelir Dağıtımı Branşı, Kaynak Ayırımı Branaşının bütçe ile giderilen özel gereksinmelere ilişkin olarak ortaya çıkan sorunlarını; Kaynak Ayırımı Branşı ise, özel gereksinmelerin bütçe ile giderilmesine ilişkin olarak kendisine Gelir Dağıtımı Branşı tarafından verilen parasal olmayan yardımların gelir dağılımını düzenleyici etkilerini hesaba katmalıdır.

Bu güçlükler ve karışıklıklar bir kenara bırakılırsa, Kaynak Ayırımı Branşı ile Gelir Dağıtımı Branşlarının sorunları aasında bir ayırım yapmanın faydalı olacağını söyleyebilirim. Böyle bir düşünce biçimi en azından Kamu hizmetlerinden elde edilen yararları esas olmayarak, sadece vergi yükü dağıtımını bir gelir dağıtımı sorunu olarak gören başka bir ekstrem görüşe göre, veya ödeme gücü yaklaşımına oranla daha kolayca benimsenebilir. Ancak, böyle bir görüş benimsenirse, Kaynak Ayırımı Branşı ile Gelir Dağıtımı Branşları için gerekli olan vergiler arasında bir ayırım yapmanın hiç bir yararı olmayacaktır. Bununla beraber bu ayırımla ilgili olarak, Kaynak Ayırımı Branşı için gerekli olan vergilerin düz oranlı vergi tarifesine göre saptandığını ve Gelir Dağıtımı Branşının vergi - transfer mekanizmasının uygun gelir dağılımını sağlayacak biçimde, Kaynak Ayırımı Branşı için gerekli olan vergiler çıktıktan sonra kalan gelir üzerinden ödendiğini düşünebiliriz. Veya, Kaynak Ayırımı Branşının önce kamusal gereksinmeleri gidermeye yetecek kadar kaynakları kendi bölümü için ayırdığını ve Gelir Dağıtımı Branşının ise, geriye kalan Kaynakları gelir dağılımını düzenlemek için kullandığını varsayabiliriz. Ancak, her iki durumda da sonuç aynıdır. Kaynak Ayırımı Branaşı Kamu hizmetlerinden elde ettiği ya-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rın bedelini mükellefe önemli ölçüde vergi olarak yansıtamadıkça, her iki branş arasında vergileme yetkileri arasında bir ayırım yapmaya hiç gerek kalmamaktadır.

## D. İSTİKRAR BRANŞI

İstikrar Branşının fonksiyonu, bütçenin diğer iki branşının fonksiyonundan kesin olarak ayrılmaktadır. Bu branş alternatif özel ve kamusal gereksinmeler veya Kamu ile özel sektör arasındaki Kaynak ayırımına ilişkin konularla ilgilenmez. İstikrar Branşı aksine, yüksek düzeyde kaynak kullanımı ve paranın değerine ilişkin istikrarın sağlanması konularıyle uğraşmaktadır. Bütçe politikasının üç branşından en yenisi olan bu branş, son 20 sene içinde kendisinden oldukça çok bahsedilmesine neden oldu. Gerçekten, telâfi edici maliye politikası sorunları, ilk defa 1930 ların depresyonu ile ortaya çıktı ve savaş ve onu izleyen yıllarda beliren enflasyon baskısından sonra daha değişik bir görünüm kazandı. Ancak, bu konuda uygun politikalar uygulanmadıkça, gelecek senelerdeki ekonomik görünümün istikrar kazanacağına inanma yönünden yeterli bir neden yoktur. Savaşın etkileri ortadan kalksa bile, istikrarsızlık sorunları devam edecektir. Ekonomi kontrol edilmediğinde serbest piyasanın işleyişi, fiyat ve istihdam seviyesinde az veya çok şiddetli dalgalanmalara ve ayrıca kısa devreli dengesizliklerden başka enflasyon ve işsizliğe yol açan, uzun seneler boyunca devam edecek, uyumsuzluklara meyleder. Bu nedenle, devlet yüksek istihdam ve fiyat istikrarından en az derecede ayrılmaya yol açacak bir istikrar politikası kabul etmelidir.

Gelecek senelerle ilgili olarak ekonomik gidişin, enflasyon ve deflasyondan hangisine yol açacağını kesinlikle tahmin etme olanağı yoktur. Çünkü, istikrar ile ilgili bir çok şey savaş ve barış durumlarına veya savunma giderlerinin bütçedeki oransal önemine bağlı bulunmaktadır. Öte yandan, hiç bir durumda istikrar Branşının gereksiz olduğu savunulamaz. Yapısal istikrar unsurlarının artan önemi konusunda bir çok şeyler söylenirken, bunların test edilmesi gereği üzerinde de durulmalıdır. Yapısal istikrar unsurlarına duyulan güven, ekonomi kalkındıkça ve daha karışık bir görünüm kazandıkça, giderek azalmaktadır. Öte yandan, sosyal ortam işsizliğin neden olduğu sorunlar karşısında oldukça duyarlı dav-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ranmaktadır. Aynı biçimde toplumun benzer davranışı, enflâsyon için de söz konusu olmaktadır. Özel sektörün faaliyetlerinde ortaya çıkan yavaşlamanın hızla devam etmesi, yüksek istihdam ve talep seviyesinin mevcut arzı aşması durumlarında; fiyat istikrarını sağlayacak telâfi edici önlemlerin geliştirilmesi hür ekonomik sistemin başarısı için gerekli bulunmaktadır.

**Temel İlkeler**

Telâfi edici maliye politikasının esas mantığı oldukça sade olup, aşağıda yer alan bir kaç kuarl yardımıyla özetlenebilir.

1. Gayri iradi işsizlik durumu varsa; toplam harcamaları tam istihdam üretim seviyesine eşitleyinceye kadar yükseltmek gerekir.

2. Eğer enflâsyon durumu devam ediyorsa; toplam harcamaları artmakta olan fiyatlarla değil, cari fiyatlarla ölçülen üretimin değerine eşitleyecek biçimde toplam talep seviyesine indirmek gerekir.

3. Eğer tam istihdam ve fiyat istikrarının gerçekleştirildiği bir durum devam ediyorsa, toplam parasal harcamaların seviyesi enflasyon ve işsizliği önleyecek bir düzeyde devam ettirilmelidir.

Birinci kural, mali politikanın toplam harcamalar seviyesinin yükseltilmesi için kullanılabileceğini ve bunun ise, neticede istihdam seviyesini yükselteceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak, talep seviyesi bir çok biçimde arttırılabilmektedir. Bunun için devlet, kamusal mal ve hizmetlere ilişkin olarak çeşitli harcamalarnı arttırabilir. Böyle bir politika, ayrıca özel harcamaların da da artmasına yol açabilir. Veya devlet hem kamu ve hem de özel harcamaların arttırılmasına yol açacak önlemlere başvurabilir. Özel harcamaların arttırılması isteniyorsa, bu artış transfer harcamalarının yükseltilmesi ve vergilerin azaltılması yollarına başvurularak sağlanabilir. Böylece, özel kullanım için bırakılan gelir seviyesi yükselmektedir. Eğer, kamu ve özel harcamaların birlikte arttırılması arzu ediliyorsa; kamusal mal ve hizmetlerle ilgili harcamalar arttırılırken transfer hacamaları fazla yüksek tutulmamalı ve ayrıca vergi indirimi de az olmalıdır. Aynı amaca ulaşabilmek için, çeşitli yaklaşımlara göre yapılan gerekli düzenlemelerin toplam harcamalar üzerindeki etkileri farklı olmaktadır. Bunlardan bazıları, Tulumbaya Suyun Alıştırılması Politikasında (pump-priming) olduğu gibi, özel harcamaların kamu harcamaların-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



dan bağımsız bir biçimde artmasını teşvik ederken; diğer bazıları ise, özel yatırım harcamalarının seviyesini düşürücü bir etki yaratırlar. Bununla beraber, üretilmekte olan mal ve hizmetlere yapılan harcamalar, Telâfi Edici Maliye Politikası yardımiyle arttırılabilir. Ancak, toplam harcamaların bu biçimde yükseltilişi, ya devletin ve mal ve hizmetlere yaptığı harcamaları artırmasiyle, ya da özel harcamalar için harcanabilir geliri arttırması yollariyle sağlanabilir.

Depresyon koşulları altında harcamalardaki artış, genel olarak reel gelir ve istihdam seviyesinde bir yükselişe yol açmaktadır. Bu durumda, işsizlik sorunu önemini devam ettirmekte olup, firmalarda fazla kapasite mevcuttur ve ek üretimin arzı oldukça elâstik olacaktır. Eğer, talep seviyesinde bir artış olursa, arz eğrisi yatay eksene göre ılımlı bir biçimde yükselecektir. Tam istihdam seviyesine yaklaşırken, toplam arz az elâstik olacak ve artan harcamalar fiyat artışlarına yol açarak, istihdam üzerinde beklenen etkiyi göstermeyecektir. Öte yandan, tam istihdam seviyesine yaklaşılırken fiyat seviyesindeki artış oldukça yüksek olabilir. Ancak, böyle bir durum işsizlikteki artışın kamu politikasının veya özel harcamaların otonom bir biçimde eski durumuna dönmesi nedenlerinden birisine bağlı olarak meydana gelmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir.

Telâfi Edici Maliye Politikasının ikinci kuralı, toplam harcamaların elde edilebilir hasılanın cari fiyatlarla ölçülen değerini geçmesi durumu ile ilgili bulunmaktadır. Bunun için toplam üretim arzının tam inelâstik olduğu ve az çok tam istihdama yaklaşılmakta olduğu bir durumun varlığını düşünelim. Böyle bir durumda, toplam harcama seviyesindeki bir artış şimdi enflasyona yol açmaktadır. Bu nedenle, ortaya çıkacak olan enflasyonist baskıyı önleyebilmek için, harcama seviyesinde karşılaşılacak olan potansiyel bir gelişmeyi durduracak olan mali önlemlere başvurulması gerekmektedir. Ancak yapılacak bu düzenlemelerle ilgili olarak başvurulan mali önlemler, depresyon sırasında uygunanların tersi olmalıdır. Böylece, mal ve hizmetler için yapılan kamu harcamaları azaltılabilir, vergi oranları düşürülebilir ve transfer ödemeleri kısılabilir.

Kuşkusuz ki, mali önlemlerle kamu harcamalarının seviyesi düşürülebilir. Bununla beraber, enflâsyonist baskıyı deflasyon durumuna nazaran kontrol etme yönünden, bir çok güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Çalışma arzusunu azaltarak enflâsyonu kontrol edebilmek için, vergilerde yapılacak artışın harcama seviyesini yeterli ölçüde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



düşünmesi gerekmektedir. Daha önemlisi, piyasa mekanizmasının işleyişi ve baskı guruplarının davranışları, tam istihdam ve fiyat istikrarı ile ilgili amaçlar arasında önemli çatışmalar yaratabilir. Bu güçlükler sadece mali önlemlerle ilgili olmayıp, ayrıca İstikrar Branşının da çözümlemeye çalıştığı önemli sorunlardan bir kısmını oluşturmaktadır.

Telâfi Edici Maliye Politikasının üçüncü kuralına dönersek, fiyat seviyesi istikrarı ile yüksek düzeyde istihdamın devam ettirilmesi için, toplam talep seviyesinin sabit kalmasının gerekli olmadığını belirtelim. Gelişmekte olan bir ekonomideki istikrar politikası ise, gelir seviyesinin istikrarlı olması anlamına gelmektedr. Aksine, istikrar politikası artan üretim kapasitesine uygun düşecek biçimde talep seviyesinde de bir genişlemeyi gerektirmektedir. Ekonomik büyüme süreci sırasında, yüksek istihdam seviyesi ile fiyat düzeyindeki istikrarın sağlanması için, ekonominin büyüme trendine uygun olarak değişen bir büyüme oranına elverecek bir politikanın hazırlanması gerekmektedir. Öte yandan, alternatif dengeli büyüme oranları arasında bir seçimin nasıl yapılacağının belirmesi gerekmektedir. Bütçenin üç temel fonksiyonunun birlikte gerçekleştirilmesinin mümkün olup olmayacağı konusunu şimdilik daha sonraki açıklamalarımıza bırakacağız. İstikrar Branşı ile ilgili olduğu kadar Gelir Dağıtımı ve Kaynak Ayırımı Branşı yönünden de büyümeye ilişkin sorunlarla karşılaşmaktayız. Ancak, büyüme konusu bu araştırmamızda ayrı bir branş olarak alınmamış olup, aksine sisteme büyüme ile ilgili sorunların kolaylıkla çözülebileceği bir biçimde sokulmuştur.

### Bütçe Plânının Niteliği

İstikrar Branşının bütçe plânlaması, en basit anlamiyle aşağıdaki biçimde anlatılabilir. İstikrar Branşının yöneticisi, önce böyle bir plânın yokluğu durumundaki, toplam harcamaların seviyesini saptar. Toplam harcamaların saptanması sırasında; Kaynak Ayırımı Branşı tarafından öngörülen mal ve hizmetler için yapılacak harcamalar ile tüketim, yatırım ve net dışsatıma ilişkin olarak yapılan özel harcamalar gözönünde tutulur. Özel harcamaların seviyesi gelir dağılımına bağlı olduğundan, Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branş-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

larının bütçe plânları birer veri olarak ele alınmalıdır. İstikrar Branşının yöneticisi, cari ücret seviyesinde kaynakların tam olarak istihdamını devam ettirebilmek için gerekli olan toplam talep seviyesini tahmin etmelidir. Yönetici son olarak, İstikrar Branşının hesaba katılmadığı bir durumda ki harcama seviyesi ile yukarıda anlatılan biçimde tahmin edilen toplam talep seviyesini karşılaştırarak, aradaki farkı giderecek olan vergi ve transferlerin seviyesini saptar.

Eğer, ekonomide bir genişleme durumu öngörülmüyorsa; İstikrar Branşı transfer ödemelerinin seviyesini yeterli ölçüde saptamalıdır. Transfer ödemeleri kaynak ayırımına ilişkin bir karar alınmasını gerektirmediğinden dolayı, ekonomik büyüme konusunda etkin bir alet olarak kullanılabilecektir. Öte yandan, İstikrar Branşı kamusal gereksinmelerin Kaynak Ayırımı Branşınca plânlandığı gibi giderilmesine aykırı olacak biçimde, diğer mal ve hizmetler için yapılacak olan kamu harcamalarının seviyesini artırmaz. Başka bir deyişle, mal ve hizmetlerin üretimi ile ilgili olarak yapılacak harcamalardaki değişikliklerde, ancak Kaynak Ayırımı Branşınca öngörüldüğü gibi, sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak tüketici tercihlerinde ortaya çıkan konjoktürel değişmeler sözkonusu olduğunda başvurulmaktadır.

İstikrar Branşının bütçesi, gelir dağılımına ilişkin amaçlara göre hazırlanmadığından; bu bölümün transfer harcamaları ve vergi gelirlerinin seviyesini saptarken, Gelir Dağıtımı Branşınca belirlenen uygun gelir dağılımı esas alınmalıdır. Kaynak Ayırımı Bütçesinin bireylerin kamu hizmetlerinden elde ettikleri yarara eşit olarak ödedikleri vergileri esas alarak kişisel tercihlere göre hazılanması koşulu ile, bu branşın bütçesinin adil gelir dağılımı kriterine uygun bir biçimde saptanması için çaba harcamaya gerek duyulmayacaktır.

İstikrar Branşının özel niteliği nedeniyle, bu bölümün bütçesi ya vergileri (harcamaların talep seviyesini aşması koşuluyle) veya transferleri (talep seviyesinin harcamaları geçmesi koşuluyle) içerecektir. Ancak, hiç bir zaman vergi ve transferleri birlikte içermeyecektir. Bu bütçe, açık veya fazla olarak bağlanabilir. Ancak, İstikrar Branşı bütçesi denk olarak da bağlanabilir. Böyle bir denklik, özel harcamalar artı Kaynak Ayırımı Branşının öngördüğü harcamaların toplamının, bütçe politikasını düzenleyen bir mali politikaya gerek duyulmadığı zamanki harcama seviyesine eşit olması durumunda sağlanmaktadır. Yani, böyle bir durumda, kamu harcamaları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



için gerekli olan vergi ile talep seviyesini yükseltmek için bütçeden ödenen transferlerin toplamı sıfıra eşit olmaktadır.

Nasıl ki, transfer ödemelerinin esas görevi deflasyonu önlemek ise, İstikrar Branşı Bütçesi içinde yer alan vergilerin temel görevi de, benzer biçimde enflasyonu kontrol altına almaktır. Böylece, gelir-harcama sürecinin veya bütçe politikasının, Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branşlarınınkinden tamamen farklı olan üçüncü bir fonksiyonunu elde ederiz.

### Para ve Borçlanma Politikası

Ekonominin düzenlenmesinde başvurulan aletler, sadece mali politika önlemlerinden oluşmamaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması konusunda, mali önlemler kadar para ve borçlanma politikaları veya ücret ve fiyat kontrolü gibi politikaların da göz önünde bulundurulmaları mümkündür. Nasıl ki, Kaynak Ayırımı Branşının bütçe ile ilgili fonksiyonu kaynak tahsisindeki ayarlamaları amaç sayan kamu politikalarının geniş kapsamı içinde görülüyorsa; aynı biçimde istikrarın bütçe ile ilgili yönü de diğer istikrar sağlayıcı politikaların kapsamı içinde yer almalıdır. Böylece, İstikrar Branşı tarafından gerekli görülen bütçe düzenlemeleri kabul edilen diğer önlemlerin daraltıcı veya genişletici özelliklerine bağlı bulunmaktadır. **Bu bakımdan, para ve borçlanma politikalarından ne kadar çok yararlanılırsa, bütçe politikasına o kadar az iş düşecektir.** Böylece, istikrar politikasının diğer teknikleri konumuzun kapsamı içine kolayca sokulabilmektedir.

Bu çalışmamızın amaçlarına uygun olarak, istikrar politikası ile ilgili diğer araçlar, para ve borçlanma politikası biçiminde ele alınmaktadır. Bu politikalar bütçe ile sağlanacak istikrar için alternatifler yaratmakta olup, öte yandan açık ve fazla bütçe politikalarıyle doğrudan doğruya ilgili bulunmaktadır. **İstikrar Branşı Bütçesinin açık veya fazla vermesi gerektiğinden, bu açığın nasıl bertaraf edileceği sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle talep yapısında özel harcamaların seviyesini arada sırada etkileyebilecek değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda en etkin bir çözüm biçimi, para yaratılması veya para miktarının azaltılması ile sağlanabilmektedir.** Böyle bir anlayış yatırımların faiz haddi ile ters orantılı ve özel tüketimin ise, satın alma gücü biçiminde açıklanan talep ile doğru orantılı olduğu hipotezinden doğmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Eğer vergi oranları yükseltilirse ve ek kazançlar vergilendirilirse; böyle bir politika özel harcamalar üzerinde daraltıcı bir etki yaratarak, harcanabilir geliri azalttığından dolayı, sadece harcamalarının seviyesinin düşmesine (tüketim üzerine gelir tesiri) yol açmayacak, fakat tüketicilerin elde para tutma taleplerini de (tüketim üzerinde muamele saiki ile tutulan para etkisi) azaltacağından; tüketim harcamaları daha da azalacaktır. Ayrıca, para arzının borç verilebilir fonlara olan oranı da küçüldüğünden, bu durumda faiz oranı artarak (yatırımlar üzerindeki para talebi etkisi), yatırım hacmini daraltabilir. Bütçe fazlalıkları kullanılmayarak borçların ödenmesi için tahsis edildiğinde, tüketim üzerindeki gelir tesiri ayni olacaktır. Borçlarda bir azalma olduğunda, para talebinin tüketim üzerindeki etkisinin ne olacağı belli değildir. Devlet borçlarının azaltılması faiz haddini azaltarak yatırımları teşvik edeceğinden, yatırımlar üzerindeki talep etkisi tersine dönecektir. Bu nedenle borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkisi daha az daraltıcı olacaktır.

**Benzer nedenlerle, ek harcamaların ödünç alınan fonlardan çok para arzını artırarak finanse edilmesi durumunda genişleme etkisi daha yaygın olacaktır. Eğer, para arzındaki bu artış ekonomiye kanalize edilirse, etkileri genişletici yönde olacaktır. Bu durumda daha fazla gelir elde edilmekte, alacak miktarı artmakta ve borçların önemli bir kısmı ödenerek likit hale gelmektedir. Bu durumda eğer transfer harcamaları borçlanma ile finanse edilmişse, tüketiciler üzerindeki para arzının etkisi yine olumlu yönde olacaktır.** Öte yandan elde tutulan para miktarı ve kamu borçları arttırıldığında, aktif değerler karması az likid olduğundan, borç ödemelerinin yatırımlar üzerindeki etkisi daraltıcı yönde olacaktır. Böylece, para arzındaki artışın net genişletici etkisi zayıflatılmaktadır.

Benzer görüşler **borçlanma idâresi politikası** açısından da geçerlidir. Bu nedenle, açık veya fazlalıkla bağlanan bütçenin idaresi, sadece para ve borçlanma ile finansman arasında bir seçim yapmayı değil, fakat ayrıca farklı mükellefiyetlere yol açan, **çeşitli borç finansmanları arasında da bir seçim yapmayı** gerektirmektedir. Borç idaresi sorunu ayrıca, toplam borç miktarındaki değişmelerle sınırlı olmayıp, daha geniş kapsamlı bir sorun olan borç toplamı içinde yer alan çeşitli borçların terkiplerindeki değişmeleri de içermektedir. Bütün bu açıklamalardan, maliye ve para politikaları arasında kesin bir ayırım yapılamayacağı sonucuna varabiliriz. Bu nedenle, maliye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



politikasının yanında ayrıca para politikasına da gerekli önem verilmelidir.

Ekonomik istikrar, alternatif mali önlemlerle ya da maliye, borçlanma ve para politikaları veya bunların çeşitli karma biçimleriyle sağlanabildiğine göre, geriye hangi politika veya politika karmasının tercih edileceği sorununun çözümlenmesi kalmaktadır. Bu konuda alınacak karar, seçilecek politikanın idari uygulanabilirliği ile kısmen ilgili bulunmakta olup, bu tür bir kararla bütün sorunlar çözülmüş olamaz. Politikanın seçimi sırasında, alternâtif yaklaşımlara bağlı olarak, bu politikaların önemli yan etkileri de hesaba katılmalıdır. Seçilen bir politika kaynak kullanımındaki etkenik, gelir dağıtımı durumu veya büyüme oranı üzerinde olumsuz etkiler yarattığından, böylece optimal politikanın seçimi konusu çözümü güç bir sorun olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm 2

## ALT BÜTÇELERİN BİRBİRİNE BAĞIMLILIĞI VE KONSOLİDASYONU

Buraya kadarki açıklamalarımızla, her üç branş için bütçe plânlamasının yapıldığı bir sırada karşılaşılan güçlükleri ele aldık. Şimdi ise, bu üç bütçenin birbirine bağımlılığı ve tek bir bütçe içinde konsolidasyonu konusunun daha özel bir anlatımına dönüyoruz.

### A) HAYALİ BİR BÜTÇENİN ANLATIMI

Üç branşın alt plânları farklı amaçları gerçekleştirmek çabasında oldukları halde; bunlar birbirine bağımlı olan bir bütçe sistemini oluşturmaktadırlar. Şimdiye kadarki açıklamalarımızda, her branşın yöneticisinin, diğer branşların yöneticilerinin bütçeleriyle ilgili olarak üzerlerine düşen görevleri yaptıklarını bilerek hareket ettiğini vurgulamış bulunuyoruz. Bağımsız bir sistem içinde bu üç branşın formüle edilişi en iyi şekilde basit eşitlikler modeli yardımiyle gösterdiği halde; biz burada konuya rakamsal bir anlatımla girebiliriz.

Durumu basitleştirmek amaciyle Tablo (2-1) in anlatımında, X ve Z adlı vatandaşlardan oluşan bir toplum esas alınmaktadır. Konuyu incelemeye 1 nci keyzi ele alarak başlayalım. Bu keyze göre ekonomideki toplam harcamalar veya satış gelirleri 1.000 dolara eşit olup, bunun 800 doları özel alıcılara ve 200 doları iee devlete yapılan satışlardan elde edilmektedir. Durumu basitleştirmek için bütün satışlardan elde edilen gelirlerin % 30 nun X e ve % 70 nin ise Z ye gidecek şekilde bölüşülmekte olduğunu düşünelim. Böylece, Tablo (2-1) de X in % 30 ve Z nin ise % 70 oranındaki payları 1 den 3 e kadar yer alan satışlarla gösterilmektedir. Toplam gelir seviyesi ise, cari fiyatlarla ölçülen tam istihdam mili geliri olan 1.000 dolara eşittir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Alt bütçeleri ele alırken, konuyu önce Kaynak Ayırımı Branşı yönünden inceleyeceğiz. Esasında bağımlı bir sistemle karşı karşıya olduğumuzdan, konunun anlatımına üç alt bütçeden herhangi birisiyle başlayabiliriz. Eğer, sosyal gereksinmeler kişisel tercihlere uygun bir biçimde giderilmek isteniyorsa; toplam harcamaların seviyesi, X ve Z nin bu amaçla ne kadar harcama yapmak istediğine bağlı bulunmaktadır. Tabloda X ve Z nin toplam harcamalarının seviyesi 5 nolu satırla gösterilmiştir. Toplam harcamalar; 3 ncü satırdaki toplam gelirleri, 13 ncü satırdaki Gelir Dağıtımı Branşının öngördüğü vergi ve transferleri ve 16 ncı sırada yer alan İstikrar Branşının vergi ve transfer harcamalarını kapsamaktadı. Kaynak Ayırımı Branşının bütçesinin planlanması ile ilgili olarak, 5 nolu satırda gösterilen gelirin kolayca hesaplanabilmesi için, 13 ve 16 nolu satırlarla gösterilen miktarlar birer veri olarak alınmıştır.

Şimdiki açıkamalarımıza ilişkin olarak, daha önceki bölümlerde belirttiğimiz güçlükleri bir tarafa bırakarak, X in gelirinin % 10 nunu ve Z nin ise gelirinin % 20 sini kollektif gereksinmelerinin giderilmesi için harcamak istediklerini varsayalım. Bu durumda X ve Z, 8 nolu satırda gösterildiği gibi vergilendirilmektedirler. 8 nolu satırda gösterilen toplam vergi gelirleri, 9 nolu satırda gösterilen miktarda olmak üzere, kollektif gereksinmeleri giderecek olan mal ve hizmetlerin satın alınması için kullanılmaktadır. Bu harcamalar 2 nolu satırda özel gelirler biçiminde kaydedildiğinden, 9 nolu satırda ayrıca özel gelirler olarak yer almamaktadır. Borçlanma ile finansman sorununu ortaya çıkarmamak için, Kaynak Ayırımı Branşına ilişkin harcamaların sermaye birikimini gerektirmediğini varsayıyoruz. Bu nedenle, 10 nolu satırda da gösterildiği gibi, Kaynak Ayırımı Branşının bütçesi denkleştirilmiştir.

Şimdi ise, Gelir Dağıtımı Bütçesini incelemeye dönelim. 1 den 3 e kadar yer alan satırlarda ki rakamların da gösterdiği gibi, piyasada elde edilen gelirler, Gelir Dağıtımı Branşı bütçesinin planlanmasını düzenleyecek biçimde saptanmıştır. 1.000 dolar tutarındaki toplam gelirin % 30 u X e ve % 70 i ise Z ye gitmektedir. Şimdi ise, X in toplam gelirden aldığı payın % 40 a çıkartılmak istendiğini düşünerek, böyle bir ayarlamayı önleyecek olan güçlükleri unutalım. Gelirin bu biçimde yeniden dağıtımını gerçekleştirecek olan vergi ve transfer miktarları 11 den 13 e kadar yer alan satırlarda gösterilmiştir. Eğer 13 nolu satırdaki değere 3 nolu satırda yer alan değer

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## TABLO 2 - 1. BÜTÇENİN SAPTANMASI VE KONSOLİDASYON(*)
(Dolar olarak)

| | Keyz 1 Kişiler X | Z | X+Z | Bütçe |
|---|---|---|---|---|
| ÖZEL SEKTÖR | | | | |
| 1. Özel alıcılara yapılan satışlardan elde edilen gelirler (6+7) | 240 | 560 | 800 | ... |
| 2. Devlete yapılan satışlardan elde edilen gelirler (9) | 60 | 140 | 200 | ... |
| 3. Toplam gelirler (1+2) | 300 | 700 | 1000 | ... |
| 4. Gelir dağıtımına ilişkin olarak yapılan ayarlamalardan sonraki gelir (3 + 13) | 400 | 600 | 1000 | ... |
| 5. Elde edilebilir gelirin en son tutarı (3+13+15) | 500 | 750 | 1250 | ... |
| 6. Yatırımlara ayrılan özel harcamalar | .—. | .—. | 150 | ... |
| 7. Tüketime ayrılan özel harcamalar | 350 | 300 | 650 | ... |
| KAYNAK TAHSİSİ BRANŞI BÜTÇESİ | | | | |
| 8. Vergiler | —50 | —150 | —200 | +200 |
| 9. Satın almalar | .—. | .—. | .—. | —200 |
| 10. Balans (8+9) | —50 | —150 | —200 | 0 |
| GELİR DAĞITIMI BRANŞI BÜTÇESİ | | | | |
| 11. Vergiler | .—. | —100 | —100 | +100 |
| 12. Transferler | +100 | .—. | +100 | —100 |
| 13. Balans (11+12) | +100 | —100 | 0 | 0 |
| İSTİKRAR BRANŞI BÜTÇESİ | | | | |
| 14. Vergiler | .—. | .—. | .—. | .—. |
| 15. Transferler | +100 | +150 | +250 | —250 |
| 16. Balans (14+15) | +100 | +150 | +250 | —250 |
| NET BÜTÇE | | | | |
| 17. Toplam vergiler | —50 | —250 | —300 | +300 |
| 18. Toplam transferler | +200 | +150 | +350 | —350 |
| 19. Satın alımlar (9) | .—. | .—. | .—. | —200 |
| 20. Balans (17+18+19) | +150 | —100 | +50 | —250 |

(*) Bu tabloda yer alan rakamlar bu bölümde verilen eşitlikler sisteminden elde edilmiştir. Ancak, rakamlar seçilirken belli sadeleştirmeler yapılmıştır. 1 nci keyz için $\gamma = 1000$, $j = 0.4$, $m = 0.3$, $v = 0.3$ ve $I = 150$ olduğunu varsaymaktayız. Açıklamaları sadeleştirmek için (2-2) den (2-5) kadar sıralanan eşitliklerin, $T_s^x = 0.1\ (E^x - T_d^x - T_s^x)$ ile $T_s^z = 0.2\ (E^z - T_d^z - T_s^z)$ basit varsayımlar ile yer değiştirilmiştir. Ayrıca, (2-12) ve (2-13) nolu eşitliklerin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

| Keyz 2 Kişiler X | Z | X+Z. | Bütçe | Keyz 3 Kişiler X | Z | X+Z | Bütçe |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 211 | 493 | 704 | ... | 228 | 553 | 761 | .... |
| 89 | 207 | 296 | ... | 72 | 167 | 239 | ... |
| 300 | 700 | 1000 | ... | 300 | 700 | 1000 | ... |
| 400 | 600 | 1000 | ... | 300 | 700 | 1000 | ... |
| 369 | 554 | 923 | ... | 420 | 981 | 1401 | .... |
| — | .—. | 225 | ... | .—. | .—. | 75 | ... |
| 258 | 221 | 479 | ... | | | | |
| —74 | —222 | —296 | +296 | —42 | —197 | —239 | +239 |
| .—. | .—. | .—. | —296 | .—. | .—. | .—. | —239 |
| —74 | —222 | —296 | 0 | —42 | —197 | —239 | 0 |
| .—. | —100 | —100 | +100 | | | | |
| +100 | — | +100 | —100 | | | | |
| +100 | —100 | 0 | 0 | | | | |
| —31 | —46 | —77 | +77 | | | | |
| .—. | .—. | .—. | .—. | +120 | +281 | +401 | —401 |
| —31 | —46 | —77 | +77 | +120 | +281 | +401 | —401 |
| —105 | —368 | —473 | +473 | —42 | —197 | —239 | +239 |
| +100 | — | +100 | —100 | +120 | +281 | +401 | —401 |
| .—. | .—. | .—. | —296 | — | — | — | —239 |
| —5 | —368 | —373 | +77 | +78 | +84 | +162 | —401 |

şimdi. $C^x = 0.7\ (E^x - T_d{}^x - T_s{}^x)$ ve $C^x = 0.4\ (E^x - T_d{}^x - T_s{}^x)$ basit varsayımlariyle yeri değiştirilmiştir.

2 nolu keyz için $I = 225$, $T_n{}^x = 0.2\ (E^x - T_d{}^x - T_s{}^x)$ ve $X_n{}^x = 0.4\ (E^x - T_d{}^x - T_s{}^x)$ olduğunu varsayıyoruz. Aksi takdirde 1 nolu keyde olduğu gibi varsayımlar aynı olacaktı.

3 nolu keyz için, $I = 75$ ve $J = 0.3$ olduğunu kabul ediyoruz. Aksi takdirde, 1 nolu keyzde olduğu gibi varsayımlar aynı kalacaktı. Tabloda kalemlerin ilgili olmadığı yerlere rastgelen kısımlar yazısız bırakılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



eklenecek olursa, 4 nolu satırda yer alan, elde edilebilir gelir seviyesi bulunur. Gelirin bu biçimde yeniden dağıtımı, adil gelir dağılımı için gerekli görülen varsayımlara uygunluğu da gerçekleştirmektedir. Böylece, 13 nolu satırda da gösterildiği gibi Gelir Dağıtımı Branşının bütçesi de denkleştirilmektedir. Böylece, X ve Z den oluşan bir toplumda; Z den alınan vergiler X e transferler biçiminde ödenilerek, vergi ve transferlerin birbirini götürmesi sağlanarak bütçe denkliği gerçekleştirilmiştir.

Son olarak, İstikrar Branşının bütçesini incelememiz gerekmektedir. Tablodan, mevcut kaynaklar gözönünde bulundurularak, cari fiyat cinsinden tam istihdam hasılası veya gelirinin 1.000 dolar olduğu görülebilmektedir. Tam istihdam seviyesine ulaşabilmek için, özel tüketim ve yatırım harcamalarına ayrılan harcamalar ile Kaynak Ayırımı Branşının öngördüğü mal ve hizmetler için ayrılan harcamaların toplamı 1.000 dolara eşit olmaktadır. Şimdi, özel yatırım harcamaları toplamının, bütçe politikası ve milli gelir seviyesinden bağımsız bir biçimde belirlenen miktarının sabit ve 150 dolar olduğunu, 6 nolu satırda gösterelim. Toplam özel yatırım harcamalarının X ve Z arasında nasıl bölündüğünü belirtmeye gerek yoktur. Kaynak Ayırımı Branşı tarafından öngörülen mal ve hizmetler için yapılacak harcamalar 200 dolar olarak belirlendiğinden dolayı, tüketime giden özel harcamaların toplamı; 1.000-200-150 = 650 dolar olarak elde edilir.

İstikrar Branşının yöneticisi, bu belirlenen seviyedeki tüketime olanak sağlayacak biçimde, gerekli olan harcanabilir gelirin miktarını saptar ve bunu sağlayabilmek için vergi koyar veya transfer ödemelerinde bulunur. Anlatımı basitleştirmek için, geçmişteki deneylerin X in harcanabilir gelirinin % 70 ini ve Z nin ise, harcanabilir gelirinin % 40 ını harcamakta olduklarını gösterdiğini varsayalım. Böylece, İstikrar Branşınca hiç bir eylemde bulunulmadığı bir durumda, tüketim seviyesinin ne olacağını belirleyebiliriz. Bu yüzdeleri 4 nolu satırda gösterildiği gibi, düzeltilen elde edilebilir gelirlere uygulayarak, toplam tüketimin 520 dolara erişmekte olduğunu bulabiliriz. Bu miktar, toplam özel tüketim seviyesini gösteren 650 dolardan 130 dolar eksiktir. Bu nedenle, İstikrar Branşının tüketim seviyesini 130 dolar yükseltecek biçimde transfer ödemesi yapmayı planlamaktadır.

Bu transfer ödemelerinin adil gelir dağılımını bozmaması için % 40 nın X e ve % 60 ının ise, Z ye gitmesi gerektiğini biliyoruz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Ayrıca, X in kendisine yapılan transfer ödemelerinin % 70 ini ve Z nin ise % 40 ını harcayacaklarını bilmekteyiz. Bundan dolayı, toplam transfer harcamalarının 250 dolar olması gerektiği sonucuna ulaşmaktayız. Toplam transferlerin X ve Z ye ödenen miktarları 16 nolu satırda gösterilmektedir. Öte yandan, transferlerin bu biçimde ödenmesine uygun olarak, elde edilebilir gelirin seviyesi 5 nolu satırda gösterilmiştir. Bu biçimde bulunan elde edilebilir gelir seviyesine bağlı olarak yapılan tüketim harcamalariyle tam istihdam seviyesini sağlayacak biçimde yapılması arzu edilen toplam harcamalar 7 nolu satırda gösterilmektedir.

16 nolu satırda gösterildiği gibi İstikrar Branşının bütçesi, öngördüğü transfer harcamaları kadar bir açık vermektedir. Ancak, X ve Z birlikte bu açık toplamı kadar bir gelir elde etmektedirler.

Okuyucu, bu modelin oldukça basitleştirilmiş varsayımlara dayandığını daima akılda tutmalıdır. Sosyal gereksinmelerin giderilmesi ve adil gelir dağılımının saptanmasına ilişkin bazı sorunlar, varsayımların kapsamına girmemektedir. Öte yandan, gelir seviyesinin saptanmasıyle ilgili olan bazı ilişkiler oldukça basitleştirilmiş ve kolayca belirtilemeyen fonksiyonel ilişkiler ise birer veri olarak alınmıştır. Çalışmalarımız ilerledikçe, bu tür basitleştirilmiş varsayımlardan vazgeçilecektir. Şimdi, sadece alt bütçelerin aynı anda planlanmasının basit bir ilkesi ile ilgilenmekteyiz. Ancak, bu ilke daha karışık sistemler sözkonusu olduğunda bile geçerli olmaktadır. Bu ilke dolaysiyle; yatırımlar bağlı bir değişken olarak ele alınabilmekte, tüketim üzerindeki para arzı etkisi hesaba katılabilmekte ve likidite tercihi analize sokulabilmektedir. Bütün bunlar analizi karışık bir görünüme soktuğu halde, sorunun niteliği yine değişmeden ayni kalmaktadır.

Alt bütçelerin planlanması işi bu biçimde tamamlanmakta olup, üç bütçenin amaçlarına ulaşılmaktadır. Böylece, sosyal gereksinmeleri giderecek mal ve hizmetler tedarik edildiğinden ve maliyetler kişisel tercihleri yansıtacak şekilde dağıtıldığından, Kaynak Ayırımı Branşı yöneticisi; adil gelir dağılımı sağlandığından, Gelir Dağıtığımı Branşı yöneticisi; toplam talep tam istihdam ve fiat seviyesindeki istikrarı sağlayacak biçimde saptandığından, İstikrar Branşı yöneticisi tatmin olmuşlardır.

Alt bütçelerin uygulanmasına gelince; mal ve hizmetler için yapılacak olan harcamalar Kaynak Ayırımı Branşı tarafından öngö-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rülen seviyede yerine getirilmelidir. Tablonun diğer satırlarında yer alan kalemler ise, bu amacı yerine getirecek biçimde düzenlenmelidir. Örneğin, Kaynak Ayırımı Branşına 40 dolar vergi ödeyen, Gelir Dağıtımı Branşından 100 dolar alan ve İstikrar Branşından 100 dolar elde eden X in durumunu ele alalım. Bu durumlarda X e toplam olarak, 100 + 100 — 50 = 150 dolar ödendiğini göstererek açıklamalarınızı daha da sadeleştirebiliriz. Benzer işlemler Z için yapılırsa, bu kişinin 100 dolar vergi ödemesi gerektiği anlaşılır.

Bütçenin bu anlatılan biçimde konsolide edilmesi, Tablo 2-1 de 17 den 20 ye kadar yer alan satırlarla gösterilmiştir. Bu konsalidasyona göre; X, 150 dolar tutarında transfer elde ederken, Z, 100 dolar tutarında vergi ödemektedir. Transfer, vergiden 50 dolar daha fazladır. Kaynak Ayırımı Branşınca öngörülen mal ve hizmetler için gerekli olan harcamalara, transferler ile vergiler arasındaki farkın eklenmesiyle, net bütçe 20 nolu satırda gösterildiği gibi, 250 dolar tutarında bir açık vermektedir. Net bütçedeki açık ayrıca, diğer iki bütçe denk olduğundan, İstikrar Branşı bütçesinin açığına eşit olmaktadır. Sonuçta bütçe açığının, elde edilebilir gelirin (5. nolu satır) özel harcamalar toplamından (6 ve 7 nolu satır toplamları) fazla olan kısmı ile mal ve hizmetler için yapılan kamusal harcamalar toplamına eşit olduğunu söyleyebiliriz.

Bu rakamsal açıklamalar, esas aldığımız özel varsayımlara dayanmakta olup, rakamlar değiştirilerek birbirinden farklı sonuçlara ulaşabiliriz. Örneğin, 2 nolu keyzde gelirin kamusal mal ve hizmetlere ayrılan kısmını iki katına çıkartırken, özel yatırım harcamalarını da iki kat arttırmaktayız. 3 nolu keyzde ise; özel yatırım harcamaları % 50 oranında arttırılmakta iken, gelir dağılımını düzenleyici önlemleri ihmal etmekteyiz. 1 nolu keyzde esas alınan farklı durumları ele alabilmek amaciyle; 2 ve 3 nolu keyzler oldukça değişik varsayımlara dayandırılmışlardır. 2 nolu keyz; X ve Z nin konsolide edilen net bütçede, ikisinin de vergi vermekte oldukları ve bu nedenle fazlalıkla bağlanan bir bütçe örneğini vermektedir. Buna karşılık 3 nolu keyzde ise; X ve Z ye transfer ödemelerinin yapıldığı ve konsolide edilen bütcede oldukça büyük bir açığın sözkonusu olduğu bir bütçe tipi örnek olarak verilmektedir. 2 nolu keyz; savunma harcamalarının oldukça yüksek bir düzeyde tutulduğu bir ekonomiyi veya savaş durumunu ya da ekonomideki konjoktürün patlama aşamasını yansıtmaktadır. Buna karşılık, 3 nolu keyz ise,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ekonomideki potansiyel bir depresyon durumunun varlığını göstermektedir. Alt bütçelerle güdülen çeşitli amaçlara uygun olarak net bütçelerin değişik biçimlerde nasıl planlanmakta olduklarını göstermek için başka örnekler de verilebilir. Ancak, yukarıdaki 2-1 nolu Tabloda yer alan 3 ayrı keyz, üzerinde durulan ilkeleri açıklama yönünden yeterli olmaktadır.

## B. BASİT BİR MODEL

Şimdi, bütçe planlaması sorununu birbiriyle ilişkili eşitliklerden oluşan basit bir sistem yardımiyle daha açık bir biçimde anlatmaya çalışalım. Bu amaçla, sadece bir tür kamusal mal veya hizmet üretildiğini ve ekonominin iki vergi mükellefinden oluştuğunu öngören varsayımımızı değiştirmeyecek ve aşağıdaki sembolleri kullanacağız.

### Parametreler

Y = Tam istihdam milli gelir seviyesi

I = Özel yatırım harcamaları

$V_a$ = Kaynak Ayırımı Branşı tarafından tedarik edilen malların maliyeti

$U_p$ = Özel gereksinmeleri gidermek için üretilen mal ve hizmetlerin maliyeti

m = Özel alıcılara yapılan satışlardan elde edilen gelirden X e giden kısım,

v = Devlete yapılan satışlardan elde edilen gelirden X e giden kısım,

j = Adil gelir dağılımının sağlanması durumunda, elde edilebilir gelirden X e giden kısım

### Değişkenler

E = Faktör gelirleri,

C = Özel tüketim,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

G = Kaynak Ayırımı Branşının mal ve hizmet harcamaları
T = Vergi ödemeleri (+) veya transfer gelirleri (−)
B = Bütçe balansı, bütçe artığı (+) ve bütçe açığı (−)
$P_p$ = Özel olarak satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatı
$P_a$ = Kaynak Ayırımı Branşı tarafından tedarik edilen mal ve hizmetlere X tarafından ödenecek fiyat,
$P_a z$ = Kaynak Ayırımı Branşı tarafından tedarik edilen mal ve hizmetlere Z tarafından ödenecek fiyat.

Aşağıdaki eşitlikler sistemine ilişkin açıklamalarımız sırasında x ve z üstlerini X ve Z adlı vergi mükelleferini; a, d ve s astlarını ise, sırasıyle Kaynak Ayırımı, Gelir Dağıtımı ve İstikrar Branşlarının işlemlerini göstermek için kullanacağız. n astı ise, net bütçe ile ilgili olan işlemleri göstermek için kullanıacaktır.

Şimdi, diğer iki branşın bütçesinde saptanan değişkenleri herbir keyzde sabit tutarak, üç branşın bütçe plânlamasına ilişkin olarak öngörülen koşulları belirleyebiliriz. Ancak, bundan sonra üç alt bütçe net bir bütçe biçiminde konsolide edilecektir.

**Alt Bütçeler**

Yukarıdaki açıklamalarımıza göre, Kaynak Ayırımı Branşı bütçesi için aşağıdaki koşulların yerine getirimesi gerekmektedir.

$$G = T_a^x + T_a^z \tag{2-1}$$

$$T_a^x = T_a^x \left[ (E^x - T_d^x - T_n^x), \frac{P_a^x}{P_p} \right] \tag{2-2}$$

$$T_a^z = T_a^z \left[ (E^z - T_d^z - T_n^z), \frac{P_a^z}{P_p} \right] \tag{2-3}$$

$$\frac{P_a^x}{P_p} = \frac{P_a^x}{P_p} \left( U_a, U_p, \frac{T_a^x}{T_a^z} \right) \tag{2-4}$$

$$\frac{P_a^z}{P_p} = \frac{P_a^z}{P_p} \left( U_a, U_p, \frac{T_a^z}{T_a^x} \right) \tag{2-5}$$

Böylece, Gelir Dağıtımı Branşı tarafından tayin edilen $T_d x$, $T_d z$, $E^z$ ve $Z^z$ ile İstikrar Branşı tarafından tayin edilen $T_n x$ ve $T_n z$ nin de-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ğerlerini sabit tutarak, yukarıdaki beş eşitlikten oluşan denklem sisteminden G, $T_x^x$, $T_z^x$, $P_x^x/P_p$ ve $P_z^x/P_p$ bilinmeyenlerin değerlerini bulabiliriz.

(2-1) lu eşitliğe göre; kamusal ihtiyaçların giderilmesi için yapılması gereken toplam harcamalar, X ve Z nin ödeyecekleri vergi tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle, sosyal ihtiyaçlar şimdiki tüketim seviyesine uygun bir şekilde giderildiğinde, Kaynak Tahsisi Branşının bütçesi denk olmalıdır. X ve Z nin ödedikleri vergi payları, (2-2) ve (2-3) nolu eşitliklere göre; özel olarak satın alınan malların bedelinin, Kaynak Tahsisi Branşı tarafından üretilen malların nisbi fiyatlarının ve elde edilebilir gelir seviyesinin bir fonksiyonu olarak belirlenmektedir (1).

Bunlardan elde edilebilir gelir; toplam gelirden İstikrar ve Gelir Dağıtımı Branşlarının vergileri düşüldükten (veya bu branşın transferleri eklendikten) sonra kalan miktar olarak tanımlanabilir. Ancak, Kaynak Ayırımı Branşınca öngörülen vergiler; belirlenecek olan kalemler arasında yer almakta olduğundan, toplam gelirden ayrıca düşülmemektedir.

---

(1) Eğer kamusal ihtiyaçlar kişisel değerlendirmelere bağlı bir şekilde saptanamazsa; Kaynak Tahsisi Branşının vergileri X ve Z arasında kişisel tercihleri yansıtacak şekilde otoriter bir esasa uygun olarak belirlenmelidir. Vergilerin X ve Z arasında dağıtımının «adil» gelir dağılımına uygun bir şekilde yapıldığını varsayalım. Kaynak Tahsisi Branşı yönünden, (2-2) ve (2-4) nolu eşitlikler;

$$T_z x = J\ (T_x x + T_z z)$$

eşitliği ile yer değiştirmektedir. Buna karşılık, Gelir Dağıtımı Branşının üç eşitliği değişmeden aynı kalmaktadır. İstikrar Branşına ait eşitliklerden ise, (2-12) ve (2-13) nolu olanlar değişmeden aynı kalmaktadır. (2-13) nolu eşitlikte yapılan düzenleme dolayısıyla, (2-12) nolu eşitlik

$$C^x = C^x\ (E^x - T_x x - T_z x - T_d x - T_s x)$$

şeklinde yazılabilmektedir. Böylece, üç eşitlik yukarıdaki sistemden çıkarılmış olmaktadır. Daha önce bilinmeyenler arasında yer alan iki fiyat reşyosu ve G terimi, şimdi otoriter bir kararla saptandığından, eşitlikler sisteminden çıkarılmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

X ve Z için kamusal mal fiyatının ayni olmadığını belirtelim. Her ikisi de ayni miktar kamusal mal ve hizmetten yararlandığı halde; sözkonusu mal ve hizmetin birim maliyetinin X ve Z arasında dağıtımı, bu kişilerin sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine verdikleri nisbi öneme bağlı kalmaktadır. Bu ihtiyaçların özelliği nedeniyle, farklı tüketicilerin değişik talepleri arasındaki farklılık yine değişik fiyatlarla yansıtılmalıdır. Buna karşılık X ve Z özel mal satın almaları halinde, bu malın birimi için ayni fiyatı ödemektedirler. Bu açıklamalarımıza göre; fertlerin Kaynak Tahsisi Branşı tarafından tedarik edilen mal ve hizmetler ile piyasa tarafından üretilen mal ve hizmetler arasında bir seçim yapmaları halinde değişik fiyatlarla karşı karşıya gelmektedirler. Bu nisbi fiyat resyoları (2-4) ve (2-5) nolu eşitlikler tarafından belirlenmektedir. Bu reşyolar, malların maliyetinin olduğu kadar, X ve Z nin Kaynak Ayırımı Branşının giderlerine katılma paylarının da birer fonksiyonu olmaktadır (2).

Gelir Dağıtımı Branşının bütçesi için aşağıdaki şartların yerine getirilmesi gerekmektedir.

$$E^x = m\,(C + I) + vG \qquad (2\text{-}6)$$

$$E^z = Y - E^x \qquad (2\text{-}7)$$

$$E^x - T_d\,x = j\,(E^x + E^z) \qquad (2\text{-}8)$$

$$T_d^x = -\,T_d^z$$

G nin Kaynak Ayırımı Branşı tarafından ve C nin İstikrar Branşı tarafından tayin edilen değerlerini sabit tutarak, yukarıdaki dört eşitlikten oluşan sistemden $E^x$, $E^z$, $T_d\,z$ ve $T_d\,x$ in değerlerini kolayca bulabiliriz.

Gelir Dağıtımı Branşı X ve Z nin toplam gelirden ne kadar pay alacaklarını tayin eder ve ayrıca bu branş için bireylerden alınacak

---

(2) Açıklamalarımızı basitleştirmek için, özel ve sosyal ihtiyaçlarımızı gidermek için üretilen mal ve hizmetlerin ikisininde sabit maliyet koşulları altında üretildiğini varsaymaktayız. Üretilen malın biriminin değişen maliyet koşullarına göre üretildiğinin varsayılması halinde; yukarıdaki eşitlikler sistemimize ayrıca başka maliyet fonksiyonlarının da girmesi gerekmekte olup, (2-4) ve (2-5) nolu eşitliklerde yer alan vergi reşyolarının mutlak değerlerinin bu eşitliklere göre yeniden bulunması gerekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



olan vergi ve transferlerin seviyesini belirler. (2-6) nolu eşitliğe göre; toplam gelir içindeki X in payı, gelirin özel ve kamusal gereksinmeleri giderecek mal ve hizmetler arasında yapılacak olan kaynak ayırımının bir fonksiyonu olarak elde edilmektedir. Yukarıdaki (2-6) nolu eşitlikte yer alan m ve v katsayıları ile gösterilen bu fonksiyon; X ve Z tarafından tahsis edilecek kaynaklara ve iki tür ihtiyacı karşılayacak olan üretim fonksiyonuna bağlı kalmaktadır. (2-7) nolu eşitlik, vergi paylarını da kapsayacak şekilde, X ve Z nin faktörlerinin toplamının, gelire eşit olduğunu göstermektedir. (2-8) nolu eşitlik ise, gelir dağılımının arzu edilen biçimde gerçekleşmesi için X in | oranındaki gelirden aldığı payın saptanabilmesi amaciyle, ödenmesi gereken vergiyi veya kendisine yapılacak transferi göstermektedir. Bu amaçla eğer X e bir gelir transferi yapılmakta ise, T nin değeri negatif olduğundan $-T_4 2$ değeri pozitif olmaktadır.

Kaynak Ayırımı Branşı için öngörülen masraflar, gelirin bir çeşit kullanımı olarak düşünülebileceğinden; yeniden dağıtım amaçlarına uygun olarak gelir düzeyinin saptanması sırasında, Gelir Dağıtımı Branşı Kaynak Ayırımı Branşına ödenilen vergileri toplam gelirden düşmemektedir. Öte yandan, İstikrar Branşının vergi ve transferleri, Gelir Dağılımı Branşınca gelire göre nisbi bir biçimde ayarlandığından dolayı, bunlar da hesaba katılmayabilir. (2-9) nolu eşitlikle gösterildiği gibi, X e ödettirilen vergi Z ye ödenilen transferlere eşit olmakta veya Z ye ödettirilen vergi X e ödenilen transfere eşit olmaktadır. Bu nedenle, Gelir Dağıtımı Branşının bütçesi yine denk kalmaktadır.

İstikrar Branşı Bütçesi son olarak şu şartları yerine getirmelidir.

$$Y = G + C + I \qquad (8\text{-}10)$$

$$C = C^x + C^z \qquad (2\text{-}11)$$

$$C^x = C^x \left[ (E^x - T_d^x - T_s^x) \cdot \frac{P_n^x}{P_p} \right] \qquad (2\text{-}12)$$

$$C^z = C^z \left[ (E^z - T_i^z - T_s^z) \frac{P_n^z}{P_p} \right] \qquad (2\text{-}13)$$

$$T_s x = | (T_s x + T_s z) \qquad (2\text{-}14)$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

G, $p_a^x / P_p$ ve $P_a^z/P_p$ değerlerinin Kaynak Ayırımı Branşınca belirlenen değerlerini ve $T_d x$ ve $T_d z$ nin Gelir Dağıtımı Branşları tarafından belirlenen değerlerini sabit tutarak, bu beş eşitlikten oluşan sistemden C, $C^x$, $C^z$, $T_s x$ ve $T_s z$ değerlerini bulabiliriz.

(2-10) nolu eşitlikte gösterildiği gibi tam istihdam milli gelir seviyesi olan Y, Kaynak Ayırımı Branşı tarafından satın alınan mal ve hizmetler ile özel tüketim ve yatırım için yapılan harcamaların toplamına eşittir. (2-11) nolu eşitliğe göre, özel ihtiyaçların giderilmesi için yapılan tüketim harcamalarının toplamı, X ve Z tarafından yapılan toplam tüketim harcamalarına eşit bulunmaktadır. (2-12) ve (2-13) nolu eşitliklerle bu harcamaların seviyesi, özel ve kamusal ihtiyaçların giderilmesi için üretilen mal ve hizmetlerin nisbi fiyatları ile elde edilebilir gelirin bir fonksiyonu olduğu gösterilmektedir. Elde edilebilir gelir seviyesi ise, yine toplam gelirden Gelir Dağıtımı ve İstikrar Branşlarına ödenilen vergilerin düşülmesinden sonra kalan miktara, bu branşlardan elde edilen transferlerin eklenmesiyle bulunmaktadır. Bu nedenle, Kaynak Ayırımı Branşının vergileri tekrar ihmal edildiğinde, elde edilebilir gelir toplamı, (2-2) ve (2-3) nolu eşitliklerle belirtilen gelir toplamına eşit bulunmaktadır. (2-14) nolu eşitlik, İstikrar Branşının vergi ve transferlerinin Gelir Dağıtımı tarafından tayin edilen adil gelir dağılımına uygun bir şekilde belirlenmesi gerektiğini göstermektedir. Daha önce belirtildiği gibi, İstikrar Branşının politikası, gelirin yeniden dağılımı yönünden nötr olmalıdır.

Bütçenin saptanmasına ilişkin olan açıklamalarımız böylece tamamlanmış olmaktadır. Bu açıklamalarımızdan yararlanarak; G, $T_s^x$, $T_s^z$, $P_a^x/P_p$, $P_a^z/P_p$, $E^x$, $E^z$, $T_d^x$, $T_d^z$, C, $C^x$, $C^z$, $T_s^x$ ve $T_s^z$, gibi 14 adet bilinmeyeni çözmemize yarayan 14 eşitlik elde edilmektedir.

### Alt Bütçenin Konsolidasyonu

Bundan sonra, alt bütçeleri tek bir net bütçede birleştirmek için, pek önemli olmayan bir işimiz kalmaktadır. Çeşitli vergi ve transferleri birbirine ekleyerek, aşağıdaki üç eşitliği elde etmekteyiz.

$$T_s^x + T_n^z - G = B \qquad (2\text{-}15)$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



$$T_n x = T_a x + T_d x + T_s x \quad (2\text{-}16)$$

$$T_n z = T_a z + T_d z + T_s z \quad (2\text{-}17)$$

(2-15) nolu eşitlik, konsolide bütçedeki denkliği (bütçe artığı için +, bütçe açığı için ise — göstermektedir. Bu denklik, net vergi gelirleri (vergi gelirleri-transfer ödemeleri) ile Kaynak Ayırımı Bütçesinin öngördüğü harcamalar eşitlenerek sağlanır. (2-16) ve (2-17) nolu eşitlikler, alt bütçeye göre X ve Z nin vergi ve transferlerinin toplamı olarak, net vergi ödemelerini (+) veya net transferleri (—) göstermektedir. $T_n x$, $T_n z$ ve B haric diğer terimlerin değerleri, daha önceki eşitlikler sistemi ile saptandığından bu ek bilinmeyenlerin değerleri, (2-15) den (2-17) ye kadar yer alan eşitliklerden bulunabilmektedir.

**Bazı Sorunlar**

Yukarıdaki model, sadece sosyal gereksinmelerin saptanması ve gelir dağılımı amaçları yönünden değil, fakat ayrıca gelir seviyesinin belirlenmesi ile de ilgili olarak geliştirilen basit varsayımlara dayanmaktadır. Şimdiki amaçlarımızla ilgili olarak, daha kompleks bir modele başvurmanın faydalı olmayacağını düşünerek; (2-1), (2-6) ve (2-10) nolu eşitliklerde yer alan G terimlerinin homojenliğine ilişkin olarak ortaya çıkan belli bazı güçlükleri açık bir biçimde ele alalım. (2-6) ve (2-10) nolu eşitliklerdeki G terimi, milli gelir muhasebesinde yer aldığı biçimde, devletin mal ve hizmetler için yaptığı harcamaları göstrmektedir. (2-1) nolu eşitlikte yer alan G ise, sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak arzedilen mal ve hizmetler için kullanılan kaynakları göstermektedir. Ancak, çeşitli nedenlerle her iki kavram arasında farklılıklar sözkonusu olabilmektedir.

Kaynak Ayırımı Branşınca yapılan satın almaların seviyesi, cari hasıladan çok mevcut varlıklara bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle, sözkonusu varlıklar (2-6) ve (2-10) nolu eşitliklerde yer alan G terimi içinde yer almayacak, fakat vergiler biçiminde (2-1) nolu eşitlikteki G ye dahil edilecektir. Kaynak Ayırımı Branşınca öngörülen sermaye harcamaları sözkonusu edildiğinde, daha bir çok farklar da ortaya çıkmaktadır. (2-1) nolu eşitliğin G terimi bütçe devresi boyunca tüketilen kamusal mal ve hizmetlerin maliyetini gösterdi-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ği halde, sermaye harcamaları varlıkların ömürleri boyunca dağıtılmalıdır. Bu nedenle, (2-1) nolu eşitlikte yer alan G terimi; sermaye harcamalarının yapıldığı sırada bunları da kapsamasına göre, (2-6) ve (2-10) nolu eştiliklerde yer alan G değerinden daha büyük veya küçük olabilmektedir. Kaynak Ayırımı Branşı tarafından yapılan sübvansiyonlar veya zararla çalışan kamu teşebbüslerinin varlığı sözkonusu olduğunda, sosyal gereksinmelerin giderilmesi için mal ve hizmet satınalınması gerekmekte olup, bu harcamalar (2-1) ve (2-6) nolu eşitliklerde yer alan G terimine uygun bir biçimde dahil edilmişlerdir. Ancak, devletin bu satınalımları (2-10) nolu eşitlikte yer almakta olan G nin kapsamı içinde yer almamaktadır. Bu nedenle, karşılaşılmakta olan bu ve benzeri diğer güçlükler, daha ayrıntılı bir modelde hesaba katılması yönünden göz önünde bulundurulmalıdır.

Bundan başka, kamusal ve özel gereksinmelere uygulanan değerlendirme yöntemlerinin farklılığından doğan, daha önemli güçlükler de ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, piyasa fiyatları ile ölçülen C ve I değerlerinin, maliyetler yönünden ölçülen G nin değeri ile homojen olması gerekmektedir. Böylece, daha sonraları ayrıntılı bir biçimde incelenecek olan, sosyal hesaplardaki kamusal hizmetlerin genel değerlendirilmesine ilişkin konuların ele alınması kalmaktadır. Son bir duruma göre ise, devlet kamusal gereksinmelerin giderilmesi için, G de herhangi bir değişiklik yapılmasını öngören ve kaynak transferini gerektirmeyecek bir biçimde aksak rekabet koşullarını düzeltici faaliyetlerde bulunabilir. Ancak, yukarıdaki modelde, böyle bir düzenleme öngörülmemiş veya yetersiz bir şekilde ele alınmıştır. Bu ihmâl ve basitleştirmelere karşın, incelemekte olduğumuz bu model farklı bütçelerin fonksiyonları ile ilgili temel sorunların çözümlenmesini açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

## C. MALİ ETKİNLİK VE SİYASAL MALİYE

Üç ayrı bütçe ile faaliyette bulunulması durumu, tutarsız bir çözüme ulaşmamıza ve kaynakların israfına yol açacağından; ve aynı amaçlara bu üç bütçenin birleştirilmiş bir biçimiyle de ulaşma olanağı olduğundan; alt bütçelerin konsalidasyonu için idari tedbirlere başvurmanın önemi böylece kendiliğinden belirlenmek-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



tedir. Ancak, böyle bir konsalidasyon işinin idari yönden uygunluğun sağlanması ile ilgili olduğunu ve öteyandan, herbir alt bütçenin belli bir plânlama amacını gerçekleştirmek için hazırlanması nedeniyle, üç ayrı bütçeyi net bir bütçe biçiminde birleştirmekle elde edilen sonucun, kendi başına bir anlamı olamayacağını belirtmekte yarar vardır.

Bununla beraber, üç alt bütçenin konsolidasyonu, bizim hayali bütçe modelimizin etkinliği yönünden herhangi bir güçlük yaratmamaktadır. Böylece, konsalidasyon, herbir alt bütçenin üstünlükleri yönünden formüle edilmesi biçiminde ve önemsiz bazı hesaplama işlemlerinden oluşan idari bir yöntemdir. Ancak, gerçek hayatta durum oldukça farklıdır. Çünkü, daha bütçenin hazırlanması sırasında konsolide etme görüşü ağırlık kazandığından, uygulamada bütçe plânlamasına ilişkin olarak burada incelediğimiz temel ilkelerden sapmalara yol açılmaktadır.

**Kaynak Ayırımı Branşı ve Telâfi Edici Düzenlemeler**

Kaynak Ayırımı Branşı için nasıl ki tam istihdam ve fiyat seviyesi istikrarı birer veri olarak kabul edildiyse, normatif modelimizde de istikrar branşının amaçlarına ilişkin olarak, Kaynak Ayırımı Branşının harcamalarının düzeyi de veri olarak alınmıştır. Bundan dolayı, İstikrar Branşının vergi ve transferleri bu amaca uygun bir biçimde saptanmış olup, ayrıca kamusal ve özel gereksinmelerin giderilmesi ile ilgili olarak, bütün kaynakların tam olarak kullanıldığı varsayımına dayanılarak, yapılacak plânlamaya uygun bir şekilde bu gereksinmeler giderilmelidir.

Böyle bir etkin bütçe modelinde, kamusal gereksinmelerin giderilmesine az önem veren ve Kaynak Ayırımı Branşı ile ilgili olarak küçük bir bütçe hazırlanmasını isteyen X, depresyonu kontrol altına almak için, istekleri ile tutarlı olacak bir ölçümde telâfi edici önlemlerin uygulanmasını öngören politikayı destekleyebilir. Benzer şekilde, Kaynak Ayırımı Branşı için daha büyük bir bütçe hazırlanmasını isteyen Z ise, telâfi edici önlemlerin bir refah devresinde daha katı bir biçimde uygulanmasını isteyebilir. X depresyonu önleyici politikaların uygulanmasını isterken; kamusal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak, kamusal mal ve hizmet üretimindeki artışı ancak, bu mallara olan talepte gerçek bir artışın olması durumunda arzu ettiğini ve bunun için ise, transfer harcamalarının

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gerekli olduğu görüşünü savunur. Buna karşılık enflasyonu önleyici önlemleri desteklerken Z; kamusal gereksinmeleri giderecek olan mal ve hizmetlerin üretimi ile ilgili olarak, talep azalışını haklı gösterecek bir durum olmadıkça, kamusal mal ve hizmetlerin seviyesinde herhangi bir düşüşü istememekte ve bunun için daha fazla vergi konulması görüşünü savunmaktadır. Başka türlü açıklamak gerekirse, bu sistemde hendek kazma programlarının yerinin olmadığını söyleyebiliriz. Bu tür önlemlerin alınması kuşkusuz ki işsizlikle karşılaşmaktan daha iyidir. Ancak bu tür önlemler, daha önemli özel gereksinmeleri giderecek olan kaynak kullanımını öngören transferlere göre daha az etkin olmaktadır. Aynı zamanda, talep seviyesi artan vergilerle düşürülebileceğinden, artmakta olan talep seviyesini düşürmek için ayrıca, kamu hizmetlerinin seviyesini azaltmaya gerek kalmamaktadır.

Ancak, okuyucu bu anlatılanların uygulama sonuçlarından oldukça farklı olduğunu kolayca hatırlayabilecektir. Sosyal gereksinmelerin giderilmesine önem verenler arasında, 1930 larda depresyonu kontrol altına alabilmek için bütçesel önlemlere ağırlık verilmesi görüşü bir çok iktisatçı tarafından desteklenmiştir. Öte yandan, enflasyonla mücadele için de, bir çok iktisatçı bütçesel önlemlere başvurulması görüşünü oldukça heyecanlı bir biçimde savunmuşlardır. Bu anlatılan görüşler mali politikanın anlaşılması yönünden oldukça faydalı olmakla beraber, bütçenin saptanmasında etkin bir politikanın oluşturulması yönünden önemli bir katkıda bulunmamaktadırlar.

Bu nedenle etkin bir bütçe politikasının hazırlanması sırasında, bir taraftan sosyal gereksinmelerin giderilmesi ve diğer taraftan ise, bir transfer aleti olarak bütçe politikasının istikrar sağlayıcı faaliyetleri arasında bir ayırım yapılması esas alınmalıdır. Öte yandan, devletin mal ve hizmet harcamalarının seviyesini konjoktürel değişmelere uydurmasını haklı kılan durumlar ortaya çıkabilmektedir. İşsizliğin ulusal olmaktan çok yerel karakterde olması durumunda veya kaynakların geçici olarak yanlış kullanımı ile aşırı kapasitenin israfına engel olmak için, bayındırlık hizmetlerinin zamanlamasında kamu hizmetlerinin seviyesinin konjoktürel değişmelere uydurulması arzu edilebilir. Ayrıca, konjoktürel hareketler sosyal gereksinmelerin giderilmesi için üretilen mal ve hizmetlere olan talep seviyesinde karşıt yönde olmak üzere konjoktürel ayarlamalar yapılmasını gerektirebilmektedir. Açıklanan bu ve diğer neden-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lerle, İstikrar Branşı tarafından öngörüldüğü biçimde Kaynak Ayırımı Branşının faaliyetleri bir dereceye kadar etkilenmekte olup, böylece kamusal hizmetlerin seviyesinde düzenli olmayan dalgalanmalar bir düzene sokulmaktadır. Bununla beraber temel ilke-İstikrar fonksiyonunun Kaynak ayırımında düzensizliklere yol açmayacak biçimde işlemesi anlamında olmak üzere, kamusal mal ve hizmetlerin uygun seviyeden az veya fazla miktarda üretilmemesi gerektiği biçiminde ortaya konulabilir.

**Gelir Dağıtımı Branşı ve Telâfi Edici Düzeltmeler**

Yukarıdaki görüşler, Gelir Dağıtımı ve İstikrar Branşları arasındaki ilişkileri düzenleme yönünden uygulanabilirler. Etkin bir bütçeleme sisteminde, gelir dağılımında arzu edilen ayarlamalar tam istihdam milli gelir seviyesi esas alınarak uygulanır. Bu uygulama ile ilgili olarak, İstikrar Branşının vergi ve transfer politikası gelir dağıtımı yönünden nötrdür. Böyle bir tarafsızlık, gelir dağılımında yapılan düzeltmelerin talep seviyesi ve İstikrar Branşınca saptanan bütçe üzerinde de etkili olması durumlarında da sözkonusu olmaktadır.

Depresyon koşulları altında, elde edilen gelirin her bir doları üzerinde azalan oranlı vergilerin artan oranlı vergilere göre daha çok deflasyonist etki yarattığını düşünelim. Eğer, minimum seviyede bir bütçe açığı ile telâfi edici bir politika uygulanmak isteniyorsa, bu durumda artan oranlı bir vergiye gerek duyulmaktadır. Böylece, telâfi edici bir önlem artan oranlı vergileri savunanlara cazip geldiği halde; azalan oranlı vergileri savunanlara çekici gelmemektedir. Diğer amaçlar ise, artan ve azalan vergi oranlarının farklı bileşimleri ile gerçekleştirilebilir. Ancak, etkin bir bütçe planlamasında vergi önlemlerinin bozucu etkilerinin ortaya çıkmasına olanak verilmez. Buna göre, Gelir Dağıtımı ile ilgili ayarlamalar İstikrar durumu hesaba katılmadan, Gelir Dağıtımı Branşı tarafından yapılmaktadır. Öte, yandan, İstikrar Branşı ise, özel harcamaların seviyesine bağlı olarak, Gelir Dağıtımı Branşının bütçesinin ilkelerini temel almadan düz oranlı vergi ve transferlerini saptar.

Karma politika amaçlarının mali politikanın amaçları arasına nasıl girmekte olduklarını tekrar kabul edebiliriz. 1930 larda tüketim vergilerine karşı ortaya çıkan reaksiyon, sadece telâfi edici ma-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



liye politikasını destekleyenlerce değil fakat, bir dereceye kadar gelirin yeniden dağıtımı fikrini benimseyenler tarafından da gösterilmiştir. Öte yandan, harp sonrasında artan oranlı vergilere sadece büyüme ve fiyat seviyesi istikrarını savunanlar değil, fakat vergi eşitliği fikrini savunanlar da özel bir dirençle karşı çıkmışlardır.

### Gelir Dağılımına İlişkin Görüşler ve Kaynak Ayırımı Branşı

Son olarak, Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branşları arasında da ortaya çıkacak ilişkileri düzenlemek için, benzer görüşlerin uygulanabileceğini söyleyebiliriz. Etkin bütçe sistemimizde gelirin yeniden dağılımının derecesi, sosyal ihtiyaçları gidermek için tahsis edilen kaynaklarca bağımsız bir biçimde saptanmaktadır. Kaynak Ayırımı Branşı tarafından konulan vergilerin dağıtımı ise, gelir dağılımı ile ilgili değil fakat sosyal gereksinmelerin gelir elâstikiyeti ile ilgili bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, uygulamada her iki konu birbiri ile karıştırılmaktadır. Gelir dağılımı amaçlarına ne derecede kadar ulaşılabileceği, kamu hizmetlerinin seviyesine ve kamu hizmetlerinin seviyesi ise, sosyal ihtiyaçların giderilmesi yönünden gerçek talep seviyesinden çok, gelir dağılımını tayin eden faktörlerce belirlenmektedir.

Gelir dağılımında yapılacak düzeltmenin etkilerinin hangi yönde olacağı, mali gelişmeye bağlı olarak değişecektir. Milli gelire oranlandığında, bütçe halâ küçük kalmakta ise, geliri eşitleme derecesi sosyal gereksinmeleri gidermek için ayrılan kaynakların direkt bir fonksiyonu olmaktadır. Yani, bütçenin gelir eşitleme derecesi, kamu harcamalarının seviyesine bağlı kalmaktadır. Bunun için seçmenler, zenginler üzerine konulan vergilerle finanse edilecek şekilde, yeni kamusal mal ve hizmet üretilmesini isteyebilir ve seçim koalisyonları buna göre biçimlenebilir. Kaynak Ayırımı Branşı bütçesiyle ilgili olarak yoksullar, kendileri için çok az maliyet veya net maliyet yüklemeyeceğinden dolayı, büyük bir bütçeyi savunacaklardır. Zenginler ise, ilâve hizmetin maliyetini oldukça yükselteceği için, büyük bir bütçe plânlamasına karşı geleceklerdir. Kalkınmanın ilk aşamasında yoksulların sayısı zenginlerinkinden fazla olmaya doğru meyledecek ve Kaynak Ayırımı Branşının bütçesi etkin işleyen bir sistem için uygun olan büyüklüğü aşacak yönde gerçekleşecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Sözkonusu kalkınma aşaması devam ederken ve bütçenin milli gelir içindeki nisbi önemi artarken, yüksek gelirlerin önemli bir kısmı vergi ile emilir. Ancak, daha sonraları düşük gelir gurubunda yer alanlar vergi kapsamına gireceklerinden, vergi gelirlerindeki marjinal dolar şimdi alt gelir dilimindeki mükelleflerden alınmaktadır. Yüksek gelir gurubu içinde yer alanlar büyük bir bütçeye karşı gelirlerken; düşük gelir gurubu içinde yer alanlar için ek kamu hizmetlerinin marjinal maliyeti oldukça yükseltmektedir. Neticede ise, seçmenlerin oylarının etkinliği azalacak Kaynak Ayırımı bütçesi küçülmeye doğru meyledecektir.

Bu özel tanının üstünlükleri dışında, fonksiyonların doğru bir biçimde ayırımı; sadece etkin bir bütçe planlaması için gerekli koşulları belirlemeye değil, ayrıca mali politikanın temel ilkelerini ortaya koymak yönünden de yararlı olmaktadır. Ancak, kamu politikasının çeşitli konularının etkin bir bütçede birleştirilmemesi ve oylamanın böyle bir planlamaya göre yapılmaması gerektiğini belirtmeliyiz. Aksine, çözümlenecek sorunlardan bir kısmının uygun biçimde yapılacak bir planlamaya göre birleştirilmesi durumunda, konular üzerindeki görüş birliği daha kolayca sağlanabilmektedir. Politikacıların yapıcı katkıları, böyle bir uygun çözümü ortaya çıkarmayı sağlayacak olan yeteneklerine bağlı bulunmaktadır. Öte yandan, pazarlık yapılarak veya siyasal karar alma mekanizmasına başvurmadan, birbirlerinden bağımsız olarak çözümlenmesi gereken konuların birleştirilmesi, diğerlerinden oldukça farklı bir biçimde yapılmalıdır. İşte bu son durum, bu biçimde ele alınan başarısız uygulamalara neden olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm 3

## UYGULAMA SORUNLARI

Bütçe plânının amaçlarının belirtilmesinden sonra, bu amaçları gerçekleştirmeye en fazla olanak sağlayacak olan, yasal düzenlemelerin yapılması ve belli poitikaların seçilmesi gerekir. Öte yandan, bütçenin harcamalar bölümü ile ilgili olarak, kamusal gereksinmeleri gidermek için gerekli olan mal ve hizmetlerin devlet tarafından mı üretileceği veya bunların özel firmalardan mı satın alınacağına ilişkin olarak ortaya çıkan sorunların da çözümlenmesi gerekmektedir. Birinci durumda devlet üretim faktörleri; ikinci durumda ise, mamul mal ve hizmetler satın almalıdır.

Devletin bu satınalımları için vergilere gerek duyulmaktadır. Bu amaçla, vergi yükünün kamusal mal ve hizmetlerin bedelini arzu edilen biçimde dağıtacak şekilde seçilmesi gerekir. Daha genel olarak açıklamak gerekirse, devlet kamu ve özel sektör arasında ortaya çıkan ilişkileri gözönünde bulundurduktan sonra her iki sektörün payını arzu edilen bir biçimde belirleyecek olan vergi-harcama plânlaması yapmalıdır. Bu plânlama yapılırken, ekonominin vergilendirilebilir kapasitesi gözönünde bulundurulmalı ve aşırı vergi yükünün ortaya çıkmasına olanak vermemelidir. Bu bölümde, bu konuların açık bir biçimde ele alınmasiyle, giriş niteliğindeki açıklamalarımızın anlatımı tamamlanacaktır.

### A. KAMU ÜRETİMİ

Devletin mal ve hizmet üretimi için kurduğu organizasyonu veya girişimci olarak ortaya çıkan fonksiyonu ile kamusal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin fonksiyonlarının kesinlikle birbirinden ayırdedilmesi gerekir. Devletin bu girişimci fonksiyonu, ele almak-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ıa olduğumuz bütçe politikamızın sorunlariyle gerçekten ilgili olduğu halde, bu ilişki sıkı değildir.

**Konuların Ayırımı**

Hangi gereksinmelerin giderileceğine Kaynak Ayırımı Branşınca karar verildikten sonra, gerekli mal ve hizmetlerin özel sektörden mi satın alınacağı veya üretim faktörlerinin devletçe satın alınarak, sözkonusu mal ve hizmetlerin kamu yönetiminde mi üretileceği konularında karar verilmesi gerekir.

Bu konuda özel ve kamu üretim yönetimi tekniklerinden her ikisi de kullanılabilir. Yine, her iki durumda da mamul mallar bedava olarak, fakat bedeli vergilerle karşılanacak biçimde tüketicilere sunulabilir. Yararlandırmama ilkesinin uygulanamamazlığı, kamusal gereksinmeleri giderici mal ve hizmetlerin arzı ile değil, fakat talebiyle ilgili bulunmaktadır. Harp gemileri, özel veya devlete ait gemi tezgâhlarından herhangi birinde yapılabilir; bedava eğitim, devlet veya özel okullara verilen sübvansiyonlarla sağlanabilir. Ayrıca, pazarda satmak üzere devletin kendisi özel mal üretebilir.

Daha önce belirtildiği gibi toplam kaynakların önemli bir kısmının kamusal gereksinmelerin giderilmesi için ayrıldığı, fakat kamu üretiminin önemsiz olduğu bir ekonomi akla gelebilir (1). Böyle bir durum, kamusal gereksinmelerin giderilmesine oldukça çok önem veren, bir özel girişim ekonomisi için de söz konusu olabilir. Veya, kamu sektörü üretiminin önemli olduğu, fakat kaynakların çok az bir kısmının kamusal gereksinmelerin giderilmesi için ayrıldığı başka bir ekonomi düşünülebilir. Böyle bir durum, kamusal gereksinmelerin giderilmesine gereken önemin verilmediği bir sosyalist ekonomi için de geçerli olabilir. Bu konuda, aşağıdaki dört kombinezondan herhangi birisi söz konusu olabilir.

1. Mal ve hizmetler devlet tarafından üretilmekte ve tüketicilere bedava olarak sunulmaktadır.

2. Mal ve hizmetler özel firmalar tarafından üretilmekte ve bedava olarak tüketicilere sunulmaktadır.

---

(1) Bkz. s. 15

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



3. Mal ve hizmetler devlet tarafından üretilmekte ve piyasada satılmaktadır.

4. Mal ve hizmetler özel firmalar tarafından üretilmekte ve piyasada satılmaktadır.

Kamu üretimi yönetiminin alanı ile kamusal gereksinmelerin giderilmesi konuları birbirleriyle bağımlı olmadıklarından, devletin üretim işini üzerine almasını zorunlu kılan ilkelerin neler olması gerektiğini araştırabiliriz. Bununla beraber, bu konuda ileri sürülecek kesin bir kural yoktur. Çünkü bu konuda, nisbi maliyetlerin teknik yönü ile ilgili görüşlerden başlayarak sosyal organizasyonun daha geniş kapsamlı konuları içinde sıralanmakta olan salt ekonomik yargının hudutları dışında yer alan bir çok faktör rol oynamaktadır. Bununla birlikte, sorunun daha teknik yönleri ile ilgili olarak bazı izlenimler elde edilebilir (2).

**Kamusal Mallar**

Devlet üretimi yönetimine gerek duyulan ilk durum, sahip oldukları özel nitelikleri nedeniyle, üretimleri özel sektöre bırakılmayan mal ve hizmetlerle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunun için örneğin, askeri birlikler veya adalet yönetimine ilişkin faaliyetleri düşünelim. Bunlar, koloni çağlarında olduğu gibi, teknik yönden özel firmalara kiralanabilir faaliyetlerdir. Ancak, böyle bir uygulama biçimi şimdiki anlaşılan anlamda olmak üzere, demokratik toplumun yapısına aykırı düşmektedir. Bu tür hizmetlerin veya giderilecek olan gereksinmelerin nitelikleri, bunların kamu kuruluşları vasıtasiyle arz edilmelerini gerektirmektedir. Bu mal ve hizmetlerin özel sektör tarafından arzedilmesi durumunda bile, aşağı yukarı kamu üretimine eşdeğer bir biçimde özenle yönetimi gerekmektedir.

Benzer açıklamalar, eğitim hizmetleri için de geçerli sayılabilir. Bedava eğitimi sağlama konusunda verilecek karar, bu hizmetleri neden devlet üretimi yönetimi altında sağlanması gerektiği yö-

(2) Birleşik Devletlerdeki kamu teşebbüsleri ile ilgili uygulamaların kısa bir özeti için bkz. Clair Wilcox, Public Policies toward Business, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, 111., 1955, chap. 26

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



nünden yeterli sayılamaz. Çünkü, bedava eğitim olanakları ailelere ödenilecek olan karşılıklı transferlerle olduğu kadar, özel okullara verilen sübvansiyonlarla da gerçekleştirilebilir. Eğer, eğitim hizmetlerinin kamu yönetimi altında sağlanması arzu ediliyorsa, bunun nedeni sözkonusu hizmetlerin kalite sorunu ile ilgili bulunmaktadır. Böylece, özel okullar yerine devlet okullarına ağırlık verilmesi; bu okulların siyasal ve kültürel hoşgörüyü kazandırması, toplumu kaynaştırıcı bir unsur olarak hizmet etmesi ve ortak kültürel mirasların nesillere geçmesine olanak sağlaması nedenlerine dayanmaktadır. Öte yandan, devlet okullarında eğitim hizmetleri, bedava eğitim yerine ders ücreti karşılığında sunulabilir. Eğitim hizmetlerinin karşılıksız olarak sunulmasıyle ilgili olarak iki yönlü bir kararın alınması gerekmektedir. Bu kararın birinci yönüne göre, eğitim hizmetleri toplum için faydalı bir mal sayılmakta olup, ikinci yönüne göre ise bu hizmetlerin devlet tarafından kontrol edilmeyi gerektiren bir nitelik taşıması bir neden olarak gösterilebilir.

Böylece, kamusal gereksinmeler kavramımızı, doğal niteliği nedeniyle kamu üretimi ile ilgili olan - kamusal mallar kavramiyle tamamlayabiliriz. Ayırıcı özelliği nedeniye, kamusal gereksinmeleri gideren mallar, kamusal mallar sayılmasına karşın; kamusal gereksinmeleri gideren bütün mal ve hizmetlerin muhakkak kamusal mal olması gerekmemektedir. Gerçekten de, Kaynak Ayırımı Branşı tarafından yapılan harcamaların önemli bir kısmı özel firmaların ürettiği, az çok mamul sayılan, mal ve hizmetlerin satınalınmasında kullanılmaktadır. Devlet memurları ve askerlerin kamu sektörü tarafından istihdam edilmeleri gerekirken; kalem ve harp gemileri özel firmalardan satın alınabilir.

**Devletin Ekonomiyle Elkoymasının Bir Alternatifi Olarak Kamu Üretimi**

Devlet üretimi yönetiminin her durumu, kamusal mal üretimi ile ilgili değildir. Kamu üretimi yönetimi ile ilgili olan ikinci durum, kaynak ayırımı yönünden elkoyma yerine devlet üretim biçimini gerektiren nedenlerin varlığında ortaya çıkmaktadır.

Bunun için örneğin, monopollerin kontrol edildiği bir durumu düşünelim. Böyle bir kontrole azalan maliyet koşulları altında çalışan endüstrilerin ve ekonomiye girişin, kısıtlanmasını gerektiren çeşitli koşulların varlığı durumunda başvurulmaktadır. Doğal mo-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nopoller denilen bu durum için, ulusal düzeyde demiryolları, posta hizmetleri ve yerel düzeyde ise elektrik, gaz veya şehir içi taşıması örnekleri gösterilebilir. Bu durumlarda rekabeti sağlayan unsurların yokluğu nedeniyle bir çeşit kamu müdahalesine gerek duyulmaktadır. Belli bir gelir dağılımı veri iken kaynak ayırımındaki bozukluğu önlemek için; (1) talebin elâstik ve (2) sözkonusu gereksinmelerin özel niteliği gereği kamuca desteklenen gereksinmelerden olması ve bu nedenle giderilmesi için devletin elkoymasına gerek duyulmalıdır. «Adil» gelir dağılımına ilişkin olarak ortaya çıkan bozuklukları önlemek için ise; (3) talebin inelâstik olması ve (4) satınalımların düşük gelirli aile bütçelerinde daha önemli bir yer kapsaması durumlarında, özellikle kamu karışmasına gerek duyulmaktadır. (2), (3) ve (4) nolu durumlardan herhangi birinin varlığı, sözkonusu faaliyetin kamu girişimleri tarafından yürütülmesini gerektirmektedir. Öte yandan, kamu girişimlerinin sundukları hizmetlere olan talep genellikle inelâstik olduğundan (1) nolu durumun kaynak ayırımında yol açacağı bozukluğun yetersizliğin derecesi az olacaktır.

Bütçenin Kaynak Ayırımı Branşınca ekonominin kontrolüne gerek duyulması durumunda, devlet özel sektöre ait firmaların politikalarına elkoyabilir. Devlet, bu amaçla özel firmaların yerine geçerek, mülkiyete ilişkin kuralları düzenleyerek ya da özel sektörle birlikte faaliyette bulunabilir. Herhangi bir durumdaki en uygun çözüm biçimi gerekli olan el atmanın derecesine ve işin kompleksliğine bağlı bulunmaktadır. Elkoyma gereğinin önemsiz olması durumunda, dış kontrolla sorunlar kolayca çözülebilir. Elkoyma gereğinin ciddi olması durumunda ise, kamu mülkiyetine ağırlık verilmesi, sorunların çözümü yönünden en etkin bir yoldur. Ancak, bu yol özel firmaların sıkı kontrolünden daha farklı bir uygulamayı gerektirebilir.

Sosyal ve özel maliyet ya da fayda arasında ortaya çıkan farklılıkları ortadan kaldırmak için devlet kontrolüne gerek duyulan durumlarda da benzer güçlükler doğabilmektedir. Çevredekilere sıkıntı veren dumana neden olan fabrikanın bacasının boyunun yükseltilmesi istenebilir. Veya fabrika sahibinden, fabrika dumanından rahatsız olanların karşılaştıkları zararı giderecek biçimde vergi öde-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



meleri istenebilir (1). Sosyal gereksinmelerin birlikte giderilmesi nedeniyle, dışsal faydaların yaratıldığı durumlarda bu hizmetleri sunan kuruluşlara devlet bütçesinden bir sübvansiyon verilmelidir. Özel ve kamu sektörünün zaman tercihleri arasında bir fark ortaya çıkması durumlarında, kaynak kullanımında savurganlığı için, doğal kaynakların sahiplerine sübvansiyon ödenebilir. Sosyal ve özel maliyetler ile faydalar arasında farklılıkların ortaya çıktığı diğer durumlarda da kuruluşlara sübvansiyon verilebilir.

Bazı durumlarda bu sorun, en iyi biçimde dış kontrol yolu ile çözümlenebilir. Diğer durumlarda ise bir vergi cezası veya sübvansiyon politikasının uygulanması ve özel firmaların fiyat politikalarının kontrolü; kamu üretimi yönetiminin yetersiz olması durumunda özel firmalar için çok önleyici olur. Yoğun devlet karışımıyle yetersiz kamu yönetimi arasındaki farkın biçimsel bir ayırımdan ibaret olduğunu tekrar belirtmeliyiz. Bu nedenle, bu iki yoldan birisinin seçimi yönetimde etkinlik ile ilgili bir tercih sorunudur.

Etkn biçimde işleyen bir Kaynak Ayırımı Branşının varlığı durumunda, kaynak tahsisinde yapılması gereken ayarlamanın derecesiyle ilgili olarak verilecek karar ile sözkonusu ayarlamayı sağlayacak olan tekniğe ilişkin olarak verilecek karar aynı özellikte değildir. Bu nedenle, diğer durumlarda olduğu gibi, sorunun mali politikaya ilişkin olan yönünü ele aldığımızda, fonksiyonlar arasında yapılan ayırım kesinlikten uzaklaşmaktadır. Devletin kamu mülkiyetini yaygınlaştırmasının firmalar üzerinde etkin olabilme yönünden, dış kontrole göre daha faydalı olduğu söylenebilir. Böylece, uygun tekniğin seçimi piyasa ekonomisini etkileme konusundaki isteğin ne kadar kuvvetli olduğuna bağlı olmaktadır.

Uygun tekniğin seçimi, etkinlik ile ilgili kesin kararlara bağlı olmayıp genellikle bir çeşit değer yargısı olacaktır. Böylece, bu konuda alınacak karar kamu yönetiminin gerektirdiği belli koşullar olmadıkça, üretimin özel sektörce yönetimi ilkesine ve özel üretim yönetimi için gerekli koşullar olmadıkça, üretim yönetiminin kamu sektörünce yönetilmesi ilkesine bağlı bulunacaktır. Bu ilkelerden

(1) Daha sonra da gösterileceği gibi, bu durumda karşılaşılan zararı giderecek olan tam bir telâfi edici vergi politikasının saptanması kolay bir iş değildir. (Bkz. s. 140).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



birinin veya ikisinin birlikteki çeşitli biçimlerinin seçimi, ekonomik etkinlik ile ilgili görüşlerden bağımsız olabilir. Bireysel özgürlük ile ekonomik organizasyon arasındaki ilişkide olduğu gibi, seçim sorunu üzerinde siyasal, sosyal ve kültürel unsurlar önemli rol oynarlar. Ancak, bu unsurlar burada ele alınmayacaktır. Daha çok kamu üretiminin devlet kontrolündeki özel üretim biçimine, etkinlik yönünden açıkça üstün olduğu durumlarla ilgili sınırlamaların gerekliliği varsayımına dayanacağız. Bundan dolayı oldukça geniş bir özel sektörle birlikte işleyen bir kamu işletmeciliği ile karşı karşıya bulunmaktayız. Kamu maliyesinin sosyalist bir ekonomideki işleyişi ise ilgi çekici bir konu olup, ancak şimdiki çalışmalarımızın dışında kalmaktadır (1).

## B. KAMU PAZARLAMASI

Şimdi, piyasadaki ilişkilerin bir tarafını oluşturan devlet davranışlarını incelemeye dönelim. Bu ilişkiler birinci derecede, devletin bir alıcı olması nedeniyle Kaynak Ayırımı Branşı bütçesinin uygulanması sonucu olarak ve diğer taraftan devletin satıcı olması nedeniyle kamu teşebbüslerinin faaliyetleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki açıklamalarımız sırasında, devlet borçları yönetiminden doğan likit parasal olgular şimdilik gözönünde bulundurulmamıştır.

### Devlet Satınalımı

Bütçenin Kaynak Ayırımı Bölümünün satın aldığı şeyler, sözkonusu malların özel veya kamu yönetiminde üretilmesine bağlı olarak

---

(1) Tüketici üstünlüğü varsayımını kabul eden bir sosyalist ekonomi düşünüldüğünde, sosyalist Kaynak Ayırımı Branşının sorunu bizim modelimizinkiyle son derece benzerdir. Özel ihtiyaçların giderilmesiyle ilgili üretim plânının etkinliği piyasa değerlemesiyle karşılaştırılabildiği halde; sosyalist bir ülkede kamusal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili plân için aynı şey söylenemez. Sosyalist bir ülkede kamusal gereksinmeleri gideren Kaynak Ayırımı Branşı, bizim modelimizdeki aynı sorunlarla karşı karşıya gelmektedir. Bizim model ile sosyalist bütçe arasındaki farklılık, özel sektörle ilişkiler yönünden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sosyalist bütçeler ile kapitalist bütçeleri karşılaştırırken yatırımları teşvik eden önlemleri hesaba katmamız gerekir. Teşvik önlemleri kapitalist ekonomilerde gözönünde bulundurulacak bir faktör olduğu halde; sosyalist bütçelerde bu faktör ya hiç hesaba katılmaz veya çok önemsiz bir etkisi olduğu düşünülebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



değişmektedir. Bu nedenle, konu ile ilgili olarak uyulması gereken belirli satınalma politikaları vardır.

Normatif bir sistemde bu ilkeler, hem kamusal ve hem de özel gereksinmeleri gidermede kullanılacak olan kaynakların etkin ayırımı için uygulanır. Kamu politikasının amacı, marjinal maliyet ile ortalama geliri eşitleyecek biçimde bütün mal ve hizmetlerin üretimini sağlamaktır. Devlet, mükemmel işleyen bir piyasa mekanizmasını gerçekleştirdiğinde, kendi satınalımları için de bu piyasada oluşan pazar fiyatını esas alacaktır. Bu fiyat, kaynak ayırımı yönünden etkin olup, satıcıya haksız bir kazanç sağlamadığından veya onun zarar etmesine yol açmayacağından, gelir dağılımı yönünden de nötr bir etki yaratacaktır.

Azalan maliyet koşulları altında çalışan endüstrilerde, ortalama gelir ile marjinal maliyetin eşitlenmesinin bir gereği olarak, marjinal maliyet ortalama gelirden daha fazla olduğundan, etkin kaynak ayırımı için aradaki fark nedeniyle sübvansiyon ödenmelidir. Bu durum, malın devlet veya özel sektör tarafından satın alınması sırasında da geçerlidir. Ancak, kamu satınalımları ile ilgili olarak sübvansiyon, ödenilen fiyatların bir kısmı olarak veya fiyatlardan ayrı bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu, sadece bir terminoloji sorunudur. Öte yandan, kamu ve özel gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak oransal maliyetlerin karşılaştırılması sırasında, sübvansiyon ödemeleri ile piyasa fiyatları arasında bir ayırımın yapılması gerekmektedir. Gerçekten, özel gereksinmelerin giderilmesi piyasa fiyatları yönünden değerlendirildiğinden, böyle bir ayırıma gerek duyulmaktadır.

Soruna daha realist bir açıdan bakabilmek için, devlet satınalımlarının aksak piyasadan yapılması durumunu ele alalım. Devlet, böyle bir piyasada özel alıcılara yapılan özel satışları düzenlemeye teşebbüs etmese bile, kendi satınalımları için ödediği fiyatla ilgilenecektir. Devlet büyük bir alıcı olduğundan, pazarlık gücünü kullanarak uygun bir fiyatı belirleyecek veya tayınlama ve taban fiyatlarının saptanması biçiminde direkt kontrol önlemlerine başvuracaktır. Ancak, her iki durumda da özel ve kamusal gereksinmeler arasında kaynak ayırımı yönünden esas alınması gerekli oransal fiyatların saptanması sorunu kalmaktadır. Daha özel biçimde sorun şu biçimde ortaya çıkmaktadır: Aynı mallar piyasa monopol fiyatı ile değerlendirilebil-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

se bile, bütçe ile sunulan malların maliyeti (ancak piyasadan satın alınan mallar için), rekabet fiyatı ile mi değerlendirilecektir? Veya, bütçe ile tedarik edilen malların maiyeti devletin bu mallara ödediği her hangi bir fiyatla mı değerlendirilecektir, Bu fiyat, aşağı yukarı özel alıcıların piyasada ödedikleri fiyattır. Diğer durumlarda olduğu gibi şimdiki durumla ilgili olarak da, sadece kısmen etkin olan bir sistemdeki etkinlik kriterinin uygulanmasından doğan güçlüklerle karşılaşmaktayız (1). Özellikle, borç yönetimi ile ilgili olarak, kamu fiyatlamasının gelir dağılımı üzerindeki etkisinin tarafsızlığı yönünden ortaya çıkan güçlüklerle de karşılaşmaktayız (2).

Bu anlatılanlar devletin satınalımlarıyle ilgili temel ilkeleri ortaya koymakla beraber, bunların istisnaları olabilir. Devletin bazı satıcılara açıkça sübvansiyon verdiği ve azalan maliyet koşulları ile ilgili durumlar dışında başka durumlar da ortaya çıkabilir. Öte yandan devlet satınalımlarını küçük çaptaki firmalara daha yüksek bedel ödeyerek veya belli firmalardan yapabilir. Bu durumlarda satınalma politikası; satınalma ile etkinliği sağlamadan başkaca, ayrıca gelir dağılımı, sosyal yaşam ve savunma ile ilgili görüşlere önem verilmesini gerektiren amaçların bir karışımını yansıtabilir. Bunun sonucu olarak net bütçe, eğer bu tür tamamlayıcı amaçlar sözkonusu olmasaydı, bunlar için uygulanabilecek olanlardan farklı olan fiyatlama politikasına başvurmayı gerektirecekti.

**Kamu Satışları**

Kamu satışları, kamu satınalımlarına göre daha önemsizdir. Bununla birlikte devlet, pazarın satıcılar gurubunda yer alabilir. Devletin satıcı olarak ortaya çıkışı, ya kamu yönetimi altında üretilen mallarını satması veya daha önce piyasadan satın alınan malları satması biçiminde olabilir.

Kamu satışları için uygulanacak fiyat politikasiyle ilgili olarak, kamu satınalımlarında uygulanan ayni ilkelire başvurulur. Belli koşulların gerçekleşmemesi durumunda, kaynak tahsisine ilişkin görüşler kamu satışlarının tek bir fiyattan yapılmasını gerektirir. Sabit ve artan maliyet koşulları altında üretilen mallar için kamu fiyatı marjinal (veya ortalama) maliyet ile marjinal gelirin eşitlendiği biçimde,

(1) Bkz. s. 149

(2) Bkz. s. 582

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rekabete dayanan piyasada belirlenen fiyata eşit olacaktır (3). Azalan maliyet koşulları altında üretilen malların uygun seviyede üretilmesi durumunda, kamu işletmeleri zarar etmelidir. Böyle bir durumda devletin kendi marjinal maliyet fiyatını desteklemesi gerektiğini söyleyebiliriz. Kamu kuruluşları genellikle kamusal gereksinmeleri olduğu gibi özel gereksinmeleri de gideren mal ve hizmet arzeder. Bu nedenle, piyasadaki gönüllü olarak ödenilen fiyat ödemeleri üretilen malın maliyetinin bir kısmını karşılarken, geriye kalan kısmını Kaynak Ayırımı Branşı karşılamaktadır. Ancak, toplam maliyetin piyasa ile bütçe arasında tahsisi yönünden oldukça güç koşullarla karşılaşılır.

Kamu satınalımlarında olduğu gibi, kamu satışları için de fiyat politikasının saptanmasiyle ilgili benzer ilkeler sözkonusu olabilir. Tütün monopolünden elde edilen kâr durumunda olduğu gibi, devlet monopol fiyatından satarak alıcıyı cezalandırmak isteyebilir. Veya başka bir biçimde açıklamak gerekirse, devlet satışları üzerine bir gider vergisi koyabilir. Bu konuda idari bazı sorunlar yaratması nedeniyle, tüketim vergisi hakkında bazı şeyler söylenebilir. Monopol fiyatı üzerinden bir vergi salma veya bunun ne kadar olacağı konusunda kamu teşebbüsü yöneticisini yetkili kılmak gerekir. Burada yöneticinin fonksiyonu, üretilen mala gider vergisinin konulduğunu hesaba katarak, etkin bir biçimde üretimde bulunabilmek amacıyla malı rekabet fiyatıyle satabilmek şeklinde düşünülmelidir. Ancak, monopol fiyatı ile vergileme yöneticilik görevi ile bağdaşmaz ve çeşitli endüstrilerde tekel fiyatı içinde zımmi olarak yer alan verginin uygun olmayan bir biçimde dağıtımına yol açılır. Son olarak, merkezi bütçe otoriteleri için, eşit bağımsızlık statüsünü kazanmış olan kamu teşebbüslerinin elinden, monopol kârlarını almanın oldukça güç olacağını da belirtelim.

Diğer örneklerde ise devlet, azalan maliyet koşulları altında üretimin yarattığı özel sorunları çözmek için değil, fakat belli bir malın alıcısını desteklemek için zararlı satış yapmayı kabul edebilir. Böyle bir duruma örnek olarak, ucuz maliyetle konut yapan kamu kuruluşlarını gösterebiliriz. Burada fiyat politikasının amacı, kâr veya zarar

(3) Aksak rekabet koşulları altında özel sektör tarafından üretilen malların fiyatlandırılmasında olduğu gibi, kamu satınalımları ile ilgili olarak belirtilen durumda da benzer koşullar geçerli olabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



etmek değil, etkin işleyen bir sistemdeki bütçe politikası uygulamasının haklılığı yönünden, toplum için faydalı ve zararlı sayılan bir gereksinmenin giderilmesini sağlamaya yönelmiştir. Gerçekten, bu konuda çok yönlü olarak alınacak kararlara gerek duyulmaktadır. Etkin işleyen bir sistemde ucuz maliyetle konut yapma yönünde zararla karşılaşma ancak şu durumlarda sözkonusu olabilir. Veya bu konuda alınacak karar: (1) sadece ucuz maliyetle konut yapımı ile ilgili olduğundan, düşük gelirliler lehinde gelir dağılımına yol açacak bir politikayı; (2) gelir dağılımına ilişkin düzeltmeler parasal olarak yapılmadığından, konut ihtiyacının toplum için faydalı bir gereksinim türü olduğunun benimsenmesini; (3) düşük maliyetle ev yapımının ancak özel sektöre sübvansiyon verilmesi ile sağlanması seçeneği nedeniyle, bu konuda kamu üretim yönetimi tekniğinin kabul edilmesini gerektirmektedir.

Devletin kârlı veya zararlı fiyat politikalarını uygulamasını gerektiren durumlar ortaya çıktığında, bu politikalar destekleme veya cezalandırmayı gerektiren amaçlara uygun bir biçimde saptanabilir. Bu amaçların sözkonusu olmaması durumlarında ise, fiyatın marjinal maliyete eşit olması biçiminde formüle edilen genel kuralın uygulanması gerekir.

## C. ÖZEL SEKTÖRÜN BÜTÇE POLİTİKASINA KARŞI TUTUMU

Kamu sektörü teorik yapısı yönünden piyasa ekonomisinden ayrılırken, her ikisi de işleyen tek ve ayni ekonominin birbiriyle sıkı bir biçimde bağımlı iki unsurunu oluşturur. İkili bir ekonomik sistemde bu bağımlılık en önemli bir özelliktir.

### İstenen Sonuca Ulaşmaya Yönelik Uygulamalar

Bütçe planının belli amaçlarını uygulamak için ele alınan politikalar, piyasa ekonomisinin göstereceği reaksiyonları gözönünde bulunduracak biçimde düzenlenmelidir. Bu amaçla, devletin belli vergi ve harcama politikalarını uygulamayı düşündüğünü varsayalım. Bu politikalar fiyatlarda, milli gelirde ve ekonomik sürecin diğer olaylarında zincirleme etkiler yaratan dış etkenler olarak değerlendirilebilir. Öte yandan bu politika ayarlamaları, özel firmaların ve işletmelerin içinde bulundukları çalışma düzenini etkilemekte ve bütçenin gelir ve giderlerine karşı reaksiyonlar yaratmaktadır. Bütçe politikasının bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



tür etkileri, çeşitli bütçesel amaçları gerçekleştirecek olan politikaların planlanması sırasında gözönünde tutulmalıdır.

Bütün bu açıklamalar, vergi ve transferlerle ilgili önlemlerin doğal özelliği nedeniyle, piyasa sektörü ile ilişkileri tarafından tayin edilen, Kaynak Ayırımı Branşının faaliyetleri hesaba katılmadığında geçerli bulunmaktadır. Kaynak Ayırımı Branşınınki gibi kesin olmasa da, diğer branşlar yönünden de benzer ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Kaynak Ayırımı Branşı Y nin ürettiği bir malı satınalarak bunun maliyetini X ve Z ye ödettirebilir. Bu amaçla, devletin X ve Z nin elde ettikleri gelirler üzerine vergi koyduğunu ve vergi nedeniyle, bu kimselerin W nin ürettiği maldan daha az miktarda satınalmakta olduğunu düşünelim. Konulan bu vergi nedeniyle, verginin dağıtımı sadece X ve Z nin değil fakat W nin de gelirini azaltırken, Y nin gelirinde bir artışa neden olur. Bundan dolayı, vergi politikasıyle, mali önlemlerin başlangıçtaki etkilerini değil, fakat ayrıca vergi yükünün en son etkilerini de hesaba katacak biçimde mali politikanın saptanması gerekir. Bu nedenle, vergi politikasına özel sektörün başlangıçta göstereceği reaksiyon gözönünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, özel sektörün birbirini izleyen çeşitli reaksiyonları da hesaba katıldıktan sonra, mali politika arzu edilen sonucu elde edecek ve karşıt etkileri yok edecek biçimde düzenlenmelidir.

Benzer görüşler, Gelir Dağıtımı Branşının vergi-transfer planı için olduğu kadar, İstikrar Branşının vergi ve transferleri için de geçerlidir. «Adil» gelir dağılımını elde edebilmek için uygulanacak politikalar o biçimde seçilmeli ki, bunlar vergi ve transfer önlemlerinin başlangıçtaki etkisinden çok, arzu edilen amaçların en son durumunda gerçekleşmesini benimseyecek biçimde saptanmalıdır.

Bu nedenlerden dolayı, bütçe politikasının formüle edilmesi, sadece bütçe politikasının amaçlarının saptanmasıyle gerçekleştirilemez. Bunun için, bu amaçlara uygun düşen politikaların bulunması gerekir. Bu politikaların saptanması sırasında, özel sektörün nasıl işlediği ve çeşitli politikalara ne gibi reaksiyonlar gösterdiğinin gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Böylece, kamu sektörünün bir optimal veya normatif teorisi; bu reaksiyonları önceden görebilmemize olanak sağlayan ekonomik ilişkilerin tahminine dayanan politikaları uygulamaya koymadıkça, faydasız kalacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Bir Dış Engel Olarak Bütçe Politikası**

Bütçe politikasının ekonomik etkilerinden söz ederken, bu politikaların piyasa mekanizmasının işleyişinde az çok engel olan bir faktör olduğunu düşünebiliriz. İstikrar Branşı yönünden bu konuda herhangi bir itiraz yapılamaz ve aynı biçimde Gelir Dağıtımı Branşı yönünden de ciddi bir itirazda bulunulamaz. Buna karşılık, sorun Kaynak Ayırımı Branşı yönünden ele alındığında oldukça şaşırtıcı sonuçlar elde edilir.

Sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili bir çözümün elde edilmesi sırasında, yararlandırmama ilkesinin yol açtığı güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Sosyal gereksinmelerin giderilmesi böylece, piyasa mekanizmasının dışında kalmaktadır. Sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili olarak piyasaya ödettirilen vergiler, bir dış engel olarak değerlendirilemez. Kaynak Branşının vergi ve harcamalarına karşı gösterilen reaksiyon, firma ve tüketicilerin piyasa işlemlerinde ortaya çıkan değişikliklere doğal yönden gösterdikleri reaksiyona benzemektedir. Bu konuda herhangi bir dış engelden bahsedilemez.

Bu tür bir kıyaslamanın bazı yararları vardır, ancak bu konuda daha fazla ileri gidilmemelidir. Öte yandan, Kaynak Ayırımı Branşının bütçesi tamamen bireylerin gönüllü davranışlarına uydurulamaz. Kaynak Ayırımının bütçesi normatif modelde bile, çoğunluk kararını ve bazı zorlamaları gerektiren siyasal süreç tarafından saptanmalıdır. Bundan dolayı, Kaynak Ayırımının vergi ve harcamaları, piyasa mekanizması içinde oluşan faktörlere bağlı değildir. Bu nedenle, bütçe politikasının etkilerini incelerken, Kaynak Ayırımı Branşının işleyişini piyasa dışı bir faktör olarak kabul ederek daha tutarlı bir yol izleyeceğiz.

**Optimal Bütçeye Karşı Vergilendirilebilir Kapasite**

Kamu ve piyasa kesimleri, aynı ekonominin birbirinden bağımsız ve karşılıklı bir biçimde işleyen parçaları olarak kabul edilmelidirler. Bu ayırım biçimi, kamu sektörünün özel sektör tarafından yaratılan gelir artışını önlediği veya özel sektörün kamu sektörü aleyhine işlediği biçimde ileri sürülen kısır tartışmaları geçersiz kılmaktadır veya kılmalıdır. Sorunun daha objektif bir biçimde ele alınmasiyle, kaz ve altın yumurta doktrinin önemi kalmamaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Ekonominin kamu kesiminin en az özel sektör kadar önemle ele alacağı fonksiyonları vardır. Gerçekten, bu iki sektörden herhangi birisi diğerinin yardımı olmadan işleyemez. Öte yandan, bütçe politikasının özel sektör dahil ekonominin tamamının performansını nasıl etkilediğinin incelenmesi de oldukça önemli olmaktadır.

Aynı biçimde, optimal bütçenin büyüklüğünün ve kompozisyonunun ne olacağının araştırılması faydalı olmaktadır. Ancak, böyle bir araştırma vergilendirilebilir kapasite konusunu da içermekte olup, daha geniş kapsamlı bir inceleme yapılmasını gerektirmektedir. Vergilendirilebilir kapasite kavramı, yanlış anlaşılmaya yol açabilir. Vergilendirilebilir kapasite terimi, bütçenin harcamalar yönünü ihmâl ederek, gelir bölümünü sınırlar ve kapasite üzerinde durarak özel sektörün tahammül edebileceği bir düzeyde, kamu sektörü için bir üst sınır çizerken özel sektörün yer alamayacağı bir alt sınır çizmeyi ihmâl eder. Sorunun daha doğru bir açıklama biçimi için, refah seviyesi ile bütçe politikası arasındaki bütün ilişkiler gözönünde bulundurulmalıdır. Sorunun bu biçimde ele alınması durumunda, sosyal gereksinmelerin yetersiz bir şekilde giderilmesi kadar gereğinden fazla bir biçimde giderilmesi olasılığı da hesaba katılmalıdır. Başka bir deyişle vergilendirilebilir kapasite kavramı, optimal bütçe kavramı lehinde olmak üzere ihmal edilmelidir.

Diğer bir vergilendirilebilir kapasite kavramı, federal mali idarelere yapılan bölgesel katkılar veya çeşitli ülkelerin bir uluslararası kuruluşa «makul» bir ölçüde yapacakları katkıların saptanması ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Burada ortaya çıkan sorun, bölgelerarası veya uluslararası alana yapılan katkılar nedeniyle, gelir dağıtımı branşının hedeflerinden toplumun ne gibi fedakarlıkta bulunduğu ile ilgili bulunmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ve gurup için milli gelir seviyesi ne kadar yüksek ise, vergilendirilebilir kapasite veya katkıda bulunma olanağı da o derece büyük olacaktır.

Son olarak, bütçesel kapasite kavramı, halkın kamusal gereksinmelerin giderilmesi yönünden belli bir standarda erişme çabası ile ilişkilendirilebilir. Bu mutlak standart, fakir bir ülkede zengin bir ülkeye göre daha düşük olacaktır. Bu konudaki Engel Kanununa göre; birey başına düşen milli gelir seviyesi yükselirken, sosyal gereksinmelerin özelliği nedeniyle, kamu harcamalarının önemli bir kısmının bu gereksinmelerin giderilmesi için tahsis edilmesini ge-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rektirdiği söylenebilir. Bu ilişki açıkça «Kamu Harcamalarının Artışı» adlı meşhur kanununda, Adolf Wagner tarafından ileri sürülmektedir. Wagner her nekadar kamu harcamalarındaki artışın mutlak mı yoksa nisbi mi olduğunu açık bir biçimde belirtmemişse de, yazarın bu artışı nisbi anlamda düşündüğünü varsayabiliriz (1).

### Bütçe Politikasının Uygulanmasından Elde Edilen Kazanç ve Kayıplar

Bütçesel faaliyeten sağlanan kazanç ve kayıplar, üç branşın herbirinin işleyişinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İlk başta, sosyal gereksinmelerin giderilmesi nedeniyle elde edilen kazançlar gelmektedir. Ancak, bu biçimde elde edilen kazançlar nedeniyle, özel gereksinmelerin yetersiz olarak giderilmesine yol açılırken, kaynakların kamu kullanımına transferi ile - eğer uygun sınırlar içinde tutulmuşsa - uygun bir ayırım tekniği ve böylece net bir kazanç elde edilir. İkinci olarak, gelir dağılımında arzu edilen değişmenin sağlanması nedeniyle elde edilen kazançlar vardır. Üçüncü olarak ise, tam istihdam ve fiyat seviyesinde istikrarın sağlanması nedeniyle elde edilen kazançlar vardır. Bütün bu kazançlar optimal bütçenin büyüklüğü ve bileşiminin saptanması sırasında gözönünde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda, bütçenin saptanması sırasında net kazancı belirleyebilmek için de çaba sarfetmelidir. Kamu harcamalarına yapılan kaynak transferinin direkt fırsat maliyetinden başka ayrıca, bütçenin özel sektörün performansı üzerindeki etkinliği ile özel gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak endirekt

---

(1) bu konuda bkz. Adolp Wagner. Finanzwissenschaft, 3d. ed., C.F. Winter, Leipzig, Germany, 1883, part I, p. 76. Ayrıca Wagner'den alıntılar için bkz. R.A. Musgrave ve Alan T. Reacock (eds.), Classics in the Theory of Public Finance, International Economic Association, Macmillan and Co., Ltd., London, 1958.

Vergilendirilebilir kapasitenin siyasal faktörler üzerindeki etkileri konusundaki bir tartışma için bkz Colin Clark, «Public Finance and the Value of Money», Economic Journal, vol. 55, no. 220, pp. 371-389, December, 1945. Ayrıca bkz. J.A. Pechman and T. Mayer, «Mr. Colin Clark on the Limits of Taxation», Review of Economics and statistics, vol. 34, no. 3, pp. 232-242, August, 1952; ve A.B. Prest, «Government Revenue and the National Income, «Public Finance, vol. 6, no. 3, pp. 238-252, 1951.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ve az çok belirsiz olan etkilerinin de gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

Bütçenin bu tür etkileri, milli gelir istatistiklerinde ölçüldüğü biçimde olduğu gibi hasıla üzerinde yaratılan etkilerine eşdeğer değildir. İlk önce, tam istihdam milli gelir bütçe politikasının emek arzı üzerinde sebep olduğu değişmeler sonucu olarak etkilenebilmektedir. İşgücünün veri olması durumunda emek arzı, kişilerin mallara aylaklık ve reel ücret haddi arasındaki tercihlerine bağlı olmaktadır. Bütçe poltiikası, sadece gelir ile aylaklığın değiştirileceği fiyatı etkilemekle değil, fakat ayrıca gelir ile aylaklık arasında seçimin yapıldığı genel çevre ile ilgili değişkenlere de direkt olarak bağlı kalmaktadır. Bu konuda bütçe operasyonlarının arttırılmasının, çalışma arzusunu azaltması gerektiği biçimde teorik bir varsayıma dayanılmayacağı sonucuna varırız. Ancak bunun tersi de doğru olabilir. Bununla birlikte, emek arzının artan oranlı bir vergi tarifesinin uygulanması durumunda, azalan ve değişmez oranlı bir vergi tarifesine göre daha düşük bir seviyede olacağı biçiminde bir sonuç çıkarabiliriz. Böylece gelir dağılımında eşitliği sağlamayı hedef alan bir bütçe politikası, tam istihdam milli gelir seviyesini azaltabilir.

Bu sonuçları değerlendirirken istihdam seviyesindeki iradi bir değişme dolayısiyle milli hasılada sebep olunan değişmenin, gayri iradi işsizlik nedeniyle milli hasılada neden olunan değişmeden farklı olduğunu belirtelim. Gayri iradi işsizlik seviyesindeki bir azalış ve bu nedenle milli hasılada meydana gelen bir artış, yine net bir kazanç olarak değerlendirilebilir. Ancak bu kazancın, aylaklığa konulan bir vergi veya işgücüne verilen sübvansiyon nedeniyle milli hasılada elde edilen artış ile aynı anlamda anlaşılması gerekmektedir. İstihdam ve aylaklık arasındaki seçimin bozulması sonucu ortaya çıkan bütçesel etkiler bir vergi yükünün doğmasına yol açar; ancak, milli gelir artsa da azalsa da bu durum ortaya çıkacaktır.

Bu sebeplerden başka tam istihdam hasılasının seviyesi, kapital birikimi oranındaki değişmeler sonucu olarak ta etkilenebilmektedir. Bu değişmeler direkt bir biçimde kamu sermaye birikimine yapılan katkılarla ve endirekt olarak ise, özel sermaye birikimi üzerindeki bütçenin etkileri yoluyla ortaya çıkabilmektedir. Kamu sermaye birikimine yapılan direkt katkı, ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Kamu sermaye birikimine yapılan katkılar, kara yolları inşası veya sulama ve taşkın kontrolü projeleriyle yeni alanların açılması; eğitim ve kamu sağlığı politikası yolu ile işgücünün

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

prodüktivitesinin arttırılması; veya patent ve sermaye temini şeklinde özel sektörde mevcut olmayan bazı avantajların sağlanmasına yol açmaktadır. Bütün bu kazançlar, gelişmemiş ekonomiler için özel bir önem taşımaktadırlar. Bu ekonomilerde kamu sermaye birikimine özel bir gerek duyulmaktadır. Kalkınmanın ilk aşamalarında gerek duyulan bazı yatırım türleri, yararlandırmama ilkesine bağlı olmayıp, çeşitli sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle ilişkili olduğundan, kamu sermaye birikimi için böyle bir neden sözkonusudur. Ancak, kalkınmış ülkelerde kamusal sermaye birikiminin rolü değişmektedir. Çünkü, bu ülkelerde kaynakların korunmasına, özel bölgesel sorunlar, ekspres kara yollarına ve genellikle bilimsel ilerlemeye önem verilmektedir. Her iki durumda da kamusal yatırım, ekonomik kalkınmaya önemli katkıda bulunabilmektedir.

Bütçe politikasının uygulanması sonucu olarak özel sermaye birikimi üzerindeki bütçesel etkilerin önemi ve bu etkilerin aldıkları şekil ekonominin niteliğine bağlı kalmaktadır. Bunun için önce Say Kanununun uygulandığı konumu ve niyetlenen tasarrufların daima özel sermaye birikiminee massedildiğini savunan görüşü ele alalım. Böyle bir konumda özel yatırım harcamalarının seviyesi üzerindeki bütçe politikasının etkileri, özel tasarrufların seviyesinde ortaya çıkan değişmelere bağlı bir biçimde işlemektedir. Tasarrufların seviyesi üzerinde ortaya çıkan bu değişiklikler, fiyat ve istihdam seviyesi üzerinde hiç bir etki yaratmaz. Bu değişiklikler sadece milli hasılanın tüketim ve sermaye birikimi arasındaki bölünüşü ve böylece büyüme haddi üzerindeki etkileri yönünden önemli olmaktadır.

Niyetlenen tasarrufların yatırımlara eşit olabileceğini veya olamayacağını kabul eden modern ekonominin realist yönü, yukarıda açıklanan görüşe uygun düşmemektedir. Modern bir ekonomideki bütçe politikasının tüketim, tasarruf ve özel sermaye birikimi üzerindeki etkileri, bütçenin gelir ve harcamalar bölümünün her ikisi yönünden de önemli olmaktadır. Bütçe politikası, sermaye birikimi ve tüketim arasında tam istihdam hasılasının tahsisinde ve bunun bir sonucu olarak, ekonomik büyüme hızı üzerinde etkili olmaktadır. Öte yandan, bütçe politikası, özel sektörün harcama seviyesi üzerinde ve böylece İstikrar Branşı tarafından girişilen faaliyetler üzerinde de etkili olur. Özel sermaye birikimi üzerindeki bütçesel etkiler şimdi mevcut fonların arzındaki değişmelerden çok, yatırımcıların esas olarak bu fonlarla yatırım yapmak konusundaki isteklerine bağlı olarak işlemektedir. Bütçe politikasının yatırımların kârlılığı üzerindeki etkileri ise, lehte veya aleyhte işleyebilir. Lehteki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



etkileri bütçenin harcamalar; aleyhteki etkileri ise gelir bölümü ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Özel yatırımların seviyesi ve türleri üzerindeki etkileri ise bütçenin büyüklüğüne olduğu kadar vergi sisteminin yapısına bağlı kalacaktır. Tam istihdam milli gelirinden cari sermaye birikimine giden kısmı yükselten bir bütçe politikası, ayrıca tam istihdam milli gelirinin gelecekteki seviyesini de yükseltir. Emek arzındaki değişmelerin bir sonucu olarak milli gelir seviyesinde sebep olunan değişmelere benzer bir biçimde elde edilen bir milli gelir sviyesi; cari tüketim harcamalarının düşürülmesi karşılığında sağlandığından, milli gelir seviyesinde bu biçimde ortaya çıkan bir artış, bütçesel bir kazancı yansıtmaz. Bütçesel kazanç veya kayıp için, milli gelir seviyesindeki bir artış veya azalıştan çok, kaynak tahsisinin bozulup bozulmadığı kriterinin esas alınması gerektiğini tekrar belirtelim.

Bütçe politikası son olarak milli geir sevyiesini, özel sektörde kullanılan kaynakların etkinliği üzerindeki tesirleri yoluyla etkileyebilir. Kamusal gereksinmeler tam olarak giderilmedikçe, özel sektörün etkin bir biçimde işleme olanağı yoktur. Güvenlik ve sözleşmelerin yerine getirilmesiyle ilgili kurallar ve benzeri diğer kamusal hizmetler sağlanmadıkça, özel sektörün faaliyette bulunması olanaksızdır. Araştırma ve eğitim hizmetlerinin özel sektöre katkısı endirekt sayılsa da, bu tür hizmetlerden önemli yararlar sağlanmaktadır. Ve şimdiye kadar piyasanın kamu kontrolüne gerek duyduğu bir çok durumları görmüş bulunmaktayız. Bütün bunlara karşılık, bütçe politikası özel gereksinmelerin giderilmesi konusunda kaprisli bir biçimde davranmamalıdır. Yani, bütçe politikası belli amaçları gerçekleşetirmeli ve ancak bunun ötesinde tarafsız olmalıdır. Bu nedenle, çalışma ile aylaklık; tüketim ile tasarruf; tüketim ile çeşitli türdeki yatırım arasında seçim yapılması gerektiğinde, bütçe politikasının pek gerekli olmayan elatmalara başvurmaması gerekmektedir. Bu tür bir elatmadan kaçınma durumu, bütçenin yapısı ile ilgili olup, toplam milli geir içinde bütçenin önemi arttıkça, arzu edilmeyen müdahalelerden kaçınma olanağı oldukça azalmaktadır.

Bütçe politikasının brüt milli gelir seviyesinde sebep olduğu değişikliklerin, ekonomik refah üzerinde kesin bir etkisinin olmadığını göstermek için yeterli açıklamalar yapılmıştır. Sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle elde edilen net kazancın özel hasıla üzerine yansıyan kısmı dışındakiler ölçülemezler. Mal ile aylaklık veya tüketim ile tasarruf arasında yapılacak tercihlerdeki değişmeler, milli hasılanın ölçülmesini etkilediği halde, bu değişmeler refah

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

seviyesinde meydana gelen değişikliklerin doğru bir ölçüsü olamaz. Bütçe politikasının fiyat seviyesinde istikrarı sağlaması nedeniyle elde edilen kazançlar ölçülemez. Bu ölçülemeyen unsurlara ayrıca, milli hasılada sebep olunan diğer kayıplar da eklenebilir.

### Optimal Bütçenin Basitleştirilmiş Bir Modeli

Bütçesel faaliyetten sağlanan net kazançın tam ve kapsamlı bir biçimde ölçülmesi olanağının olmadığını kabul etmekle beraber, basitleştirilmiş bir model yardımıyla optimal bütçeye ilişkin açıklamaları göstermek faydalı olabilir. Bu amaçla, tam istihdam milli gelir seviyesi ve gelir dağılımının seviyesini veri olarak alarak, dikkatimizi Kaynak Ayırımı Branşının fonksiyonuna çevireceğiz.

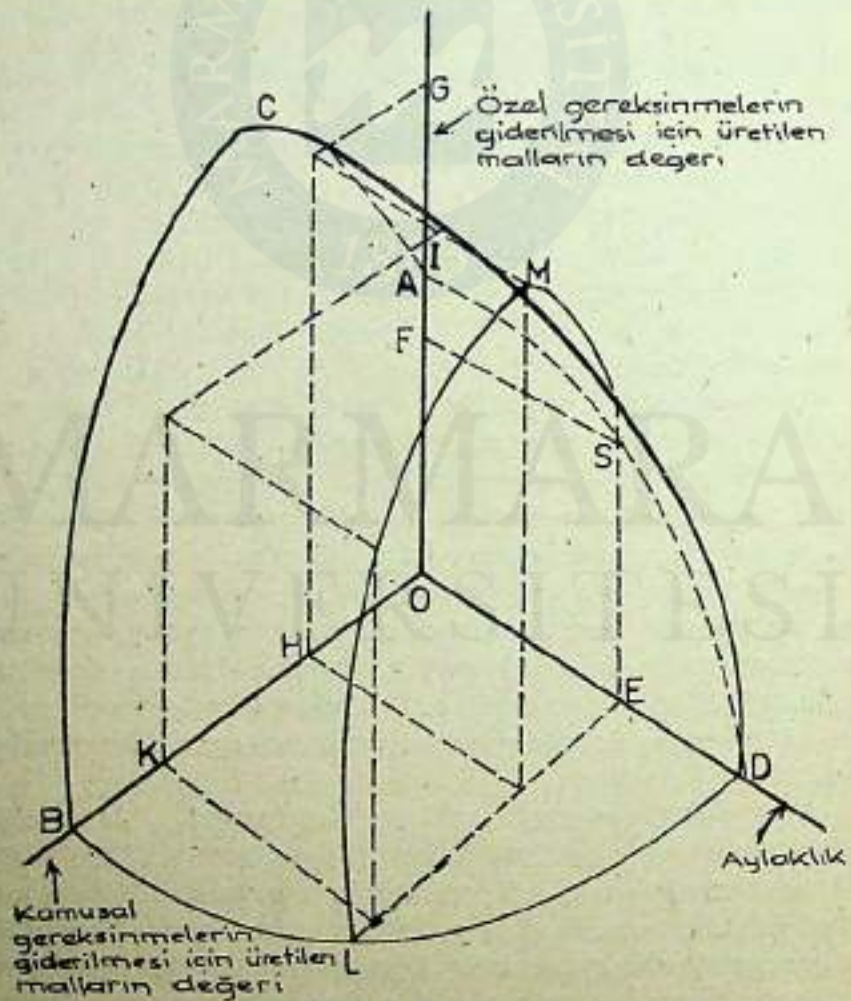


Şekil : 3-1. Optimal Bütçe

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Şekil 3-1 de özel gereksinmelerin giderilmesi için üretilen malların değeri dikey eksende; kamusal gereksinmelerin giderilmesi için üretilen malların değeri sol yatay eksen boyunca; tercih edilen aylaklık seviyesi sağ yatay eksen boyunca gösterilmiştir. Eğer aylaklığın seviyesi minimum ise, sol dikey düzlemdeki BCA eğrisi, özel ve kamusal malların olası çeşitli bileşimlerini gösterir. Normal transformasyon eğrisinin aksine BCA, Kaynak Ayırımı Branşının başlangıçtaki büyümesinin kamusal gereksinmeler için olduğu gibi özel gereksinmeleri de giderme yönünden, daha fazla milli hasılaya olanak verdiğini gösterecek biçimde çizilmektedir. Belli bir noktaya ulaşıldıktan sonra (C ile gösterilen) ve sosyal organizasyonun belli koşulları yerine getirildikten sonra, yukarıdaki ilişki ortadan kalkar. Kamusal gereksinmeler ancak, özel gereksinmelerin aleyhinde olacak biçimde giderilir. Kırık çizgilerle çizilen sağdaki dikey düzlemdeki ASD eğrisi, kamusal gereksinmelerin hiç giderilmediği varsayılarak, özel gereksinmelerin giderilmesi ile aylaklığın tercihi için mevcut olan çeşitli mal bileşimlerini göstermektedir. Yatay düzlemdeki BLD eğrisi, özel gereksinmelerin hiç giderilmediği varsayılarak, kamusal gereksinmelerin giderilmesiyle aylaklık arasındaki ilişkiyi göstermektedir. ACBLDSA yüzeyi, refahın üç unsuru arasındaki olası kombinezyonları göstermektedir.

Eğer aylaklık DE seviyede tercih ediliyorsa, OF kadar özel ve sıfır seviyede kamusal gereksinme; OG kadar özel ve OH kadar kamusal gereksinme veya CI kadar özel ve OK kadar kamusal gereksinmeyi giderecek bileşimler arasında seçim yapılabilecek durumlar vardır. Bu olası kombinezyonlardan özel ve kamusal gereksinmelerin her ikisi için de, daha fazla giderilme olanağı verdiğinden dolayı, ikincisinin birincisine tercih edileceği açıktır. Böylece herbiri belli bir aylaklık seviyesine uygun bir biçimde çizilen BCA, LMS ve benzer diğer eğrilerin en yüksek noktalarını birleştiren CMD zarf eğrisini elde edebiliriz. ACD yüzeyi ile sınırlanan bölgede yer alan noktalar, BDC yüzeyi ile sınırlandırılan bölge içinde kalan optimal seçim noktalarına göre, optimal bütçe için gerekli koşulların sağlanmadığı ve optimal altı yerleri göstermektedir.

En iyi seçimi belirleyebilmek için, aynı eksenler üzerinde yukarıdan aşağı doğru uzanan BDC alanının gösterdiği biçimde, bir toplum tercihi yüzeyini düşünelim. Bu tercih yüzeyinin hudutları, kamu harcamalarının maliyetinin nasıl dağıtıldığına ve hangi tür vergilerin kullanıldığına bağlı kalmaktadır. Bu iki yüzey belli olun-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ-YAYINEVİ



ca optimal seçimi, toplumun tercihlerini gösteren yüzeye transformasyon yüzeyinin değdiği BDC yüzeyi üzerindeki nokta tayin etmektedir.

Eğer Kaynak Ayırımı Branşının rolü de gözönünde bulundurulursa, analiz daha da karışık bir görünüm kazanacaktır. Gelir dağılımını eşitleme yönünden alınan önlemler, üretim sürecinin etkinliğini azaltıp artırmasına bağlı olarak, transformasyon yüzeyini (belirli bir aylaklık seviyesi ile malların çeşitli terkiplerinin aşağı yukarı kombine edilmesi için) genişletebilir veya daraltabilir. Gelir dağılımında belli bir derecede eşitlik sağlanıncaya kadar, bu yüzey dışarı doğru genişleyebilmekte ve gelir dağılımında eşitlik daha yüksek bir derecede sağlanmak istendiğinde ise, yüzey giderek daralmaya başlayacaktır. Neticede, gelir dağılımında yapılmak istenen ayarlamalar, tercih yüzeyini değiştirecektir. Böylece, gelir dağılımına ilişkin olarak yapılan ayarlamalar, yeni aylaklık ve mal terkiplerine olduğu kadar, kaynakların özel ve kamusal gereksinmelerin giderilmesi için yapılacak tahsislerinde de değişikliklere yol açar.

Daha kapsamlı ve anlamlı olan optimal bütçe kavramı, bütçenin net milli gelir üzerindeki etkilerinin ölçümü yerine, (3-1) nolu şekilde anlatıldığı biçimde geliştirilebilir. Bununla beraber, milli gelirin büyüklüğü üzerindeki bütçe politikasının etkisiyle ilgili olarak, kabaca da olsa optimal bütçe kavramı; bütçenin ne harcama ve ne de alt hududu sorununa hiç önem vermeyen tek yönlü vergilendirilebilir kapasite kavramına üstün tutulmalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# İKİNCİ KİTAP

## Kamusal İhtiyaçların Giderilmesi

«Eğer, vergileme çıkar gruplarına göre ayarlanmasaydı, verginin fayda karşılığı alınması da olmazdı», (KNUT WICKSEL, FINANZTHEORETISCHE UNTERSUCHUNGEN UND DAS STEURWESEN SCHWEDEN'S, JENA, GERMANY, 1896, p. 82)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm 4

## FAYDA YAKLAŞIMI

Şimdi, sosyal gereksinmelerin bütçenin Kaynak Ayırımı Branşı ile nasıl giderildiğini ve bunun bütçenin Gelir Dağıtımı Branşı tarafından, öngörülen ilkelere uygun bir biçimde yapılan düzenlemelerle nasıl ilgili olduğunu daha yakından göreceğiz.

Bu konudaki görüşerin gelişmesi izlendiğinde, birbirinden farklı olarak geliştirilen iki ayrı yaklaşımla karşılaşmaktayız. Bunlardan fayda yaklaşımı denilen birinci görüşün daha modern bir biçimde formüle edilmesi, Adam Smith'e kadar geriye gitmekte olup, yaklaşım Lindahl'ın Gönüllü Değişim Teorisinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Diğer ikinci görüş ise, ödeme Gücü Yaklaşımı adını almaktadır. Bu görüş de yine Adam Smith'le başlayıp, Pigou ve Dalton tarafından formüle edilen modern biçimine ulaşmıştır. Fayda Yaklaşımı bu bölümde incelenmekte olup, Ödeme Gücü Yaklaşımı ise, bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.

### A. FAYDA YAKLAŞIMININ GEÇMİŞİ

Vergileme ilkelerine ilişkin görüşlere Orta Çağdan günümüze kadar - felsefeci, ekonomist ve siyasal teorisyen - sayısız yazarın eserlerinde rastlanabilir. Bu görüşlerde bağımlılık ve egemenlik ya da vatandaşlık ve toplum arasındaki bütün ilişkiler yönünden, vergi ödeme görevi ya da ödeme gücünün belirlenmesi en somut bir biçimde yer almaktadır. Vergilemedeki keyfiliğin ortadan kaldırılması, anayasal hükümetlerin ilk uğraşılarından birisi olmuş; ayrıca vergileme ilkelerinin saptanması ise, sosyal düzende bireyin statüsünün ortaya konulabilmesine olanak sağlamıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## İki Ana Görüş

Burada vergi teorisine katkıda bulunan sayısız yazar ve yorumcunun görüşlerini incelemekten çok, bu iki görüşü iki ana bölüm altında ele alıp, nasıl geliştiklerini izleyeceğiz (1). Sadece sağlanan faydaya göre vergilemede değil, fakat ayrıca ödeme gücüne göre vergilemede de, Kamu ekonomisinin uğraşı alanında ve vergi yükünün doğru bir biçimde dağıtılması konusunda birbirinden farklı iki ekol ortaya çıkmış olup; her iki ekol de kamu harcamalarının büyüklüğü ve artan oranlı vergiler konusunda lehte ve aleyhte görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak, bu iki ekol arasındaki esas ayırım, ödeme gücü ve fayda kriterlerine dayanmamaktadır.

Bu iki ekol arasındaki fark, Kamu gelir ve harcama sürecinin doğal niteliği ile ilgili bulunmaktadır. Fayda Yaklaşımına göre vergi mükellefi ile devlet arasındaki ilişki John Stuart Mill'in de ileri sürdüğü gibi, bir şeyin kendisine eşit olan başka bir şeyle değiştirilmesi (quid pro quo terms) esasına dayanmaktadır (2). Bu görüşe göre, mükellef-devlet ilişkisi bir çeşit değişim olarak değerlendirildiğinden, kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisinin ilkeleri aşağı yukarı aynı görülmektedir. Buna karşılık, ödeme Gücü Yaklaşımına göre isel Kamu hizmetleri için yapılan ödemeler ile elde edilen fayda arasında bir ilişki aranmamaktadır. Bu yaklaşıma göre vergiler zorunlu ödemeler olarak düşünülmekte ve gelir-harcama süreci pi-

---

(1) Bu konuda ayrıntılı fakat bağımlı ve teşvik edici türden araştırmalarla ilgili olarak bkz. Edwin R. Seligman, Progressive Taxation in Theory and Practice, 2nd edi., American Economic Association, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1908, part II. Ayrıca bkz. Gunnar Myrdall'ın önemli bir açıklaması için, The Political Element in the Development of Economic Theory, çevirenler Paul Streeten, Routledge ve Kegan Paul, Ltd., London, 1953; 7. nci bölüm. Bu eserin ilk İsvecce basımı 1930 da yapılmıştır. Ayrıca bkz. F.K. Mann, Steuerpolitische İdeale, vergleichende Studie zur Geschichte der ökonomischen und politischen Ideen und Ihres Wirkens in der Öffentlichen Meinung 1600-1935, Gustav Fischer Verlagsbuchhandlung, Jena, Germany, 1937.

(2) Her nekadar, Mill Fayda İlkesinin önde gelen yeniclerinden birisi olduğu halde, Seligmana göre, bu ifade ilk defa Mill tarafından kullanılmıştır. Bkz. Seligman, op. cit., p. 148 ff. Bkz. John Stuart Mill, Principles of Political Economy, ed. W.J. Ashley, Longmans, Green and co., Ltd., London, 1921, p. 804.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



yasanın otomatik işleyişine bağlı olmayan bir çeşit planlama sorunu olarak ele alınmaktadır.

Her iki yaklaşımın da Kamu ekonomisine bazı katkıları olduğu halde, yine her ikisinin de önemli eksiklikleri vardır. Fayda Yaklaşımının kendi başına Gelir Dağıtımı ve İstikrar Branşlarının sorunlarını çözmesi olanağı yoktur. Buna karşılık, toplum bireylerinin tercihlerine uygun kamusal mal ve hizmetlerin seçimi ile ilgili olarak ortaya çıkan Kaynak Ayırımı Branşının sorunlarının çözümlenmesinde, Fayda İlkesi başarılı bir biçimde kullanılabilmektedir. Birinci bölümde de belirtildiği gibi, demokratik bir ortamda bütçenin kişisel tercihlere uygun bir biçimde saptanmasiyle ilgili olarak geliştirilen normatif teori için Fayda İlkesi gerekli olmaktadır. Öte yandan, Fayda İlkesi Kamusal hizmetler ile ödenilecek vergi paylarını bütçenin gelir ve harcama bölümleri ile ilişkili olarak, birbirine bağlı ve birlikte saptanmasına olanak vermesi bakımından da, bazı avantajlara sahiptir. Fayda İlkesinin bu özelliği, herhangi bir kamu ekonomisi teorisi için gerekli olmaktadır. Ancak, geleneksel Fayda İlkesinin yararlılığı burada sona ermektedir.

Fayda Yaklaşımını daha önceki yazarların düşündükleri anlamda olmak üzere, bir eşitlik kuralı olarak ele aldığımızda ise, faydanın tam olarak nasıl belirleneceği konusunda çok önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, sonraki yazarlar gibi Fayda Yaklaşımını piyasa mekanizması tarafından belirlenen biçimiyle ele aldığımız durumunda ise, yararlandırmama ilkesi gibi realist olmayan bir varsayıma dayanmamız gerekecek ve bunun bir sonucu olarak, kamusal gereksinmelerin giderilmesi konusunda Gönüllü Değişim İlkesi uygulanabilecektir. Ayrıca, böyle bir çözüm biçimi, herne kadar gerçek tercihlerin açıklanmamasına olanak sağlasa da, sosyal gereksinmelerin giderilmesini sağlayacak olan optimum hasılanın saptanması sorununu ihmâl etmektedir.

Ödeme Gücü İlkesinin, vergilemenin zorunlu karekterinin anlaşılmasında ve kamu ekonomisinin bir çeşit planlama sorunu olarak ele alınması gerekliliği konusunda üstünlüğü vardır. Öte yandan, böyle bir konumda bütçenin her üç branşı ile ilgili sorunlar kolayca çözümlenebilir. Buna karşılık, Ödeme Gücü yaklaşımı vergi yükünün nasıl dağıtılacağı konusunda açık bir şey söylememektedir. Refah seviyesini en yüksek düzeye çıkarmak için Kamu harcamalarının planlanmasına olanak sağlayan en iyi yönüne karşılık, kamu har-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

camalarının kişisel tercihlere uygun bir biçimde saptanmasını ihmâl edişi, bu yaklaşımın zayıf yönünü oluşturur. Öte yandan Ödeme Gücü Yaklaşımı, Yeni Refah Ekonomisi tarafından ileri sürülen, bireyler arası fayda karşılaştırmalarının yapılmayacağı biçimindeki hipotez karşısında tutarlılığını tamamen kaybetmektedir.

Her iki görüşün temelleri, daha tutarlı birer yaklaşıma ulaşmak amacıyle tarafımızdan düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak, önce her iki yaklaşımın ileri sürdüğü görüşleri bir dereceye kadar, ayrıntılı bir biçimde inceleyelim. Açıklamalarımıza, Fayda Yaklaşımını ele alarak başlayacağız.

**Genel Konum**

Fayda Yaklaşımına göre vergilendirme görüşü, 17 nci asrın siyasal düşünürleri arasında oldukça çok sayıda taraftar toplamıştır. Bu yazarlara göre vergilendirme, faydalanılan hizmetlerin bir karşılığı olarak, sosyal kontrat teorisinin doğal bir tamamlayıcısı olarak düşünülmüştür. Fayda Yaklaşımı, sosyal kontrat teorisini doğal düzen felsefesinin etik kurallarına dayandıran Grotius (1), Pufendorf (2); diğer Alman yazarları ve Hobbes (3) ile bu felsefeden ayrılarak sosyal kontratı insan davranışlarının gözlenmesine dayandıran fizyokratlar tarafından da desteklenmiştir. Fayda yaklaşımı aynı zamanda, yaşamak için insanın insanla mücadele etmesi gerektiğini savunan Hobbes'in o zamanlar gelişmekte olan aşırı bireyci görüşü ile doğal düzen içinde kişinin sosyal karekterine önem veren, Aristo mantığı arasında dolaşan Locke (4) tarafından da savunulmuştur. Bu yaklaşım daha sonradan, doğal düzen anlayışını reddeden Hume ve Rousseau gibi 18 inci asır düşünürlerince de benimsenmiştir (5). Kontrat kavramı bu yazarlarca organize edilmiş bir toplumun temeli ve devletin koruyuculuğu kavramı ise, kontratın en önemli amacı olarak düşünülmüştür. Bundan dolayı vergiler,

---

(1) Bkz. Seligman, op. cit., p. 160, not 4.

(2) İbid., not 5.

(3) İbid., sayfa 159, not 3.

(4) John Locke, «An Essay Concerning the True Original, Extent and End of Civil Government,» Ernest Baker (ed). The Social Contract, Oxford University Press, London, 1946, book II, chap. 5. p. 120 de yeniden basılmıştır.

(5) Seligman, op. cit., p. 184.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



devletin bireyleri koruması karşılığında ödenen bir fiyat veya organize olmuş bir topluma ödenilen bir tür giriş aidatı olarak değerlendirilmiştir.

18 inci yüzyılın sonlarında klâsik iktisat anlayışının ortaya çıkmaya başladığında koruma teorilerinin yerini Bentham'in en büyük mutluluk felsefesi almaya başladı. Ancak, Bentham'ın da ileri sürdüğü gibi, bu konudaki gelişme, Fayda Yaklaşımı lehinde oldu (3). Öte yandan bu sıralarda, doğal düzen anlayışının temel görüşleri reddedildiyse de, insan haklarının üstünlüğü ve insanların eşit oldukları anlayışı önem kazanmaya başladı. Bu iki anlayışa bağlı olarak insanların zevk ve acıları ancak kendilerinin duyabilecekleri görüşüne mantıken uygun düşmesi nedeniyle, Fayda İlkesine göre vergilemeyi esas alan yeni bir toplum anlayışı ortaya çıktı. Kişisel gereksinmelerin piyasa mekanizmasının işleyişine bağlı olarak belirlenmesi ve giderilmesi konusu, Adam Smith'in doğal serbesti anlayışının temelini oluşturmakta olup, bu anlayışa uygun olarak bireysel hürriyeti sağlama bakımından, devletin faaliyette bulunması olumlu karşılanmaktadır.

Locke ve Bentham'ın görüşlerinden Fayda İlkesine ulaşabilmek için, diğer bir görüşe daha gerek duyulmaktadır. Bu ise, veri olarak kabul edilen bir gelir dağılımı durumunun adil olduğunu varsayan bir yaklaşımdır. Böyle bir görüş sosyal kontrat teorisinin koruma varsayımından değil, fakat aynı zamanda devletin elkoymasının olmadığı bir piyasa mekanizması tarafından yaratılan faydacılık teorisince ileri sürülen, en yüksek doyum varsayımından kaynaklanır. Siyasal düşünürler Fayda Teorisinin bu yanını ihmal etmemiş olup, gelir dağılımı sorununu iki aşamada ele almışlardır.

Birinci aşamada, sosyal kontrata bağlı olarak kararların nasıl alınacağının temel sorunu olan, siyasal gücün dağılımı incelenmiştir. Bütün insanların benzer davranacakları ve aynı seçimi yapacakları anlamına gelmeyen, kişilerin yasa karşısında eşit olduklarını öngören hipotez, herkesin ayrı bir oy vermesi gerektiği anlayışının kabul edilmesine yol açtı. Ancak, böyle bir gelişme sosyal kontrata göre kararların nasıl alınacağı sorunu gibi, bugünkü modern Refah Ekonomisinin de karşılaşmakta olduğu güçlükleri çözememektedir. Locke ve Gratius gibi 17 asrın kontrat teorisyenleri:

---

(3) İbid., p. 183.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



aynı görüşü benimseyen bireylerin oybirliğiyle veya gönüllü bir biçimde bir toplum oluşturmaya yönelmiş olan ilk kontratları ile çoğunluk esasına dayanan hükümet kararı ya da toplumun kurulduktan sonra yaptığı kontrat arasında kesin bir ayırım yaparlar (1). Gerçekten Grotius, çoğunluğun azınlığa bağlı olmasını bir haksızlık olarak düşünmüş ve çoğunluğun haklarının korunması sorununu doğal düzen anlayışı içinde ele almıştır (2). Ancak, Grotius'un çözüm biçimi de pek sağlam olmadı ve azınlık hnklarının korunması sorunu, kontrat tartışmalarında henüz çözüme ulaşmamıştır. Sorunun bu özelliği nedeniyle, sosyal refah ve verimlilik konuları ile ilgili görüşlerin bazı değer yargılarına üstün tutuması, son zamanlarda refah ekonomistleri tarafından savunulmaktadır.

Siyasal teorisyenler ikinci aşamada ise, mal ve gelirin adil bir biçimde dağıtımı sorunu ile ilgilenmişlerdir. Bu sorun, toplumun oluşumundan önceki mal veya mülkün doğal durumunun belirli olduğu görüşünü ileri süren Locke tarafından önemle ele alınmıştır (3). Bir kimse için esas mülk, o kimsenin varlığı ve emeğinin karşılığında elde ettiği gelirden oluşmaktadır. Mülk doğal durumunda güvencede olmadığından, toplum onu koruyacak biçimde organize olmalıdır. Gerçekten, toplumun böyle bir koruyuculuğu sosyal kontratın esas fonksiyonunu oluşturmaktadır. Böylece, Locke'ın bu görüşlerinde sadece mülkün dağılımı ile ilgili olan marjinal verim teorisinin etik temellerini değil, fakat ayrıca çeşitli gelirlerin vergilendirilmesi konusunda önemli kıstaslara esas teşkil edecek olan, sermaye gelirlerinin daha farklı bir biçimde vergilendirilmesi görüşünün ana ilkelerine de rastlamaktayız.

Bentham ve ondan sonraki faydacılık felsefesini benimseyen yazarlar, adil gelir dağılımını neyin belirlediği konusunda fazla ayrıntılara inmemişlerdir. Bu yazarlar esas olarak, çeşitli bireylerin gelirlerinden elde ettikleri faydanın karşılaştırılmasına olanak sağlaması nedeniyle, en yüksek düzeyde mutluluk veren gelir dağılımının, topum yönünden adil olduğunu savunmuşlardır. Genel olarak böyle bir anlayış, vergilemede Fayda Görüşünden çok eşitlik

---

(1) Temel siyasal düşüncelerin tam bir anlatımı konusunda bkz. J.W. Gough, The Social Contract, 2nd ed., Clarendon Press, Oxford, 1957.

(2) İbid., p. 81.

(3) Ibid., p. 140.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



sağlayıcı bir çözümü göstermekte olup, ödeme Gücü anlayışına uygun düşmektedir.

Fayda İlkesini savunan ilk yazarların çoğu, devletin koruyucu fonksiyonu nedeniyle, bireylerin elde ettikleri karşılığın bir bedeli olarak düşündükleri fayda ilkesinin, düz oranlı vergilemeyi gerektirdiği görüşünü desteklemişlerdir. Ve genel olarak devletin koruyuculuğunun bedelinin gelir, refah seviyesi ve bazı durumlarda ise, harcamalarla orantılı bir biçimde ölçülmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Ancak bu yazarların hepsi de, bu konuda hem fikir değillerdir. Rousseau'nun da belirttiği gibi, yüksek gelirli bir kimse devletin koruyuculuğundan daha fazla yararlanır. Sismondi ise, toplumun devletni koruyuculuğuna duyduğu gereksinmenin, gelir seviyesindeki artıştan daha hızlı bir biçimde artması nedeniyle, artan oranlı vergilemeye başvurulmasını ve zenginlerin korunması konusunda yoksullardan izin alınması gerektiği görüşünü ileri sürmektedir. Buna karşılık John Stuart Mill ve diğerleri, devletin koruyuculuğu fonksiyonunu daha kapsamlı bir biçimde ele almakta olup, yoksulların zenginlere göre daha öncelikli bir biçimde korunmaya gereksinme duyduğunu belirterek diğerlerine karşıt bir görüşü savunmuştur. Gerçekte ise Mill, Fayda İlkesini azalan oranlı vergilemeye yol açacağını düşünerek reddetmektedir.

Bu görüşlerden hepsi de savunulabildiği halde, hangisinin doğru olduğu kanıtlanamaz (1). Örneğin, siyasal bir görüş olarak Fayda İlkesinin eşitlik anlayışı tutarlı sayılabilmesine karşın, aynı ilkeden bir vergi politikası aracı olarak yararlanılamamaktadır. Fayda ilkesi ilk kez 1880 lerin marjinal-fayda analizlerinde uygulamaya konulmaya çalışılmıştır.

---

(1) Fayda teorisinin artanoranlılığa yol açtığını ileri süren yazarlar arasında, en az geçim seviyesinin üstündeki gelir için düz oranlı vergi uygulanmasını savunan Sir James Stuart ile yine bu seviyenin üstündeki gelir için hemen artanoranlı vergi oranının uygulanmasını savunan Rousseau, Condorcet ve Sismondi yer almaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Mill, fayda ilkesini artanoranlılığı gerektiren bir biçimde yorumlamıştır. Buna karşılık; fizyokrat Montesquieu, Adam Smith, McCulloch, Senior ve 19 uncu asrın Kıt'a Avrupası yazarlarının çoğunluğundan oluşan bir çok yazar fayda ilkesinin nisbi vergilemeyi gerektirdiğini savunmuşlardır. (Bkz. Seligman, op. cit, s. 150 dipnot).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Klâsik Versiyonu**

Milletlerin Serveti adlı eserin yayınlanmasından 100 sene önce Sir William Petty, «toplumun barış içinde yaşaması için bireylerin kamu harcamalarına, elde ettikleri faydaya uygun olarak sahip oldukları zenginlik ve mülkleriyle orantılı bir biçimde katkıda bulunmalarının zorunluğu, herkesin kabul edeceği genel bir ilkedir» demektedir (1). Fayda ve Ödeme Gücü İlkelerini birlikte içeren aynı görüş, esas olarak Adam Smith'in vergilemenin temel ilkesinde de yeniden görülmektedir (2).

«Bir ülkenin fertleri, devletin koruyucu fonksiyonu nedeniyle elde ettikleri gelirleriyle temsil edilen ödeme gücü ile mümkün olduğu kadar orantılı bir biçimde, hükümetlerini desteklemek durumundadırlar. Devletin vatandaşlar için yaptığı harcamalar aynen, bir mülkte kiracı olan kimselere mülk sahibinin yaptığı giderlere, kiracıların mülkten sağladıkları çıkarlarla orantılı bir biçimde katılımalarına benzetilmektedir. Bu ilkeye uyulduğunda, vergilemede eşitlik; uyulmadığında ise, eşitsizlik durumu ortaya çıkmaktadır.

Smith, vergileme ilkesinin ilk cümlesinde, Fayda İlkesi kadar Ödeme Gücü ilkesi üzerinde de durmaktadır. Böyle bir anlatım biçimi, hernekadar Fayda İlkesi yerine Ödeme Gücü İlkesine ağırlık verdiği süphesini doğurmakta ise de, ancak «Milletlerin Serveti» nin diğer bölümleri yazarın durumunu aydınlatmaktadır. Smith V. nci kitabının sonuna doğru, kamu harcamalarının maliyetinin mümkün olduğu kadar, sağlanan faydaya uygun olarak bireyler arasında dağıtılmasını, ancak bunun mümkün olmadığında genel bir vergileme ilkesi olan Ödeme Gücü İlkesine uygun olarak, kamu harcamalarının maliyetinin dağıtılması gerektiği görüşünü savunur (3). Öte yandan daha tutarlı yargıları nedeniyle, Smith diğer fayda teorisyenlerinin düştükleri hatalı yola girmemiştir. Yazar, genel vergi gelirleriyle kamu harcamalarının finanse edilmesinin doğru olmayacağı biçiminde bir sonuca varmadığı gibi, ayrıca bir adalet kri-

---

(1) Sir William Petty, «A Treatise of Taxes and Contributions», 1967, The Economic Writings of Sir William Petty, ed. C.H. Hall, Cambridge University Press, London, 1899, chap. 15, p. 91.

(2) Adam Smith, The Wealth of Nations, ed. E Cannan, G.P. Putnam's Sons, New York, 1904, vol. II, p. 310.

(3) Ibid., p. 300.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



teri olan fayda ilkesi ile vergi politikasının işleyişine yön veren fayda ilkelerini birbirine karıştırmamaktadır.

Smith'in devletin harcama fonksiyonlarını oldukça dar bir açıdan ee aldığı iddiası sık sık ileri sürülmektedir. Böyle bir iddia, yazarın «devletin eğemenlik haklarına dayanarak gelirini artırmak için tutumsuz bir biçimde topladığı vergilerin, bireylerin daha verimli bir biçimde kullanacakları sermayeleri aleyhine olmak üzere, devletçe daha verimsiz olarak harcandığına ilişkin açıklamalarının yer aldığı paragrafta ileri sürülmektedir (1). Ancak, Smith'in bu konudaki görüşleri yanlış anlaşılmıştır. Çünkü, Smith'in verimsizlik anlamında kullandığı kelime faydasız anlamına gelmeyip, kapital birikimine uygun olmayan verimsizlik anlamına gelmektedir. «Milletlerin Serveti» eserinin 5. inci kitabında kamu harcamalarının oldukça faydalı ve verimli olabileceği görüşü ileri sürülmekte olup, gerçekten kamu harcamaları yazara göre ekonomik faaliyetleri düzenleyen hür düzenin esas unsuru olarak olumlu bir rol oynamaktadır. Adalet ve savunma hizmetlerine ilişkin uzun bir açıklamadan sonra Smith, toplumun tümü için devletin yapacağı faydalı hizmetler arasında kanal ve karayolları gibi bayındırlık işleri ile devlet tarafından sağlanan eğitim hizmetlerini (2) örnek olarak sayarak, bu hizmetlerin yapılmasını gerektiren nedenleri ise, şu biçimde açıklamaktadır. «Herhangi bir kimse veya az sayıda bir insan topluluğuna, ödedikleri vergiye göre daha az fayda sağlayan bu tür hizmetler, toplumun tümü için arzedildiğinde daha fazla fayda yaymaktadır (3).

Ayrıca, kamu hizmetlerinden herkesin yararlanması nedeniyle, bu hizmetlerin arzedilmesi için herkesin katkıda bulunması gerektiği görüşünü savunan Smith, kamusal hizmetlerden bireylere düşen yararın ölçülmesi sorunu ile uğraşmayacak kadar realist davranmıştır. Herkes, kamu hizmetlerinden yararlandığına göre, bütün bireyler kamusal malların maliyetine bir bedel ödemelidir. Ancak, kişinin kamu hizmetlerinden sağladığı fayda ve ödemesi gerekli olan bedel nasıl ölçülecektir? Kamu hizmetlerinden bireylere yayılan faydanın ölçülmesi için pratik bir yol olmadığından dolayı Smith,

---

(1) İbid., p. 347.

(2) İbid., p. 270.

(3) İbid, p. 185.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bu konuda ortalama çözüm veren bir yönteme başvurmaktadır. Bu yönteme göre, «devletin koruyuculuğu karşılığında bireylerin gelirleriyle orantılı bir biçimde temsil edilen ödeme güçlerine uygun olarak vergilendirilmeleri gerekir» (1). Smith, böylece fayda ilkesinin zayıf yönüne zekice ödeme gücü unsurunu da katarak, devletin bireylerin koruyuculuğu karşılığı olan vergileme teorisini daha da sağlamlaştırdı. Böylece, iki yaklaşım bir bütün oluşturarak, modern fayda doktrini versiyonunun ulaştığı çözüm biçimine yaklaşmış oldu.

Smith'e göre, kamu harcamalarına katılma nedeniyle ödenecek olan vergilerin gelirle orantılı olması gerekirken, öte yandan yaşamak için gerekli olan gelirin vergilendirilmemesi gerekmektedir. Bunun böyle olması Smith'in belirttiği gibi bir «vergilemede eşitlik» sorunu olmayıp, aksine idari amaçlara uygunluğun sağlanması ile ilgili bir sorun olmaktadır. En az geçim giderleri için belli bir gelire sahip olan fakirlerin, zorunlu malları satınalmaları için ödemeleri gereken vergilerin ekonomik bakımdan daha iyi durumda olanlara yüklenmesi gerekmektedir (2). Bu nedenle, yoksulların zorunlu gereksinmelerini karşılayacak olan gelirleri veya bu amaçla satın aldıkları mallar vergiden birinci derecede muaf olmalıdır.

En az Geçim İndirimi Yaklaşımı böylece Adam Smith'in, gelirin üst dilimlerinde verginin ortan oranlı bir tarife ile uygulanması gerektiği görüşünü ileri sürmesine yol açtı. Smith'in bu görüşü ayrı zamanda Fayda İlkesinden Ödeme Gücü yaklaşımına bir geçişi gerektirmekteyse de, en az geçim düzeyi için gerekli olan minimum bir gelir seviyesinin vergiden muaf olması, eşitlik anlayışının bir sonucu olarak benimsenmiştir. Böylece, Adam Smith gibi Fayda İlkesi üzerinde düşünen yazarların çoğu, gelirin alt dilimlerinde yer alan kısmının vergiden muaf olması biciminde Ödeme Gücü Yaklaşımını benimsemektedirler.

McCulloch ve Thiers tarafından savunulan biçimde fayda ilkesi, 19 ncu yüzyıl boyunca vergilemenin dar bir anlayışını temsil eden sigorta-primi görüşü ile ilişkilendirildi (3). Ancak, bu anlayışa göre Kamu harcamalarının finansmanını Fayda İlkesine göre yapmak uy-

(1) İbid, p. 310.

(2) İbid., p. 335.

(3) Seligman, op. cit., p. 166.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gun olmamaktadır. Vergiler, devletin koruyuculuğu karşılığında ödenen bir sigorta primi olarak düşünüldüğünden dolayı, görüşün mantığı gereği koruma gereksinmesine göre kamu hizmetlerinin sınırlandırılması gerekmektedir. Fayda ilkesinin vatandaşların sadece elde etmek istedikleri kamu hizmetleri için bir bedel ödemeleri gerektiği biçimindeki bu varsayım; sigorta primine dayanan vergileme teorisinin dar kapsamı içinde kaybolmaktadır. Örneğin Ricardo, «The Principles of Political Economy and Taxation» adlı yapıtında yer alan vergileme hakkındaki görüşlerini yeterli görerek, kamu harcamalarını o kadar gereksiz görmekte olduğundan, bu konuları tartışmanın bir yararı olmayacağı sonucuna varmaktadır. Öte yandan Ricardo, bu konudaki Say'in «Kamu harcamalarını finanse etmenin en iyi yolunun, az harcama yapmak...» olduğu biçimindeki altın ilkesinin kendi görüşlerini yansıttığını söylemektedir (1).

Bundan dolayı, bu anlayışın bir sonucu olarak, kamu maliyesi alanında Fransız ve Alman Kıt'a Avrupası düşünürlerinin çoğunun niçin, bu disiplini bir vergileme ilkesi topluluğu olarak gördüklerine ve kamu harcamalarına hiç yer vermediklerine şaşmamak gerekir.

## B. FAYDA YAKLAŞIMI ALANINDA RÖNESANS

Fayda yaklaşımı ile ilgili dejenere edilmiş tartışmalar 19 ncu asrın sonuna doğru önemini kaybederken, yerini yeni bir cereyan almaya başladı. Ekonomik çabaların verimli olması için, piyasa düzenine bağlı kalınması gerektiği anlayışını savunan yeni anlayış, bu cereyanın doğuşu sırasında gelişen subjektif-kıymet teorisi tara-

(1) David Ricardo, Principles of Political Economy, E.P. Dutton and Co., Inc., New York, 1943, p. 159. Ricardo'nun açıklamaları Jean Baptiste Say'ı doğrulamamaktadır. Treatise On Political Economy (çevirisi: C.R. Prinsep, Claxton, Philadelphia, 1869, bölüm 6, s. 421, not) da Say, Ricardo'nun yukarıda sözü edilen açıklamalarıyle varsayıldığından daha az peşin hükümle hareket ettiğini göstermektedir. Aşağıdaki pasajda Say, kamu harcamalarına ilişkin olarak niçin ayrıntılı açıklamaların verilmediğini açıklamaktadır: «Böyle bir eserden beklenebilecek tek şey sadece bir taslak olabilir. Devletin üretim prosesi üzerinde yeterli ölçüde durulması gerektiğinde, sanatkârca yapılan bir araştırmaya eşdeğer biçimde devlet felsefesi üzerine tam bir bilimsel eserin yazılması gerekir. Bununla beraber, bu konuda yapılan çalışma refah ekonomisi literatürüne yapılan değerli bir katkı olacaktır.»

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



fından desteklenmiştir. Bu sonraki teorisyenler, devletin gelir toplama ve masraf yapma sürecinin bir iktisadi kıymet ve fiyat oluşumu biçiminde özel ekonomideki serbest piyasa koşulları tarafından belirlendiğini söylemektedirler. Vergiler ise, devletin vatandaşlara sunduğu hizmetlerin maliyetine bireylerin aşağı yukarı kişisel değerlemelerine uygun bir biçimde katılmaları olarak düşünülmektedir.

Fayda ilkesinde yapılan bu yenilik, geleneksel klâsik doktrin ile yakından ilgili olmasına karşılık, aralarında oldukça önemli bir fark vardır. Bu fark, klâsiklerin Fayda Yaklaşımına göre vergilemeyi bir adalet kuralı olarak düşünmelerine karşın, yeni ekolün Fayda ilkesini ekonomik dengenin bir koşulu olarak ileri sürmelerine dayanmaktadır. Buna göre, sağlanan faydaya göre vergileme, kamusal hizmetlere subjektif olarak atfedilen değere uygun olarak vergi ödeme biçiminde formüle edilmiştir. Böyle bir vergileme ilkesi, fayda ilkesinde yapılan temel bir değişiklik olmuştur. Kamu ekonomisinin biçimsel modelinin gönüllü değişim konumu içinde ele alınması, böylece ilk kez kamu ekonomisine uyan bir teorinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Adalet ilkesiyle herhangi bir çatışma durumuna yol açmadığından, bu yeni model objektif değerlemelere elvermektedir.

### İlk Görüşler

Fayda görüşüne yenilik getiren ilk düşünürler; İtalya'da Pantaleoni, Mazzola ve de Viti de Marco ile Avusturya'da Sax olmuştur (1). Kaynakların piyasadaki dağılımı ile kam uharcamaları ve

(1) M. Pantaleoni, «Contributo alla teoria del riparto delle spese pubbliche», ilk defa 1883 de basılmıştır ve Pantaleoni'nin Scritti varii di economia (Milan, 1904, vol. II) eserinde yeniden yayınlanmıştır; U. Mazzola, I dati scientici delle finanza publica, Rome, 1880; A. De Viti de Marco, Il carattere teorico dell'economia finanziaria, Rome, 1888; Emil sax, Grundlegung der theoretischen staatswissenschaft, Vienna, 1887, ve «De Wertungstheorie der steuer», Zeitschrift für volkwirtschaft und sozialpolitik, Neue Folge, vol. 4, 1924-1925.

Kamu ekonomisine ilk katkıda bulunan Pantaleoni, Mazzola, Sax ve diğerlerinin eserlerinin İngilizce çevirisi konusunda bkz. R.A. Musgrave ve Alan T. Peacock (edt), Classics in the Theory of Public Finance, International Economic Association, Macmillan and Co. Ltd, London, 1958.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gelirlerinin saptanması konusunda çeşitli yazarlar anlaşma yönünden çaba sarfettilerse de, aralarında oldukça önemli görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bu yazarlara göre vergiler, vergi mükelleflerinin talebine uygun olarak kamu hizmetleri için ödenen bir çeşit fiyat olarak değerlendirilmektedir. Kamu hizmetlerinden sağlanan faydaya uygun olarak verginin bir fiyat biçiminde saptanması sorunu, kaynakların piyasada etkin dağılımının bir gereği olarak düşünülmüş ve daha da ileri gidilerek, piyasa ve siyasal alanda denge koşulları olarak ele alınmıştır.

Yeni doktrinin ilk kez anlatımı belki de Pantaleoni tarafından yapılmıştır. Pantaleoni'ye göre kamu hizmetlerinin yapılması, özel kullanımdan kaynakların çekilerek devlete transfer edilmesini gerektirdiğinden, bütçenin vergi ve harcama kalemleri birbirine bağlı bir biçimde belirlenmelidir. Ancak, bu yapılmadıkça kamu hizmetlerinden elde edilen faydanın, gereksinmelerin giderilmemesi nedeniyle toplumun karşılaştığı refah kaybına değip değmeyeceğini belirleme olanağı yoktur. Pantaleoni, bütçenin harcama gelir sürecinin Walrasyan sistemde ele alındığı gibi değerlendirilmesini istemektedir. Bu yeni görüşün esasına göre, bütçenin gelir ve harcama unsurları birbirine uygun bir biçimde saptanmalı ve toplum üyelerinin bireysel tercihlerine bağlı bir biçimde sosyal gereksinmelerin giderilmesi gerekmektedir.

Sosyal gereksinmelerin karekterini ise, ilk kez Mazzola ortaya çıkardı. Sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili özel bir sorun olarak, herkesin ödediği vergiye göre fayda sağlayamamasına yol açan kamusal hizmetlerin bölünememezliğine dokundu. Bundan dolayı, toplumsal hizmetlerin bölünememezliği nedeniyle bunların fiyatlandırılması, piyasadan satınalınan mallarınkinden farklı olmak durumundadır. Eğer kamusal mal ve hizmetler herkese aynı fiyattan arzediliyorsa, neticede bazı tüketiciler bu fiyatın kamusal hizmetlerden sağladıkları marjinal faydayı aştığını göreceklerdir. Eğer tüketiciler bu fiyata göre vergilendiriliyorlarsa, bireylerin ödedikleri bedele göre fayda maksimizasyonlarını gerçekleştiremeyecekleri söylenebilir. Öte yandan, bireyler sunulan hizmetlerin faydasından yararlanmaktan da men edilemezler. Sorun ancak, bireyin kamusal mal ve hizmetten elde ettiği marjinal faydaya eşit bir bedel ödediği zaman çözümlenmektedir (1).

---

(1) Mazzola, tüketici artığının piyasadaki tekil fiyatlama sonucu olarak ortaya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Pantaleoni gibi Mazzola'da piyasa mekanizmasının işleyişi tarafından belirlenen bütçenin de bu sorunu çözemeyeceğini ileri sürmektedir. Yazar, gerçek bütçe planlamasının seçmenlerin subjektif tercihlerini belirlemek amaciyle devlet dairelerince saptanmasını öngörmektedir. Devlet daireleri bu görevlerini yapmazlarsa siyasal denge zayıflar ve devlet ortadan kalkar. Rekabetin etkisiyle piyasada denge nasıl kararlı bir biçimde oluşuyorsa, seçmenlerin farklı tercih yapıları nedeniyle bütçeleme süreci de kararlı bir dengeye ulaşır.

İtalyan düşünürlerle aynı zamanlarda görüşlerini açıklayan Sax; gönüllü olarak harçlarla finanse edilen «kişisel kollektif gereksinmeler» ile bu biçimde giderilmeyen «tam kollektif gereksinmeler» arasında bir ayırım yapmaktadır (1). Yazar ikinci tür gereksinmelerle ilgili olarak, herkesin kendi değer yargılarına göre ödemede bulunması biçiminde bütün mükellefler arasında varılan anlaşmaya göre, nisbi vergi yüklerini saptamaları gerektiğini ileri sürmektedir. Her bireyin, özel gelirinden mahrum edilmesi nedeniyle, karşılaştığı vergi kaybı ölçülebileceğinden, bu karar kişisel değerlemelere dayandırılabilir. Yazar, pratik anlamda olmak üzere nisbi bir gelir vergisinin eşitlik ilkesine uygun düşmekte olduğunu ileri sürmektedir.

Genel anlamda olmak üzere vergi, Sax'a göre kişisel tercihlere dayandırılamaz. Çünkü, kamu hizmetlerinden sağlanan fayda bireysel olarak paylara ayrılamaz ve toplam fayda kişisel değerlemelere bağlı olamaz (2). Bu nedenle toplumsal anlamda vergilemeyi gurup

---

çıktığını ve kamu hizmetlerinin çoklu fiyatlanmasiyle tüketici artığının önlenebileceği görüşünü savunmaktadır. Ancak, bu görüş doğru değildir. Çünkü kamu hizmetlerinin satınalımı nedeniyle ortaya çıkan tüketici artığından kaçınabilmek için, bu hizmetlere ödenilen fiyatlar veya vergi, malın marjinal faydasından çok ortalama faydasına eşit olmalıdır.

(1) Bu özet Sax'ın doktrinin daha sonraki (1924) özetine dayanmaktadır. Buna karşılık yazarın ilk (1887) açıklamaları kamusal «hizmetler» ile özel «mallar» ayırımı üzerindeki önemli noktalarda konuya karışık bir görünüm vermektedir.

(2) Sax, kamusal malların marjinal faydasının değerlendirilmesi ile bireylerin maliyetteki paylarının belirlenmesi ve toplam faydanın gurup değerlendirilmesini karıştırdığı görülmektedir. Kamusal hizmetlerin faydasının gurup tarafından duyulması gerektiği biçimindeki tartışma konusu görüşünden, marjinal değerlemenin tek başına yeterli olmayacağı biçiminde yanlış bir so-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



kararlarına ve tercihlerine dayandırmak gerekir. Gerçekte bu seçim işi, kişisel gereksinmeleri sıralama ve karşılaştırma durumunda olan yüksek yönetici sınıf tarafından yapılmaktadır. Bununla beraber Mazzola'nın da ileri sürdüğü gibi Sax'a göre yöneticiler, siyasal istikrarın bozulmaması ve yönetici gurubun değiştirilmemesi için, aşağı yukarı toplum tarafından genellikle kabul edilen bir bütçe proğramını benimsemelidirler.

## Wicksell

Wicksell'in fayda yakaşımına olan esas katkısı, sorunun siyasal niteliğine verdiği önem ile ilgili bulunmaktadır. Yazar, Fayda Yaklaşımını sadece ekonomik analize uygun düşmesi nedeniyle değil, fakat aynı zamanda modern demokratik toplumun espirisini yansıtması nedeniyle de, Ödeme Gücü yaklaşımına tercih etmektedir. Yazara göre, günümüzün toplumu kişisel hürriyet anlayışına önem verdiğinden, herhangi bir kimseye arzu etmediği hizmetler karşılığında zorla vergi ödetmekle ona haksızlık yapılmaktadır. Böyle bir anlayış, Mazzola'nun bireyin özel ve kamusal hizmetler için yaptığı ödemeler nedeniyle, marjinal faydaların eşitlenmesi gerektiği biçimindeki görüşüne de uygun düşmektedir.

Bununla beraber, Wicksell böyle bir koşulun yararsız olduğunu söylemektedir (1). Çünkü, birey kendisinin kamu hizmetleri için ödediği bedelin, kamusal malların arzını etkilemek yönünden etkisinin ihmâl edilebilecek derecede küçük olduğunu bilmektedir. Bu nedenle, kamusal mallar için hiç bir bedel ödememeyi tercih edecektir. Böylece tüketici olarak kişi, kamusal mallardan sağlayacağı faydayı maksimize etmeyi ummayacaktır. Maksimizasyon için gurup bireyleri arasında haberleşmenin sağlanması gerekmektedir. Gerçek hayatta ise, vergi programları parlomento tarafından kararlaştırılmaktadır «ve menfaat guruplarının elde etmek istedikleri çıkarlara göre vergilendirilmelerine şaşmamak gerekir» (2). Böylece

nuca ulaşmaktadır. Yeni doktrine karşı eskiden pek sık olarak yapılmayan sax'ın bu itirazları, marjinal analizin kritiği yönünden yeterli güçte değildir.

(1) Knut Wicksell, Finanztheoretische Untersuchungen und das Steuewesen Schweden's, Jena, Germany, 1896, s. 100. (İngilizce çevirisi: Musgrave and Peacock, op. cit.)

(2) Wicksell, op. cit., p. 82.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sorun, maksimum faydayı elde etmek için grup çekişmelerinin nasıl düzenleneceği konusuyla ilgili bulunmaktadır.

Wicksell, insanların arzularını saygıya değer gördüğünden, bütçe kararlarının alınması sırasında bireyin gönüllü davranışlarını ve oybirliği kuralının esas olarak benimsenmesini istemektedir. Ancak Wicksell, bu katı anlayıştan «Yaklaşık Oybirliği ve Yaklaşık Ortalama Davranış» kurallarıyle uzaklaştı (1). Öte yandan, azınlıkta kalanların haklarını korumak için bir seri çoğunluk kuralları geliştirildi. Bu kurallar ileride daha ayrıntılı bir biçimde inceeneceklerdir (2). Burada sadece Wicksell'in yaklaşık oybirliği kuralına koyduğu bir istisnayı gözönünde bulundurmamız gerekmektedir. Gerçekte vergi adaletinin sağlanması ve bu ilkenin ikisi için de, başlangıçta toplumdaki gelir dağılımının adil olarak var olduğunu kabul etmemiz gerekir. Çünkü, «tam olmayan bir bütün içinde tam olan parçaların varlığından» bahsedilemez (3). Yaklaşık oybirliği kuralı ile gelirin yeniden dağıtılmasının olanağı olamayacağını düşünen Wicksell, adil gelir dağılımı varsayımının geçici olarak ihmâl edilebileceğini kabul etmektedir. Yazar ayrıca gelir dağıtımında yapılacak düzenlemelerin daha kötü sonuçlar ortaya çıkarabileceği konusuna dikkati çekmektedir (4). Bununla beraber Wicksell'in 1. nci olarak gelir dağılımının adil biçimiyle ve 2 nci olarak ise, kamusal malların maliyetinin kişilerarasında gelir dağılımına uygun tahsis edilmesi biçimindeki ayırımı, bu konuda atılan önemli bir adım olup, sonraki açıklamaların temelini oluşturmaktadır.

### de Viti de Marco

Son olarak de Viti de Marco'nun konuya olan katkılarından sözedebiliriz (5). Yazara göre, kamu hizmetlerinin devlet tarafından

---

(1) Wicksell, op. cit., p. 110.

(2) Bkz. Text p. 127.

(3) Wicksell, op. cit., p. 143.

(4) Wicksell, op. cit., p. 144.

(5) Bkz. Antonio ve Viti de Marco, il carattere teorico dell' economia finanziaria, Rome, 1888, bu konudaki ilk makale; I primi principii dell' economia finanziaria, bu konuda son açıklaması olup, 1932 de ilk defa basılmıştır. (İngilizce çevirisi; Edith Paolo Marget, First Prancipie of Public Finance, Harcourt, Brace and company, Inc., 1936). Özellikle II nci kitabın 2. nci bölümü için bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



tedariki veya vergi ile finansa edilmesi gerekliliği, devletin temel kamusal malları sağlaması zorunluluğunun vatandaşların vergi ödeme görevleriyle bağdaştırıldığı bir değişim ilişkisi olarak görülmektedir. Ancak, her bireyin kamu hizmetlerinden yaptığı tüketimin fiyat olarak bedelinin saptanması, vergi ve harçlar yönünden farklı olmaktadır. Çünkü, bu tür hizmetler satış birimleri olarak bölünemezler. Kamusal hizmetlerin kişisel tüketimlerinin miktarı bilinmediğinden, sorun bu bilinmeyenin çözümünden ibarettir.

Çözüm için iki varsayım ileri sürülmektedir. Bunlardan birinciye göre; hernekadar bireylerin yararlanmak istedikleri kamu hizmetlerinin miktarı-böylece talepleri farklı ise de, bir toplumun bütün üyeleri kamu hizmetlerinin tüketicileridirler. İkinci varsayıma göre, bir kimsenin gelir seviyesi, onun kamusal hizmetlere olan talebinin bir göstergesidir. Buna göre vergilere, belirli bir süre için, kamu hizmetlerinden yapılacak ortalama tüketim nedeniyle, mevsimlik bir bilete ödenilen bedel gözüyle bakılabilir. Bütün kamu hizmetleri özel tüketim ve üretimle ilgili olduğundan, Viti de Marco kamu hizmetlerinin tüketiminin gelir seviyesi ile orantılı olduğu görüşü kabul edilebilir demektedir. Mükelleflerin vergi kanunlarını kabul edebilmeleri ve yasaların çıkarılmasında etkin olmaları koşulu ile azda olsa yine de bu konuda bir keyfi davranışın var olduğu söylenebilir.

De viti de Marco, her nekadar her vatandaşın geliriyle orantılı olarak kamusal hizmetlerden faydalandığı görüşünü savunmaktaysa da, vergileme ile ilgili olarak yine de artanoranlılık ilkesini benimsemşitir. Ancak, bu ilke ekonomik anlamdaki artan oranlılıkla ilgili olup, gelirin yeniden dağıtımını sağlamak için gelir seviyeleri arasındaki uçurumu azaltmaya yönelmiş olan ve siyasal anlamdaki artanoranlılıktan farklı anlaşılmalıdır. De Viti de Marco, artan oranlılığın ekonomik nedenini ise, şu biçimde anlatmaktadır. Zenginin gelirinin marjinal faydası daha düşük olduğundan, vergi olarak ödediği her bir dolara verdiği değer, yoksulun verdiği değerden daha azdır. Eğer, aynı biçimde vergilendirilirse, bu durumda zengin hakedilmemiş bir artık elde edecektir. Böylece, kamu hizmetleri için piyasadaki gibi tek bir fiyat uygulanamayacağından, vergilerin artan oranlı olması gerekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



De Viti de Marco'ya göre, devletin harcama politikası seçmenlerin tercihlerine uygun bir biçimde saptanmalıdır. Mükelleflerin ödedikleri verginin iyi bir biçimde kullanılmadığını hissettiklerinde denge, ekonomik ve siyasal bir reaksiyon göstermeleri biçiminde yeniden sağlanacaktır. Ancak, demokratik bir sistemde bile, azınlık çoğunluk kararlarına göre sunulan kamusal hizmetlerden yararlanma durumunda kalmaktadır. Böyle bir durum, gereksinmelerin ödenen harç veya vergi karşılığında giderilmesine yol açmayacak bir biçimde, bir dereceye kadar kısmi verimsizlik sorunları yaratmaktadır.

## C. GÖNÜLLÜ - DEĞİŞİM YAKLAŞIMI

Eğer bazı küçük farklılıkları, yanılmaları ve doktrin ortaya konulurken yapılan ilk hataları ihmâl edersek, yukarıda adı geçen yazarların fayda teorisinin ana konularında anlaşmakta olduklarını söyleyebiliriz. Bu teoriye göre vergi, tüketicinin kamu ve özel hizmetler için yaptığı ödemelerden sağladığı faydayı maksimum yapmaya yarayacak bir bedel olarak ayarlanmalıdır. Bölye bir ayarlamayı sağlayan denkleştirici güç, genellikle seçmenlerin arzularını temsil etmek için kurulan ve Kamu kuruluşlariyle işleyen siyasal karar alma mekanizmasından doğmaktadır.

Şimdi doktrinin Erik Lindahl'ın yazdıklariyle ilgili son kısmına dönelim (1). Burada sadece kamu hizmetlerinin fiyatlandırılmasiyle ilgili önemli vergileme ilkelerinin tam bir ifadesini değil, fakat aynı zamanda fayda ile vergi payını denkleştirici mekanizmasının Gönüllü Değişim Modeli içinde farklı bir anlatımını bulmaktayız. Bu nedenle fayda doktrininin en son ve en güçlü anlatımı olması nedeniyle, Lindahl'ın görüşlerinin daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.

---

(1) Bkz. Erik Lindahl, Die Gerechtigkeit der Besteuerung, Gleerupska, Lund, Sweeden, 1919, bu eser ayrıca bu alandaki araştırmaları ayrıntılı bir biçimde kapsamaktadır. Ve ayrıca bkz. (ed) Hans Mayer , tarafından derlenen, Wirtschaftstheorie der Gegenwart adlı eserdeyer alan «Einige strittige Fragen» makalesi, springer Verlag OHG, Vienna, 1928, vol. IV. (Bu eserlerden alınan İngilizce çevirileri için bkz. Musgrave ve Peacock, op. cit.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



## Lindahl Çözümü

Wicksell'in gösterdiği yolu izleyerek Lindahl, vergilemede adaletin sağlanmasiyle ilgili koşulları başlıca iki soruna dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi «sosyopolitik» bir sorun olan milli gelirin adil dağılımı (bizim bütçenin Gelirin Yeniden Dağıtımı Branşına rastlamaktadır) ve ikincisi ise «tamamen fiskal» bir sorun olup, adil gelir dağılımını hiç zedelemeden toplumsal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgilidir (bu ise yine bizim Kaynakların Ayırımı Branşına uygun düşmektedir). Biz şimdilik sorunun tamamen fiskal yönü ile ilgili bulunmaktayız (1).

Kişisel tercihlere uygun olarak fiskal sorunun çözümü, Lindahl'a göre üç tür kararın alınmasiyle ilgili bulunmaktadır. Bunlar: 1) Kamu harcamalarının ve vergilerin toplam miktarı, 2) Çeşitli sosyal gereksinmeleri gidermeye elverişli mal ve hizmetler için kamu harcamalarının tahsisi ve 3) Toplam vergilerin bireyler arasında tahsisine ilişkin olan kararların alınmasiyle ilgili bulunmaktadır. Kaynak Ayırımı Branşiye ilgili olarak incelediğimiz bu üç karar birbiriyle kendi aralarında bağımlıdırlar ve bu üçünün birlikte gerçekleştirilmesi gerekir.

Bu konuda Lindahl, piyasadaki fiyat oluşumuna yapılacak kıyaslamayı çözüm için gerekli bir yol olarak göstermektedir. Bu kıyaslamaya göre, X ve Y ile gösterilen birlikte üretilen iki malın toplam maliyetlerinin kendi arz fiyatlarına göre bu mallar arasında pay-

---

(1) Bu bölümün tartışmasiyle ilgili olarak yazılan ilk makale benim 1938 lerde yazdığım «The Voluntary Exchange Theory of Public Economy» Quarterly Journal of Economics, vol. 53, no. 2, p. 213-237, çalışmama kadar gitmektedir. Bununla beraber şimdiki tartışmalar bir önemli noktada benim çalışmalarımdan ayrılmaktadır. Gönüllü Değişim varsayımına ilişkin ilk kritiklerimde ısrar ediyorsam da, kamu ekonomisi teorisinin sosyal tercihler skalasının nasıl saptandığı konusu ile ilgilenmemesinin gerektiği biçimindeki ilk görüşümü (233 ncü sayfa 9 nolu dipnot) değiştirmiş bulunmaktayım. Şimdiki görüşüme göre, tercihler skalası belirlenmedikçe gelir-harcama prosesi teorisinin önemi kalmamaktadır. Kişisel tercihlere dayanarak toplumsal tercihlerin belirlenmesine ilişkin olarak, Lindahl çözümünde söz konusu edilen sorunlarla karşılaşmaktayız. Bununla beraber sorun, gönüllü ödeme yaklaşımı ile ilgili olmayan başka bir çözümü bulmakla ilgili bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



laştırılması gerekir. Ancak Lindahl'a göre maliyetlerin tahsisi, Marshall'ın yaptığı gibi malların varsayılan maliyetlerine göre değil, fakat iki mala olan talebe göre dağıtılmalıdır (1). X malının alıcısı olan A, eğer X ve Y mallarının üretim maliyetinin ufak bir kısmına katılmak istiyorsa, Y malının alıcısı olan B de, A nın bu davranışına bağlı olarak, iki malın toplam maliyetinin daha büyük bir kısmına katılmak durumundadır.

Lindahl'a göre, sosyal gereksinmelerin giderilmesi için gerekli olan mal ve hizmetler için de, ayni açıklamalar geçerli olmaktadır. Bu tür mal ve hizmetler şimdi sosyal mallar terimi ile belirtilecektir (2). Anlatımı basitleştirmek için sadece bir çeşit sosyal mal ve A ile B gibi iki vergi mükellefinin temsil ettiği iki ayrı gelir gurubunun oluşturduğu bir toplumun varlığını düşünelim. Arzedilen sosyal malın miktarı ne olursa olsun, A ile B nin toplam üretim masraflarını tamamen karşılayacak biçimde ödemede bulunmaları gerekir. Ve

Vergi Paylarının ve Bütçe Büyüklüğünün Saptanışı

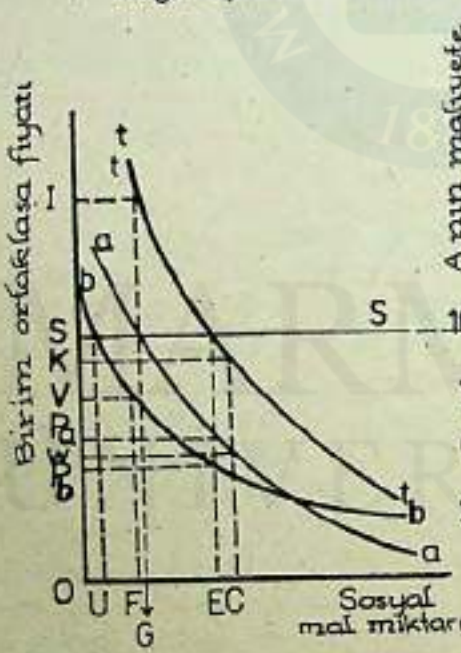


Şekil 4-1. Bowen Modeli

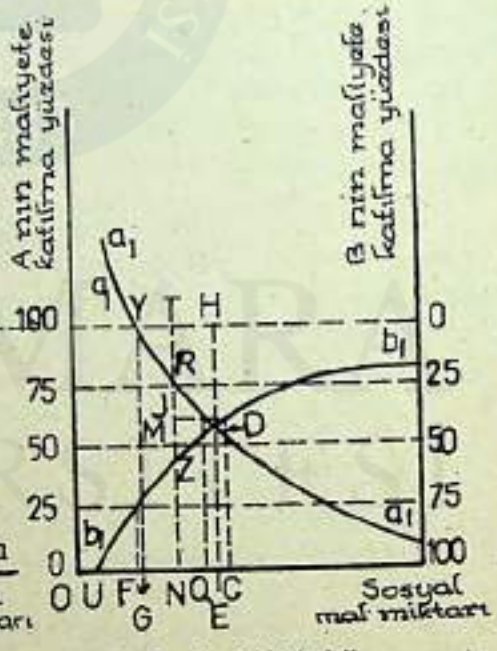


Şekil 4-2. Lindahl Modeli

(1) Alfred Marshall, Principles of Economics, 8 nci baskı, Macmillan ve co., Ltd., London, 1930, p. 791.

(2) Sosyal gereksinmelerin giderilmesi için sunulan mallar'ın kısaltılmış bir açıklama biçimi için kullanılan «sosyal mallar» terimi, daha önce tanımlandığı gibi, devlet tarafından üretilen mallar veya kamusal mallar nlamında kullanılmamaktadır (Bkz. Bu eserin 43 ncü sayfası).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bunların bağımsız davranmaları durumunda, birisinin daha az ödemede bulunması, diğerinin daha fazla ödemede bulunmasını gerektirmektedir. Sosyal malın çeşitli miktarlarının toplam maliyetine B nin hangi oranlarla katılmak istediğini gösteren oranlar, A yönünden aynı sosyal malın arz şedülü olarak görülmektedir. Benzer biçimde A nın sosyal malın toplam maliyetine katılma oranları, B yönünden ayni malın arz şedülü olarak görülmektedir.

Bu açıklamalara göre fiyat oluşumu Şekil (4-1) ve (42) de gösterilmiştir. Şekil (4-1) de sosyal malın miktarı dikey eksende gösterilmektedir. A ve B nin ikisinin birlikte ödedikleri birim fiyatı dikey eksende gösterilmektedir. (aa) ve (bb) eğrileri sırasiyle A ve B nin sosyal mal talep eğrilerini ve (tt) ise, her iki mükellefin toplam talep eğrisini göstermektedir. A ve B sosyal malın ayni miktarını tüketmek durumunda olduklarından, çeşitli bireylerin farklı miktardaki tüketimlerini gösteren özel malların talep eğrilerinin yatay toplamı biçimindeki elde edilişine aykırı olarak, sosyal malların toplam talep eğrisi bireysel talep eğrilerinin dikey bir biçimde toplanmasiyle elde edilmektedir. Böylece, toplam talep eğrisi (tt), birlikte tüketilen kamusal malların çeşitli miktarları için bireyler tarafından kamusal malın her bir birimine birlikte ödenilen fiyatı göstermektedir (1). SS ise, sabit maliyet koşuları altında üretildiğini varsaydığımız sosyal malların arz eğrisidir (2). Böylece, denge üretim seviyesi olan OE, (tt) ve SS eğrilerinin kesim noktası tarafından saptanmaktadır. Bu denge üretim seviyesinde mükelleflerin birlikte ödeme teklif ettikleri fiyatlar toplamı, maliyet masraflarının toplamına eşittir. Böylece, mükellef B, birim başına $OP_b$ kadar bir bedel öderken, mükellef A, $OP_a$ kadar bir bedel ödeyecektir. Ancak, denge üretim seviyesinden daha az üretim miktarları için birlikte teklif edilen bedel, birim maliyetinden daha fazladır. Örneğin, şekle göre OG üretim seviyesi için birlikte teklif edilen bedel, birim maliyetinden IS kadar daha fazladır. Teklif edilen fiyatın yükselmesi, arzın artmasına yol açar. Ancak, birlikte teklif edilen fiyat birim maliyetinden daha düşük olduğundan, OE den daha fazla üretimde bulunulamaz.

---

(1) Bu talep eğrisinin elde edilmesi konusunda bkz. Lindahl, «Einige strittige Fragen der Steuertheorie», p. 294; ve Howard R. Bowen, Toward Social Economy, Rinehart and Company, Inc., New York, 1948, p. 177.

(2) (4-1) ve (4-2) nolu şeklin ikisi de, açıklamalarımızla ilgili ilkeleri değiştirmeksizin artanmaliyet koşulları açıklamalara dönüştürülebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Örneğin, OC üretim seviyesinde teklif edilen fiyat, birim maliyetinden KS kadar daha düşük olmaktadır. Maliyetlerin karşılanabildiği OE üretim seviyesine kadar arz edilen malın miktarı azaltılmaktadır. Bu açıklanan biçimde davranıldığında, denge üretim miktarı OE de oluşmaktadır.

Şekil (4-2) de, aynı görüş Lindahl tarafından açıklanmaktadır (1). Yatay eksende yer alan sosyal malların miktarını aynen Şekil (4-1) de olduğu biçimde göstermekteyiz. Sol dikey eksende, toplam maliyet masraflarına A nın ve sağdaki dikey eksende ise B nın hangi oranlarla katılmakta olduklarını göstermekteyiz. Lindahl'ın modelindeki ($a\ a_1$) eğrisi, (4-1) nolu Şekilden aktarılan A nın (aa) talep eğrisi olup, şimdiki durumda fiyat maliyetin bir yüzdesi olarak gösterilmektedir. Vergi mükellefi A, Şekil (4-1) deki talep eğrisinin arz eğrisini kestiği noktaya rastlayan OG miktarındaki mal için gelirinin % 100 ünü ve Şekil (4-1) de teklif ettiği OW fiyatının, birim maliyeti OS nin yarısına eşit olduğu noktaya rastlayan, OC miktarındaki bir mal için gelirinin % 50 sini ödemeye hazırdır. Ve A bu anlatılan ilişkiye bağlı bir biçimde davranacaktır. ($b_1\ b_1$) eğrisi, (4-1) nolu şekliden aktarılan B nin (bb) talep eğrisi olup, yine burada da fiyat maliyetin bir yüzdesi olarak, ancak ters bir biçimde sağ dikey eksende gösterilmektedir. ($b_1\ b_1$) eğrisi B nin sosyal mallara olan talep eğrisi olduğu halde, aynı eğri A için sosyal malların arz eğrisi olarak görülmektedir. Böylece B, A nın bedava olarak elde edebileceği OU kadar sosyal mal için gelirinin % 100 ünü ödemeye hazırdır. Şekle göre B, OF kadar kamusal malın maliyetinin % 75 ini ödemeye hazırdır. Yani, Şekil (4-1) de OS ile gösterilen bu malın maliyetinin % 75 i olan OV kadarını ödemek istemektedir. Ancak, aynı miktardaki sosyal mal A yönünden maliyetinin % 25 ine elde edilebilmekte olup, bu anlatılan biçimde taraflar kamusal malın maliyetine katılmak istemektedirler.

Denge üretim seviyesine, ($a_1\ a_1$) ile ($b_1\ b_1$) eğrilerinin kesim noktasında veya her iki mükellefin de kamusal malın maliyetine katılmak istedikleri payların toplamı kamusal malın maliyetinin % 100 üne eşit oduğu, OE üretim miktarında ulaşılmaktadır. Bu denge

---

(1) (4-2) nolu Şekil, Lindahl tarafından kullanılan diyagramın benzer bir adaptasyonudur. (İngilizce Die Gerechtigkeit der Besteverung s. 89 da çevirisi: Musgrave ve Peacock, op. cit.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



üretim seviyesinde A, kamusal malın maliyetinin ED ve B ise, DH kadarını ödemeyi isterler. Kamusal malın OE den daha fazla üretilmesi durumunda, A ve B nin malın maliyetine birlikte katılmak istediklerini gösteren maliyetteki paylarının toplamı, toplam maliyetin % 100 ünden daha az olacaktır. Örneğin, OC kadar sosyal mal üretilmesi durumunda A ve B birlikte ödemede bulunurken, kamusal malın maliyetine katılmak istedikleri paylarının toplamı, toplam kamusal mal maliyetinden JM oranı kadar daha az olacaktır. Bu durumda OC miktarındaki sosyal malın maliyeti tam olarak karşılanamadığından, üretim seviyesi düşecektir. Kamusal malın OE den daha az olan herhangi bir üretim miktarı için A ve B, diğer durumlara göre, maliyete daha uygun koşullar altında katılabileceklerdir. Örneğin, OE den daha az kamusal malın üretildiği ON üretim seviyesi için, A ve B nin sosyal malın maliyetine birlikte katılmak istediklerini gösteren paylarının toplamı, toplam üretim maliyetinden RZ oranı kadar fazla olmaktadır. Eğer A, ON miktarındaki kamusal mal için NR oranında ödemede bulunmak istiyorsa, aynı miktar kamusal mala B ancak TZ kadar bir bedel ödeyerek sahip olabildiği halde, şimdi A nın bu davranışına bağlı olarak toplam maliyetin sadece TR kadarını ödemekle sahip olabilecektir. Benzer biçimde eğer B, yine aynı ON miktarındaki kamusal mal için TZ oraniyle maliyete katılmak isterse, aynı miktardaki kamusal mala A ancak NR oranında bir bedel ödeyerek sahip olabildiği halde, B nin bu davranışı nedeniyle, A aynı miktar kamusal malı şimdi NZ gibi daha az bir bedel ödeyerek satın alabilmektedir. Eğer, sosyal malın toplam maliyetinin % NJ sini A ve % TJ sini B ödemek isterse, bu durumda her ikisi de, daha önce ödemeye razı oldukları oranlarla karşılaştırıldığında, şimdi kamusal malın maliyetine daha düşük bedellerle katılırlar. Bu ilişkilerden Lindahl'ın eriştiği sonuca göre, tarafardan her ikisi de OE üretim miktarında kamusal mal üretilinceye dek, kamusal malın maliyetine daha büyük oranlarla katılmak istemektedirler. Böylece, sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili olarak bütçenin gelir-harcama süreci, piyasa ekonomisinde geçerli olan serbest rekabet mekanizmasının işleyişine benzer bir biçimde saptanmaktadır.

Şimdi, tek tip kamusal mal ile iki vergi mükellefine dayanan varsayımdan vazgeçebiliriz. Çok sayıda sosyal mal için, her mükellefin farklı değerlemesi sözkonusu olmaktadır. Öte yandan, sosyal malların herbiri için mükellefler arasında farklı ödeme plânlarının

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



teklif edilmesi gerekmektedir. Vergi mükelleflerinin X sosyal malı için yapacakları teklif aynı fiyattan Y sosyal malı için de düşünülebileceğinden, mükelleflerin bütün sosyal mallar için teklifler yapabilecekleri hesaba katılmaıdır. Bu varsayım, analizi daha da komplexs bir biçime sokarsa da, aynı şey özel malların giderilmesi konusunda da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, mükellef sayısının arttığı varsayıldığında, temel varsayımın değiştirilmesi gerekir. Ancak, böyle bir varsayıma göre hareket edildiğinde, mükelleflerin gelir ve harcama paylarının saptanmasiyle ilgili teknik sorunlar arttırılmaktadır. Bu konudaki güçlüklerin ortadan kaldırılması için, her vergi mükellefinin sosyal mallara olan tercihini beli etmesi gerekir. Öte yandan, devetin de her mükellefin sosyal mallar için teklif ettiği fiyata uygun olarak, sosyal malın maliyetini bireyler arasında dağıtacak biçimde denge üretim miktarını saptaması gerekmektedir. Bu durum, denge sağlanıncaya kadar devamlı olarak tekliflerin yeniden ileri sürülmesi biçiminde ortaya çıkan ve sınama-yanılma yöntemine göre işleyen, piyasa mekanizmasına benzetilebilir. Ancak, her bütçe devresi için böyle bir mekanizmaya gerek kalmamaktadır. Çünkü, sosyal malların arz ve talebi genellike istikrarlı olduğundan, arada sırada bazı ufak ayarlamaların yapılması yeterli olmaktadır.

Lindahl bu sürecin işleyişini, tamamen adil gelir dağılımı ile ilişkilendirmektedir. Bu nedenle, bütçenin Kaynak Ayırımı fonksiyonu ile ilgilenmektedir. Lindahl'a göre, gelirin adil bir biçimde dağıtılması durumunda, OE üretim miktarı Fayda ve Ödeme Gücü İlkelerinin her ikisine birlikte uygun düşen optimum çözümü vermektedir. Gerçekten, her mükellef bu üretim seviyesinde ihtiyaçlarını giderdiklerinde, özel ve komusal malların fiyatları ile miktarları arasındaki marjinal ikâme hadlerini birbirine eşitleyebilmektedirler (1). Böylece, gelirin adil olarak dağıtıldığı bir durumda, mükel-

(1) Gunnar Myrdal, The Political Element in the Development of Economic Theory, (Çeviren, Paul Streeten) Routledge and Kegan Paul, Ltd, London, 1953. daha da ileri giderek, gönüllü değişim çözümünün çeşitli fertlerin elde marjinal faydalarını da eşitlediği biçimde bir görüşü savunmaktadır. Böyle bir sonuc yanlıştır. Çünkü bu konuda söylenebilecek tek şey, özel ve sosyal ihtiyaçların giderilmesi için yapılan harcamalardan fertlerin elde ettikleri marjinal faydaların eşit olduğudur. Gerçekten, gelirin marjinal faydası bütün fertler için eşit olmadıkça, sosyal mallara ödedikleri fiyatlar nedeniyle değişik kimseler değişik marjinal fayda elde etmektedirler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lefin kamu hizmetlerinden sağladığı fayda maksimum düzeye çıkmaktadır. Analizin genel çatısı yukarıda anlatıldığı biçimde kabul edilirse, böyle bir sonucun elde edilmesi doğal olmaktadır.

Sosyal mallara herkesin farklı fiyat ödemelerinin, her mükellefin ödeme gücünü yansıtması nedeniyle, Lindahl'a göre bu analiz Ödeme Gücü ilkesine de uygun düşmektedir. Ancak, Lindahl'ın bu görüşü bence yanıltıcıdır. Görüşün esası adil bir gelir dağılımını öngördüğünden, fiyat farklılığının varlığı gelir dağılımını düzeltici bir faktör olarak değerlendirilemez. Aksine, fiyatlamadaki farklılık gelir dağılımının sonucuna bağlı olarak, efektif talep açısından kaynakların optimal dağılımını gerektirmektedir. Farklı fiyatların adil gelir dağılımına dayanması nedeniyle, Lindahl çözümü hakkında söylenebilecek tek şey, bu yaklaşımın Ödeme Gücü ilkesine uygunluğu olmaktadır. Çünkü, Ödeme Gücü Yaklaşımı esas olarak gelir dağılımı ile ilgili olup, sosyal malların fiyatlandırılması konusuyle ilgili bulunmamaktadır.

### Lindahl Çözümünün Kısmi Denge Konumunda Değerlendirilmesi

Şimdi Gönüllü-Ödeme Modelinin bir değerlemesini yapmaya dönelim. Kamu ekonomisinin iktisadi teorisini kurmak için ortaya konulan bu girişim: «Ne mutlu, değer kanunları konusunda artık, şimdinin ve geleceğin yazarları için karanlık olan hiç bir nokta kalmamıştır ve sözkonusu teori kanıtlanmıştır» diyen John Stuart

---

Myrdal ayrıca Gönüllü Ödeme çözümünün Fayda ilkesine uyması için vergi yükünün dağıtımında marjinal fedakârlıktan ziyade toplam fedâkarlıkta eşitliğin gerekli olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Ancak, başlangıçta gelir dağılımının adil olduğu bir konum için bu görüş doğru değildir. Çünkü Fayda İlkesi sadece, her fert için kamusal ve özel mallara ödenilen fiyatların oranının, kamusal ve özel mallardan elde edilen marjinal faydaları oranına eşit olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, kamu hizmetlerinden elde edilen faydanın fertler arasında ne marjinal fayda ve ne de toplam fayda yönünden eşit olması gerekmemektedir. Başka bir söyleyişle, adil gelir dağılımı, (ve buna bağlı olarak ortaya çıkan) reel gelir dağılımı öyle tanımlanmalı ki, sosyal mallarınkini de kapsayacak biçimde mallar arasında nisbî fiyatların ortaya çıkmasına olanak vermelidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Mill'in 60 sene önceki bu otoriter açıklama biçimi (1) ile buna çağrışım yapan daha sonrakilerin «Teorinin temeli şimdi tamamen ortaya konmuştur» biçimindeki tezleri (2) henüz doğrulanmamıştır. 1848 de olduğu gibi 1928 lerde de bu teorinin pür olarak açıklanmasına çalışıldı. Bu nedenlerle, 1958 senesinde de bu konuda yine ufak bir iddiada bulunulabilir.

Şimdilik Lindahl Modelinin kısmi denge konumunu benimseyerek, sosyal mallara olan talebin diğer malların talebinden bağımsız bir biçimde oluşacağını varsayalım. Ancak, Şekil (4-2) deki OE üretim seviyesinde oluşan dengenin dayandığı varsayımın, optimal çözümü sağladığı biçimindeki iddia da, bu denge noktasına nasıl ulaşıldığını açıklamamaktadır. Bu nedenle, tekrar iki vergi mükellefinin olduğunu varsayan duruma dönerek, Cournet'in düopoldaki anlatımına kıyas yaparak, denge çözümüne ulaşabiliriz (3). Ancak, Cournet çözümünün kamusal mallara uygulanabilip, uygulanamayacağı sorunu vardır.

Şimdi A nın sosyal malın maliyetine NJ ve B nin ise TJ oranlariyle katlandıklarını ve ON kadar mal üretildiği bir durumla analize başlayalım. Cournet'in çözümünü izleyerek A ve B nin oylarını, herbirinin masraflara katılmak istedikleri maliyetteki payları üzerinde etkili olacak biçimde kullanmadıklarını düşünelim. J ile gösterilen pozisyona göre, A ve B şimdi daha önce ödemek istedikleri bedelden daha az bir fiyat ödeme durumunda kalmaktadırlar. A, sosyal malın maliyetine NJ oraniyle katılmak istediğinden, üretim miktarının OQ ya kadar arttırılmasını istemektedir. Buna karşılık B, maliyete JT oraniyle katılmak istediğinden, sosyal malın OC miktarına kadar üretiminin arttırılmasını isteyecektir. Ancak, B nin maliyetin TJ kadarına katlandığı bu durumda, OC kadar sosyal mal üretilememektedir. OC üretim seviyesinde A, NM oranında kamusal malın maliyetine katkıda buulnarak, B yi MT oranında maliyete katkıda bulunma zorunda bırakmaktadır. Bu koşullar altında B, OC miktarına razı olmamakta ve daha az miktarda sosyal mal üretimini arzu etmekte olduğundan, A ve B üretimin ancak OQ ya kadar arttırılması durumunda dengeye ulaşabilmektedirler. Ancak, bu düzev

(1) John Stuart Mill, Principles of Political Economy, ed. W.J. Ashley, Longmans, Green and Co., Ltd., London, 1921, s. 436.

(2) Lindahl, «Einige strittige Frangen der Steuerthorie», s. 284.

(3) Bkz. E.H., Chamberlin, The Theory of Monopolistic Competition, 5th ed., Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1948, s. 34-46.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Lindahl'ın sözünü ettiği optimal üretim seviyesi olmayıp, üretim maliyetine tarafların başlangıçta NJ/TJ oraniyle katlanmak istemeleri durumunda, sonradan ulaştıkları denge seviyesini göstermektedir. Sosyal malın maliyetine tarafların katkıda bulunmak istedikleri başlangıçtaki duruma bağlı olarak ulaşılan bu OO üretim seviyesi, keyfi bir dengeyi temsil etmektedir. Her iki bireyin de sosyal malın maliyetine katılacakları oranları karşılıklı olarak etkilemeyecekleri biçimindeki varsayıma bağlı olarak, Cournet çözümüne kıyas yaparak tarafların maliyetteki paylarının ED/HD olması durumunda, üretim miktarını OO den OE ye çıkaracak herhangi bir mekanizma yoktur.

Öte yandan, bireylerden herhangi birinin maliyetteki payının değişmesi durumunda üretim seviyesinin değişmeyeceğini varsayan görüş pek realist değildir. Maliyetteki payların değişmesine uygun olarak üretim miktarının da değişebileceğinin öngörülmesi durumunda, kişilerin stratejik bir biçimde davranacakları gözönünde tutulmalıdır. Bu durumda varılacak olan en son çözüm yeri, taraflar arasında yapılacak olan pazarlığa bağlı olarak saptanacağı için, bunun OE olması şart değildir. UDY nin üzerindeki ve solundaki belirli noktalar, hem A ve hem de B yönünden daha düşük çözümlere ve başka noktalara tercih edilmektedir. Bununla beraber, UDY eğrisinin üzerinde veya solundaki noktalar arasındaki hareketin, ikisinden birisi için kârlı ve diğeri için zararlı çözüme yol açan çok sayıda nokta vardır (1). Denge çözümü, en az bu noktalardan birisi üzerinde meydana gelecektir. Buna karşılık, ulaşılan özel bir çözüm ise, tarafların karşılıklı olarak pazarlık yapabilme yeteneklerine bağlı olacaktır (2).

---

(1) Lindahl, Die Gerechtigkeit der Besteuerung, sayfa 89 da; Sadece UDY eğrisi muhtemel denge çözümlerinin geometrik yerini belirlemektedir. Ancak, denge çözümünün her zaman UDY eğrisi üzerinde teşekkül etmesi gerekmeyebilir. Tarafların teklif edecekleri payların toplamı maliyeti geçtikçe, herbiri en fazla teklif edeceklerinden daha az oranda katkıda bulunabilirler. Böylece, çözüm noktası J de teşekkül edebilir. Bu noktada ise, A toplam maliyete NJ ve B ise TJ oranında katılırlar.

(2) Bu konumda pazarlık, daha lehte çözümlere yol açan çoğunluk kararının alınmasını gerektiren işbirliklerini gerçekleştirmemektedir. İşbirlikçi davranışlar, şimdiki analizimizin gönüllü karar alma esasına dayanması nedeniyle konu dışı bırakılmıştır. Lindahl'ın bir kimsenin kendi tercihlerini başka-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Bireylerin sayılarının artması durumunda bu aksaklıklar ortadan kalkacak ve OE denge üretim seviyesine ulaşılabilecektir. Bu durumda, Gönüllü Ödeme Modeli özel bir sorunla karşılaşacaktır. Piyasa ekonomisinde, satıcıların sayılarında ortaya çıkan bir artış, tek bir satıcı için talep şedülünün gittikçe inelâstik olmasına yol açar. Bu nedenle satıcı, satış miktarının fiyatlar üzerindeki etkisine oldukça az önem verir. Bundan dolayı, bireylerin sayıları arttıkça tam rekabetin etkili dengesine ulaşılabilmektedir. Ancak sosyal gereksinmelerin giderilmesi bakımından böyle bir durum sözkonusu olamaz. Çünkü, bireylerin herbiri sosyal malı eşit bir biçiminde tükettiklerinden, örneğin, seçmen A diğerlerinin durumunu gözönünde bulundurarak kendi tüketim miktarını artırmamaktadır. Kişiler toplam maliyetteki paylarını azaltmaya çalışacaklarından, böylece A nın payı yükselecektir. Tüketicilerin sayılarının fazla olduğunu esas alan bir analiz de, kişilerin stratejik davranışları nedeniyle ortaya çıkan sorunları çözememektedir. Ancak bu konuda bireylerin davranışlarıyle ilgili olarak, belli bir sosyal malın üretimi için gerekli olan toplam harcamaların Y oranını B ödemek isterse, A nın da geriye kalan X oranını ödemesi gerekmektedir. Bu biçimde hareket edildiğinde C noktasında anlaşmaya varılabilir.

Bireylerin sayılarının oldukça çok olduğunun varsayıldığı bir durumda ise, herhangi bir kimse ödemede bulunmasının sosyal malın arzı yönünden hiç etkili olmayacağını düşünebilmektedir. Böyle bir durumda, bizim esas itirazımız geçerli olmakta olup, gönüllü ödeme varsayımı tam olarak işlememektedir. Yararlandırmama ilkesinin geçerliliğini kaybetmesi nedeniyle, bireysel tercihler de açıklanamamaktadır. Toplam arz üzerinde etkisi olmadığını düşünen herkes, gerçek tercihlerini açıklamamanın kendisi için daha kârlı olduğunu bildiğinden, sosyal mala olan talebini daha önemsiz bir biçimde belli etmeye çalışacaktır.

Gerçek durum, bireylerin sayılarının ne az ve ne de çok olduğunun varsayıldığı keyzlerde anlatılan biçimde ortaya çıkmamaktadır. Her ne kadar, toplum çok sayıda mükellef veya seçmenden oluşuyorsa da, bunlar az sayıda siyasal parti tarafından temsil edilmektedir. Bu siyasal partiler, temsil edilenler adına pazarlık yapan

---

larına empoze etmesi biçiminde yorumlandığı pazarlık gücü (bkz. «Einige strittige Frangender Stevertheorie», s. 295) yeteneğinin kendi açıklamalarının kapsamı dışında kaldığı görülmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ve tercihleri az çok homojen olan bireylerden meydana gelmektedir. Eğer temsilciler partililerinin tercihlerini yansıtacak biçimde oylarını kullanıyorlarsa, toplumsal tercihler tam olarak yansıtılmayacak ve gönüllü ödeme durumu gerçekleşmeyecektir. Çünkü bu durum, bireylerin sayılarının çok olması nedeniyle gerçek tercihlerini önemsiz bir biçimde açıklamak istedikleri keyze benzemektedir. Eğer, temsilciler yönünden bağımsız karar verme sözkonusu ise, pazarlık yapma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise, sosyal malı talep eden bireylerin sayılarının az olduğu keyze benzetilebilir.

### Sorunun Genel Denge Yönünden Yeniden Ele Alınması

Gönüllü Ödeme Modelinin aşağıdaki kritiği, gerçek tercihlerin açıklanabileceği görüşü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada, sosyal gereksinmelerin özel gereksinmelerden bağımsız olarak düşünüldüğünü öngören modelin kısmi denge konumu deneniyle, ortaya çıkan ikinci tür başka bir aksaklıkla karşılaşmaktayız. Samuelson tarafından da gösterildiği gibi sorun burada genel denge yönünden yeniden ele alınacaktır (1).

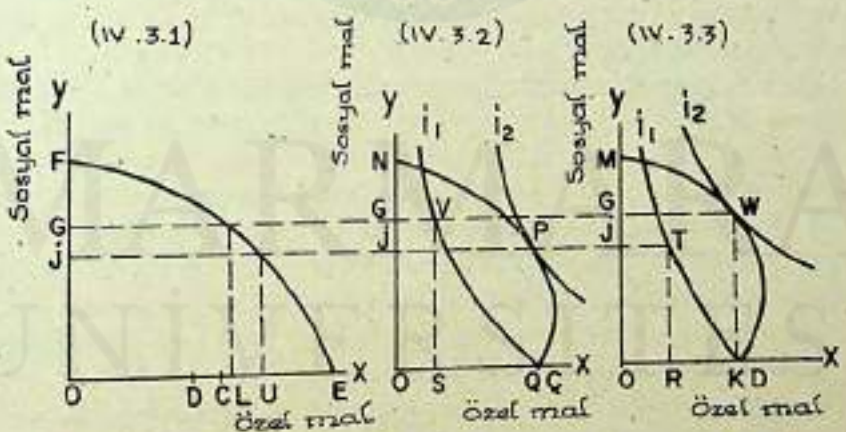


Şekil 4-3. Transformasyon Eğrisi

Şekil 4-4. A nın Tüketimi

Şekil 4-5. B nin Tüketimi

(1) Paul A. Samuelson, «The Pure Theory of Public Expenditures,» Review of Economics and statistics, vol. 36, no: 4, s. 387-89, Nov. 1954 ve «Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditiness», Review of Economic and Statistics,» vol. 32, s. 350-56, Nov. 1955.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Tercihlerin Belli Oması Durumunda Optimum Çözüm :** Sorunun bu yönünü inceleyebilmek için bireylerin gerçek tercihlerini belli edebileceklerini veya tercihlerini açıklayabileceklerini varsayalım. Durum böyle olunca, acaba devlet kaynakları özel ve sosyal gereksinmeler arasında nasıl dağıtmalıdır?

Konunun açıklanmasına, sosyal malların toplam üretim seviyesinin dikey ve özel mallarınkinin ise yatay eksende gösterildiği, Şekil (4-3) ile başlayalım. FE transformasyon eğrisi, hangi bileşimle özel ve kamusal malların üretilebileceğini göstermektedir. Eğri üzerinde seçilecek bir bileşim, A ve B adlı tüketicilerin tercih yapılarına ve aralarındaki gelir dağılımına bağlı olacaktır. Daha önce olduğu gibi şimdi de sosyal gereksinmelerin giderilmesini, gelirin veri adil dağılımı esasına dayandığını kabul etmekteyiz. Gelirin bu uygun dağılımını belirleyebilmek için, önce sadece özel malların üretilmekte olduğu bir durumu düşünelim. Özel mal üretiminin OC+OD=OE olması durumunda, bu mal cinsinden A nın gilirini OC ve B ninkini OD ile gösterebiliriz (1). Anlatımı daha da basitleştirmek için, A ve B arasındaki faktör dağılımının sosyal ve özel malların bütün üretim bileşimleri arasında aynı olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle, A ve B nin toplam gelirdeki paylarının sırasiyle OC/OE ve OD/OE olduğunu varsaymaktayız (2).

Sosyal gereksinmelerin giderilmesi konusu planlanırken, eğer Y yerine X alternatifi tercih edildiğinde tüketicilerden her ikisinin

---

(1) (4-3) den (4-6) ya kadar yer alan şekiller sadece gelir dağılımını ele alması biçimi değiştirilerek, Samuelson'un anlatım tarzından acapte edilmiştir. Biz gelir dağılımının durumunu bir veri olarak düşündüğümüz halde; Samuelson, bu konuyu sosyal ihtiyaçların saptanmasına ilişkin genel sorunun bir unsuru olarak ele almaktadır. Bu nokta ile ilgili ayrıntılı açıklamalar konusunda bu eserin 84 ncü sayfasına bkz.

(2) Bu koşul, nisbi faktör gelirlerindeki değişmenin A ve B arasındaki toplam gelir paylarının değişmediği durumda, eğer A ve B nin çeşitli faktörlerden elde ettikleri nisbetler eşit oranlarda ise, yerine getirilmektedir. Eğer bu varsayımdan vazgeçilirse adil gelir dağılımını yine veri üretim karması (örneğin, sadece özel malın üretilmekte olduğu durum gibi) yönünden tanımlayabiliriz ve gelir dağılımındaki değişikliğin üretim karmasında ortaya çıkan değişme sonucu olduğunu düşünebiliriz. Bu durumda, basit diyogramatik anlatım biçimi geçerliliğini yitirmekte olup, ancak görüşün genel yapısı değişmemektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



de durumu başkalarınınkini bozmadan iyileştirilebiliyorsa; devlet «yeni refah ekonomisi» anlayışına uygun olarak, X alternatifini Y alternatifine tercih edecektir. Tüketici A için bunun anlamı, OC kadar özel mal tüketme olanağı varsa, daha kötü bir pozisyona getirecek biçimde sosyal gereksinmeleri giderilmemelidir.

Şekil (4-4) de ise, A nın sosyal mal tüketimini dikey ve özel mal tüketimini yatay eksende gösterelim. Şimdiki durumda özel mallar cinsinden belirtilen A nın geliri OC ve bu gelir seviyesine uygun olan kayıtsızlık eğrisi ise, C noktasından başlayan $I_1C$ eğrisiyle gösterilsin. Buna göre, eğri üzerindeki çeşitli noktalar arasında kayıtsız kalan, A, $I_1C$ eğrisinden daha aşağı düzeydeki bu kayıtsızlık eğrisi üzerindeki her hangi bir noktada aynı fayda seviyesine ulaşamamaktadır. Ancak, A nın $I_1C$ üzerindeki pozisyonu aynı zamanda B nin kayıtsız kalması durumunu yaratmamaktadır. B nin özel ve kamusal mal tüketim olanağını A nın yaptığı seçim belirlemekte olup; B, A nın tercih ettiği noktalara karşı belirli noktaları seçmek durumunda kalmaktadır.

B nin sosyal mal tüketimi A nınkine eşit olmakta olup; B nin özel mal tüketimi ise, toplam özel mal arzından A nın tüketimi çıkarıldıktan sonra kalan kısma ( (Şekil 4-3) de gösterildiği gibi sosyal malın arzedilen belirli bir miktarına uygun düşecek miktarına eşittir. Şekil (4-5) deki DM eğrisi ise, A nın (4-4) nolu şekilde gösterilen $I_1C$ kayıtsızlık eğrisi boyunca hareket etmesi sonucu, B nin özel ve sosyal mal tüketim olanaklarını göstermektedir. Eğer A, Şekil (4-4) de C noktasını tercih ediyorsa; B de Şekil (4-5) de ki D noktasını tercih etmektedir. Ancak, bu durumda hiç birisi de sosyal mal elde edememektedir. OE—OC=OD olduğu Şekil (4-3) deki toplam özel mal üretiminin Şekil (4-4) deki OC kadarını A; ve Şekil (4-5) deki OB kadarını ise B almaktadır. Eğer, Şekil (4-4) de A, V noktasını tercih etmişse, Şekil (4-5) de B, W noktasını seçecektir. Bu durumda her ikisi de aynı miktarda, yani OG kadar sosyal mal tüketebilmektedirler. Öte yandan, OL—OS=OK olduğu Şekil (4-3) deki toplam özel mal üretimi olan OL nin A, Şekil (4-4) de ki OS ye eşit bir miktarını ve B ise, Şekil (4-5) deki OK ile gösterilen kısmını almaktadır. Sosyal malların çeşitli üretim seviyesi için aynı biçimde hareket edildiğinde, Şekil (4-5) deki DM eğrisi elde edilmektedir.

B, transformasyon eğrisi üzerindeki çeşitli bileşimlerden sadece, kayıtsızlık eğrisi $I_2$ nin DM ye teğet olduğu W noktasını tercih

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etmektedir. W noktasını seçmekle B, OK kadar özel mal alıkoyup, OG kadar sosyal mal elde edebilmek için, KD kadar elde edebileceği özel maldan vazgeçmektedir. B nin bu davranışı karşısında Şekil (4-4) de ki V noktasını secen A ise, yine aynı OG miktarındaki sosyal malı elde edebilmek için, OS kadar özel malı alıkoyarak, SC kadar ayrıca elde edebileceği özel maldan vazgeçmektedir. A nın daha fazla bir kısmını ödediği sosyal malın maliyeti, B ve A arasında Şekil (4-5) deki KD nin Şekil (4-4) deki SC ye oranı biçiminde tahsis edilmektedir. B, $I_1D$ farksızlık eğrisinden $I_2W$ farksızlık eğrisine gecerek durumunu iyileştirirken; aynı $I_1C$ kayıtsızlık eğrisi üzerindl kaldığından, A sosyal malların olmadığı bir durumdaki refah seviyesini devam ettirebilmektedir.

Şimdi ise anlatım tarzımızı, B yi Şekil (4-5) deki $I_1D$ farksızlık eğrisi üzerinde hareket ettirirken, A nın Şekil (4-4) deki CN eğrisi üzerinde hareket etmesi biçiminde değiştirelim. A için CN eğrisi üzerindeki bütün mal kombinezyonlarından en iyisi, bir kayıtsızlık eğrisinin teğet olduğu yer ya da P noktasıdır. Şimdiki durumda; A, OJ kadar sosyal mal elde edebilmek için QC kadar olası bir özel maldan vazgeçmektedir. B, şimdi sosyal malın maliyetinin daha önemli bir kısmını karşılamaktadır. A daha yüksek bir kayıtsızlık eğrisine geçerken ve durumunu iyileştirirken, B kamusal malın olmadığı durumundaki aynı kayıtsızlık eğrisi üzerinde kalmaktadır.

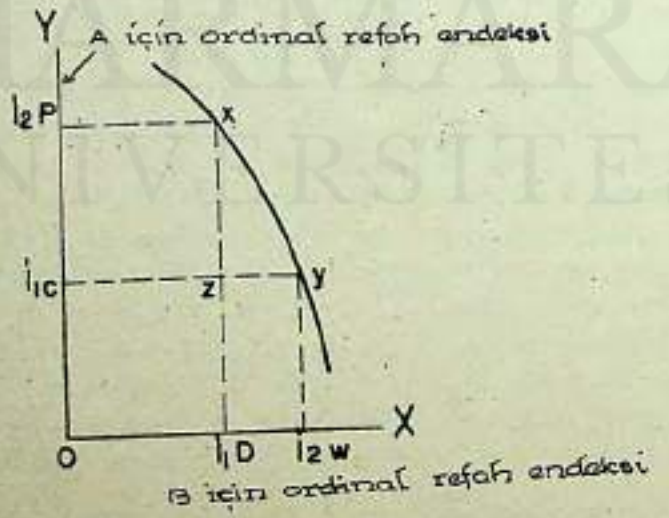


Şekil (4-6). Gelir dağılımı veri iken Refah Hududu Eğrisi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Böylece, B nin başlangıçtaki durumunu bozmadan sosyal maldan A nın elde edebileceği en yüksek fayda düzeyini ve aynı biçimde A nın başlanıçtaki durumunu bozmadan B nin sağlayabileceği en yüksek fayda seviyesini gösterebiliriz. Şekil (4-6) daki dikey eksen boyunca A nın ordinal refah endeksini ve yatay eksende ise benzer biçimde B nin ordinal refah endexsini gösterebiliriz. Hiç kamusal mal üretilmediğinde; Şekil (4-4) de C noktasındaki A nın kayıtsızlık eğrisi $İ_1$ C seviyesinde olup, buna benzer bir biçimde Şekil (4-5) de D noktasındaki B nin farksızlık eğrisi $İ_1$ D dir. Bireylerin Şekil (4-6) daki refah düzeyleri birbiriyle karşılaştırıldığında, Z noktasiyle gösterildiği gibi her ikisi de bu bakımdan en alt hudutta bulunmaktadırlar. Eğer, devlet B nin refah düzeyini değiştirmeden sosyal hizmet arzını A yı Şekil (4-6) da X ile gösterilen $İ_2$ P kayıtsızlık eğrisine çıkartıyorsa, böyle bir politika Şekil (4-4) de A nın P noktasına ve B nın Şekil (4-5) deki T noktasında yer alması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda Şekil (4-3) e göre sosyal mal arzı OJ ve özel mal arzı ise OU kadardır. Eğer devlet A nın başlangıçtaki pozisyonunu değiştirmek istemezse, B yi $İ_2$W seviyesindeki daha yüksek bir kayıtsızlık eğrisine çıkaracak biçimde, sosyal mal arzında değişiklikler yapması durumunda, Şekil (4-6) da y noktasiyle gösterilen böyle bir değişiklik, Şekil (4-5) e göre B nin W ve Şekil (4-4) e göre ise, A nın V noktasında kalmasına yol açar. Böyle bir durumda Şekil (4-3) e göre sosyal mal üretimi OG ve özel mal üretimi ise OL kadardır. Şekil (4-6) da (xyz) alanının z ile gösterilen ve hiç sosyal mal üretilmeyen bu noktasında; A, B veya her ikisini de birlikte daha yüksek refah seviyesine çıkartacak sayısız noktalar vardır. Güneybatıdan refah hududu eğrisine doğru ilerlemekle bireylerin refah düzeyleri arttırılabileceğinden, bu sayısız noktalardan herhangi birisini seçerken, devlet xy üzerindeki bir noktayı tercih etmelidir.

Buraya kadar incelenen varsayımların esasına dayanarak, şöyle bir sonuç çıkarılabilmektedir. Hepsi de Pareto anlamında optimal olan xy üzerindeki sayısız noktalardan birisinin seçiminde, bireylerden birisinin refahını azaltmadan diğerlerinin refah düzeyini arttırarak, toplam refahı yükseltici basit koşula göre karar virilemez. (y) den (x) e doğru hareketle A nın durumu iyileşirken, B nin ki kötüleşmektedir. Bu çözüm noktalarından birisini seçerken, A nın durumunun iyileştirilmesinin B nin nekadar aleyhine olduğunu (veya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



B nin durumunun iyileştirilmesinin A nın ne kadar aleyhine olduğunu) gösteren bir sosyal refah fonksiyonuna gerek duyulmaktadır. Böyle bir gereksinme, bir malı çeşitli miktarlarda tüketebilme durumundaki bireylerin özel gereksinmeleri arasında kaynakların ayırımı konusu ile ilgili olarak ortaya çıkmamaktadır. Basit refah koşulu tek bir çözüme yol açar ve bu durumda kaynakların optimal ayırımı, belirli bir gelir dağılımı esasına uygun olarak tek bir biçimde saptanmaktadır.

Genel denge görüşü, böylece Gönüllü Ödeme Modelinde İkinci bir aksaklığa daha yol açmaktadır. Bütün tercihler açıklanabilse bile, tam özel gereksinmelerin giderilmesi durumunda olduğu gibi, sosyal ihtiyaçlar için Pareto optimumuna kıyas yapılarak tek bir çözüm noktasına ulaşılamaz. Buna karşılık bu modelde hepsi de Pareto anlamında optimal olan çok sayıda çözümlerle karşılaşmaktayız.

**Gelir Dağılımı Sorununun Ayrı Değerlendirilmesi:** Yukarıda ileri sürülen görüş, analizde yer alan harcanabilir gelirin adil dağılımını öngören varsayıma dayanmaktadır. Böylece, konunun açıklanışı hem başlangıç bölümümüzün temel ilkelerine ve hem de Wicksell-Lindahl geleneğine paralel bir biçimde geliştirilmiş bulunmaktadır.

Şimdi ise, sosyal gereksinmelerin saptanması sırasında, gelir dağılımı sorununun yeniden ele alınmasına gerek duymaktayız. Fayda Hududu Eğrisi üzerindeki noktalardan birisinin seçimi, A ve N nin relatif pozisyonlarını etkiler ve gelir dağılımı ile ilgili soruların yeniden gözönünde tutulmasını gerektirir. Böylece, sosyal gereksinmelerin Kaynak Ayırımı Branşı tarafından giderilmesinin kararlaştırılması sorununu, Gelir Dağıtımı Branşı tarafından belirtilen biçimde özel kullanım için gelirin yeniden dağıtımı konusunu birbirinden ayırmanın gerekliliği sorulabilir. Başka bir deyişle, adil gelir dağıtımını sosyal gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili olarak saptanan özel gelir dağılımı üzerindeki etkilerinden bağımsız bir biçimde inceleyebilirmiyiz? Bu konuda Samuelson'un açıklama biçimi incelendiğinde; gelir dağıtımı bütün olarak kaynakların özel ve sosyal gereksinmeler arasında tahsis edilmesiyle ilgili olarak saptanmak-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ta oup, böylece Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branşlarının her ikisi de tek bir branşta birleştirilmektedir (1).

Bu genel yaklaşımın kendine özgü avantajları vardır, ancak ben yine de Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branşlarının sorunları arasında ayırım yapan Wicksell'yen görüşü izlemek isterim. Belli kişisel talep yapısına uygun bir biçimde kaynakların etkin tahsisine ilişkin olarak öngörülen açıklamalar, Gelir Dağıtımı Branşının sorunlarına uygun düşmemektedir. Öte yandan, aynı sorunun çözümü yönünden geleneksel ekonomik analiz aletleri de uygun düşmemektedir (2). Bununla beraber, nasıl ki Kaynak Ayırımı Branşının Refah Hududu Eğrisi üzerindeki noktalar arasında bir seçim yapması böyle bir görüşe uygun bir biçimde gerçekleştirilemiyorsa, benzer biçimde bütçe plânını da Refah Hududu eğrisi üzerindeki bir noktaya ulaştıracak olan çözüm biçimi ile ilgilenmemekteyiz.

---

(1) Samuelson'un «Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure» adlı diyagramatik anlatımına göre; A nın kayıtsızlık eğrisi boyunca hareketi sonucu olarak B nin pozisyonu saptanmakta ve A nın pozisyonu ise, B nin kayıtsızlık eğrisi üzerinde hareket ederek seçtiği bir noktaya bağlı olarak belirlenmektedir. Böylece, Samuelson, B nin seçtiği herhangi bir kayıtsızlık eğrisine bağlı olarak A nın ve A nın seçtiği herhangi bir kayıtsızlık eğrisine bağlı olarak B nin tercih ettiği pozisyonu Şekil (4-4) deki NC eğrisine benzer bir biçimde elde ettiği eğriyle göstermektedir. Samuelson ayrıca, A ve B nin kayıtsızlık eğrileri üzerindeki hareketlerine bağlı olarak tercih ettikleri noktaları kapsayan ve Refah Hududu Eğrisi dediği başka bir zarf eğrisini elde etmektedir. Böylece, Refah Hududu üzerindeki her bir nokta, üretimin özel ve kamusal mal arasındaki belirli bir bileşiminin bölümünü ve özel malların (veya kamusal malın maliyetinin taraflar arasındaki paylaşılması oranını) A ve B arasında nasıl paylaşılmakta olduğunu göstermektedir. Ancak, Samuelson'un Refah Hududu Eğrisi bizim analizimizle ulaşılan sonuçlara aykırı olarak, Şekil (4-6) daki xy Refah Hududu Eğrisinin üzerinde iki noktanın elde edilmesine yol açmaktadır.

(2) Her nekadar Samuelson, diyagramatik anlatımında gelir dağılımı sorununu genel olarak ele almaktaysa da, açıklamalarının eşit tüketim özelliği üzerinde yoğunlaştığını belirtmeliyiz. Bu nedenle diyagramatik anlatım özel kullanım için mevcut olan gelirin dağılımı sorunundan çok özellikle özel ve kamusal mallar arasında yapılacak olan seçim üzerinde özellikle durulmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Burada yine aşağı yukarı benzer bir alanda dolaşmaktayız. Kişisel tercihler sistemiyle uğraşırken, bireylerin özel ve kollektif gereksinmelerini koordineli bir biçimde gidermeye çalıştıkları sonucuna varabiliriz. Tüketicilerin tercihlerini açıklamalarının sınırlı olduğu sosyal gereksinmeleri de, özel gereksinmeleri gibi bireyin pazara götürdüğü sepette giderilecek olan gereksinmelerle birlikte yer almaktadır. Böylece, Refah hududunun saptanması sorunu, kaynakların piyasa koşullarına uygun olarak tahsis edilmesi sorununa benzemektedir. Yani sorun, sosyal gereksinmelere ilişkin kişisel tercihleri ortaya çıkarıcı ve özel gereksinmeler için olduğu gibi aynı çözüm biçimini elde etmeye olanak sağlayacak şekilde işleyen, siyasal karar alma mekanizmasının belirlenmesiyle ilgili olmaktadır. Ancak, gelir dağılımı sorununu çözümlemek için böyle bir siyasal karar alma mekanizması yoktur.

Bu iki branş arasında yapılan ayırımın tutarlılığı, Kaynak Ayırımı Branşı ile neyin anlaşıldığına bağlı kalmaktadır. Eğer sorun Refah Hududu üzerindeki bir noktanın seçimi ile ilgili ise, bu durumda bu iki branş arasında yapılacak olan ayırımın herhangi bir önemi kalmamaktadır. Buna karşılık, eğer sorun Fayda Hududuna erişme biçiminde belirlenmişse, ayırımın önemi artmaktadır. Ben şahsen sonraki görüşü benimsemekteyim. Bence, Samuelson'un Kaynak Ayırımı ile Gelir Dağılımı Branşlarını birleştirici yaklaşımı, bu konuda daha önce incelenen tebrik açıklamalara uymaktan oldukça uzak bulunmaktadır. Sorunu başka türlü ortaya koymak gerekirse, siyasal karar alma prosesi sadece tercihlerin açıklanmasını kolaylaştıran bir unsur olmanın dışında, ayrıca (piyasa dışında) karar almada farklı bir çözümü elde etmeye olanak vermektedir.

**Tekrar Yararlandırmama İlkesi :**

Sosyal gereksinmeleri için kişisel tercihlerin belli edilebildiğini veya açıklanabileceğini kabul etsek bile, sorunun genel denge yaklaşımı içinde ele alınışı, Gönüllü Ödeme Modeline uygun düşmemektedir. Aynı varsayıma esaslı bir itiraz, daha önce tarafımızdan yapılmış bulunmaktadır. Bu itirazımıza göre; madem ki aynı miktar sosyal mal herkes tarafından eşit olarak tüketilmektedir, o halde, yararlandırmama ilkesi bu modele uygulanamaz ve tüketicilerin gerçek tercihleri ortaya çıkarılamaz (1).

---

(1) Samuelson bu ikinci güçlüğü kabul etmektedir ancak, açıklamalarında konuyla yeterli ölçüde uğraşmamaktadır. Bkz. «The Pure Theory of Public Expenditures», s. 388 ve 389.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Şekil (4-3) den (4-6) ya kadar gösterilen modele göre, fayda hududuna erişebilmek için devletin gerekli bilgiye sahip olduğunu kolayca kabul edemeyiz. Bu bilginin ya piyasa mekanizması ya da siyasal karar alma mekanizmasiyle elde edilmesi gerekmektedir. Eğer, bunun piyasa mekanizmasının işleyişi yolu ile elde edileceğini düşünürsek, daha önce incelediğimiz Lindahl Modelindeki güçlüklerle karşılaşırız. Bu nedenle, şekil (4-6) daki (xy) üzerindeki çözümü veren sonucu ulaşabilmemizin hiç bir garantisi yoktur. Dolayısiyle, tüketicilerin az ve çok sayıda olmaları durumu için söylenenler burada da geçerli olmaktadır. En son çözüm, tarafların pazarlık konusundaki becerilerine bağlı bulunmaktadır. Genel denge konumu ise, Gönüllü Ödeme Modelinin işleyişini güçleştirmektedir.

Bu nedenlerle soruna, tercihlerin ancak siyasal sürec ile ortaya çıkarıldığını öngören ve alternatif bir bakış biçimi olan, bir bütçe planlaması olarak bakabiliriz. Böyle bir bakış biçimi temelde en realist bir yaklaşımı elde etmeye olanak vermektedir. Bu nedenle en iyi çözüm biçiminin elde edilmesi için, siyasal karar alma mekanizması ve onun zorlama unsuru, bireylerin gerçek tercihlerini ortaya çıkaracak biçimde işletilmelidir. Bu durumu ise, 6 ncı bölümde ele alacağız.

## D. SOSYAL GEREKSİNMELERİN SUBJEKTİF YÖNÜ

Bu bölüm boyunca, sosyal gereksinmelerin tüketici bireyler veya seçmenlerin tercihlerine uygun bir biçimde giderilmesi gerektiğini savunduk. Bu gereklilik Gönüllü-Değişim Görüşünden çok, Fayda Yaklaşımının özü ile ilgili bulunmaktadır. Bu yaklaşım ile ilgili tartışmalarımızı sonuçlandırırken, kişisel değerlemelerin temeline yapılan belli itirazları ele alalım.

Sosyal gereksinmelerin özel gereksinmelerden farklı olduğu ve dolayısiyle bireylerin özel talep sedüllerinde yer almadığı görüşü, bir dizi iktisatçı tarafından ileri sürülmektedir. Böyle bir görüş grup gereksinmelerinin varlığını ileri süren veya gereksinmelerin şu veya bu biçimde «bir bütün olarak grup» tarafından hissedildiğini ileri süren kamu organik teorisyenlerince destekenmektedir (1). An-

(1) Örneğin, bu konuda bkz. Albert Schaffle, Das gesellschaftliches System der menschlichen Wirtschaft, Tübingen, Germany, 1973, vol. I, p. 6. Ayrıca bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



cak, böyle bir grup kendi kendine konuşmadığına göre, acaba grup gereksinmelerini kim ortaya çıkaracaktır? Gurup tercihleri temsilcilerin deneyleri ve sezgileriyle saptanmadıkça, tercihlerin belirlenmesi yönünden otoriter bir sistemle karşı karşıya kalınmaktadır. Böyle bir sistemin veya organik toplum görüşünün doğru veya yanlışlığı bu değer yargısı olmaktadır. Ancak bu konuda söylenmesi gerek tek şeyin, organik devlet görüşünün veya tercihlerin totaliter bir anlayışla açıklanması durumunun demokratik bir ortamda kamu maliyesinin normatif teorisi ile bağdaşmadığıdır.

Organik görüşü benimsememekle birlikte, kişisel tercihler ve tamamen tüketici tercihlerinin üstünlüğü varsayımına dayanan kamu maliyesi anlayışına karşı çıkan kritikçilerin, görüşlerine daha ciddi bir biçimde eğilmelidir. Bunun anlamı, bütçe sürecinin siyasal yönüne ve esas olarak bütçe politikasının amaçlarına fazla bir önemin verilmesine gerek kalmadığı biçiminde yorumlanabilir (1). Bütçe prosesi ile özel gereksinmelerin giderilmesi arasındaki farkı ortaya koymak için Colm: (1) herhangi bir kişi için kamusal malların üretimi için yapılan katkı ile sağlanan fayda arasındaki ilişki piyasa mekanizmasının işleyişine göre değil fakat, devletin sorumlu organları tarafından alınan kararlara göre belirlenmektedir ve (2) demokratik bir ortamda, piyasa mekanizması tarafından açıklandığı biçimde gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili olarak siyasal karar alma mekanizması sadece endirekt olarak ilgili bulunmaktadır biçiminde bir açıklamada bulunmaktadır.

Yapılacak bir karşılaştırma, bizim yaklaşımımız ile Colm'un, ilk değerlemesinin birbiriyle tutarlı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, bütçenin saptanmasının piyasadan çok siyasal karar alma mekanizmasınca belirlendiği görüşünü savunan Wicksell ile de anlaşmaktayım. Gerçekten, kişisel tercihlerin sosyal gereksinmeler

H. Ritschl, Theorie der Staatwirtschaft und kapitalistische Marktwirtschaft. J.C. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, Germany, 1931, s. 32-43. Ritschl den alıntılar için bkz. R.A. Musgrave and Alan T. Peacock (edt) Classics in the Theory of Public Finance, International Economic Association, Macmillan and Co., Ltd., London, 1958.

(1) Bkz. bu eserin 11 nci sayfası ve Gerhard Colm, Essays in Public Finance and Fiscal Policy, Oxford University Press, New York, 1955, s. 32-33, ve Volkswirtschaftliche Theorie der staatsausgaben: Ein Beitrag zur Finanztheorie, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tubingen, Germany, 1927.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



biçiminde belli bir bütçe programına dönüşmesi için, siyasal karar alma mekanizmasına gerek duyulmaktadır. Demokratik bir ortamda devletin sorumlu organları seçmen ve onların temsilcileri olduğundan, bütçenin bu sorumlu organlar tarafından saptanması ancak demokratik bir prose içinde olasıdır. Devlet memurluğu ve yönetici liderlik durumlarının varlığı da bu durumu değiştirmemektedir.

Colm'un özel gereksinmelerin giderilmesiyle bütçe prosesi arasında yaptığı ikinci ayırım daha fazla önem taşımaktadır. Bu ikinci noktaya göre siyasal konularla uğraşan bir seçmenin bir tüketici olarak gelirini gereksinmelerin gideiilmesiyle ilgili olarak yaptığı tahsis biçiminden daha farklı bir tercih yapısına sahip olmaktadır. Seçmen bunlardan birincisine göre, kişisel çıkarlarına ve bireysel gereksinmelerine uygun düşecek bir biçimde hareket ederken sonuncu durumda ise, iyi bir toplum imajı tarafından belirlendiği biçimde siyasal bir varlık olarak davranmaktadır. Colm'a göre bu iki durum birbirinden farklıdır. Yazara göre, tüketici gereksinmelerinin giderilmesiyle ilgili olarak geliştirilen bütçe teorisi, bütçe sorununa ilişkin kişisel davranışın siyasal niteliğine gerekli önemi vermektedir (1).

Bu kritiği değerendirirken, önce devletin giderdiği esas sosyal gereksinmelerle değil fakat, piyasa mekanizması tarafından giderilenlere oldukça benzeyen kişisel gereksinmeleri düşünelim. Bu tür gereksinmelerin örnekleri olarak yangından koruma, sokakların temizlenmesi ve belediyeler yaptıkları bir çok hizmetleri gösterebiliriz. Bu tür gereksinmelerle ilgili olarak Colm'un esas itirazları geçerli olmamaktadır. Colm'un itirazları, tamamen sözkonusu grup bireyleri tarafından eşit bir biçimde tüketilen mallar tarafından giderilen gereksinmelerle ilgili bulunmaktadır. Prensip olarak, seçmenler en az yararlandıkları hizmetlerden elde ettikleri faydaya uygun olarak bu hizmetlerin maliyetine katkıda bulunmalıdırlar.

Gereksinmeler skalasının diğer ucunda ise, eğitim ve savunma gibi sosyal gereksinmeleri gideren mallarla karşılaşmaktayız. Bu mallarla ilgili olarak seçmenin davranışları ve tercihleri iyi toplum

(1) Colm'a ait bu görüşler kendisiyle yaptığımız kişisel tartışmalara ve yazılarına dayanmaktadır. Ancak, görüşlerin yazara mal edecek biçimde ele alınışına ilişkin sorumluluk bana aittir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



imajı tarafından koşullandırılmış ve yakın çevresini aşan olaylar tarafından etkilenmektedir. Seçmenin tercihleri piyasaki tipik tüketici tercihlerini belirleyen biçimde dar anlamdaki kişisel çıkardan çok bireyin özgeçil motivasyonları tarafından saptanmaktadır (2).

Bütün bunlar doğru olmakla birlikte, ancak tercihlerle ilgili temel ilkelerin en az sosyal gereksinmeler kadar özel gereksinmeler için de geçerli olduğu görüşü savunulamaz. Her iki gereksinim türü ile ilgili açıklamalar yönünden çeşitli motivasyonlar yeterli olmayıp, motivasyonlar arasında bir farkın olması durumunda bile, toplam gereksinmeler arasındaki hiyarosi varolan gelir ve kıt kaynaklar yönünden ölçülmelidir.

Son olarak, sosyal ihtiyaçların ayrı bir biçimde saptanması olanağı varsa, bütçe plânının kişisel tercihleri temel olarak belirlenmesi yine de gerekli olabilir ve zorunlu hizmetlerin maliyetinin dağıtılması da kişisel tercihlere uygun olarak yapılabilir. Esas motivasyonlar diğerkâm veya bencil olsa da olmasa da, karar almanın biçimsel sorunu değişmeden aynı kalmaktadır. Gerçekten, bütçesel konularda alınacak kararlar kamu politikasının (x dış ilişkiler politikasına karşı y dış ilişkiler politikası) içeriğini diğerleriyle birleştirebilir ve bu kararların özel gereksinmeler yönünden herhangi bir fırsat maliyeti yoktur. Elde edilen faydaya göre katkıda bulunma terimi sağlanan hizmetlerin değerine uygun olarak maliyete katkıda bulunma terimiyle yer değiştirmesi ile arasındaki ayrılık özden çok biçimsel olmakta olup, politika kriteri motivasyon yönünden tarafsız olmaktadır.

Başka bir kritik dalı, kamusal ihtiyaçlar teorisinde esas konu olan kamusal malların eşit bir biçimde tüketimekte olduğu görüşü-

---

(2) Bkz. Bu eser s. 11 Gerhard Colm, «Comments on Samuelson's Theory of Public Finance», Review of Economics and Statistics, vol. 38, no. 4, s. 409, Nov. 1956, da zevke dayanan felsefeyi savunan filozofların «iyi bir şeyin yapılmasından zevk aldığımız için, iyi şeyler yaparız. Ve zevk aldığımız şeyler iyidir» biçimindeki kesin olmayan yargıları ile ilgilenilmesi gerektiği görüşünü ileri sürmektedir. Ancak, böyle bir felsefe bizim yönümüzden yeterli değildir. Çünkü biz egoist veya diğerkâm davranışlarla ilgilenmemekteyiz. Motivasyon ne olursa olsun, kişisel tercihler sosyal çevre tarafından etkilenmektedir. Bu gerçek nedeniyle, hedonist felsefenin kapalı değerlemesi simultane bir biçimde belirlenen bir sistemle ve birbirinden bağımsız olan bir tercih yapısı ile ilgili değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ne karşı yöneltilen eleştiriyi birinci derecede ele almaktadır (1). Bu kritikler tarafından bütçenin önemli bir kısmının eşit bir biçimde tüketilmekte olan mallarla ilgili olmadığını göstermektedir. Özellikle, sosyal gereksinmelerle ilgili olarak fayda ilkesinin değerlemelerine tüketici üstünlüğü sorunun özünü oluşturduğu, toplum için yararlı özel mallara ilişkin problemlere adapte edilebilir ve ne de gelir dağılımını düzenleme sorununu çözümleyecek biçimde uygulanabilir. Bu görüş son derece geçerli olmaktadır. Bu görüşler Kaynak Ayırımı Branşının kapsamı içinde sosyal ve toplum için yararlı özel mallar arasında yaptığımız ayırımla ve Kaynak Ayırımı ile Gelir Dağıtımı Branşları arasındaki ayırım nedeniyle tarafımızdan da benimsenmektedir. Bu nedenle, bu konuda çok yönlü bir kamu maliyesi teorisine gerek duyulmakta olup, ayrıca bütçe planını belirleyen siyasal karar alma mekanizmasının bütün konularını kapsayacak biçimde saptanması gerekmektedir.

Bununla beraber, herkes tarafından eşit olarak tüketilmekte olan kamusal malların arzı yönünden özel bir önemin verilmesine de gerek vardır. Bu sorun-en az belli sınırlar içinde- ekonomik analizin aletleri tarafından çözümlenebilir. Optimal gelir dağılımının genel sorunu veya toplum için yararlı özel gereksinmelerin giderilmesi problemi, daha ağır sorunlar ortaya koyar. Bu nedenle, ekonomistin sosyal gereksinmeler sorunu üzerinde konsantre olması gerekir. Ayrıca, toplum için yararlı bir özel gereksinimler fenonemi ilk görüldüğü gibi çok yaygın değildir. Toplum için yararlı özel gereksinmeler bir çok durumlarda siyasal gereksinmeler olarak karşımıza çıkmakta olduğundan, açıklamalarımızın limitleri içinde yer almaktadır (2).

(1) Bkz. Julius Margolis, «A Comment on the Pure Theory of Public Expenditures», Review of Economics and Statistics, vol. 32, no: 4, pp. 347-349, Nov. 1955

(2) Bkz. s. 13.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm 5

## ÖDEME GÜCÜ YAKLAŞIMI

Kişisel tercihlerin saptanmasına ilişkin olarak, siyasal karar alma mekanizmasını ele almadan önce, Ödeme Gücü Yaklaşımı adiyle anılan ikinci ekolün görüşlerindeki gelişmeyi inceleyelim. Bu yaklaşım, bireylerin ödedikleri vergiye uygun olarak bir yarar sağladıklarını öngören Fayda İlkesini benimsememektedir. Bu nedenle, bir şeyin kendisine eşit bir şeyle değişimi (quid pro quo) çözümü yerine daha değişik bir ilkenin yer alması gerekmektedir. Burada, birbirinden değişik düşünen bir grup iktisatcının Ödeme Gücü İlkesine ilişkin farklı görüşlerini incelediğimizden yaklaşımın gelişim çizgisi pek kesin değildir. Ödeme Gücü İlkesinin üç türü, birbirinden ayrı olarak düşünülebileceğinden, burada yine birbirinden ayrı olarak ele alınacaktır.

Bunlardan birincisi, vergi yükünün dağıtımı sorunu ile uğraşmaktadır. Bu görüşe göre bütçenin harcamalar bölümü bir veri olarak alınır veya vergi yükü herhangi bir ilkeye dayandırılmaksızın belirlenir. Buna göre, vergi yükü devlet tarafından eşitlik ilkesine uygun olarak veya adil bir biçimde dağıtılmaktadır. Böylece, vergileme ilkeleri bu eşitlik koşullarının nasıl belirlendiği ve vergi oranlarının özel tarifelerine nasıl dönüştürüldüğünü gösterir.

İkinci görüş, vergi yükünün dağıtımını bir adalet ilkesine dayandırma yerine, bir refah ekonomisi sorunu olarak ele alır. Ancak, bu görüş de bütçenin harcamalar yönünü ihmal eder. Bu görüşe göre, vergi yükü bireylerin vergi ödemekle karşılaştıkları özveriyi minimize edecek biçimde dağıtılmalıdır. Bu ise, bütün vergi mükelleflerinin marjinal fedakârlıklarının eşitlenmesiyle sağlanır.

Birinci görüşten farklı olan ve vergi yükünün dağıtımını bir refah kuralı olarak ele alan bu ikinci yaklaşım, vergilemede bir eşit-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lik ilkesi biçiminde ortaya çıktı. Refah yaklaşımı ile eşitlik ilkesi arasındaki bağ, John Stuart Mill'in eşitlik kuralını formüle edişi sırasında kuruldu. Mill, eşitlik kuralını her vergi mükellefinin eşit özveride bulunması biçiminde tanımladı. Ve bu tanımına, «vergi yükünün ancak bu şekilde dağıtılmasiyle, toplumun katlandığı toplam özverinin en az düzeyde olacağı» görüşünü ekledi (1). Marjinal analizin daha da gelişmesinden bir kaç on yıl sonra, en az toplam özveri kavramı; eşitliğin eşit marjinal özveri olarak tanımlanması koşulu ile eşit olanların eşit vergilendirilmesi biçiminde gösterilmiştir. Bu açıklamaları tamamen Mill'e maletmek oldukça güçtür. Bununa birlikte, Mill'in görüşleri sorunun eşitlik ilkesi yönünden ele alınmasından çok refah yaklaşımı içinde düşünülmesi gerektiğinin ilk göstergesi olmuştur. Böylece, eşitlik ve refah görüşleri arasındaki fark, bir refah ve eşitlik kuralı olarak, eşit marjinal fedakârlık yaklaşımının ikili rolünden dolayı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan iki görüş arasındaki ilişki, «eski» refah ekonomisinin benzer varsayımları veya fayda eğrilerinin en az benzerliği ilkeleri biçimindeki ortak bağı ile daha da kuvvetlenmiştir.

Son olarak üçüncü bir görüş, refah yaklaşımını vergi paylarının saptanmasında kullanmakta olup, ancak bu yaklaşım bütçenin harcamalar yönünü kapsayacak biçimde ele alınmaktadır. Böylece, bütçe aşağı yukarı refah maksimizasyonunun genel planı olarak ortaya çıkmaktadır. Pigou ve Dalton tarafından geliştirilen bu açıklama biçimi, yaklaşımla ilgili yorumları tamamlamaktadır. Bu görüşlerin ortaya çıkardığı sorunlar, daha sonra göreceğimiz gibi, fayda yaklaşımının son versiyonlarından farklı değildir.

## A. ÖDEME GÜCÜ KAVRAMLARI

Önce, ödeme gücüne göre vergileme görüşünün nasıl geliştiğinin kısa bir açıklamasiyle anlatıma başlayacağız. Daha sonra, ödeme gücü kavramının çeşitli açıklamalarını inceleyeceğiz.

### Genel Konum

Adil vergilemenin iktidar veya ödeme gücüne dayandırılması gerektiği görüşü gibi, vergi yükünün de dağıtılmasının «adil» olma-

(1) John Stuart Mill, Principles of Political Economy, ed. W. J. Ashley, Longmans Green and Co., Ltd., London, 1921, p. 804.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



sı gerektiği anlayışı oldukça eskidir. Ödeme Gücü İlkesi, Fayda Doktrininden daha da önce ortaya atılmıştır. Vergi ödeme iktidarına dayanan artanoranlı vergileme anlayışı, Guicciardini tarafından 16 asrın ilk yarısında yayınlanan makalesine kadar geriye gitmekte olup; yine vergi ödeme iktidarına dayanan düzoranlı vergileme anlayışı ise, aynı asrın sonuna doğru Bodin tarafından ele alınmıştır (1). O zamandan beri Ödeme Gücü Yaklaşımı farklı ekollerin birçok yazarı tarafından yeniden ele alınmış ve değiştirilmiştir. Bu gurupta yer alanlar arasında kliseden Bodin; hümanist Roussou ütopist Sismondi; Mill ve Say gibi Mancester liberallerini; Katheder Sosyalist Adolp Wagner ve New Dealci Franklin Roosvelti sayabiliriz. Sosyal felsefelerinde tek düzenliliğin olmayışı, bu gurubu sosyal kontrat veya doğal kanun doktrinin temel ilkelerini hep birlikte benimseyen ve Fayda İlkesini savunan yazarlardan ayırmaktadır.

Ödeme Gücü İlkesinin klâsik bir versiyonunu açıklayan J.S. Mill, Fayda yaklaşımını şiddetle reddetmiştir. Faydacı ekolde yer alan yazarların çoğunluğu tarafından desteklenen, devletin vergi karşılığında vatandaşları koruduğu görüşüne şiddetle karşı çıkarak; fakirlerin daha çok korunmaya muhtaç olduklarını ileri sürerek, Fayda İlkesinin azalan oranlı bir vergilemeye yol açacağı görüşünü savunmaktadır. Yazar, böyle bir vergilemenin «gerçek adalet ilkesine aykırı olduğunu» söylemektedir. Mill, devletin amaçlarının vatandaşları koruma fonksiyonunun daha da ötesinde olduğunu söyleyerek, koruma teorisini kabul etmez. Yazara göre, devletin fonksiyonları arasında «belli değerlere dayandırılamayacak olan genellikle belirsiz işler» yer almaktadır.

Bu yeni ilke, herkesin kanun karşısında eşit tutulması gerektiği görüşü ile desteklenmiştir. Acaba, hangi nedenle eşitlik vergilemede bir kural olmalıdır? Bunun cevabı, eşitlik nasıl ki devletin bütün işlerinde bir kural ise, aynı biçimde vergilemede de bir kural olmalıdır biçiminde verilebilir. Ve tartışma «Vergilemede eşitlik, fedakârlıkta eşitlik anlamına gelir» biçiminde devam eder (2). Böylece ilk yazarlarca ileri sürüldüğü biçimde az çok objektif karakterde olan Ödeme gücü veya İktidar kavramı, eşit fedakârlık biçiminde

---

(1) Bkz. Edwin R. Seligman, Progressive Taxation in Theory and Practice, 2d ed., American Economic Association, Princeton University Press, Princeton, N.J. 1908, p. 134 ff., 228 ff., ve 239 ff.

(2) Mill, op. cit., s. 804 dipnot

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



subjektif ve katı bir kavrama dönüştürüldü. Mill'e göre vergi yükünün adil dağıtımı, herkesin kamu yararı için eşit fedakârlıkta bulunacak biçimde vergi ödedikleri zaman gerçekleşir.

Mill'in eşit fedakârlık kavramı üzerinde subjektif olarak durması, Ödeme Gücü Yaklaşımına açık bir biçimde bireyselci bir karekter verdi. Başka yazarların yorumlarında ise aynı yaklaşım kollektivist bir nitelik kazandı. Kamu harcamalarının grup üyelerinin gereksinmeleri dışında - ve grubunkinden daha fazla - «Kamu yararı» için yapıldığı ve kişisel değerlemelere tabi olmadığı biçimindeki ana görüş, bu harcamaların kollektif bir varlık için yapıldığı anlayışına yol açtı. Vergilemenin toplumca kabul edilebilir bazı kurallara uygun olması gerektiği görüşü, devlet işletmeciliğinin bir planlama anlayışına göre yürütülmesini gerektirir. Öte yandan, Ödeme Gücü Yaklaşımı kamu hizmetlerinin finansmanı için artan oranlı vergilemenin de ötesinde gelirin yeniden dağılımının daha genel sorunlarına inilmesine yol açmaktadır.

Bu yargılar gözönünde tutulduğunda, Ödeme Gücü Yaklaşımının klasik iktisatçılar arasında oldukça popüler olarak benimsenmesi şaşırtıcı olmaktadır. Adam Smith'e göre bunun nedeni, Ödeme Gücü ilkesi esas ilke olan Fayda Yaklaşımının bir devamıdır. Ancak, aynı değerlendirmenin J.S. Mill gibi Fayda İlkesini tamamen reddeden sonraki iktisatçılar için geçerli olduğu söylenemez. Mill'in görüşleri bir dereceye kadar doktrinini şu veya bu biçimde etkileyen Fransız reformcularının görüşleri yardımiyle açıklanabilir. Öte yandan, ayrıca Mill'in kişisel fedakârlıkta eşitlik üzerinde önemle durması ise, Ödeme Gücü Yaklaşımının kollektivist yargılarının önemini azaltmaktadır (1).

Klasik iktisatçılar arasında Ödeme Gücü Yaklaşımının popülerliğiyle ilgili daha tutarlı bir açıklama biçimi, bu yazarların sorunun harcama yönüne verdikleri öneme dayanmaktadır. Bu yazarlara göre, Fayda Yaklaşımında yer alan tercih yapısı, özel gereksinmelerde olduğu gibi kamusal gereksinmeler için de geçerli bulunmaktadır. Bundan dolayı, her iki gereksinme türünün oransal yararlılığı

---

(1) Gunnar Myrdal tarafından öngörüldüğü gibi, The Political Element in the Development of Economic Theory, çevirisi. Paul Streeten, Routledge and Kegan Paul., Ltd. London, 1953, s. 165.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bakımından herhangi bir teorik yargı sözkonusu edilmemektedir. Kamu harcamaları fonksiyonuna dar bir sınır koymak isteyen Thiers gibi yazarlar, bireylerin devletten elde edebilecekleri tek yararın onun koruyuculuğu olduğu biçimindeki oldukça tutarsız olan görüşleri ile kendilerini savunma durumunda kalmışlardır (1). Klasik yazarların bu yaklaşımı ele alış biçimlerinin sonradan daha kapsamlı ve yapıcı bir Fayda Yaklaşımı ile nasıl yer değiştirdiğini geçen bölümde incelemiş bulunuyoruz.

Ödeme Gücü Yaklaşımı tam olarak kamu harcamalarına dayanmadığından, Thiers'in yorumundaki tutarsızlığa düşmedi. Bundan dolayı, Ödeme Gücü Yaklaşımı Kamu harcamalarının esasında israf olduğunu ileri süren Rikardoyen görüş ile bunun karşıtı olan, kamu harcamalarının oldukça verimli olduğu (Dietzel gibi 19 ncu asrın yazarları tarafından ileri sürülen) gibi her türlü teorik yargıyı kapsamaktadır (2). Mill'in kamu harcamalarını ele alış biçimi özel bir keyzi oluşturmaktadır. Mill, kamu harcamalarının hangi düzeye kadar arttırılması gerektiği konusu üzerinde durmaktadır. Yazar, vergilemeye ilişkin görüşlerini tamamen bir tarafa bırakarak ve doğal hürriyet anlayışının bir sonucu olarak, kamu harcamalarının mümkün olan en düşük düzeyde tutulması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Mill'e göre: «Laissez-faire anlayışı bu alanda genel kural olmalı ve kamu yararı için zorunlu olmadıkça bu kuraldan yapılan her sapma kesinlikle kötü olmaktadır» (3). Mill, genel kurala hemen hemen bütün devlet faaliyetleri için gerekli olan bazı istisnaları korken, ortaya oldukça kısıtlayıcı teorik bir yapı çıkmaktadır (2). Ger-

(1) Bkz. Seligman, op. cit., s. 166.

(2) Carl Dietzel, Das System der staatsanleihen in Zusammen hang der Volkswirtschaft betrachtet, Heidelberg 1855.

Ayrıca bkz. Walter Stettner, «Carl Dietzel, Public Expenditures and the Public Debt,» Income, Employment and Public Policy: Essays in Honor of Alvin H. Hansen, W.W. Norton and Company, Inc., New York, 1948, pp. 276-299.

(3) Mill, op. cit., s. 950.

(4) Devlet faaliyetlerinin zararlı olanlarına karşı daha faydalı olanları aşağıdaki durumları kapsamaktadır: (1) genel eğitim; (2) çocukların ve güçsüzlerin bakımı; (3) sözleşme hürriyetinin kesiksiz korunması; (4) eğer tekelci pozisyonda iseler, anonim şirketlerin düzenlenmesi; (5) sosyal güvenlik ve (6) «hiç kimsenin üretimiyle ilgilenmediği veya doğal olarak yeterli tazminat veril-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



çekten, etkin ekonomik faaliyetin serbest piyasada yürütülmesi gerektiği ve vergilerin bu piyasa için önleyici ve zorlayıcı niteliği nedeniyle, kamu harcamalarının esasında kötü olduğu biçimindeki Manchester iktisatçılarının görüşü ile Mill'in ki ahenkli bir biçimde bağdaşmaktadır. Bütün bu yargılar gözönünde bulundurulduğunda klâsik yazarların bir çok durumlarda niçin Ödeme Gücü İlkesini Fayda İlkesine tercih ettikleri biçiminde ulaştıkları sonuç şaşırtıcı olmamaktadır.

Eşit fedakârlık ilkesinin vergi yükünün belli bir dağıtımı biçimine sokulması sırasında, çok sayıda sorunla karşılaşılmaktadır. Bu konuda, hangi objektif ödeme gücü endeksinin kullanılacağı konusunda karar verilmesi gerekir. Eşit Fedakârlık ilkesi anlamındaki eşitlik teriminin daha doğru bir biçimde tanımlanması gerekmekte olup, kişisel fedakârlığın ölçülebilmesi ve herhangi bir eşit fedakârlık kavramının belirli bir vergi cetveline dönüştürülmesi için ayrıca, gelir-fayda eğrisinin eğimine ilişkin varsayımlar yapılmalıdır. Şimdi bu üç noktayı göz önünde bulundurduktan sonra refah seviyesinin ölçülebileceği ve kişilerarası fayda karşılaştırmalarının yapılabileceği konusundaki temel hipotezleri (şimdilik kabul edilen) yeniden ele alacağız.

**Ödeme Gücü Endeksi**

Tartışmalarımızın daha sonraki safhalarında bireylerin oransal refah seviyelerinin sahip oldukları gelir cinsinden ölçülmesi gerektiğini ve kişilerin katlandıkları fedakârlığın ise, kendilerinden alınan gelirin bir fonksiyonu olduğu belirtilmiştir. Ancak, Ödeme Gücü Doktrini ilk biçimiyle gelirden çok iktidar yönünden formüle edilmiştir.

İktidar veya Ödeme gücü terimleri, sahip olunan mülkü göstermek için Elizabeth devri yoksulluk yasalarında yer aldığı biçimde, Amerikan kolonilerinin ilk yasalarında da kullanılmıştır (1). Endüstriyel toplumun ortaya çıkışı ve parasal ekonomilerin gelişmesiyle, ödeme gücü ölçüsü olarak mülkten çok gelir kavramı benim-

---

mediğinden veya kişilerin kendiliklerinden üretimine katılmadıkları önemli kamu hizmetleri.» (ibid., s. 975)

(1) Bkz. Edwin R. Seligman, Essays in Taxation, 9th ed., Columbia University Press New York, 1921, 1 ve 2 nci bölümler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

senmeye başlandı. Adam Smith, ilk ilkesini zaten gelir cinsinden formüle etmişti ve son asır boyunca gelir, ödeme gücünün doğru bir göstergesi olarak az çok benimsenmeye başlandı. Bu gelişmenin sonucu olarak şahsi gelir vergisi en adil bir vergi olarak kabul edildi. Bununla birlikte sorun yine de tartışmaya açıktır. Gerçekten, gelir kavramı aylaklığı da kapsayan bir biçimde veya ödeme gücü endeksinin gelirden ayrı olarak tüketim yönünden de tanımlanması gerektiği tartışılabilir. Ödeme gücünün doğru bir endeksi olarak, belli bir devrede gelirdeki artış esas olarak kabul edilse bile, bu ek gelir kavramının beli durumlarda nasıl tanımlanacağı konusu açık olmaktan uzaktır. Modern ekonomik toplumlardaki gelişme ve artmakta olan sorunlarına paralel olarak, uygun bir gelir kavramı tanımına ilişkin olarak ortaya çıkan sorunlar da şaşılacak derecede artmaktadır. Kurumların kâr payları, değerleme sonucu elde ettikleri kârlar, realize edilmemiş sermaye gelirleri veya amortismanlar gibi konular klâsik yazarları ilgilendirmediği halde, bugünün önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Bu konular ile ilgili sorunlar 8 nci bölümde açık bir biçimde ele alınacaktır. Bu açıklamalarımız sırasında, yoksulların daha fazla korunmaya muhtaç oldukları görüşü ile artanoranlı vergileme anlayışını bir ilke olarak kabul etme anlayışı arasında uyuşmayı sağlama yönünden, gelir tanımındaki keyfiliğin klâsik yazarları ne dereceye kadar ilgilendirdiğini belirteceğiz. Adam Smith, yoksullar üzerine konulan verginin yansıtılamaması nedeniyle, en az geçim düzeyinin karşılığı olan ücret ile zorunlu harcamaların vergiden muaf olması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle Smith'e göre vergilendirilebilir gelir; «net» gelir veya en az geçim düzeyinin üstündeki gelir olarak tanımlanmalıdır. Bu görüş, artanoranlı vergilemeyi benimseyen yazarlar arasında, gelirin alt dilimlerinin vergiden muaf tutulması ve orta ile yüksek gelir dilimlerinde ise düzoranlı vergi tarifesinin uygulanması gerektiği biçiminde oldukça yaygın olarak savunulmuştur (1).

Artanoranlı vergi tarifesinin başka bir derecesi, sermaye (kazanılmamış) gelirine karşı emek (kazanılmış) geliri lehinde yapılan

(1) Adam Smith, The Wealth of Nations, (edt.) E Cannon, G.P. Putnam's Sons, New York, 1904, vol. II. s. 355; Seligman, Progressive Taxation in Theory and Practice, s. 151.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ayırım ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Ayırma yaklaşımının esasına göre, fedakârlık sadece vergi nedeniyle vazgeçilen gelir ile ilgili olmayıp, fakat ayrıca bu gelirin elde edilmesi dolayısıyle katlanılan refah azalışı ile de ilgili bulunmaktadır. Ayrıca, Looke tarafından geliştirilen biçimdeki mülke ilişkin temel felsefeye göre; emek karşılığı elde edilen ve üzerinde kişinin «doğal» olarak hak sahibi olduğu mülk ile sermaye geliriyle elde edilen ve üzerindeki hakkın şüpheli olduğu mülk arasında ayırım yapılması gerektiği görüşü ileri sürülmektidir (1). Daha sonraki yazarlardan Pigou ise, özellikle vergi nedeniyle ortaya çıkan refah kaybını reel olarak tanımladı ve böylece çalışma çabasındaki azalışın sonucu olarak refah seviyesindeki olumsuz değişmeleri gözönünde bulundurdu (2). Gerçekten, İngiliz gelir vergisinin -kişisel gelir vergisinin en eski şekli olan- en son gelişmiş biçimi, bütün gelirlerin toplamı üzerine konulan bir vergi olmaktan çok, gelirin çeşitli türleri üzerinden tarholunan bir vergi sistemi niteliğindedir.

### Eşit Fedakârlık Kavramları

Şimdi, vergi olarak terkettiği gelirin bir fonksiyonu olarak ölçülmesi gereken, her bireyin katlandığı subjektif fedakârlık kavramını ele alalım. Daha sonra ise, «eşit» fedakârlık kavramı ile ne anlaşılması gerektiğini açıklamaya çalışalım.

Konu ile ilgili olarak daha önceleri yapılan, önemli sayıdaki ileri geri tartışmalardan sonra, Cohen-Stuart ve Edgeworth tarafından üç ayrı eşit fedakârlık kavramı geliştirildi (3). Bunlar, eşit mut-

---

(1) John Locke, «An Essay Concerning the True Origin, Extend and End of Civil Government», Ernest Baker (edt.) The Social Contract, Oxford University Press, London, 1946, book II, Bölüm 5 de yeniden yayınlanmıştır.

(2) A.C. Pigou, A Study in Public Finance, 3d ed., Macmillan and Co., Ltd. London, 1951, s. 42, burada ferdin sağladığı net doyum gelirinden elde ettiği doyumdan çalışma nedeniyle duyduğu doyumsuzluk çıkarılarak elde edilmektedir.

(3) A.J. Cohen-Stuart, Bijdrage tot de Theorie der progressieve İnkomstenbelasting, Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands, 1889; ve F.Y. Edgeworth, Papers Relating to Political Economy, Macmillan and Co., Ltd., London, 1925, vol. II, s. 100 dip notu.

Her iki yazardan yapılan alıntılar için bkz. R.A. Musgrave and A. T. Peacock (edt), Classics in the Theory of Public Finance, International Economic Association, Macmillan and Co., Ltd, London, 1958.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lak; eşit nisbi ve eşit marjinal (veya en az toplam) fedakârlık kavramlarıdır. Bu fedakârlık kavramlarının açıklanması için kişiler arasında fayda karşılaştırmalarının yapılabilmesine olanak sağlayacak olan varsayımlardan yararlanacağız. Bu varsayımlar olmadan şimdi ele alınacak olan açıklamalardan hiç birisi geçerli olmayacaktır. Ayrıca, aynı gelir-fayda eğrilerinin (marjinal ve toplam) bütün mükelleflere aynen uygulanabilmeleri için, bütün kişilerin aynı zevklere sahip olduklarını öngören, açıklamalarımızı basitleştirici bir varsayım ile başlıyoruz.

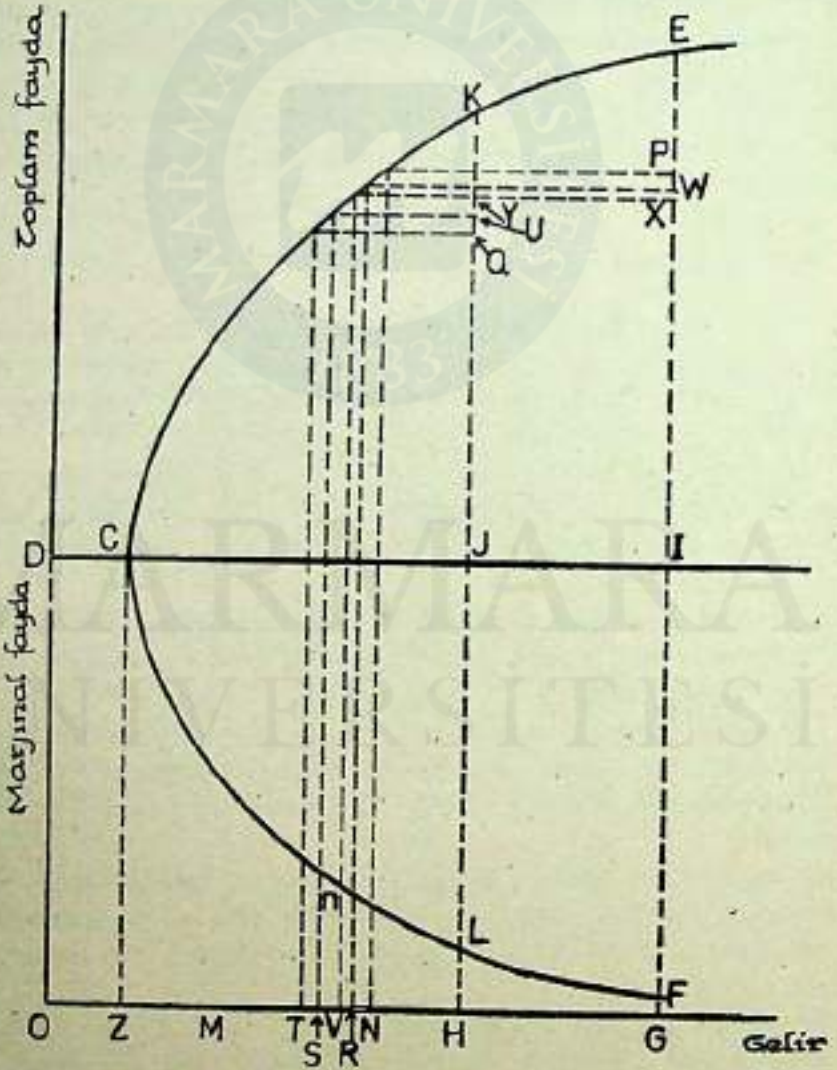


Şekil 5-1. Çeşitli fedakârlık formüllerine göre vergi yükleri.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Şekil (5-1) in yatay eksenlerinde en az geçim seviyelerini OZ ve DC gelirleriyle gösterelim. En az geçim seviyesine eşit olan gelirin marjinal faydasını şimdilik ihmal ederek, O orijininin üstündeki dikey eksende gelirin marjinal faydasını ve O orijininin üstündeki dikey eksende ise, gelirin toplam faydasını ölçelim. CE gelirin toplam ve CF ise, marjinal fayda eğrilerini göstersin. Bu durumda mükellef A nın en az-geçim seviyesinin üstündeki gelirinin ZG ye ve mükellef B nin en az geçim seviyesinin üstündeki gelirinin ise, ZH a eşit olduğunu varsayalım. Şekle göre, A'nın bu gelir seviyesinde sağladığı toplam fayda IE ve marjinal fayda ise GF kadardır. B nin toplam faydası JK ya ve marjinal faydası ise HL ye eşittir.

Şimdi çeşitli fedakârlık formüllerine göre MG kadar bir vergi hasılatının elde edilmesine olanak sağlayacak biçimde gelir vergisi konulduğu durumları düşünelim. Eşit mutlak fedakârlık formülüne göre, NG+TH=MG olacak biçimde B, TH ve A ise NG kadar gelir vergisi ödeyeceklerdir. Bu formüle göre, A nın toplam refah kaybı veya EP ile B nin toplam vergi kaybı veya KQ yü birbirine eşitleyebilmek için, NG ve TH miktarları vergi olarak alınmaktadır. Eşit düzoranlı fedakârlık formülüne göre, RG+SH=NG olacak biçimde A, RG ve B ise SH kadar gelir vergisi ödeyeceklerdir. Bu formüle göre EW/EI = KU/KJ eşitliğinin sağlanması için A ve B sırasiyle RG ve SH kadar vergi ödemelidirler. VG + VH = MG olduğu eşit marjinal fedakârlık formülünde ise, her iki mükellef için marjinal fedakârlık $V_a$ kadar olup, bunun için A, VG ve B ise VH kadar vergi ödemektedirler. Bu durumda toplam fedakârlık veya EX+KY nin toplamı minimum düzeydedir.

Matematiksel açıdan fedakârlık formüllerinin koşulları aşağıdaki gibi yazılabilir:

| Kavram | Formülü (gelir seviyeleri ne olursa olsun herkes için eşit olarak verilmiştir)* |
|---|---|
| Eşit marjinal fedakarlık | $\frac{d\,U\,(Y-T)}{d\,(Y-T)}$ |
| Eşit nisbi fedakârlık... | $U\,(Y)-U\,(Y-T)$ |
| Eşit marjinal fedakârlık... | $\frac{U\,(Y)-U\,(Y-T)}{U\,(Y)}$ |

* Y = gelir, T = vergi olarak ödenilen gelir, U (Y) = Y gelirinden elde edilen toplam fayda.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Böylece, muhtemel olarak en az üç fedakârlık kavramı sözkonusu olup, bunlardan hangisinin kullanılacağı konusunda sorun ortaya çıkmaktadır.

Adam Smith'in, «mükellefler elde ettikleri gelire uygun olarak, iktidarları ile orantılı bir şekilde vergi ödemelidirler» biçimindeki ilkesi, kolayca bu fedakârlık formülleri yönünden yorumlanamaz (1). «orantılı» kavramı, herkesin gelirine göre uygun bir oranda ödemede bulunması gerektiği anlamına gelebilir veya kesin olarak, herkesin aynı oranda gelirinden vazgeçmesi gerektiği biçiminde açıklanabilir. Birazdan da göreceğimiz gibi, düzoranlı bir vergi yapısı, belli koşullar altında eşit mutlak fedakârlık formülü ile ve diğer koşulları altında ise, eşit nisbi fedakârlık formülüne uygun düşmektedir. Smith'in ayrıca, «Milletler'in Serveti» adlı yapıtında düzoranlı vergi tarifesi yerine artan oranlı vergi tarifesini öngören paragraflar yer almaktadır.

J.S. Mill, eşit fedakârlık görüşünü savunurken, bu formül için uygun olan eşitlik kavramını mantıki olarak tanımlayamamıştır. Yazar her nekadar düzoranlı vergi tarifesini savunmaktaysa da, bundan eşitlik kavramını eşit düzoranlı (nisbi) fedakârlık anlamında tanımlamak istediği sonucu çıkarılamaz (2). Aşağıda gösterildiği gibi koşullar öyle olabilir ki, düzoranlı vergilemede eşitlik, mutlak fedakârlık formülü ile uyuşabilir.

Eşit fedakârlığın üç kavramı tanımlandıktan sonra bile, çeşitli eşitlik formülleri arasından birinin seçimi ile ilgili olarak; başlangıçta karşılaşılan sorun ile seçilen kavrama uygun olarak hangi vergi tarifesinin uygulanacağının belirlenmesine ilişkin son bir problem arasında yapılacak tercih yönünden bir çok tutarsızlıkla karşılaşılacaktır (3). Daha önemlisi, eşitlik formülleri arasındaki farklılığı kabul edenler arasında bile çeşitli kavramların üstünlükleri bakımından da anlaşmazlık ortaya çıkmaktadır. Cohen-Stuart, toplam fay-

(1) Bkz. Smith, op. cit., s. 310.

(2) Mill, op. cit., s. 807, not 2. Ayrıca Seligman'ın Mill'in görüşlerinin nisbi fedakarlık formülü biçiminde anlaşılması gerektiği iddiasını doğru bir şekilde reddeden Edgeworth'un açıklamaları için bkz. op. cit., s. 236 (Progressive Taxation in theory and Practice, s. 213 ve 279).

(3) Örneğin bkz. Seligman, Progressive Taxation in Theory and Practice, s. 27, dipnot.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



da yönünden nisbi durumları değiştirmeyeceğinden, eşit nisbi fedakârlık formülünün açıkça tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır (1). Carver gibi diğerleri (2) eşitliği, eşit marjinal fedakârlık biçiminde tanımlarken; Sidgwick (3) ve Marshal (5) bu konuda mutlak fikrini benimsediler. Edgeworth ve Pigou sonradan eşit mutlak ve eşit nisbi fedakârlık formüllerinin eşitlik ilkeleri arasında ne mantıkı ve ne de sezgiye dayanan bir seçimin yapılmasına olanak sağlamadığı görüşünü savundu. Bu son iki yazar sorunu refah açısından ele alarak, eşit marjinal fedakârlığı sadece bir eşitlik problemi olarak değil, fakat ayrıca bu kavramın aynı zamanda en az toplam fedakârlığın refah koşulunu da yerine getirmesinden dolayı, doğru olan tek bir kural olduğunu kabul etmişlerdir (5).

## B. ÇEŞİTLİ EŞİT FEDAKÂRLIIK KAVRAMLARINA GÖRE VERGİ FORMÜLLERİ

Eşit fedakârlık kavramlarından hangisi seçilirse seçilsin, uygulanması gerekli olan vergi tarifesi veya vergi yükünün saptanması, yine de gelirin fayda eğrisinin biçimine bağlı bulunmaktadır. Bu ilişki, her üç kavram için de değişmektedir (6).

---

(1) Bkz. Cohen-Stuart, op. cit., bölüm 5. Bununla beraber Edgeworth op. cit., s. 114 de; Manchester ekolünün gelirin fayda eğrisinin Bernoulli biçiminde olması koşulu ile eşit nisbi fedakârlık yönünden tatmin olabileceğini belirtmektedir. Bu durumda artan oranlılık alımlı olacaktır. Ancak Edgeworth'a göre bu ekol, eğer gelirin faydası daha hızlı bir biçimde artıyorsa bunun hızlı bir biçimde yükselen artanoranlılığı gerektireceği görüşünü kolayca kabul etmeyecektir.

(2) T.N. Carver, «The Minimum Sacrifice Theory of Taxation, Political Science Quarterly, vol. 19, no. 1, s. 66-79, Mart 1904.

(3) Henry Sidgwick, The Principles of Political Economy, Macmillan and Co., Ltd., London, 1883, s. 562.

(4) Alfred Marshall, Principles of Economics, 8th edi., Macmillan and co., Ltd., London, 1930, s. 135, not. 1.

(5) Edgeworth, op. cit., s. 117; ve Pigou, op. cit., s. 61.

(6) Bu konudaki genel bir açıklama için bkz. E.D. Fagan, «Theories of Progressive Taxation», Journal of Political Economy, vol. 46, s. 457, August 1948; daha sonra edt. R.A. Musgrave Carl Shoup tarafından, American Economic Association, Readings in the Economics of Taxation, Richard D. Irwin, Inc.,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Fayda Eğrilerinin Aynı ve Belli Olması Durumunda Fedakârlık Formülleri**

Şimdilik, aynı marjinal ve toplam fedakârlık eğrilerinin bütün vergi mükellefleri için geçerli olduğunu ve bu eğrilerin biçimlerinin bilinmekte olduğunu öngören daha önceki varsayımımızdan hareket edeceğiz.

Bu amaçla, önce eşit marjinal fedakârlık durumunu gözönünde tutalım. Eşit marjinal fedakârlık formülüne göre, gelir skalasının tamamı boyunca ilerlendiğinde gelirin marjinal faydasının azalması koşulu ile, bütçe için gerekli vergi geliri elde edilinceye kadar bireylerin gelirini aynı seviyeye düşürecek biçimde vergi konulmalıdır (8). (5-1) nolu şekle yeniden geri döndüğümüzde, vergi hasılatının, A nın gelirinin B ninkinden fazlalığı olan GH dan daha az olması durumunda, verginin tamamının A tarafından ödenileceği görülmektedir. Böylece, vergi gelirinde gerekli görülen sonraki artış, A ve B arasında eşit bir biçimde ve bunların aynı gelire sahip olmalarına yol açacak biçimde dağıtılacaktır. Gelirin marjinal fedakârlık formülü, artanoranlı vergi tarifesinin maksimum düzeyde uygulanmasını gerektirmektedir. Eğer, gelirin marjinal faydasını gösteren eğri, sözkonusu gelir aralığı boyunca sabit ise, vergi yükünün herhangi bir şekilde dağıtımı aynı derecede iyi olacaktır. Buna karşılık, gelirin marjinal faydası gelir skalası boyunca artıyorsa, bütçe için gerekli vergi geliri, tabandan yukarı doğru sonraki gelir dilimlerini gereken oranda vergileyerek karşılanacaktır.

Şimdi ise, eşit mutlak fedakârlık keyzini düşünelim. Eğer, gelirin marjinal faydası sözkonusu gelir aralığı boyunca değişmeden aynı kalıyorsa, eşit mutlak fedakârlık formülüne göre, farklı gelir seviyeleri için eşit miktarda vergi konulması gerekir. Böyle bir uy-

---

Homewood, Ill., 1958. de yeniden yayınlanmıştır. Bu konuda yapılan bir değerlendirme için ayrıca bkz. Walter J. Blum ve Harry Kalven, Jr. The Uneasy case for Progressive Taxation, University of Chicago Press, Chicago, 1953.

(8) Eğer gerekli vergi hasılatı, en yüksek ve sonraki en yüksek gelir arasındaki farktan daha azsa, eşit marjinal fedakârlık formülü uygulanamaz. Bununla beraber, en az fedakârlık ilkesi bize verginin en yüksek gelir diliminden alınması gerektiğini göstermektedir. Eğer, gerekli vergi hasılatı yukarıda sözü edilen bu farkı geçerse, en az toplam fedakârlık ile eşit marjinal fedakârlık formülleri aynı sonuçları vermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gulama ise, azalan oranlı bir vergi tarifesinin uygulanması gerektiği anlamına gelmektedir. Şimdi, gelir seviyesi yükseldikçe gelirin marjinal faydasının azalması nedeniyle, gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin kaymakta olduğunu düşünelim. Böyle bir durumda yüksek gelir dilimi üzerine konulan vergi oranı arttırılırken, düşük gelir dilimleri üzerine konulan vergi oranı azaltılmaktadır. Bu ilişki, gelirin fayda eğrisinin eğiminin, gelirin marjinal faydasını gelirin artışına eşit bir hızla azalttığını gösteren oranla aynı olduğu durumda sözkonusu olmaktadır. Bu görüş, kumardan sağlanan kazanç adiyle anılan, St. Petersburg problemini çözme girişimleri sırasında, iki yüzyıl önce Daniel Bernoulli tarafından ileri sürülmüştür (1). Böyle bir vergi cetvelini psikoloji yönünden haklı çıkaran bir neden olmadığı halde, eşit mutlak fedakârlık için düzoranlı bir vergi tarifesinin uygulanmasını öngören durumun saptanmasiyle ilgili olan şimdiki ilişki önem taşımaktadır. Eğer, fayda eğrisi daha da dikleşen bir biçimde seyrediyorsa, gelirin faydasındaki azalış oranının gelirdeki artış oranından daha fazla olması koşulu ile, artan oranlı bir vergi tarifesinin uygulanması gerekmektedir. Buna karşılık gelirin faydası daha az şiddetle düşmekte ise, azalan oranlı bir vergiye gerek duyulmaktadır (2).

---

(1) Daniel Bernoulli, «specimen theoriae novae de mendora sortis», Commentarilacademia scientarim imperialis Petropolitanca, Tomus V. Petrop, 1738, s. 175-192. (Almanca çevirisi: A. Pringsheim, Die Grunolage der modernen Wertlehre, Duncker und Humblot, Leipzig, 1896, s. 46). Problem şudur: Tura gelinceye kadar bir para Peter tarafından havaya atılmaktadır. Birinci atışta eğer tura gelirse, Peter Paul'a bir duka ödemektedir. Eğer, sadece ikinci atışta tura gelirse, Peter Paul'a 2 duka (ducat) ödemektedir. Üçüncü atışta tura gelirse, PeterPaul'a 4 duka ödemekte ve oyun bu şekilde devam etmektedir. Paul için bu oyunun beklenen değeri acaba nedir? Bernoulli Tipi gelirin faydasını açıklayan hipoteze göre beklenen değer sonsuzdan biraz noksandır.

(2) Paul Samuelson'un Foundations of Economic Analysis, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1947, p. 227 deki açıklamaları izlenerek, eşit mutlak fedakârlık koşulu olarak, u (y) — u (y—T) = bütün y ler için sabit olması gerektiği yazılabilir. Eşitlikte yer alan y geliri, u toplam faydayı ve T ise ödenilen vergi miktarını göstermektedir.
y cinsinden T de yapılması gereken değişikliği belirlemek için yukarıdaki eşitliğin diferansiyeli olarak,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Eşit nisbi fedakârlık keyzi ise daha karışık görülmektedir. Gelirin marjinal faydasının azalması koşulu ile, bu formüle göre vergi oranı, artan oranlı bir tarifeyle uygulanmalıdır biçiminde bir sonuç çıkarılabilir. Eğer, gelirin marjinal faydası sabit ise, eşit marjinal fedakârlık kriteri için düz oranlı vergi tarifesinin uygulanması gerekir. Eğer vergi tarifesi şimdi gelirleri değişmediği halde, daha aşağıda yer alan gelir dilimlerini de kapsayacak biçimde yaygınlaştırılırsa, yüksek gelirli mükellefin düşük gelirli mükellefe göre, gelirinin toplam faydasının daha az bir kısmından vazgeçmek durumunda olduğu izlenebilir. Bu nedenle, eşit marjinal fedakârlık keyzi için artan oranlı vergi tarifesini uygulanması gerekmektedir. Ancak, Cohen-Stuart ve Edgeworth'un da gösterdiği gibi böyle bir sonuç tutarlı olmamaktadır. Bu yazarlara göre, gelirin marjinal faydasının azalan seyri her zaman artan oranlı bir vergilemeye yol açmaz (1).

$$\frac{dT}{dy} = \frac{u'(y-T) - u'(y)}{u'(y-T)}$$

elde edilir. Eşitlikte yer alan U', gelirin marjinal faydasının bir ölçeğidir. Eğer, gelirin marjinal faydasını gösteren eğri düşmekteyse, bu terim pozitif değerdedir. Eğer, artanoranlı bir vergi tarifemiz varsa, vergiden önceki gelire nisbetle vergi sonrası gelirin elâstikiyeti 1 den daha küçük olmalıdır. Böylece,

$$\frac{y}{y-T} \cdot \frac{d(y-T)}{dy} < 1$$

yazılabilir. Ancak, $d(y-T)/dy = 1 - dT/dy$ yazılarak ve (1) nolu eşitlikteki dT/dy nin değeri ikame edilerek,

$$yu'(y)/(y-T)\,u'(y-T) < 1$$

terimini yazabiliriz. Bu ifadenin soldaki terimi, gelirin marjinal faydası eğrisinin elâstikiyetdr. Böylece, eğer bu elastikiyet 1 den küçükse sadece bu durumda artanoranlı tarife uygulanacaktır. Bernoulli keyzinde olduğu gibi eğer elâstikiyet 1'e eşitse, (2) nolu eşitliğin sol tarafı da 1'e eşit olmak zorunda olup, bu durumda nisbi vergi tarifesinin uygulanması gerekmektedir.

(1) Cohen-Stuart, op. cit., 3. ncü bölüm. Ayrıca bkz. Pigou, op. cit., s. 86; Edgeworth, op. cit., s. 239 dipnotu, ve Seligman, Progressive Taxation in Theory and Practice», s. 218-222. Cohen-stuart ve Edgeworth'tan alıntılar için bkz. Musgrave and Peacock, op. cit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Eğer marjinal fayda ile ortalama fayda aynı oranda azalmaktaysa, eşit nisbi fedakârlık formülü düz oranlı bir vergi tarifesinin uygulanmasını gerektirmektedir. Yani, marjinal fayda eğrisi üzerindeki herbir nokta için absisi ve ordinatları arasında kalan alanın (eğrinin sol kısmı) ordinatlar ve eksenler arasında kalan toplam alanın aynısı olduğunda, düzoranlı bir vergi tarifesi uygulanmalıdır. Cohen-Stuart, düzoranlı vergi tarifesinin uygulanmasına ilişkin bu koşulun gelirin marjinal faydasını gösteren eğrilerin çeşitli türleri tarafından yerine getirilebileceğini göstermektedir. Bunlar: (1) orijin boyunca düz bir doğru biçiminde uzanan çizgiyle temsil edilen, yükselen bir eğri; (2) Gelirin faydasının sabit olduğunu gösteren yatay bir eğri; ve (3) Herhangi bir gelir seviyesi için eğri üzerindeki bir noktanın ordinat ve absisinin belirlediği alanın gösterdiği faydanın toplam faydaya olan oranı biçiminde çizilen, orijine konveks ve her iki eksene asimtot olan, azalmakta olan geleneksel tipteki bir eğri ile gösterilebilir. Eğer, marjinal fayda ortalama faydadan daha hızlı bir biçimde düşmekte ise, veya eşit fayda eğrisi nisbi vergi tarifesini gösteren eğriden daha hızlı olarak düşüyorsa, bu durumda artan oranlı bir vergi tarifesinin uygulanmasına gerek vardır. Eğer, marjinal fayda eğrisi, ortalama fayda eğrisinden daha yavaş bir biçimde azalıyorsa, veya ortalama fayda eğrisinde nisbi vergi oranını gösteren eğriye göre daha az bir düşme varsa, azalan oranlı bir vergi tarifesinin uygulanması gerekmektedir.

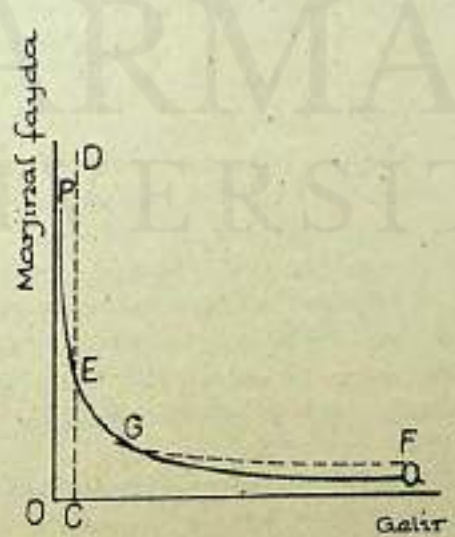


Şekil (5-2): Cohen-Stuart'tan sonra fayda eğrileri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Şekle göre, PQ bir düzoranlı vergi tarifesinin uygulanmasına olanak verecek biçimde çizilen düzoranlılık eğrisini göstersin (1). Şimdi, ordinatın CD ye kaydırıldığını düşünelim. Bu durumda fayda eğrisi EQ ile temsil edilmekte olup, en az olasılıkla eğrinin ilk kısmında artan oranlı vergi tarifesinin uygulanması gerekmektedir. Eğer, OC kadar bir en az geçim seviyesini karşılayan gelir vergiden muaf tutuluyorsa, böyle bir muafiyetin yokluğunda düzoranlı bir tarife uygulanmaktaysa da, yine de artonaranlı vergi tarifesinin uygulanması gerekir. Karşıt bir durum G nin sağından sonra azalanoranlı bir vergi tarifesinin uygulanmasını gerektiren PF eğrisi tarafından gösterilmektedir. Gelirin marjinal fayda eğrisinin üzerinde elastikiyetin her yerde birime eşit olduğu özel bir durum ise, eşit nisbi fedakârlıkta olduğu gibi eşit mutlak fedakârlık formülü için de, düzoranlı bir vergi tarifesinin uygulanmasını gerektirmektedir. Böyle bir durumda her iki fedakârlık formülü de birbirine uymaktadır.

Sezgimiz bize gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin hangi oranda düşmekte olduğu konusunda fazla bir şey söyiemediğinden, tipik durum için eşit nisbi fedakârlık formülünün artanoranlılığı gerektirdiği biçimindeki bir varsayımdan hareket edemeyiz (1). Ger-

---

(1) Bu eğri, Cohen-Stuart'ın op. cit. de yer alan 9 nolu şekline benzemektedir. Cohen-Stuart'ın açıklamalarında PQ eğrisi $Uyz = (1/\sqrt{Y_2/Y_1})\ Uy_1$ denklemiyle elde edilmektedir. Eşitlikte yer alan $Uy_1$, $Y_1$ gelirinin marjinal faydasını ve Uyz ise $Y_2$ gelirinin marjinal faydasını göstermektedir. Edgeworth, op. cit., s. 239 da eğrinin denklemini $Z = H\sqrt{y/b}$ ilişkisiyle göstermektedir. Eşitlikte yer alan Z toplam faydayı, y geliri ve H ise, b den fazla gelir miktarları için sabit bir sayıyı göstermektedir. Böyle bir fayda fonksiyonuna göre, eşit nisbi fedakârlık formülü nisbi vergilemeyi ve buna karşılık eşit mutlak fedakârlık formülü ise, azalan oranlı bir vergilemeyi gerektirmektedir. Gelirin $a_1$ dan büyük ve $a+8b$ den küçük değerleri arasında $w = [(y-a)/b]^{\frac{1}{2}}$ olduğunda, $Z = Hew$ fayda fonksiyonuna göre, her iki vergi formülü için oran yapısı azalan oran niteliğinde olmalıdır. Her iki fonksiyon da, gelir arttıkça faydasının azalan oranda artmakta olduğu, örneğin gelirin marjinal faydasının düşmekte olduğunu öngören koşullara bağlı bulunmaktadır.

(2) Bu durum, en az olasılıkla Edgeworth ve Cohen-Stuart tarafından varılan sonuçla da doğrulanmaktadır. Seligman, Progressi ve Taxation in Theory and Practice adlı yapıtında gerekli vergi oranının artanoranlı olması gerek-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



çekten, bunun her zaman böyle olacağını varsaymak için herhangi bir neden yoktur.

### Gelirin Marjinal Faydasının Azalmakta Olduğunu İleri Süren Hipotez

Ödeme Gücü doktrininin artanoranlı vergi tarifesinin uygulanmasını gerektirdiği biçimindeki popüler anlayışı, gelirin marjinal faydasının gelir seviyesi arttıkça azalmakta olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu doktrini savunan yazarlar arasında, çok düşük gelir seviyesinden orta seviyedeki gel ridilimlerine doğru yükselindiğinde, gelirin marjinal faydasını gösteren eğriinn düşmekte olduğu konusu üzerinde genellikle görüşbirliğine varıldığı söylenebilir. Buna karşılık, yüksek gelir dilimlerine geçildiğinde, gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin de aynı biçimde düşmekte olduğu konusunda tam bir görüşbirliği sağlanamamıştır. Örneğin, Mill, en az geçim düzeyini karşılayacak olan gelir üzerine konulan vergi nedeniyle katlanılan fedakârlığın, gereğinden fazla miktarda sahip olunan gelir üzerine konulan vergi nedeniyle katlanılan fedakârlıktan «ölçülemeyecek derecede» yüksek olduğunu savunmaktadır. En az geçim seviyesini karşılayan gelir düzeyindeki dilimlerle ilgili olarak Mill, «artanoranlı vergi tarifesinin bütün gelir dilimleri için uygulanması son derece sakıncalı olup, bu tarifenin bütün gelir için uygulanması doğru olsa bile, bu durum herhangi bir vergileme ilkesinin esasını oluşturacak derecede yeterli olmadığı» biçiminde bir açıklamada bulunmaktadır (1).

Gelirin marjinal faydasının azalmakta olduğunu öngören hipotez, herhangi bir özel malın tüketimine uygulanan azalan marjinal fayda ilkesinden farklıdır (2). Tüketim yönünden sabit tutulan Y malına nisbetle X malının tüketilmekte olan sonraki birimlerinin faydasının daha az olduğu ve ayrıca aylaklığa oranla X ve Y mallarının tüketilen sonraki birimlerinden elde edilen marjinal faydanın daha az olduğunun kabul edilmesi makul bir görüştür. Gerçekten,

---

tği görüşünü savunurken, Blum ve Kalven, op. cit., s. 43 de bir dereceye kadar dereceye kadar «eksentirik» sayılan gelirin marjinal faydasının artanoranlı ve vergilemeye gerektirdiği başka keyzleri göstermektedir.

(1) Mill, op. cit. s. 806 ve 807.

(2) Bkz. Pigou, op. cit., s. 90.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



aylaklık da üçüncü bir mal türünü oluşturmakta olup, gelir unsuru olarak sayılması gerekmektedir. Burada kanıtlanması gereken hipoteze göre, gelirdeki sonraki artışlara bağlı olarak gelirin (aylaklıkla birlikte diğer bütün malları kapsayan) marjinal faydasının nasıl azalmakta olduğudur. Ancak, gelirin faydasındaki azalışı tüketim mallarının faydasındaki azalıştan oldukça farklı olarak değerlendirilmelidir. Gelirin marjinal faydasının azalmakta olduğu yaklaşımı yeterli derecede anlamlı olmasına karşın, mantıki teorik bir yapıdan yoksun bulunmakta veya başarılı bir biçimde deneysel bir esasa dayandırılamamaktadır.

Gelirin marjinal faydasının gelir seviyesi arttıkça giderek azalmakta olduğu görüşü bir çok nedenlerden dolayı tenkit edilmektedir. Tenkitte bulunanlara göre, gelir seviyesi arttıkça yeni ihtiyaçlar da ortaya çıkmakta ve bu nedenle gelir seviyesi artarken gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin de yukarı doğru kaydığı ileri sürülmektedir (1). Bu görüşü kabul ederek uzun dönemde eğrinin yukarı doğru kaymasının gelirin marjinal faydasını gösteren eğriyi sabitleştirdiğini ve kısa dönemde ise, gelirin marjinal faydasının giderek azalmakta olduğunu varsayalım. Eğer, gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin uzun dönemdeki görünümü gözönünde tutuluyorsa, eşit marjinal fedakârlık koşuluna göre vergi yükünün dağıtımı bir tercih sorunu olmakta olup; eşit mutlak fedakarlık formülünün benimsenmesi durumunda azalan oranlı ve eşit nisbi fedakârlık koşulunun benimsenmesi durumunda ise, düzoranlı bir vergi tarifesinin uygulanması gerekir. Vergi yükünün dağıtımında gelirin marjinal faydasının uzun dönem görünümü ele alındığında böylece, yüksek gelirliler daha kârlı çıkmaktadırlar.

Buraya kadar yapılan açıklamalar anlaşılır nitelikte olduğu halde, hangi marjinal fayda eğrisinin kullanılacağı konusu pek açık değildir. Herkesin aynı zevke sahip olduğunu öngören şimdiki varsayıma göre; eğrideki yukarı doğru bir yükseliş, geliri artan herkes tarafından hissedilecektir. Eğer, eğrinin bu niteliği geçerli ise, uzun dönem marjinal fayda eğrisinin vergi tarifesi için esas alınması, ka-

---

(1) Gelir arttıkça yeni ihtiyaçların da artmakta olduğu görüşü, yüksek bir gelir seviyesinin elde edilmesine ilişkin olarak katlanılacak olan gizli maliyetlerle karıştırılmamalıdır. Buradaki açıklamalarla güdülen gayeye uygun olarak, bu tür maliyetler net gelirin tanımı yönünden ihmal edilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rışık bir duruma yol açacaktır. Örneğin, B nin vergi yükünün arttırıldığını ve A nın vergi yükünün azaltıldığını düşünelim. Böyle bir ayarlama sonunda A nın fayda eğrisi yukarı doğru kayar ve vergi yükündeki değişme adil bir durum yaratır. Ancak, aynı şey A nın vergi yükünü yükselterek ve B nin vergi yükünü düşürerek de sağlanabilir. Birinci durumda ortaya çıkan yeni gereksinmenin giderilmesi için A ya vergi kredisi verilirken, A nın yeni ihtiyaçlarını geliştirmesine olanak verilerek B cezalandırılmaktadır. B ye de vergi kredisinin verilerek aynen A gibi yeni gereksinmelerinin geliştirmesine olanak verildiği bir durumda, A nın toplam faydasını gösteren eğri, marjinal fayda eğrisinin yukarı doğru kayması ile yükseltilebilmektedir. Bireylerin bu çeşit bir fayda yapısında olduklarının varsayılması sonucu olarak, ya fedakârlık kriterlerinin işlemeyeceği kabul edilmeli ya da kısa dönem marjinal fayda eğrisi üzerinde durmamız gerekmektedir.

Eğer, çeşitli bireyler tarafından elde edilen gelirin marjinal faydaları birbirinden bağımsız ise, bu konuda daha karışık sorunlarla karşılaşılmaktadır. Başka bir deyimle, gelirden elde edilen doyum kısmen başkalarından geri kalmama biçiminde formüle edilen bir motivasyonla ilgili bulunmaktadır. Bu bağımlılığın uygun vergi oranına dayandırılması, gelir dilimlerinin çeşitli noktalarında başkalarından geri kalmama (keeping up with Jones) motivasyonunun ağırlığını yansıtmaktadır. Pigou bu motivasyonla yakından ilgilenerek, başkalarına göre doyum seviyesini ayarlama faktörünün daha yukarı gelir dilimlerine doğru çıkıldıkça ağırlık kazanacağını ileri sürmektedir. Her nekadar, bir çok küçük adadan birisi üzerinde yerleşen Robinson Crusoe için gelirin marjinal faydasının sabit olabileceği düşünülebilirse de, Pigou'ya göre eşit nisbi fedakârlık formülü gelirin üst düzeylerinde devamlı olarak artan bir artan oranlı tarife ile uygulanmalıdır (1).

Gelirin marjinal faydasının azalmakta olduğunu ileri süren hipotez hernekadar bir çok kimse tarafından kabul edilmekteyse de, marjinal faydanın hangi oranda azaldığı konusu üzerinde anlaşanların sayıları oldukça azdır. Bu konu ile ilgili olarak, Daniel Bernol-

(1) Pigou, op. cit., s. 91. Benzer bir yaklaşım çok daha önceleri Sir William Petty tarafından ileri sürülmüştür. Bkz. «A Treatise of Taxes and Contributions», 1677, The Economic Writings of Sir William Petty, ed. C.H. Hall, Cambridge University Press, London, 1899, bölüm 15.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



li'in hipotezini daha önce incelemiş bulunuyoruz. Bernolli'nin bu hipotezi, eşit mutlak fedakârlık koşulları altında artan ve azalan oranlı vergi tarifesi arasında ayırıcı bir nitelikte olması nedeniyle, matematiksel açıdan emin ve yeterli bulunmaktadır. Ancak, matematiksel yönden emin ve yeterli olması, bu hipotezin realist olması için bir neden olamamaktadır. Diğer hipotezler ve matematiksel açıdan aynı biçimde yeterli olabilirler. Bunlardan Ödeme Gücünü savunan yazarlar arasında genel olarak rastlanan bir görüşe göre, gerçek marjinal fayda eğrisi Bernolli eğrisini yukarıda keserek devam etmektedir. Eşit mutlak fedakârlık durumu için gelir dilimleri üzerinde yukarı doğru hareket edildiğinde bunun anlamı, en sonunda azalanoranlı vergi tarifesine dönüşen (daha önceki yazarlar tarafından bu durum azalan artanoranlılık terimi ile açıklanmaktadır) bir artanoranlılık sözkonusu olmaktadır (1). Eşit nisbi fedakârlık durumu için artanoranlılık derecesi, giderek azalmaya doğru meyleder ve düzoranlılığa doğru yaklaşır.

Ancak, bu anlatılanlar sadece varsayımlardır. Öte yandan, gelirin faydasını istatistiksel açıdan ölçmek için yapılan uğraşılar da başarısız olmuştur. Fisher ve Frisch, çeşitli gelir düzeylerindeki tüketici bütçelerini karşılaştırarak ve standart bir bütçedeki değişiklikleri ölçerek fayda eğrilerini elde etmeye çalıştılar. Bu girişim toplum bireylerinin ortalama zevk biçimini göstermeye yardım etmekle braber, ancak amacımızla ilgili olarak faydanın kardinal ölçümünü elde etmeye olanak vermemektedir (2). Diğer iktisatçılar gelirin faydasını, sözkonusu geliri elde etmek için gösterilen çaba yönünden ölçmeye çalıştılar (3) ve son zamanlarda faydayı riske karşı

---

(1) Artanoranlılığın çeşitli «derece» de ölçümlenmesinin bir tanımı için bkz. R.A. Musgrave and Tun Thin, «Income Tax Progression, 1929-48, «Journal of Political Economy, vol. 56, s. 498-514, December, 1948.

(2) Irving Fisher, «A statistical Method for Measuring Marginal Utulity' and Testing the Justice of a Progressive Income Tax», in John Bates Clark, The Macmillan Company, New York, 1927; ve Ragnar Frisch, New Methods of Measuring Marginal Utulity, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tubingen, Germany, 1932.

(3) R.F. Harrod, «Progressive Taxation and Equal Sacrifice», Economic Journal, vol. 40, no. 160, s. 704-707, December, 1930; ve Lionel Robbins, «On the Elasticity of Demand for Income in Terms of Effort, «Economica, vol. 10, no. 29, s. 123, June, 1930.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bir reaksiyon biçiminde ölçmek için deneysel çalışmalar yapıldı (1). Bu deneysel çalışmalar, gelirin fayda ve külfetine ilişkin sorunları ele almaktadır. Ancak, bu deneysel çalışmalar başka ilişkiler nedeniyle, ödeme gücüne göre vergileme ile ilgili olarak, «mutak» anlamda faydanın bir kavram olarak, birinci derecede ölçeği olamamaktadır.

Eğer, bütün gelir dilimleri boyunca gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin gerçek eğimi bilinemiyorsa, eşit nisbi fedakârlık ilkesinden belli bir vergi tarifesi elde edilemez. Ve eğer, sözkonusu gelir aralığı için yine gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin eğimi belli değilse, eşit mutlak fedakârlık ilkesinden de belli bir vergi tarifesi ede edilemez. Bu konuda vergi tarifesinin saptanmasiyle ilgili olarak yapılabilecek tek şey, fayda eğrisinin varsayılan şekillerinden birisini sanki doğru imiş gibi kabul ederek, buna göre vergileme ilkelerinden birisini kullanmaktır. Eşit marjinal fedakârlık ilkesi, eşit mutlak veya nisbi fedakârlık ilkelerine göre bu konuda yapılacak seçim yönünden daha az titiz davranmayı gerektirmektedir. Eğer, herkes için aynı fayda eğrisi uygulanıyorsa, sözkonusu gelir aralığı boyunca (vergi oranı sözkonusu olmadan) marjinal gelirin faydasının azaldığını kabul edersek, vergi tarifesi olarak maksimum artan oranlılığın uygulanması gerektiği sonucu ortaya çıkar.

Karşıt yönde akıl yürüterek, vergi yasalarının vergileme ilkelerinden birisine uygun bir biçimde yapıldığı varsayımına dayanıp, yasalarda yer alan oranların zımmi olarak gelirin marjinal faydasını yansıttığı biçiminde bir sonuca ulaşılabilir (2). Böyle bir hareket biçimi yararlı olmakla beraber, yasalarla belirlenen vergi oranlarının

---

(1) Diğerleri için bkz. P. Mosteller ve Philip Nogee, «An Experimental Measurement of Utility», Journal of Political Economy, vol. 59, no. 5, s. 371-404, October, 1951, ve bu eserlerde verilen literatür. Ayrıca J. von Neumann ve O. Morgenstern tarafından yapılan öneriler için bkz. Theory of Games and Economic Behavior, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1944, s. 15-31.

(2) A.B.D. vergi yasasında ifade edilmeden yer alan gelirin faydasını gösteren tarifenin bir ölçümü için bkz. A.D. Preinreich'in «Progressive Taxation and Sacrifice», American Economic Review, vol. 38, no. 1, s. 103-117, March, 1948 tarihli makalesi. Bu tarifenin hazırlanması sırasında eşit nisbi fedakarlık ilkesine devamlı olarak dayanılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gerçekten fayda eğrisine dayanılarak saptanmaması durumu sözkonusu olmktadır.

**Fayda Eğril erinin Bilindiği Fakat Kişilerin Farklı Fayda Eğrilerine Sahip Olduklarında Eşitlik Formülleri**

Şimdi gelirin faydasının karşılaştırılabilir ve belli nitelikte olduğu varsayımını alıkoyarak, çeşitli kimselerin farklı gelir-fayda eğrilerinin olması olasılığını gözönünde bulunduruyoruz. İnsanın bütün ölçülebilir fiziksel ve psikolojik niteliklerinde değişikliklerin olması sözkonusu olduğundan, sahip oldukları gelirden elde edebilecekleri faydanın da aynı biçimde değişebileceği beklenebilir. Böyle bir durum, Ödeme Gücü varsayımını geçersiz kılmaz fakat, açıklamaları daha da güçleştirir.

Belli bir gelir dilimi aralığında eğer toplam fayda eğrileri birbirine benzemez fakat, marjinal fayda eğrileri benzer ise; eşit mutluk ve eşit marjinal fedakârlık formülleri ile ilgili olarak daha önce elde edilen sonuçlar bu durumda da geçerlidir, ancak aynı şey eşit nisbi fedakârlık için söylenemez. Eğer toplam ve marjinal fayda eğrilerinin ikisi de birbirinden farklı ise, üç eşit fedakârlık formülünden herhangi birine tam olarak bağlı kalınarak, aynı vergi tarifesinin (vergi mükellefiyetini sahip olunan gelirin bir fonksiyonu olarak gösteren oranın) bütün kişilere aynı biçimde uygulanması olanağı kalmaz. Aksine, böyle bir durumda herkesin kendi fayda eğrisine göre vergilendirilmesi gerekmektedir. Eğer, bütün bireylere uygulandığında herhangi bir eğrinin eğimi artan oranlılığı gerektiriyorsa, fayda eğrileri alt düzeyde seyreden yüksek gelirli bazı kimseler, fayda eğrileri yukarı düzeyde seyreden bazı kimselere göre daha az oranla vergi öderler. Aynı zamanda, çeşitli gelir gruplarında yer alan kişiler tarafından ödenilen ortalama vergi oranı, tarholunan vergi ile gelir arasında pozitif bir ilişki biçiminde devam eder.

**Bilinen fakat kime ait olduğu belli olmayan fayda eğrilerine ilişkin formüller**

Bir başka durum, bütün bireyler için gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin giderek düşmekte olduğunu varsayan A.P. Lerner tarafından ele alınmaktadır. Gelir ve faydası arasındaki ilişki ile ilgili olarak Lerner, kişisel fayda eğrilerinin seviyesi ile eğimlerinin birbirinden farklı olacağını gözönünde bulundurmaktadır. Bununla

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



birlikte hangi eğrinin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bunun için iki kişi ve iki fayda eğrsinin var olduğunu düşünelim. İki eğrinin eğiminin de düşmekte olduğunu ve bunlardan birisinin diğerinin üzerinde seyretmekte olduğunu kabul edelim. Bu eğrilerden hangisinin yüksek ve hangisinin ise düşük düzeydeki fayda eğrilerini gösterdiği konusunda tam bir belirsizlik vardır. Bu esasa dayanarak Lerner, gelir dağılımının daha eşit bir biçimde sağlanmasının toplam refahı artırırken; gelir dağılımında daha fazla bir eşitsizliğe yol açan politikanın ise, toplam refahı azaltmakta olduğu sonucuna varmaktadır (1).

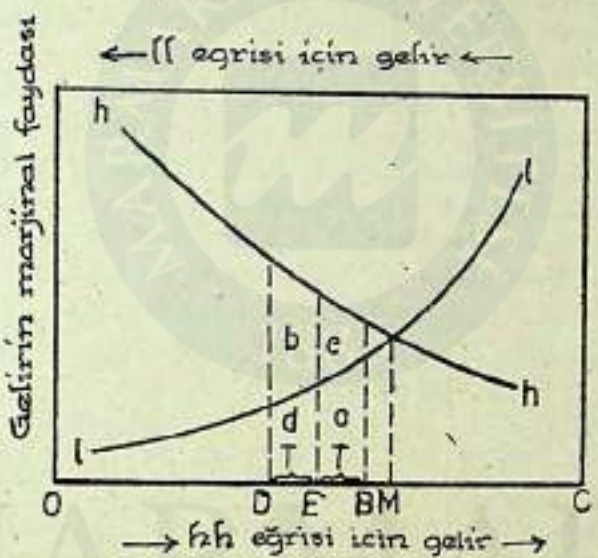


Şekil (5-3) Kime ait olduğu belli olmayan fayda eğrileri

(5-3) nolu şekilde gelirin marjinal faydası dikey ve gelir seviyesi ise, yatay eksende ölçülsün. Ayrıca, X ve Y ile gösterilen iki tüketici olsun. Bunlardan birisi, gelirin sağdan sola doğru ölçülmesi durumunda hh ile ve diğerinin ise, gelirin soldan sağa doğru ölçüldüğü durumda ll ile gösterilen birer marjinal fayda eğrilerine sahip oldukları varsayılsın. Aynı gelir seviyeleri için hh eğrisi, ll eğrisinin üstünde seyretmektedir.

---

(1) A.P. Lerner, The Economics of Control, The Macmillan Company, New York, 1944, s. 30. Anlatımı kolaylaştırmak amaçlarıyle Lerner'in görüşleri burada incelenmiştir. Bununla beraber konu, eserin C bölümünde daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Toplam gelir seviyesini gösteren OC nin eşit olarak dağıtıldığını ve böylece fertlerden birisinin OE ve diğerinin ise, CE kadar bir gelire sahip olduklarını düşünelim. Eğer, hh eğrisinin X'e ve ll eğrisinin Y'ye ait olduğu biliniyorsa; Y den EM kadar alınan bir vergi gelirinin X'e transfer olarak ödenilmesiyle, toplam refah düzeyi maksimize edilebilirdi. Hangi eğrinin kime ait olduğunu bilmediğimizden, gelirin eşit olarak paylaşıldığını düşünmek daha tutarlı olmaktadır. Eşit gelir dağılımı durumundan meydana gelecek olan bir sapma, toplam refah seviyesini azaltıcı bir rol oynar. Şimdi, X in gelirini T kadar azaltarak bunu Y'e transfer ettiğimizi düşünelim. Bu durumda iki olasılığın gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Eğer yukarıda seyreden hh eğrisi X'e aitse; gelir seviyesi OE den OD ye düşer ve X in bu durumdaki toplam fayda kaybı (d+b) alanına eşit olur. Y nin gelirine transfer olarak eklenen T ise, bu kişinin gelirini CE den CD ye yükseltir. Toplam refah seviyesindeki artış ise, (d) alanına eşit olmaktadır. Her iki kişinin toplam refahı sözkonusu olduğunda, (b) kadar bir net refah kaybı ortaya çıkmaktadır. Eğer, altta seyreden fayda eğrisi olan ll eğrisi, X'e ait ise, gelir seviyesi CE den CB ye düşer ve refah kaybı ise (c) alanına eşit olur. Aynı zamanda Y nin geliri de OE den OB ye yükselir ve bu durumdaki refah artışı (c+e) ye eşit olur. Böylece, toplam refah seviyesindeki net artış, (e) ye eşit olmaktadır. Muhtemel bir net refah artışı (e), muhtemel bir refah kaybını gösteren (b) den daha küçüktür. Her iki durumda da eşit bir sapmaya yol açıldığından, başlangıçtaki eşit gelir dağılımı durumunda kalınması tercih edilmelidir. Böylece, refah kaybı ve kazancının aynı olması olasılığında bile, muhtemel bir refah kazancının olası bir refah kaybından daha fazla olması nedeniyle, gelir dağılımının eşit olmadığı bir durumdan ayrılarak, gelir dağılımının eşit olduğu bir duruma yaklaşmanın daha çok arzu edilir olduğu anlaşılabilmektedir.

Sorunu değişik bir biçimde ele alarak ve benzer fayda eğrilerine sahip olan kişileri aynı gruba sokarak, bütün toplum bireylerini çeşitli gruplar içinde yer alacak biçimde sınıflandırabiliriz (1). Aynı fayda eğrisinin geçerli olduğu her gurup için refah seviyesi, gelirin

(1) Bkz. Milton Friedman, «Lerner on the Economics of Control», Journal of Political Economy, vol. 55. s. 409, October, 1947; Aynı makale ayrıca Essays in Positive Economics, University of Chicago Press, 1953, s. 301-332 de yeniden yayınlanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



eşit dağıtımı ile maksimize edilmektedir. Şimdi, çeşitli kişilerin elde ettikleri gelir seviyesi ile marjinal faydaları arasında rastgele bir ilişkinin olduğunu varsayalım. Bunun sonucu olarak, herkes için eşit fayda eğrilerinin varlığı öngörüldüğünden, gurupta yer alan herkes için ortalama gelir aynı olacaktır. Böylece, guruptaki herkes için eşit gelir dağılımı durumunda refah seviyesi maksimize edilmektedir.

Eğer bu görüş kabul edilirse, belli bir gelir seviyesinin üstündeki gelirden gerekli olarak kesilen vergi gelirine ilişkin olarak, eşit marjinal fedakârlık formülü maksimum düzeyde saptanacak olan artanoranlı bir tarife ile uygulanmalıdır. Benzer şekilde, kişisel fayda eğrilerine eşit mutlak veya eşit nisbi fedakârlık ilkelerine uygun bir vergi formülünün uygulanması ile kişisel gelir seviyesi ve vergi yükü arasında pozitif bir ilişkiyi gösteren bir vergi sistemi elde ederiz. Eğer genel bir vergi tarifesi yerine kişiselleştirilmiş bir vergi tarifesi uygulanırsa, böyle bir vergi tarifesi ortalama birinin marjinal fayda eğrisine uydurulmalıdır.

Tekrar farklı bir biçimde ele alarak, herkes için gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin eğiminin aşağı doğru inmekte olduğunu ve bu eğrilerin herkes için birbirinden farklı bir yapıya sahip olduklarını düşünerek, bir kimsenin gelir elde etme iktidarı ile fayda eğrisi arasında rastgele bir ilişki olduğunu varsayalım. Belli bir gelir seviyesine bağlı olarak, marjinal gelirin faydasının bütün bireyler arasındaki dağılımı, aşağı yukarı normal bir dağılımı gösterecektir (1). Her bir gelir seviyesi için gelirin marjinal faydasının bir ortalamasını hesaplayabilir ve bu tür ortalama değerlerin oluşturduğu biçimde, gelirin marjinal faydasını gösteren eğriyi elde edebiliriz. Bu eğriye uydurulan vergi tarifesi, bireylerin kendi özel fayda eğrileri ve belli bir gelir seviyesi için ortalama vergi yükünün hesaplanmasına benzeyecektir. Bu biçimde elde edilen vergi tarifesi, kullanılabilecek olan en iyi ölçüdür.

İddialı olmasına karşın bu tür bir açıklama biçimi inandırıcı olamamaktadır. Lerner'in eşit gelir dağılımı keyzi bir veya diğer fayda eğrisinin X ya da Y ye ait olduğu konusunda tek bir olasılık olduğu ve hangi fayda eğrisinin kime ait olduğu bilinse bile, sonucun fark-

(1) Benzer bir model için bkz. Howard R. Boward Social Economy, Rinehart and Company, Inc., New York, 1948, s. 181.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lı olacağı biçiminde pek de güvenilir olmayan bir varsayıma dayanmaktadır. Lerner'in görüşü, konunun açıklanması yönünden yetersiz sayılmasa da, yine de bir sonuç elde edilmesine olanak sağlamamaktadır. Aynı itirazlar az çok ortalama-fayda eğrisinin saptanması konusunda da geçerli bulunmaktadır. Eğer bireylerin fayda eğrileri (ortalama fayda eğrisinin dayandığı) bilinseydi, ortalama fayda eğrisini ihmal ederek vergi yükünü bu kişisel fayda eğrilerine uygun olarak dağıtmakla daha tutarlı hareket etmiş olurduk.

### Kişilerarası Fayda Karşılaştırmalarının Şüpheli Niteliği

Buraya kadarki açıklamamızdan, üç eşitlik kavramından herhangi birinin objektif bir biçiminde uygulanabilmesi için gereken bilgiden yoksun olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Bu yargı özellikle eşit mutlak ve eşit nisbi fedakârlık ilkeleri için geçerli olmakta olup, ayrıca eşit marjinal fedakârlık veya en az toplam fedakârlık ilkesinin dayanağının şüpheli bir nitelikte olmasına yol açmaktadır. Öte yandan, bütün bu tartışmalar kişiler arasında fayda karşılaştırmalarının yapılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Böyle bir varsayım, ödeme gücü doktrininin subjektif görünümü yönünden temel bir koşul olmaktadır. Ancak, bu varsayım, «yeni refah ekonomisi» doktrini tarafından kabul edilmemektedir. Eğer bu ekol tarafından yapılan itiraz geçerli olursa, eşit fedakârlık kavramlarının üçü de anlamsızlaşır ve bu nedenle kendilerinden tamamen vazgeçilmesi gerekir.

Ödeme Gücü yaklaşımının eleştirilmesi konusunda bu kadar ileri gitmeyi doğru bulmamaktayım. Kişisel fayda eğrilerinin belli olduğu varsayımı kabul edilemezse de, yeni refah ekonomisi anlayışı kişiler arası fayda karşılaştırmalarının yapılamayacağı konusunda ki iddiaları yönünden oldukça fazla ileri gitmektedir. Gerçekten, bu tür fayda karşılaştırmaları devamlı olarak yapılmakta ve bu anlamda uygulanabilir nitelik kazanmaktadır. Esasında, elde edilen gelire ilişkin faydanın varlığı tartışılamaz. Kişilerin fiziksel, ussal ve ruhsal karekterlerinin ölçülebilmekte olduğu gerçeği, belli bir toplumda yaşayan kişiler arasındaki benzerliğin yeterli düzeyde olduğu görüşünü doğrulamaktadır. Eğer, durum gerçekten böyle ise, gelirden veya gelirin faydasından elde edilen doyum bakımından kişiler arasında benzer bir durumun varlığını kabul etmemek, doğru bir davranış olmaz. Ölçülebilir özellikleri yönünden kişisel farklılıklar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



aşağı yukarı sistematik bir dağılım biçimi gösterdiğinden, aynı şeyin gelirden elde edilen doyum bakımından da geçerli olduğunu söylemek şaşırtıcı olmamalıdır.

Bununla beraber, böyle bir düşünce tarzı, fayda ölçeğinin nasıl bir alet olarak kullanılabileceğini söylememektedir. Gelirin faydasının ölçülmesi, belli bir reaksiyon karşılığı yapılmalıdır. Ancak, burada ortaya çıkan sorun hangi deney aletinin kullanılacağı ile ilgili bulunmaktadır. Eğer gelirin faydasını risk veya çalışmanın verdiği elem biçiminde ölçüyorsak, bu amaçla ilgili olarak faydanın mutlak ölçümünü elde edemeyiz. Gelirin faydasını direkt olarak ölçmeye teşebbüs ettiğimizde, bireylere kendilerine aynı düzeyde doyumu sağlaması için gelirlerinin hangi miktarda artması gerektiği biçiminde soru sorulduğunda; anlamlı ve karşılaştırma yapmamıza olanak sağlayacak bir cevap elde etmemiz oldukça güç olacaktır.

Faydanın makul bir biçimde anlamlı ve pratik bir ölçümünün zamanla geliştirilip geliştirilemeyeceği ve ödeme gücünü subjektif kavramına uygulanabilir bir anlam kazandırılıp kazandırılamayacağı sorunları henüz çözümlenememiştir. Bu aşamada şu veya bu fedakârlık formülüne uygulanacak olan, faydanın genel olarak kabul edilmiş bir kriterine sahip değiliz.

Artanoranlılık veya azalanoranlılık durumlarına dayanak olması yönünden ortaya çıkan bu eksiklik, nisbi vergilemeyi savunmak için lehte bir faktör olarak değerlendirilmemelidir. Eğer, fedakârlık formüllerinden birisi şüpheli ise, öbürü de kesin değildir. Bir demokraside politika yapımı amaçları yönünden —veya bu amaçla ilgili olarak ayırım yapmayan bir diktatörlük için— en iyi çözüm, Robbins'in çözüm tarzını izlemek ve kişilerin hepsini de sanki birbirlerinin aynısı imiş gibi kabul etmektir (1). Böylece, subjektif fayda kavramı bir çeşit gelirin sosyal faydası anlayışına dönüştürül-

(1) Bu konuda Lionel Robbins'in «Interpersonal Comparisions of Utility», Economic Journal, vol. 48, s. 635-41, December 1938 de yazdığı bu makaledeki güzel açıklamasına bkz. Bu makalede Robbins: «Gerçekten insanların eşit olması gerektiğine veya her zaman eşit olmalarının gerekliliği biçimindeki bir değerlemeye hiç inanmıyorum ve şimdiye kadar da inanmadım. Ancak, insanları hiç eşit değillermiş gibi ahlâk bozucu siyasal oyunlar biçimindeki bir çok örneklerin varlığına inanıyorum».

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



mektedir. Bu anlayışa göre, bir sosyal politika aracı olarak daha tutarlı olan bir marjinal fayda eğrisi düzenleyebiliriz ve bu eğriden bir vergi tarifesi elde edebilmek için eşit fedakârlık ilkeleri arasından bir seçim yapabiliriz. Eğer, bu anlatılan biçimde davranırsak, Ödeme Gücü İlkesi J.S. Mill'in düşündüğü anlamdaki subjektif kavramdan daha farklı olarak elde edilecektir. Böyle bir davranış biçimi bir sosyal değer sorunu olup, sorun sosyal değerlerin nasıl belirleneceği konusu ile ilgili bulunmaktadır. Demokrasilerde sosyal değerler kişisel tercihlere uydurulmalıdır ve siyasal karar alma mekanizması bunu sağlayacak biçimde işlemelidir. Konu şimdilik kapanmakta ve daha önceki bölümde ortaya çıkan problemleri incelemeye geri dönmekteyiz.

## C. BİR REFAH PLANI OLARAK BÜTÇENİN SAPTANMASI

Şimdi, eşitlik açısından ele alınan eşit fedakârlık ile ilgili görüşleri bir tarafa bırakarak, refah seviyesini maksimize ve toplam fedakarlığı minimize etmek için kamu harcamaları ve vergi yükünün nasıl saptanacağını araştıran yazarların görüşlerini incelemeye dönelim. Böylece, konuya verilen önem eşitlikten refaha doğru kaymaktadır.

### Vergilemenin Temel İlkesi Olarak Eşit Marjinal Fedakârlık Formülü

Edgeworth ve sonraları Pigou eşit marjinal fedakârlığı sadece adil oluşu nedeniyle değil fakat ayrıca, maksimum mutluluğun temel ilkesinden direkt olarak elde edilmesi nedeniyle, vergi yükünün dağıtımı konusunda üstün bir kriter olduğu sonucuna varmışlardır.

Edgeworth'a göre, marjinal faydaları eşitleyecek bir değişim oranının yokluğu nedeniyle siyasal karar alma mekanizması rekabete dayanan piyasa mekanizmasiyle karşılaştırılamaz (1). Bu amaç için işlerliği olan başka bir yöntem bulunmalıdır. Edgeworth'a gö-

---

(1) F.Y. Edgeworth, Papers Relating to Political Economy, Macmillan and co. Ltd:. London. 1925, s. 102; ve Edgeworth'dan alıntılar için bkz. R.A. Musgrave ve Alan T. Peacock, Classics in the Theory of Public Finance, International Economic Association, Macmillan and co., Ltd., London. 1958.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



re bu iş maksimum mutluluk ilkesi tarafından sağlanmaktadır. Rekabet yokluğunda kendi çıkarlarını koruyarak hareket eden siyasal partilerin, hiç bir kimsenin zararlı çıkmasına yol açmayacak biçimde hareket etmek koşuluyle, bütün toplum kişilerine en büyük toplam faydayı sağlayacak biçimde aralarında anlaşma yapmaları gerekir. Pazarlıkta yer alan partilerden hiç birisi, maksimum refah kuralına uygun olarak sağlanandan daha fazlasını beklemediklerinden dolayı, halk bu tür bir anlaşmayı kabul etmeye meyleder. Bu nedenle, her siyasi parti toplam refahı maksimize etmenin kendi çıkarına uygun düştüğünü anlamaktadır. Partiler olası başka partilere karşı iyi niyetle davranma güdüsüne uyarak hareket edeceklerdir. Böylece, kamu harcamalarının saptanması yönünden piyasa mekanizmasına benzeyen bir süreç belki de uygulanabilecektir. Ancak, bu görüşü ortaya attığı halde Edgeworth, sorun ile ilgilenmemektedir.

Bu açıklamalardan, kamu harcamalarının finansmanı için gerekli vergi yükünün eşit marjinal veya en az toplam fedakârlık ilkesine uygun olarak dağıtılması gerektiği biçiminde bir sonuca ulaşılmaktadır. Bununla beraber, esas görüş gelir dağılımının bütün sorunlarını da kapsamak üzere daha geniş bir alana yaygınlaştırılmaktadır. Özel gereksinmelerin giderilmesiyle ilgili olarak refah kaybını minimize etmek için, Kaynak Ayırımı Branşının harcamalarını finanse etmeyi amaçlayan bu ilke ayrıca, özel gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak refah seviyesini maksimize etmek amaciyle geriye kalan gelirin dağıtımını da düzenlemeyi öngörebilmektedir. Edgeworth, refah kuralını bu geniş içerikte kabul etmektedir. Gelirin marjinal faydasının azalan karekterini kabul ederek Edgeworth, eşit gelir dağılımı ile refah seviyesinin en yüksek düzeye çıkarılacağı sonucuna ulaşmaktadır. Edgeworth ayrıca, oyların eşit dağılımına dayanan alış veriş mekanizmasının gelirin eşit dağılımını gerçekten sağlayacağı görüşünü savunmaktadır. Yazara göre, bunun aksi bir davranışın dengeden uzaklaşmaya yol açması nedeniyle, bu sonuç kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.

Edgeworth, başka paragraflarda yer alan açıklamalarında, en az toplam fedakârlık ilkesinin piyasanın işleyişi ile ilgili uyumun sağlanması için düzenleyici bir kural olarak konulması yerine, devletçe uygulanması zorunlu olan bir vergileme ilkesi olması biciminde daha gerçekçi görüşler ileri sürmektedir. Edgeworth böyle bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



görüşle, en az toplam fedakârlık ilkesinin eşit mutlak ve eşit nisbi fedakârlık ilkesine göre daha kolay bir şekilde uygulanabileceğini belirtmektedir. Yazara göre, geleneksel marjinal fayda eğrisinin gelir seviyesi arttıkça aşağı doğru inmekte olduğunun bilinmesi yeterli olup, eğrideki düşme oranını tam olarak bilmeye gerek yoktur (1). Böyle bir sonuç yine de yeterli olmamakta veya bireylerin fayda eğrilerinin birbirinden farklı olduğu varsayımına dayanılmasını gerektirmektedir.

Pigou, en az toplam fedakârlık kuralını işlerliği olan bir ilke olarak değil, fakat daha çok etik bir görüş açısından önemli görmektedir. Yazara göre, devletin bütün uğraşılarını vatandaşlarının refah düzeyini yükseltmeye kanalize etmesi ve bunu yaparken herkese aynı önemi vermesi gerekliliği bu ilkenin doğal bir sonucu olmaktadır. Bu nedenle, «en yüksek toplam refah düzeyinin sağlanması, her yerde devletin temel amacı sayılmalıdır». Ve «vergilemenin özel alanında bu ilke, en az fedakârlık ilkesi ile eşanlamlıdır» demektedir (2). «Bu ilkenin doğruluğunu önsezimle görmekteyim» (3). Pigou, benzer yaklaşımı ve gelirin marjinal faydasının gelir seviyesi arttıkça giderek azalmakta olduğu görüşünü tekrar ele alarak, «... eşit marjinal fedakârlık ilkesinin tam olarak uygulanması için, minumum gelir seviyesinin üstünde kalan gelirin tamamı vergi olarak alınmalı ve böylece, vergi sonrası herkes aynı gelir düzeyinde kalmalıdır» demektedir (4). Ayrıca en az toplam fedakârlık ilkesinin sadece gelir dağılımına ilişkin olarak uygulanmaması gerekir. Gerçekten bu ilke ayrıca, vergilemenin aşırı vergi yüküne yol açmayacak biçimde saptanmasını da gerektirmektedir (5).

Daha genel olarak, artanoranlı vergilemenin üretim seviyesi üzerindeki etkileri de gözönünde bulundurulmalıdır. Edgeworth ve Pigou, eşitlik sağlayacak olan aşırı önlemlerin toplam üretim seviyisi üzerinde oumsuz etkiler yaratacağı görüşünü kabul ederler ve

---

(1) Bkz. Edgeworth, op. cit., s. 234 dipnotu

(2) A.C. Pigou, A study in Public Finance, 3üncü baskı, Macmillan and co., Ltd., London, 1951, s. 43.

(3) Ibid., s. 57.

(4) Bkz. Bu kitap. s. 149

(5) Bkz. bu kitap s. 149.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bu etkileri hesaba katacak biçimde en az toplam fedakârlık ilkesinin yeniden tanımlanması gerektiğini savunurlar (1).

### Vergilemenin Sosyal Refah İlkesi

Ödeme Gücü yaklaşımının reformistler ile sosyalist meyilli yazarları da kapsayan ve birbirine karşıt görüşleri savunan bir gurup tarafından geliştirildiğini açıklamış bulunuyoruz. Bu yazarlar Ödeme Gücü ilkesini gelir dağılımının genel amaçlarına ulaşılmasında ve artanoranlı vergilemeyi savunmada güvenilir bir kriter olarak gördüler. Ödeme Gücü ilkesi, Sismondi ve Hall gibi sosyalist felsefenin ilk yazarları ile Fransız ihtilâlinin daha radikal yazarları tarafından ele alındı. 1880 lerde ise, Adoph Wagner gibi Aman reformcuları tarafından gelir dağılımının rolüne ilişkin görüşler yeniden incelenmeye başlandı.

Wagner, vergi yükünün dağılımı konusunu bütçenin harcamalar bölümünden bağımsız bir biçimde düşünen ve vergilemede eşitlik ilkesini savunan teorisyenlerin görüşlerini benimsemektedir. Wagner, vergi yükünün dağıtımı konusunu kamu maliyesinin bir sorunu olarak görürken; harcamalarla ilgili problemleri genel ekonominin çözümlemesi gereken bir sorun olarak ele almaktadır (2). Bununla beraber, vergilemeye ilişkin tartışmalarında, «pür mali» ve «sosyal refah» açısından ele aldığı vergileme sorunları arasında tam bir ayırım yapmaktadır (3). Vergilemenin mali ilkesi, cari gelir dağılımının uygun olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna göre vergilemede ilke, gelir dağılımının mevcut durumunun devam ettirilmesini sağlamak veya mevcut durumu bozmamaktır. Bu nedenle Wagner'e göre, nisbi vergi tarifesinin uygulanması gerekir. Gelirin faydasını gösteren eğrinin gelir seviyesi arttıkça giderek düşmekte

---

(1) Edgeworth, op. cit., s. 104-106; ve Pigou, op. cit., 4-6 ncı bölümleri.

(2) Adolph Wagner, Finanzwissenschaft, 3. ncü baskı, C.F. Winter, Leipzig, 1883, vol. I, s. 4. Devlet faaliyetlerinin uygun alanı konusundaki açıklamalar için okuyucu Wagner'in Grundlegung der politischen Ökonomie, 3. ncü baskı., C.F. Winter, Leipzig, 1892, part 1, s. 892, de sorunun daha çok tarihsel açısından ele alındığı açıklamalarına bakmalıdır. Wagner'den yapılan çeviriler için bkz. Musgrave and Peacock, op. cit.

(3) Wagner, Finanzwissenschaft, vol. II, s. 372-455; ve Musgrave and Peacock, op. cit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



olduğu görüşünün benimsenmesi durumunda, yüksek gelirlilerin düşük gelirlilere göre, nisbi fedakârlığa göre vergileme nedeniyle, daha az bir fedakârlığa katlanacakları yazar tarafından kabul edilmektedir. Yazar, gelirin mevcut dağılımının adil olduğu varsayıldığında, böyle bir sonucun ortaya çıkacağını savunmaktadır (1).

Sosyal refah ilkesi (Wagner'in das sozialpolitische olarak adlandırdığı), devletin gelir dağılımını piyasa mekanizması ve miras kurumu tarafından belirlenen biçimde düzeltmesini gerektirdiği görüşüne dayanır. Sosyal refah ilkesine uygun olarak ödeme gücü ilkesinin uygulanması, eşit fedakârlığa göre vergilendirmeyi gerektirmektedir. Wagner, eşit nisbi veya mutlak fedakârlık formüllerine uygun vergilemenin gerekliliğini belirtmeden, sosyal refah ilkesinin gerçekleştirilmesi yönünden artanoranlı vergilemeyi savunmaktadır.

Wagner'in vergiemenin pür mali ve sosyal refah ilkesine ilişkin yaptığı ayırım, bir dereceye kadar Wicksell ile Lindahl.inkine ve bir dereceye kadar bizim Kaynak Ayırımı ile Gelir Dağıtımı Branşları arasında yaptığımız ayırıma benzemektedir. Bununla beraber Wagner böyle bir ayırımı analitik anlamda değil, fakat tarihsel bir açıdan yapmaktadır (2). Yani, vergileme sorununu tek yönlü olarak görmektedir. Wagner'e göre vergileme sorunu mali veya sosyal refah ilkelerinden hangisine göre çözülürse çözülsün veya bu ilkelerden hangisi vergileme yönünden ne dereceye kadar önem taşırsa taşısın, problemin çözümü tarihsel konuma bağlı bulunmaktadır. Wagner'e, göre soruna verilen önem zaman ve yere göre değişecektir ancak, trendin sosyal refah görüşüne doğru meyledeceğini belirtmektedir.

### Bütçenin Saptanmasiyle İlgili Maksimum Refah İlkesi

Vergilemenin eşitlik yaklaşımı belli kamu hizmetlerinin maliyetlerinin adil dağıtımı konusu ile sınırandırırken; refah yakaşımı, gelir dağılımı sorununun tamamını kapsayarak daha geniş bir alanı

---

(1) Daha önce gördüğümüz gibi, bu gelirin adil dağılımının nasıl tanımlandığıyle esas olarak ilgili bulunmaktadır. Bkz. s. 78.

(2) Kaynak tahsisi ve Gelir Dağıtım Branşları arasındaki bizim yaptığımız ayırım, hemekadar analik görüşlere dayanmaktaysa da, tarih faktörünü konu dışında tutmamaktadır. Gerçekten, mali tarihin çeşitli branşlara verilen önemi açıkladığı söylenebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



içine alacak biçimde genişletilmiştir. Ancak, her iki yaklaşım da bütçenin vergi (belki de transfer) yönü sözkonusu edildiğinde, aynı derecede dar kapsamlı olmaktadırlar. Öte yandan, bu yaklaşımlara göre, kamu hizmetlerinin belirlenmesi konusu havada kalmaktadır.

Şimdi, açıklamalarımıza kamu hizmitlerinin belirlenmesi konusunu da sokarak, sorunun daha geniş kapsamlı bir anlatımına dönelim. Ancak, böyle bir anlatım biçimi vergilemenin refah yaklaşımına doğru mantıki bir uzantı olmaktadır. Kamusal ve özel gereksinmelerin nisbi olarak giderilmesiyle ilgili Schöffle'nin ilkelerinde 50 sene kadar önce ileri sürülen görüşleri izleyerek, Figou ve Dalton, bütçe politikasının iki ilkesini geliştirdiler (1). Bu ilkeden birincisine göre; kaynaklar farklı kamusal kullanım alanlarında o biçimde dağıtılmalıdır ki, her bir harcama programından elde edilen gelirin marjinal faydaları birbirine eşit olsun. İkinci ilkeye göre ise, kamu harcamaları o düzeye kadar arttırılmalı ki, artış nedeniyle en son dolardan elde edilen doyum ile bu harcama artışını elde etmek için vergi olarak alınan en son dolar nedeniyle refah seviyesinde sebep olunan düşme birbirine eşit olsun (2). Böylece, kamu ve özel kesimden elde edilen marjinal doyum eşitlenmektedir.

Bu yaklaşım, bütçenin harcamalarının yatay ve marjinal fayda veya refah seviyesindeki azalışın ise dikey eksende ölçüldüğü (5-1) nolu şekilde gösterilmektedir. Farklı kamu kullanımları arasında optimal bir biçimde dağıtılan kamu harcamalarından sağlanan marjina fayda ve ee eğrileriyle; en az toplam fedakârlığa yol açacak biçimde konulan vergi nedeniyle katlanılan refah kaybı ise, tt eğrisiyle gösterilsin.

Kamu ve özel harcamalardaki sonraki artışlar her iki harcama türü için marjinal faydaları azaltacağından, her iki eğri de soldan sağa doğru ilerledikçe giderek düşmektedir. ee den tt eğrisinin çıkarılmasiyle elde edilen nn eğrisi, devlet bütçesinde yapılan artışlardan elde edilen net faydaları göstermektedir. Marjina net faydanın sıfır (0) olduğu OW harcama düzeyinde, bütçenin optimum sevi-

(1) Albert Schöffle, Die Grundsötze der Steverpolitik, Tubingen, Germany, 1883, s. 17.

(2) Pigov, op. cit. s. 31. Ayrıca bkz. cf. H. Dalton, Principles of Public Finance, 9. ncu baskı, Routledge and Kegan Paul, ltd., London, 1936, bölüm 2.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



yesi elde edilmektedir (1). Vergilerin dağıtımında minimum fedakârlık ilkesine uygun olarak kamu harcamalarının seviyesinin saptanmasına ilişkin maksimum fayda yaklaşımı, böylece birbirleriyle bağdaştırılmış ve ikisi de bütçe planlamasının genel teorisinde birleştirilmiştir.

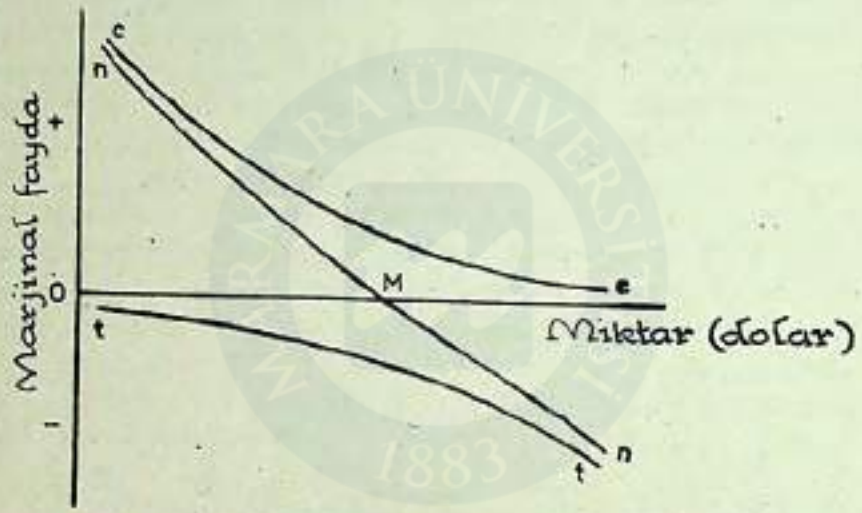


Şekil (5-4) : Bütçesel faaliyetten elde edilen kazanç ve kayıplar

Bu formülâsyon, kamusal gereksinmelerin giderilmesini sağlayan Kaynak Ayırımı Branşının planlama sorununun genel anlatımı olarak kolayca kabul edilebilir. Transferler de analize sokularak bu genel anlatım biçimi Gelir Dağıtımı Branşının sorunlarını içerecek biçimde genişletilebilir: Kamu harcamalarından sağlanan sosyal fayda veri olarak kabul edilebileceğinden, Kaynak Ayırımı Branşına göre yapılan vergileme ile Gelir Dağıtımı Branşının transferleri ve vergileri bu anlatımla birleştirilebilir (2). Her ne kadar, İstikrar Branşının işleyişi bu anlatımın dışında kalmaktaysa da, bu açıklama biçimi Kaynak Ayırımı ve Gelir Dağıtımı Branşlarının sorunlarının açık bir anlatımını elde etmemizi sağlamaktadır. Anlatımda kamu harcamaları çözümün bir unsuru olarak ele alındığından, bu yaklaşım

(1) (5-4) nolu diyagramın bu kitap çıktığında önemi kalmamıştır. Bkz. «The Theory of Public Finance and the Concept of Burden of Taxation», Harvard University, Cambridge, Mass., 1938, s. 113.

(2) Bkz. s. 22.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



vergilemede eşitlik görüşüne göre daha üstündür. Ayrıca, sosyal gereksinmeleri olduğu kadar merit gereksinmelerinde giderilmesi sorununu açıklayabilmemize olanak vermek nedeniyle de bu yaklaşım, fayda yaklaşımından daha geneldir. Son olarak bu yaklaşım, sorunun piyasa dışı ve siyasal niteliği üzerinde de durma avantajına sahip bulunmaktadır.

Bununla beraber, maksimum refah kriterine uygun olarak bütçenin saptanması olduğundan daha yararlı görülmektedir. Bu durum, tt ve ee eğrilerinin tam olarak nasıl belirlendiğini araştırdığımızda açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Ancak, Pigou bu konuda fazla bir açıklama yapmamaktadır. «A Study in Public Finance» adlı yapıtı kendi başına olağanüstü olduğu halde, bütçenin harcamalarına sadece bir bölüm ayırmaktadır. «The Economics of Welfare» yapıtındaki özel ve sosyal net hasıla arasındaki farklılıkları ele alış biçimi ile soruna daha yakından değinmektedir. Ancak, buradaki açıklamaları da soruna gerekli cevabı bulmamız yönünden yeterli olmamaktadır (1). Gerçekten, hava kirliliği gibi sosyal maliyetler veya mahalli bayındırlık hizmetleri nedeniyle emlâk değerinde ortaya çıkan artıştan elde edilen fayda arasındaki farklılıklar, piyasa mekanizmasının işleyişi ile yansıtılamaz. Piyasa mekanizmasiyle ilgili olarak uygun düzenlemeler yapılarak refah seviyesi yükseltilebilir. Bireyler arasında fayda karşılaştırmalarının yapılabileceğini kabul ederek ve kişisel tercihlerin açıklanabileceği esasına dayanarak Pigou, uygun vergi ve transfer sisteminin saptanması yönünden herhangi bir güçlükle karşılaşmaz. Ancak, bu oldukça kolay bir çözüm tarzıdır (2).

Şimdi ise, ee ve tt eğrilerinin dayanağı olan tercihlerin hangi kıymetlere bağlı olduğunun belirtilmesinin temel güçlüğü ve alternatif çözümler arasından yapılacak olan seçimin daha ileri düzeydeki sorunları kalmaktadır. Nasıl ki, en az toplam fedakârlık formü-

---

(1) A.C. Pigou, op. cit., bölüm I; ve The Economics of Welfare, 4. ncü baskı, Macmillan and co., Ltd., London, 1932. Part II. bölüm 9, s. 172-203. sonrakinde yer alan açıklamalar A study in Public Finance adlı yapıtın II kısım ve 8 nci bölümünde yeniden verilmiştir. Ancak, Pigou sosyal ihtiyaçlar keyzinin bu ayırımın en önemli ve pür unsurunu belirtme yönünden sayılacak şekilde habersiz kalmıştır.

(2) Bkz. s. 140.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ünün basit ilkesi bizi vergi yükünün dağıtımında uygulama olanağı olmayan bir durumla karşı karşıya bırakıyorsa, eşit marjinal fedakârlık formülüne benze ilke de, değişik harcama programlarının etkenliğinin belirlenmesine olanak verecek belli bir standarda erişmemizi sağlamamaktadır. Bu bakımdan (5-4) nolu şeklin öngördüğü «kurallar» önemli bir uyarıcı olmaktan çok, sadece küçük bir hatırlatma görevi yapmaktadır. Eğer, ee ve tt fonksiyonlarını belirlememiz gerekiyorsa, özel kullanımdan vazgeçilen kaynaklar nedeniyle karşılaşılan zararlar ile kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın değerlendirilmesi ve bunların birbirleriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Bu değerlendirmelerin ise, kişisel tercihlerden elde edilmesi gerekir veya aksi taktirde, otoriter bir biçimde empoze edilen sosyal refah fonksiyonu koşulunu koymamız gerekir. Demokratik bir modelde kişisel tercihleri esas alan önceki görüş kabul edilmelidir. Ancak, böyle bir hareket biçimi daha önceki bölümde ortaya çıkan sorunları daha yakından ele almamızı gerektirecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 6

## BÜTÇENİN OYLAMA İLE SAPTANMASI

Bundan önce incelediğimiz Ödeme Gücü ve Fayda ilkeleri, esas sorunumuza bir çözüm getirmemiştir. Bundan dolayı, sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak kişisel tercihlerin açıklanmasına yardım edecek (yararlandırmama ilkesi uygulanmasa bile) ve Pareto optimumu anlamında çözümü sağlayacak bir tekniğe ihtiyacımız vardır. Böyle bir teknik olmaksızın ne fayda ve ne de Ödeme Gücü yaklaşımının bir anlamı olmaz. Öte yandan, hangi merit gereksinmelerin giderileceğine ve gelir dağıtımına ilişkin olarak hangi düzenlemelerin yapılacağını saptama yönünden de uygun bir teknik bulunmalıdır. Bu sorunların piyasa mekanizması tarafından çözülememesi nedeniyle siyasal karar alma sürecine başvurma durumundayız. Genel olarak, ekonomi disiplini için böyle bir sorunun olması sözkonusu olmayıp, tercihlerin piyasa mekanzimasiyle açıklanamaması, Kamu ekonomisi teorisinin doğal bir niteliği olmaktadır.

### A. SORUNUN NİTELİĞİ

Bütçe planının oylama ile saptanması genel siyasal karar alma mekanizmasının işleyişinin özel bir uygulaması olup, bu soruna son zamanarda refah ekonomisi alanında yazılan eserlerde oldukça fazla bir önem verilmiştir (1). Arrow'un öncü eserinde formüle

(1) Bu konuda hızla gelişen ve geniş bir literatürde yer alan eserler için bkz. Howard R. Bowen, Toward Social Economy, Rinehart and Company Inc., New York, 1948; A. Arrow, Social Choice and Individual Values, John Wiley and sons, Inc., New York, 1951; Bu eser konuyu ilişkin olarak geniş literatür kaynaklarını içermektedir; Duncan Black, «on the Rationale of Group

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



edildiği gibi tartışma, kollektif rasyonelliğin belirli temel sorunlarını karşılayacak biçimde bütün durumlara uygulanabilen bir sosyal sıralamanın (bu, bütün grup tarafından açıklanan sosyal tercihlerin sıralamasıdır) var olup olmadığı konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bizim üzerinde duracağımız nokta ise, Arrow'unkinden az çok farklı olacaktır. Biz sadece verilen datalara dayanarak kararlı bir çözümü elde etmeyi değil fakat ayrıca, kişilerin bütçe ile ilgili konularda gerçek tercihlerini açıklamalarına yardım edecek olan teknikleri bulmaya çalışacağız.

Şimdi yine bütçenin Kaynak Ayırımı Bölümünü ele alabilmek için, gelirin adil olarak dağıtılmakta olduğunu varsayalım. Merit gereksinmelerin giderilmesi konusunu daha sonra ele almak üzere, şimdi sosyal gereksinmeler giderilmesi konusunu düşünelim. Çeşitli bireylerin gelir seviyesi ile tercih yapısına dayanan ve stratejik davranışlarından etkilenmeyecek biçimde sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin olarak «gerçek» talep sedüllerinin var olduğunu bilmekteyiz. Gönüllü ödeme sistemine ilişkin olarak yaptığımız açıklamalar sırasında incelediğimiz talep sedülleri, şimdiki açıklamalarımız yönünden de var sayılmakta olup, sorun kişileri tercihlerini açıklamaya yöneltmek ve bütçeyi böyle bir esasa dayanarak saptamaktır. Bu işi başarmada kullanılacak alet ise, seçilen harcama bütçesi ve vergi tarifesinin uygulamaya konulmasını izleyen oylama prosüdüsüdür. Böylece, oylama mekanizması aynı olayda hem kahraman ve hem de külhanbeyi rolünü oynamaktadır. Kahramandır çünkü, kişileri tercihlerini açıklamaya zorlayan bir alet olmakta ve külhanbeyidir çünkü, bu biçimde saptanan bütçe, Wick-

---

Decision-making», Journal of Political Economy, vol. 56, no. 1, s. 23-24, February, 1948 ve «The Decision of a Committee Using a Special Majority», Econometrica, vol. 16, no. 3, s. 245-261, July, 1948 ve J.K.Eastham (ed.) nın yayınladığı, Economic Essays in Commemoration of the Dundee School of Economics, Culross and Sons, London, 1955, de basılan «Wicksell's principle in the Distribution of Taxation»; Clifford Hildreth, «Alternative Conditions of Social Ordering», Econometrica, vol. 21, no. 1, s. 81-94, January, 1953; James M. Buchanan, «The Pure Theory of Government Finance: A Suggested Approach», Journal of Political Economy, vol. 57, s. 696-505, December, 1949, vol. 62, no. 2, s. 174-123, April, 1954. Daha geniş yönüyle konunun bir anlatımı için ayrıca bkz. R.A. Dahl and C.E. Lindblom, Politics, Economics and Welfare, Harper and Brothers, New York, 1953.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



sell'in özel bir keyz olarak gösterdiği oybirliği ile uzlaşma durumu dışında, herkesi tatmin etmeyecektir (1). Öte yandan, aynı kamusal mal ve hizmet herkese sağlandığından ve herkes aynı vergi formülüne tabi olduğundan, vergi yükleri veya kamu hizmetlerinin maliyetine katkıda bulunacakları paylar grupta yer alanların ve bireyin gerçek tercihlerine göre tahsis edilmeyecektir. Ancak, böyle bir vergi formülü ve oylama mekanizmasının zorlayıcı niteliği, seçmenlerin tercihlerini açıklamalarına yarayan tek bir araçtır. Böylece sorun, kişilerin gerçek tercihlerine dayanan en yaklaşık oylama yöntemini ortaya çıkaracak olan yolu bulmaktadır.

Çeşitli oylama mekanizmalarına bağlı olarak yapılacak olan değişik türdeki sıralamaları incelemeye başlamadan önce, bunlar arasında yapılacak olan en son tercihin bile değer yargılarına dayanacağını belirtelim. Önce, yöneticinin kişisel tercihlerine uyan yararlı veya otoriter karekterdeki sosyal sıralamalar ile grupta yer alan bireylerin tercihlerini yansıtacak olan demokratik nitelikteki sosyal sıralamalar arasında yapılacak olan seçim ele alınmalıdır. Özel değer yargılarımız veri olarak kabul edilirse, bütçenin normatif teorisi demokratik olmalıdır.

Demokratik karekterde bir teori kabul edilebilir ancak, kişisel tercihlerin yansıtılması yönünden böyle bir varsayım yeterli değildir. Demokratik kelimesi, Plato'nun Republic adlı yapıtında filozoflar tarafından önerilen kurallardan başlayarak, Jefferson demokrasisinin görüşü olan «bütün insanlar eşit yaratılmıştır» ve buna uygun olarak, herkese eşit bir biçimde kendisini ifade etmesi hakkının verilmesi ilkesine kadar bir çok anayasal görüşleri içerir. Demokratik bir temele dayanılarak sosyal tercihlerin sıralandırılması ile neyin anlaşılması gerektiğini belirlemek için, oyların dağılımını ortaya koyma ve bunun da ötesinde sosyal sıralamanın gerektirdiği özel koşulların saptanması gerekmektedir.

Oy dağılımına ilişkin olarak verilecek yanıt, mantıktan çok içgüdüsel bir değer yargısına dayanmakta olup - oylar eşit olarak dağıtılmalıdır biçiminde - oldukça açıktır. Tercihlerin bu esasa dayanılarak sıralanmasının kesin olması gerekmekte olup ayrıca, bu sı-

(1) Bkz. s. 72 ve 127.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ralamanın sorunların keyfi olarak oylanmaya konulduğu sıralama biçiminde farklı olması gerekir. Çözüm, gerçek tercihlerin bilinmekte olduğu varsayımına göre saptandığı gibi, fayda hududu eğrisi üzerindeki noktalardan birisine yaklaşmak biçiminde olmalıdır (1). Ancak, bunun da ötesinde bir çözüm elde etmek için, bunu sağlayacak olan bir çok çözüm arasından birisinin seçilmesi gerekir (2).

Arrow'un sosyal tercihlerin sıralanması için öngördüğü koşullar, kesin sonuçlara varan çoğunluk kuralınca karşılanmakta olan normlara dayanmaktadır. Genel bir geçerlilik iddiası taşımayan bu durum, çoğunluk kuralının yaygın bir biçimde kullanılması nedeniyle oldukça ilginçtir. Örneğin, bir atletizm yarışmasının değerlendirilmesi için yapılan uygun bir sıralama yönteminin sosyal mallarla ilgili olarak tercihlerin açıklanmasında yeri yoktur (3). Kaliteli çoğunluk, çokluk oylaması veya nokta oylaması yöntemlerinden birisine bağlı olarak elde edilen seçim sonuçlarından hangisinin kamusal mallar yönünden daha üstün olacağı konusu incelenmelidir. Bu yöntemlerden bazıları fayda hududuna yaklaşma yönünden diğerlerine göre daha üstündür. Bundan sonrası ise, fayda hududu üzerindeki noktalardan birisinin seçimi ile ilgili olup, bu ise yine değer yargılarına bağlı bulunmaktadır. Ayrıca, çeşitli seçim sistemleri değişik tip ve derecede seçim stratejilerine olanak sağlarlar ve böylece gerçek tercihleri değişik derecelerde yansıtırlar. Stratejik davranışlar şimdilik ihmal edilmekteyse de, konunun tamamı yönünden önemli olduğundan, bölümün sonunda tekrar ele alınacaktır.

## B. ÇOĞUNLUK KURALII

Arrow'a göre, kollektif rasyonellik için zorunlu olan en az koşullar şunlardır (4).

---

(1) Bkz. s. 83.

(2) Karar alma süreci ile uygun sosyal sıralamayı gösteren kural arasındaki ayırıma verdiği önem konusunda bkz. Buchanan, «Social Choice, Democracy and Free Market».

(3) Aynı sistemin bütün amaçlar için ileri sürülmesine ilişkin olarak, bkz. Arrow op. cit., s. 27.

(4) Arrow, op. cit., bölüm 3.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



1. Grupta yer alan üyeler üç alternatifi nasıl sıralarlarsa sıralasınlar, bu üç alternatif arasında yapılacak seçim sonucu ortaya çıkan sosyal refah fonksiyonu tek bir sosyal sıralamaya olanak vermelidir.

2. Sosyal sıralama, herhangi bir kişinin sıralamasındaki değişmeye olumlu veya en az bir olasılıkla olumsuz olmayacak biçimde uygun düşmelidir.

3. Alternatiflerden birisinin ortadan kalkması nedeniyle, sosyal refah fonksiyonunda yer alan diğer alternatiflerin sıralama biçimi bozulmamalıdır.

4. Seçmenler bütün alternatifler arasından serbestçe seçim yapabilmelidirler.

Bu görüşün demokratik anayasaların bütün türleri için geçerli olabilmesi için, sosyal refah fonksiyonunun herkesin sıralama biçimine uygun olmasını gerektirmemektedir. Gerçekten, ikiden fazla kimsenin gözönünde bulundurulması durumunda, son koşula göre sosyal refah fonksiyonunda yer alan herhangi iki alternatif arasındaki sıralama, seçmenlerin çoğunluğu tarafından yapılan sıralamaya uygun düşmelidir.

**Genel Durum**

Sadece iki alternatif üzerinde karar verilmesi gereken bir durumda, seçim için kullanılacak olan normal yöntem, çoğunluk kuralıdır. Bu kural her zaman bir sonuça ulaşılmasına veya en kötü olasılıkla kur'a çekimi ile kazanan alternatifin ortaya çıkarılmasına olanak vermektedir. Eğer, aralarında seçim yapılacak alternatif ikiden fazla ise, «en iyi» final çözüme ulaşıncaya kadar alternatif çiftler arasında seçim yapılmalı ve birbirini izleyen çiftler arasında yapılan seçim sonunda en çok oy alan alternatif, çoğunluk kuralına uygun olarak alınacak kararı oluşturmalıdır. Örneğin, X; Y; ve Z gibi üç seçmen ile A; B; ve C gibi aralarında seçim yapılacak olan üç alternatifin var olduğu durumu düşünelim. Ayrıca, A nın tutucu; B nin ılımlı; ve C nin ise radikal nitelikteki bütçe politikalarını göstermekte olduklarını varsayalım. X, A yı B ye ve B yi C ye; Y, B yi C ye ve C yi A ya; Z ise, C yi B ye ve B yi A ya tercih etsin. Böyle bir tercih sıralaması durumunda A ve C politikalarına göre oy çoğunluğunu sağlayan B alternatifi seçilmektedir. Alternatiflerin iki-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



şer olarak sıralanma biçimleri nasıl olursa olsun, B alternatifi seçilmekte ve bu sonuç kesin olmaktadır.

İkinci bir örnekte ise, Z nin kadere inanan ve dolayısiyle C politikasını A ya ve A politikasını ise B ye üstün tutan bir seçmen olduğunu düşünelim. Z nin bu davranışı nedeniyle, A politikası B ye; B politikası C ye; ve C politikası ise A ya karşı çoğunluk oylanmasında seçilmektedir. Böyle bir durumda, seçilmesi istenmeyen alternatife göre, üç alternatifin ikişer ikişer çiftlenmesinin özel sıralanmalarına bağlı olarak alternatif bütçe politikaları seçimi kazanmaktadır. Bu nedenle sonuç kesin olmayıp, keyfi olmaktadır. Böyle bir durumda Arrow'un koşullarını yerine getiren hiç bir sıralama biçimi söz konusu olmayıp, ayrıca çoğunluk kuralı da işlememektedir.

Arrow, olasılık-veya daha doğru bir söyleyişle olanaksızlık teoremini kısaca bu anlatılan biçimde ortaya koymaktadır. Yani, eğer toplum bireylerinin aralarında serbestçe seçim yapabilecekleri en az üç alternatif varsa, böyle bir durumda hem seçmenlerin hakimiyetine ve hem de Arrow'un kollektif rasyonalite için öngördüğü minimum koşulları yerine getirecek hiç bir sosyal refah fonksiyonu yoktur. Arrow'un koşullarının yerine getirilemeyeceği durumların varlığını kabul ederek, şimdi ise bu koşulların yerine getirildiği — mümkün olan seçimlerin tek yönlü değişkenlerle temsil edildiği (örneğin, aralarında seçim yapılacak alternatiflerin tutucudan radikale doğru sıralanmasında olduğu gibi) ve tercih biçimlerini gösteren eğrinin bütün seçmenler için tek tepeli olduğu durumu inceleyelim. Buna göre, modelde aşırılık faktörü kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Bu durumda alternatif politika çiftleri arasında birbirini izleyen seçim sonucu elde edilen çoğunluk, medyan değere yaklaşacak ve varılan sonuç, alternatif çiftlerin sıralanma biçimi ile ilişkili olmayacaktır (1).

---

(1) Seçmenlerin sayılarının eşit olmadığını varsaymaktayız. Eğer, politikalar eşit oy alırlarsa bu durumda kur'a yoluna başvurulur. Bununla birlikte kur'a çekimi, ölçeğin ortasında yer alan alternatif ile birbirine yakın olan iki alternatif arasında yapılacaktır. Bu nedenle, iki alternatif arasında yapılan seçim böylece şansa dayansa da, fazla bir kayıp sözkonusu olmamaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



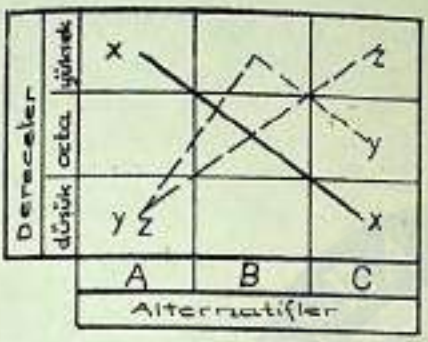


Şekil (6-1)

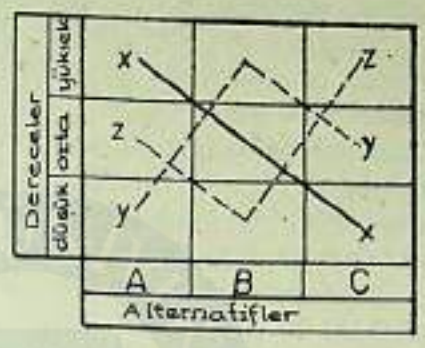


Şekil (6-2)

Şekil (6-1 de tercihleri tek tepeli talep eğrileriyle gösterilen seçmenle ilgili bir durum yer almaktadır. Şekilde; xx, X seçmeninin yy, Y seçmeninin; ve zz ise Z seçmeninin alternatif bütçe politikalarını sıralama biçimlerini göstermektedir. Şekilde gösterilen sıralama biçimi birinci örneğimize uygun olup, bu durumda B alternatifi seçilmektedir. Çok tepeli tercihler modeli ise, Şekil (6-2) de gösterilmiştir. İkinci örneğimize uyan bu derecelendirmede, oylamada alternatiflerin sıralandırmalarına bağlı olarak, kesin olmayan bir seçim sonucu elde edilmektedir.

**Bütçe Tercih Türleri**

Şimdi bütçe politikasına ilişkin olarak yapılacak seçimin tek veya çok tepeli tercih yapısından hangisine doğru meylettiğini düşünelim. Sonuç, daha çok seçim konusu olan bütçe politikasına bağlı kalmaktadır. Bütçenin harcamalar bölümünde, harcamaların seviyesi yönünden yapılacak seçim ile harcamaların kompozisyonu yönünden yapılacak olan seçimleri birbirinden ayrı olarak düşünmekteyiz. Bütçenin vergilerle ilgili bölümünde ise, üç tip vergi arasında bir ayırım yapmaktayız.

Birinci tip uygulanan vergi, gelirin bütün seviyelerinde değişmez oranda olduğundan, çeşitli mükelleflerin ödedikleri vergiler içindeki bu verginin yapısının vergileme seviyesi yönünden bağımsız olduğu varsayılmaktadır. Böyle bir durum, baş vergileri ve düz oranlı gelir vergilerinin uygulandığında geçerli olmaktadır. Aynı durum daha az belirgin olarak, artan veya azalan oranlı vergi tarife-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



sindeki değişmelerin, gelir skalasının çeşitli noktalarında vergi yükündeki değişmelere aynı oranlarla uydurulduğunda görülebilir (1).

İkinci tür vergimiz için ise, gelirdeki bir artışın vergi yükünde devamlı bir değişikliğe yol açtığı bir vergi tarifesi sözkonusudur. Artanoranlı vergi keyzinde gelirde bir değişme olduğu zaman vergi oranındaki değişmeyi gösteren noktaların eşit sayılarla değişmekte olan gelir dilimleri biçiminde ayarlandığı bir tarife böyle bir durumu göstermektedir. Buna göre vergi yükünün dağıtımı, gelir seviyesi yükseldikçe yüksek gelirliler lehine olmaktadır.

Üçüncü tip vergi için ise, çeşitli gelir aralıklarında vergi oranının değişme biçimi daha farklı olup, vergi yükünün kendiliğinden değişmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu vergi formülüne göre, gelir seviyesi arttıkça yüksek gelirlilerin vergi yükü bir gelir dilimine kadar arttığı halde, bu gelir diliminden sonra düşebilir veya vice versa. Vergi türleri arasındaki bu ayırımın önemi biraz sonra açıkça görülecektir.

### Tek Tür Hizmet Sağlayan Bütçe; Vergi Yükü Sabit Olarak Verildiğinde Bütçe Büyüklüğünün Saptanması

Açıklamalarımıza en basit keyzle başlarken, sadece tek tip bir kamusal mal veya hizmetin üretiminin sözkonusu olduğu ve bütçenin belirli bir sabit oranlı vergiyle finanse edildiği durumu düşünelim. Eğer, kamu hizmetinin toplam birim maliyetinin sabit olduğunu kabul edersek, bütün seçmenler için kamu hizmetinin birim maliyeti sabit (eşit olması şart olmayıp) olmaktadır. Bu keyze göre, seçmenlerden herbiri kendilerine teklif edilen bir fiyat üzerinden kamusal hizmetten ne kadar faydalanmak istediğini kendisi saptamalıdır. Sadece tek bir kamusal hizmetin varlığı sözkonusu oldu-

---

(1) Başka bir deyişle çeşitli vergi tarifeleri arasındaki ilişki öyle olmaktadır ki, gelir skalası üzerindeki iki nokta arasındaki vergi yükünün artışı değişmeden aynı kalmaktadır. $Y_0$ ve $Y_1$ gelir seviyelerini gösteren iki nokta arasındaki vergi yükü artışı,

$$\frac{T_1 - T_0}{T_0} \cdot \frac{Y_0}{Y_1 - Y_0}$$ olarak tanımlanmakta olup; $T_0$ ve $T_1$ terimleri $Y_0$ ve $T_1$ gelirleri için vergi yüklerini göstermektedir. Musgrave and Tun Thir, «Income Tax Progression, 1929-48, «Journal of Political Economy, vol. 56, no. 6, s. 504, December, 1948.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ğundan, seçmen bütçe alternatiflerini küçükten büyüğe doğru bir yönde sıralayabilir. Hernekadar bütün seçmenlerin veya hiç olmazsa çoğunluğunun ayni bütçeyi tercih etmeleri için hiç bir neden olmadığı halde; tercih sıralandırmalarının tek tepeli eğrilere uygun olacağını kabul etmek için yeterli neden vardır.

Şekil (6-3) ün dikey ekseninde sosyal gereksinmeleri giderecek olan kamusal mal miktarını ve yatay eksende ise, özel gereksinmelerin giderilmesi için arzedilen özel mal miktarını gösterelim. Bu analiz tek bir seçmene uygulanmaktadır. Seçmenin kamusal malın birimi için ödediği fiyat sabit olduğundan, fiyat eğrisi AB doğrusu olarak düz bir şekilde çizilmektedir. Bu eğrinin eğimi kamusal malın toplam birim maliyeti ve uygulanan belirli vergi tarifesine bağlı kalmaktadır. Arzu edilen bütçe büyüklüğü, P noktasındaki fiyat eğrisi ve farksızlık eğrisinin eğimi tarafından saptanmaktadır. Seçmenimiz OC bütçe büyüklüğünü seçerken, DA kadar özel maldan vergi ödeyerek vazgeçmek durumundadır.

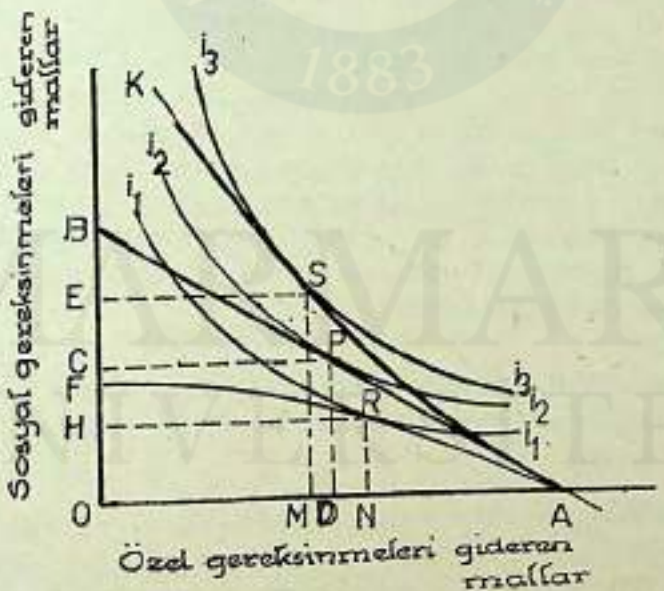


Şekil (6-3)

Şekle göre, bütçe büyüklüğündeki bir artış veya azalış, seçmenin durumunu hemen kötüleştirecektir. Seçmenin tercihlerinin tek tepeli eğriye uygun olduğu açıkça görülmektedir. Aynı sonuç di-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğer seçmenler için de geçerli olup, çözüm için çoğunluk kuralı kesin bir yol olmaktadır.

### Sadece Bir Hizmet Sağlayan Bütçe; Vergi Yükünün Değişmesi ve Devamlı Artması Durumunda Bütçe Büyüklüğünün Saptanması

Şimdi aynı seçim biçimini gözönünde bulunduralım. Ancak, bu durumda vergi tarifesi vergi yükünün değişmesine yol açacak bir biçimde olsun. Bunun için örneğin, gelirdeki değişmelerin vergi tarifesinde yer alan vergi oranlarındaki değişmeye uygun olduğunu düşünelim. Yani, az gelirli kimselerin vergi yükleri artarken yüksek gelirlilerin vergi yükleri azalmakta ve bunun sonucu olarak, kamusol malların birim maliyeti de mükellefin içinde buunduğu gelir gurubuna göre değişmektedir. Eğer, seçmen ortalama gelirin üstünde bir gelir seviyesine sahipse, Şekil (6-3) de AK doğrusu ile gösterildiği gibi, bütçe büyüdükçe fiyat eğrisi de dikleşmeye doğru meyletmektedir. Bu durumda yeni teğet noktası S olmakta ve seçmenin arzu ettiği bütçe büyüklüğü OD ye yükselmektedir. Eğer, seçmenin geliri ortalama gelir seviyesinin altında ise, şeklide gösterildiği gibi fiyat doğrusu AF olarak aşağı doğru kaymaktadır. Bu durumda yeni teğet noktası R olup, seçmenin tercih ettiği bütçe büyüklüğü de OH düzeyine düşmektedir. Seçmenin gelir seviyesi ne olursa olsun, genel ilke değişmemektedir. Yani, yine de optimal büyüklükte bir bütçe ve tek tepeli eğriyle gösterilen tercih dağılımı sözkonusu olacaktır (1). Çoğunluk Kuralı yine de kesin bir çözüme ulaşmaya olanak sağlayacaktır.

### Sadece Bir Hizmet Sağlayan Bütçe; Vergi Yükünün Değişken ve Azalanoranlı Olması Durumunda Bütçe Büyüklüğünün Saptanması

Şimdi değişken vergi yükünün devamlı olarak artan değil, fakat gelir seviyesi arttıkça azalan bir yapıda olduğunu düşünelim. Bu durumda vergi mükellefi, kamusal malın birim maliyetinin bütçe ge-

(1) Bu, fiyat doğrusu AF olan düşük gelirli seçmen için açıkça sözkonusu olan bir keyzdir. Kayıtsızlık yapısının biçimine bağlı olarak AK ile hiç teğet olmak durumu olmayabileceğinden, yüksek gelirli seçmen keyzi biraz güçleşmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



nişletildikçe bir noktaya kadar artması ve sonrada azalması veya vice versa, bir durumla karşılaşmaktadır. Şekil (6-a3) e göre, fiyat eğrisi bir veya daha fazla dönüm noktası çizecek biçimde rastgele devam eden bir özellik gösterir. Böyle bir durumda tercih yapısının tek tepeli eğrilerle gösterildiği biçimde olmasını gerektirecek herhangi bir neden olmadığı gibi herhangi bir seçmen için aynı biçimde iyi olan bir çok çözüm noktaları bulunabilir. Bu durumda çoğunluk kuralının sonuçları kişisel tercihleri rastgele bir biçimde yansıtmaktadır.

**Sadece Bir Hizmet Sağlayan Bütçe; Sabit Vergi Yükülü Vergi Türünün ve Bütçe Büyüklüğünün Saptanması**

Şimdi, seçmenlerin bütçenin büyüklüğü ile vergi yükünün saptanması konusunda karar vermeleri gereken durumu ele alalım. En basit keyzle başlayarak, sadece sabit vergi yüküne olanak sağlayan vergi türünün esas alınması gerektiğini kabul edeceğiz. Seçmenlerin küçük (s), büyük (b) ve orta (m) büyüklükteki bütçelerden birisini seçmek isteyeceklerini varsayıyoruz. Seçmenler ayrıca, sabit bir vergi yüküne yol açacak biçimde bir baş vergisi H (azalanoranlı); sabit oranlı bir gelir vergisi P; veya artanoranlı bir gelir vergisi R den herhangi birini seçebilirler. Böylece aralarında seçim yapılacak olan 9 tane alternatif kombinezyon sözkonusu olmaktadır. Öte yandan seçim yapacak olan seçmenden X, düşük gelirli; Y orta gelirli; ve Z ise yüksek gelirlidir.

| Bütçe Büyüklüğü | Seçmen X Vergi Planı | | | Seçmen Y Vergi Planı | | | Seçmen Z Vergi Planı | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | H | P | R | H | P | R | H | P | R |
| S | 5 | 8 | 9 | 4 | 2 | 6 | 4 | 3 | 1 |
| m | 2 | 6 | 7 | 8 | 7 | 9 | 7 | 6 | 2 |
| b | 1 | 3 | 4 | 3 | 1 | 5 | 9 | 8 | 5 |

TABLO (6-1) : Bütçe Büyüklüğü ve Vergi Türü Arasında Seçim

Tercih modelini açıklayabilmek için, seçmenlerin tercih ettikleri bütçe büyüklüğünü ve vergi türünü; 9 rakamını en yüksek ve 1 rakamını ise en düşük düzeydeki seçimlerini gösterecek biçimde derecelendirdiklerini kabul edelim. Bu durumda olan bir çok keyz

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sözkonusu olup, bunlardan birisinin seçimi belli koşulların yerine getirilmesini gerektirmektedir. Öteyandan, her hangi bir vergi türü için tercih yapısının tek tepeli eğriye uygun olması şarttır. İkinci koşul olarak, herhangi bir bütçe büyüklüğü için seçmenler çeşitli vergi türleri arasında aşağıdaki gibi bir sıralama yapacaklardır. Buna göre, seçmen X, R'yi P'ye ve P'yi H'a; seçmen, Z, H'i P'ye ve P'yi R'ye tercih edecektir ve ortalama gelire sahip olan Y ise, H ve P vergi türleri arasında kayıtsız kalacaktır. Y nin H ve P den birisi ile R arasında tercih yapması ise, bazı özel koşullara bağlı kalacaktır. Eğer, seçim pozisyonları tersine çevrilirse, ilke yine de değişmez ve Y bu durumda R yi seçer. Her seçmen için en iyi vergi planı, ikinci en iyi vergi planına göre daha büyük bir bütçeye olanak vermelidir ve ayrıca, ikinci en iyi vergi planı ise, en kötü olan vergi planına kıyasla daha büyük bir bütçeye olanak vermelidir biçiminde en iyi çözüm için bir koşul ileri sürülebilir (1). En iyi vergi planı kamu hizmetlerinin daha düşük bir maliyetle elde edilmesini sağladığından böyle bir koşulun aranması yerinde olacaktır.

Tablo (6-1) de gösterilen sıralama bu koşulları yerine getirmektedir. Bu sıralama biçiminden başkaca, X'i küçük; Y'yi daha ılımlı; ve Z yi ise, büyük çapta bir bütçeyi tercih eden kişileri gösteren harfler olarak seçebiliriz. Şimdi, bütün diğerleriyle eşleşen 9 ayrı olası çoğunluk oylamasına konu olarak bir seri elde etmekteyiz. Bu durumda, bir kombinezyonun bile ilk raundda elimine edilmediğini görmekteyiz (2). mR sadece sP ye karşı kaybederken, buna karşı-

(1) Sadece üç bütçe büyüklüğünün yer aldığı Tablo (6-1) de, «daha büyük» bütçe için gerekli büyüklük terimi «eşit» veya «daha büyük» terimleriyle karşılanmıştır.

(2) Her keyzdeki kazanan alternatif ile seçim matriski aşağıdaki gibidir:

| | sH | sP | sR | mH | mP | mR | bP | bH | bR |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| sH | | sH | sR | mH | mP | mR | sH | sH | bR |
| sP | | | sR | mH | mP | sP | sP | bH | bR |
| sR | | | | mH | mP | mR | sR | sR | sR |
| mH | | | | | kur'a | mR | bP | mH | mH |
| mP | | | | | | mR | mP | mP | mP |
| mR | | | | | | | mR | mR | mR |
| bP | | | | | | | | | bR |
| bH | | | | | | | | kur'a | bR |
| bR | | | | | | | | | |

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lık sP; sR; mH, mP, bH ve bR'ye karşı kaybetmektedir. Buna karşılık, çiftlerin rastgele sıralandığı bir durumda buna uygun düşen elimine edici oylama setinin varlığını düşündüğümüzde bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Ancak, böyle bir prosüdür sadece rastgele yapılan bir sıralamayı yansıtır. Bu durumda ise, çoğunluk kuralı işlemez.

Tablo (6-1) in incelenmesi, böyle bir sonucun niçin ortaya çıkacağını göstermektedir. Yatay sıradakiler X ve Z seçmenleri için tek tepeli tercih yapısında olup, Y için çok tepeli tercih yapısındadır. Bu nedenle, oylamanın sonucu kesin değildir. Şimdi, diğerlerine karşı bir kombinezyonun kazanacağı bir dereceler seti oluşturabiliriz, ancak bu emin sonuç gerçekleşmeyebilir. Değişik oranlı vergilerle ilgili bir seçim için de sonuçlar aynı olacaktır. Ve azalan oranlı vergi yükü ile değişken oranlı vergi yükleri hesaba katıldığında güçlükler bir kat daha artacaktır.

**Birden çok Hizmet Sağlayan Bütçe: Bütçe büyüklüğünün ve vergi yükünün belli olduğunda bütçede yer alan hizmet bileşiminin saptanması**

Şimdi, sadece tek hizmet sağlayan bütçe varsayımını terkederek, çeşitli kamu hizmetleri arasında seçim yapılmasını gerektiren bir durumu esas alacağız. Sorunu sadeleştirmek amaciyle, bütçe büyüklüğünü veri olarak ele alıp, bu bütçenin sabit vergi yükü ile elde edilen gelirlerle finanse edildiğini varsayacağız.

Sabit bir vergi yükü ile elde edilen gelirlerle finanse edilen ve tek bir hizmet sunan bütçe büyüklükleri arasında yapılacak seçim tek yönlü olarak düzenlenebilir. Tercihleri daha doğuştan uçta olanları bir tarafa bırakarak ve tercih yapılarının tek tepeli eğrilerle gösterildiğini kabul ederek, anlamlı bir sonuç elde etmeye olanak veren bir çoğunluk kuralı uygulanabilir. Öte yandan, birden fazla hizmet sunan bütçeler arasındaki seçim durumu sözkonusu edildiğinde, bunlar arasında düzenli bir sıralama açık bir biçimde elde edilemez. Bazı durumlarda hizmetleri çeşitli gelir dilimleri tarafından elde edilen fayda farklılıklarına göre sıralama olanağı sözkonusu olabilir. Bazı hizmetler ise, ideolojik bazı nitelikleri nedeniyle sağ görüşten sol görüşe doğru siyasal bir sıralamaya uygun düşmektedirler. Bu durumlarda tercih yapısının tek tepeli eğrilere uygun olması beklenebilir. Bununla beraber, böyle bir durum kural olmaktan çok

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bir istisna olmaktadır. Gerçekten, bir çok durumlarda tercihlerin anlatılan bu basit biçimde sıralanması olanağı yoktur ve böyle bir sıralama olduğunda bu sıralamanın esas niteliği gözönünde bulundurulan toplam faydaya bağlı kalmaktadır. Bu nedenle, tercihlerin birbirleriyle ilişkilendirildiği sıralama biçimleri rastgele olacak ve kişisel tercih yapıları daha çok tepeli eğrilere uygun düşecektir. Ve böyle bir durumda uygulanan çoğunluk oylaması tutarlı olmayan sonuçlar verecektir.

**Değerlendirme**

Bu görüşleri değerlendirirken iki noktanın belirtilmesi gerekir. Bunlardan birincisine göre, seçim sırasında ortaya çıkan tutarsızlık problemi bir değerleme sorunudur. İkincisi ise, kesin olarak bir çoğunluk kararı alınsa bile, böyle bir karar en iyi çözümü vermemektedir.

Bütçe politikasına ilişkin olarak kişisel tercihlerin çoğunluk kuralı ile açıklanmasının kesin olmayan sonuçlara yol açabileceğini açıklamış bulunuyoruz. Ayrıca, çeşitli kamu harcamaları türleri ile azalan oranlı vergi planları arasında yapılacak olan seçim durumunun, böyle bir sonuca yol açtığını belirtmiş bulunuyoruz. Eğer, bütçenin vergi ve harcamaları yönünden yapılacak olan seçimlerini birleştirecek olursak, açıklamalarımız daha da karışık bir görünüm kazanır.

Bununla beraber, çoğunluk kuralına dayanan siyasal karar alma mekanizmasının işleyişine ilişkin olarak yapılan gözlemler, sonucun o kadar karışık olmadığını ileri sürmektedir. Çoğunluk oylamasına uygun olarak karar alınması bazen oldukça yeterli sayılabilecek sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bir çok durumlarda bütçesel seçime ilişkin konuları tek bir açıdan ele almak zor olurken, seçmenlerin tercih yapıları arasında önemli derecede benzerliklerin olduğunda, seçim sorunu oldukça kolaylaşmaktadır (1). Aile bütçelerine ilişkin olarak yapılan çalışmalar, birbiriyle

(1) Benzer bir yaklaşım, sabit birim maliyeti ile tek tür hizmet sağlayan Bowen'in açıklamalarında da (op. cit., s. 181) vurgulanmaktadır. Bowen, kamu hizmetlerinin herhangi bir veri miktarı için çeşitli seçmenlerce teklif edilen fiyatların normal dağılımını ve büyük sayıları gözönünde bulundurmaktadır. Herhangi bir kamusal mal miktarı için teklif edilen mod fiyatı, bir çokluk oy-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



uyum içinde bulunan bir sosyal gurupta yer alan bireylerin bütçesel tercih yapılarının oldukça birbirine benzer olduğu sonucuna varmaktadır. Belli sınırlar içinde kişisel zevklerin bu tür benzerliğinin kamusal gereksinmelere ilişkin olarak kişisel tercihlerin açıklanması bakımından da geçerli olduğu düşünebilir. Başka durumlarda ise, kamu hizmetleri arasında yapılacak seçim, yiyecek ve şapkalar arasında yapılacak seçimden çok kırmızı şapkalarla mavi şapkalar arasında yapılacak olan secime benzetilebilir. Böyle bir durumda ise, bütçesel tercih yapıları arasındaki bu örnekliliğin varlığı ileri sürülemez.

Düşünme biçimini tersine çevirmek, gerçekten yararlı olabilir. Tercih yapıları arasında benzerlik var olduğunda, gerekli olan uzlaşmayı sağlayacak olan demokrasi daha iyi işler. Ve politik anlayış varsa, böylece üzerinde anlaşmaya varılacak olan bütçe bileşimlerinin (bütçe politikası artı kamu politikasının diğer yönleri) bulunmasına olanak sağlayacaktır. Daha önce açıklandığı gibi bu süreçte esas unsur olmak, politikacının fonksiyonudur. Tercih yapısında ve siyasal bilinçte bu tür bir sosyal ahenk var olduğunda, çoğunluk oylaması ile alınan karar en pür anlamda yine de keyfidir. Ancak, bu şekilde alınan bir karar kabul edilemeyecek derecede keyfi bir karar değildir. Sorunların yeniden ele alınmasına ve oylamanın yeniden yapılmasına, az çok kabul edilebilir nitelikte bir karar alınıncaya kadar devam edilebilir. Herhangi bir zamanda yapılan oylamanın fonksiyonu, sosyal gereksinmelerin tamamının bir sıralanmasını saptamak olmayıp, ancak belirlenen bütçe yapısında sadece marjinal düzenlemeler yapmaktır.

Şimdi sonucun kesin ve oylama sonunda ortaya çıkan sıralamadan bağımsız olduğunda, çoğunluk oylamasının etkin bri çözüm verdiği durumu inceleyelim. Sosyal gereksinmelerin giderilmesi konusu ile ilgilenildiği sürece, çoğunluk oylamasiyle ulaşılan çözüm bi. çiminin mükemmel bir sonuç olmadığı açıkça belli olmaktadır. Çoğunluk oyu ile elde edilen karar hernekadar oyların sıralanması yönünden keyfi değilse de, bazı seçmenlerin oyları hesaba katılmadığından oylama sonucu yine de etkili olamamaktadır. Bazıları, ço-

---

laması elde etmektedir ve bu miktar, mod fiyatın maliyete eşit olduğunda saptanmaktadır. Normal dağılım varsayımı veri olarak alındığında mod ve medyan —ve böylece çokluk ve çoğunluk tekniklerinin sonuçları— birbirine eşitlenmektedir (Bkz. s. 108).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



günluk oyuna dayanılarak bütçe politikalarında yapılan değişikliği, butçe politikasında hiç değişikliğin yapılmadığı bir duruma tercih edebilirler. Başkaları ise, çoğunluk oylaması nedeniyle net kayıplarının olduğunu düşünebilirler. Kişilerin tercihlerini açıklamalarını teşvik etmek için bazı oylama prosüdürlerinin ve sonuçlarının uygulanması kaçınılmaz olurken, ancak aynı prose herkesin gerçek tercihlerini yansıtamamalarına da yol açmaktadır. Arrow'un koşulları yönünden keyfi sonuçlara ulaşılmasına sebep olmasa da, çoğunluk oylaması sonunda varılan karar yukarıda tanımlandığı biçimde fayda hududu eğrisine ulaşmamıza yol açmadığı gibi ayrıca bu eğri üzerindeki en iyi noktaya varmamıza da olanak sağlamaz (1).

Çoğunluk kuralı eğer tamamen etkin olan bir çözüm sağlayamazsa, nötr bir yaklaşık çözüm sağladığı konusunun incelenmesi gerekir. Mümkün olan en çok sayıda kişi tarafından karar alınması durumunda çoğunluk kuralı optimal çözümü verir. Bunu açıklamanın yolu, oylamada evet diyen kişilerden herbirinin oyuna aynı pozitif ağırlığın veya faydanın atfedilmesi ve hayır diyenlerin oylarına ise, hiç olumsuz bir değer verilmemesi veya faydasız sayılmasıdır. Veya sonrakiler daha öncekilerin yaptığı gibi negatif işaretli aynı bir mutlak ağırlığı verirse, yine benzer sonuç elde edilir. Bu hesaplama kriterine bağlı olarak çoğunluk çözümü, en büyük toplam faydanın maksimum bir refah düzeyini verir. Sonucun bu tür bir yorumu, kişiler arasında fayda karşılaştırmalarının yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak böyle bir açıklama biçimi olmaksızın oylama hakkının niçin herkes için aynı olması veya çoğunluk çözümünün niçin optimal olması gerektiğine ilişkin soruların açıklanması güçleşir. Çoğunluk oylaması ile alınan karara dayanan sosyal refah fonksiyonunun açıklama biçimi eski refah ekonomisi varsayımlarından ilk bakışta çok az farklı olmaktadır. Refah ekonomisi alanında ortaya çıkan sonraki gelişmelere göre, kişilerarasında fayda yönünden karşılaştırmalar yapılabilir ve fayda düzeyi ölçülebilir. Buna karşılık, refah ekonomisinin ilk durumuna göre fayda ölçümü ve kişilerarası karşılaştırılması yaklaşık olarak yapılmaktadır (2).

---

(1) Bkz. s. 83.

(2) Benzer bir yaklaşım için bkz. Clifford Hildreth, «Alternative Conditions of social Ordering», Econometrica, vol. 21, no. 1. s. 90, January, 1953.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Bu tür hesaplamaların kullanılması yönünden çoğunluk kuralı diğer oylama yöntemlerine benzemektedir. Ancak, seçim sonunda kazananların hepsine eşit ağırlıkta fayda ve kaybedenlere ise yine eşit ağırlıkta refah kaybı atfeden çoğunluk kuralının hesabı, seçmenlerin seçim sonucu elde ettikleri fayda ve karşılaştırıkları elemin yoğunluğuna önem veren diğer seçim sistemlerinin hesaplama biçimleriyle karşılaştırıldığında son derece basit olduğu görülür. Çoğunuk kuralının keyfilik derecesinin araştırılması yerine, daha sade bir prosüdür ve sıralama türü olması yönünden, kabuledilebilir nitelikteki kararlara olanak sağlaması derecesini inceleyebiliriz.

## C. DİĞER SIRALAMALAR

Ne yazık ki, basit çoğunluk kuralına göre, azınlıkta kalanların görüşlerine hiç bir önem verilmemektedir. Bu nedenle azınlıkta kalanların tercihlerini açıklamalarına olanak veren daha duyarlı oylama yöntemlerini incelemeye dönüyoruz.

### Wicksell'in Kaliteli Çoğunluk Kuralı

Özellikle aynı siyasal partinin uzun süre iktidarda kalması durumunda, Wicksell azınlık haklarının kötüye kullanılacağı endişesiyle bu konu üzerinde önemle durmuştur. Wicksell'in bütçe politikasının oybirliğine dayanılarak saptanması gerektiği görüşü ile daha sonra çekinerek ileri sürdüğü «nisbi oybirliği» kuralına uygun olarak bu konuda karar alınabileceğine ilişkin görüşlerini incelemiş bulunuyoruz (1).

---

(1) Bakınız bu eserin 72 nci sayfası ve Knut Wicksell, Finanztheoretische Untersuchungen und das steuerwesen Schweden's, Jena, Germany, 1896, s. 116 ve 122. İngilizce çevirisi: R.A. Musgrave and Alan T. Peacock (edt.), Classics in the Theory of Public Finance, International Economic Association, Macmillan and co., Ltd., London, 1958.

Sosyal seçimin tutarsızlığının azınlıkta kalanların korunmasının bir garantisi olduğu konusundaki görüşleri için ayrıca bkz. James M. Buchanan, «Social Choice, Democracy and Free Markets,» Journal of Political Economy, vol. 62, no. 2, s. 118, April, 1954. Duncan Black tarafından Wicksell's sisteminin tartışılması konusunda bkz. «Wicksell s Principle in the Distribution of Taxation, «in J.K. Ecsuham (ed.), Economic Essays in Commemoration of the Dundee School of Economics, Culross and Sons, London, 1955, s. 15.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Nisbi oybirliği kuralını geliştirmesi sırasında Wicksell, kamu harcamalarının çeşitli miktarlarda arttırılmasına ilişkin olarak yapılacak tekliflerin, bu harcamaları finanse edecek olan yeni vergilerle ilgili önerilerle birleştirilmesi gerektiği görüşünü ileri sürer. Öte yandan, vergi ve harcamalara ilişkin tekliflerin, hiç bir değişiklik yapılmasına yol açmayacak olan bir politikaya uygun olarak yapılması ve bundan sonra oylamaya konulması gerekir. Eğer, bazı vergi harcama teklifleri «dörtte üç, altıda beş veya onda dokuz gibi» çoğunluk için gerekli sayılan oyu alırsa, böyle bir öneri nisbi oybirliği kuralına göre yasalaşmalıdır (1). Bu oylama oranlarından hiç birisi sağlanamazsa, öneri şimdilik ertelenmelidir.

Aynı prosüdür, vergi yapısında düzenleme yapılması veya vergilerin birbirinin yerine ikame edilmesi gerektiği durumlarda da uygulanacaktır. Ancak, kamu harcamalarının azaltılmasına ilişkin olarak alınacak kararlar yönünden Wicksell, farklı ve daha karışık bir sistem önermektedir (2). Wicksell'e göre bu konuda yapılacak ilk şey, belli harcama proğramlarını yine belli vergi gelirlerine tahsis etmektir. Bu iş, basit çoğunluk kuralı ile yapılabilir. Bu konuda yapılacak ikinci iş ise, vergi-harcama paketlerinden hangisinin elimine edileceği konusunda oylama ile karar verilmesinin sağlanmasıdır. Hangi vergi-harcama paketinin reddedileceği konusunda alınacak karar ise, oyların «onda biri, altıda biri veya dörtte biri» gibi bir azınlık oyu ile gerçekleştirilebilir (3). Buna karşılık diğerleri, eğer sözkonusu harcama proğramının kabul edilmesini istererse, bu kimseler önceki vergi harcama paketini reddeden azınlığa karşı kabul edilebilir nitelikteki bir vergi programı için gerekli olan kaliteli çoğunluk oyunu sağlamalıdırlar.

Kaliteli çoğunluk kuralının değişik oranlarla kulanılmasına ve Wicksell'in bu önerilerine siyasal yönden azınlıkta kalma durumunda olan seçmenlerin haklarını korumak için gerek vardır (1). Toplumda sosyal uyumsuzluk durumunun geçerli olduğunu savunan

---

(1) Bkz. Wicksell, op. cit., s. 117. Oylamanın sırasına bağlı olarak, Wicksell sonucun keyfi olabileceği olasılığını gözönünde bulundurmamaktadır. Basit çoğunluk durumunda olduğu gibi, tercih yapısı tek tepeli eğriye uygun olmadığı sürece oylama keyfilikle sonuçlanır.

(2) İbid., s. 120.

(3) İbid

(4) İbid., s. 122.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Wicksell'e göre esas sorun, varlıklı sınıfa karşı yoksul sınıfın haklarının korunması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ve yine Wicksell'e göre azınlığın çoğunluğu istismarı tehlikesinin ortaya çıkması için zamana gerek vardır.

Wicksell'in kaliteli çoğunluk keyzi azınlıkta kalanların haklarını savunma yönünden avantajlı olup, ayrıca istikrarı sağlayıcı bir faktör olarak rol oynamaktadır. Aynı zamanda bu yöntem bir politikada değişmeyi önler ve azınlıklarla ilgili olarak çoğunukta kalanların çıkarlarını kontrol eder.

**Çokluk Oylaması Kuralı**

Azınlıkta kalanların haklarının korunmasına ilişkin görüşlere daha çok uyan bir yaklaşım, çokluk ve nokta oylamaları yöntemleri tarafından sağlanmaktadır. Çokluk oylaması kuralına göre; seçmenlerden herbiri mevcut politikaları sıralarlar ve kazanan alternatif, çeşitli seçmenler tarafından sıralanan politikalara verilen oyların her bir politika için ayrı ayrı toplanması sonunda elde edilen toplam puana göre seçilmektedir. Tablo (6-1) e dönerek mP kombinezyonunun toplam olarak 20 puan alarak seçilmekte olduğunu izleriz. Çokluk oylamasına göre sadece 18 puan elde eden mR, çoğunluk kuralına göre mP den daha ön sırada yer alarak seçilmektedir.

mH ve mR ile karşılaştırıldığında acaba mP lehinde ne söylenebilir? Bu konuda söylenebilecek tek şey, mH ve MR çoğunluk oylamasına göre belirsiz seçim sonuçlarına yol açtığı halde; çokluk oylamasına göre kazanma olasılığı olan tek alternatif mP dir. Çokluk oylamasının doğal niteliği olarak, ya kazanan tek bir alternatif olmakta ya da bazı alternatiflerin eşit skoru elde etmesi durumunda seçim sonucu, bunlar arasında kur'a çekilerek saptanmaktadır. Tercihler arasında rastgele bir dağılım olmadıkça eşit skoru elde eden kombinesyonlar olası alternatiflerin sadece küçük bir kısmını kapsamaya meyledecektir. Ve bu nedenle, bu alternatifler arasında belirsiz sonuç veren bir seçim yapılmakta olup, ancak bu durumda belirsiz çoğunluk oylamasında olduğuna kıyasla risk daha az olmaya doğru meyletmektedir.

Bundan başka olmak üzere çokluk oylamasının mantığını aşağıdaki biçimde açıklayabiliriz: Eğer herbir seçmen kendi sıralama de-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



recesinden bir derece daha yukarı doğru çıktığında eşit dozda yarar elde ederse, ve bu fayda dozları bütün seçmenler arasında aynı ise, en fazla toplam skoru elde eden alternatif en fazla toplam faydayı sağlayan seçeneği oluşturur. Bu hesaplama biçimine dayanılarak, çokluk oylamasının bize optimum çözümü verdiği söylenebilir. Bu hesaplama biçimine dayanılarak çokluk oylaması optimal çözümü vermektedir. Çoğunluğu oluşturan grupta yer alan herkesin eşit yarar sağladığını ileri süren çoğunluk kuralınınkinden böyle bir değerleme biçimi oldukça farklı olmaktadır. Ancak sorun hangi oylama sisteminin kişisel tercihlerin temel özelliklerini daha iyi yansıttığı ile ilgili bulunmaktadır. Çokluk oylamasında azınlıkta kalanlara önem verilmekte olup, çeşitli seçmenlerin tercih yapıları bütünüyle gözönünde bulundurulmaktadır. Bu niteliklerden hiçbirisi çoğunluk kuralı için sözkonusu değildir. Bu nedenlerle çokluk oylaması kişisel tercihlerin açıklanmasına çoğunluk kuralından daha fazla önem vermektedir (1).

---

(1) Böyle bir sonuç, Arrow'un çokluk oylamasının kollektif rasyonellikle tutarsız olduğu biçimindeki değerlemesine aykırı düşmektedir. (Bkz. Social Choice and Individual Values, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1951). Arrow'un bu oylamayı kötülemesi, çokluk oylamasına bağlı olarak yapılan sıralamanın «birbiriyle ilişkisi olmayan» alternatifler arasında yapılması nedeniyle ileri sürülmektedir.

Durumu açıklamak için hem çoğunluk ve hem de çokluk oylaması kurallarının her ikisinde de kazanan A alternatifinin Tablo 6-2 deki sıralama biçimini düşünelim. Bu sıralama biçiminden B alternatifinin şimdi örneğin, bir üyenin ölmesi veya konunun anayasaya aykırı olması nedenleriyle çıkarıldığını düşünelim. Tablo (6.3) de gösterildiği gibi seçmenler oylarını yeniden alternatiflere göre dağıtacaklardır. Çoğunluk kuralına göre yine de A alternatifi kazanırken, çokluk oylamasının sonucu ise C alternatifi lehinde değişmektedir. Bu nedenle Arrow, sosyal sıralamada yer alan alternatiflere aykırı olan birisinin (örneğin, kazanamayan) oylamadan çıkarılmasiyle, kazanan alternatifin değişmemesi gerektiğini söyler ve C alternatifinin kazanması durumunun kollektif rasyonellikle bağdaşmadığını ileri sürer. Burada sözkonusu olan sorun, kazanmayan alternatifin sosyal sıralama biçimi ile tutarlı olup olmadığıyle ilgili bulunmaktadır. Bu, atletik yarışmaların derecelendirilmesi konusunda tutarlı bir yaklaşım olabilmektedir. Ancak, konumuzla ilişkisi yoktur. Sosyal sıralamaya aykırı olan herhangi bir alternatifin seçim sonucunu değerlemede esas alınması, kollektif rasyonellik için sade-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Nokta Oylaması**

Çoğunluk kuralına göre çokluk oylaması sistemi bütün seçmenlerin tercihlerinin açıklanması yönünden daha hassas olduğu halde, bu kural seçmen tercihlerinin yoğunluğunu açıklama yönünden yine de yetersiz kalmaktadır. Alternatifler setinin devamlı olduğu bir durumda derecelere göre sıralama biçimi tatminkâr olduğu halde, buna karşılık alternatiflerin devamlı olmadığı bir durumda yapılan bir sıralama biçimi yeterli olamamaktadır. Bu nedenle, birbirini izleyen iki alternatifin faydası arasındaki fark oldukça önemli ölçüde değişmektedir.

Böyle bir katılık nokta oylamasına başvurularak ortadan kaldırılabilir. Nokta oylamasına göre, seçmenlerden herbirine —örneğin, 100 er— belli bir toplam puan verilir. Böyle bir durum seçmene çokluk oylamasında olduğuna göre daha fazla bir serbesti vermektedir. Çokluk oylamasına göre, alternatiflerin sayılarının n ile gösterildiği bir durumda en çok istenen ile en az istenen alternatife verilen önemin oranı n: 1 olacaktır. Buna karşılık, nokta oylamasında en çok istenen ile en az istenen alternatiflere verilen önemin oranı sonsuz olabilir ve alternatiflerin sıraya konulması seçmenin zev-

ce çoğunluk kuralının geçerli olduğu biçiminde bir ön şart ileri sürme anlamına gelmektedir. Buna karşılık eğer, çokluk oylamasının değerlemede esas alınması durumu tercih edilirse, kazanan ve diğer alternatiflerin tamamı sosyal sıralama ile tutarlı olacaktır. Daha önce sözkonusu olan alternatif seçimden çıkarılsa bile, sonuç değişmeyeceğinden çoğunluk kuralının sonucu bu tür bir değerlemeye tam olarak aykırı düşecektir. Görebildiğim kadariyle, çokluk oylamasında esas olarak ne bir mantıki bir tamlığın yokluğu sözkonusu olmamakta veya demokratik prosenin çoğunluk kuralı biçiminde yorumlanmasını akli selim göstermemektedir.

Tablo (6-2)

| | Alternatif | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | A | B | C | D | E |
| X | 5 | 4 | 3 | 2 | 1 |
| Y | 5 | 4 | 3 | 2 | 1 |
| Z | 2 | 1 | 5 | 4 | 3 |
| Oy Toplamı | 12 | 9 | 11 | 8 | 5 |

Tablo (6-3)

| | Alternatif | | | |
|---|---|---|---|---|
| | A | C | D | E |
| X | 4 | 3 | 2 | 1 |
| Y | 4 | 3 | 2 | 1 |
| Z | 1 | 4 | 3 | 2 |
| Oy Toplamı | 9 | 10 | 7 | 4 |

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



kine uygun olarak düzenlenebilmektedir. Buna göre, seçmen eldeki toplam 100 puanın tamamını bir alternatife verirken, eğer arzu eder se diğer alternatiflere hiç puan vermeyebilir veya sıfır puan verebilir. Böylece tercih yapısının belli olması durumunda, nokta oylamasında en yüksek puanı alan bir alternatif, çokluk oylamasına göre seçimi kazanmayabilmektedir.

Seçmenlerin tercihlerinin ağırlığını yansıtmasına olanak veren böyle bir seçim sistemi, faydanın yaklaşık olarak saptanması nedeniyle savunulabilir. Nokta oylaması hipotezine göre her seçmen için çeşitli alternatiflerin faydasının değeri, bu alternatiflere verilen puanlarla gösterilmektedir. Ve ayrıca, her bir puanın fayda dozu bütün seçmenler için aynıdır. Böyle bir oylama sisteminin bir çok keyzler için çokluk oylamasına göre daha kesin sonuçlar verebileceğini ve bu yöntemin esas kişisel tercihlerin daha iyi bir şekilde yansıtılmasına olanak sağlayabileceğini umabiliriz. Böylece, nokta oylamasına göre tercihlerin çokluk ve çoğunluk oylaması kurallarına kıyasla daha iyi bir biçimde yansıtılabileceği söylenebilir.

## D. STRATEJİ

Buradan önceki açıklamalarımızda, Tablo (6-1) den (6-3) e kadar yer alan sıralamalarla gösterildiği gibi, belli olduğu varsayılan gerçek tercihlere dayanan çeşitli oylama yöntemlerinin sonuçlarını karşılaştırmış bulunuyoruz. Bu sıralama biçiminin gerçek tercihleri yansıttığını varsayıyoruz ve bunları çeşitli oylama yöntemlerinin sonuçlarını belirlemek için kullanıyoruz. Ancak, bu açıklamalarımız sırasında seçmenlerin izleyecekleri stratejik davranışlar hesaba katılmamıştır.

### Genel Maliye

Yukarıdaki varsayım şimdi yeniden gözden geçirilmelidir. Oylama mekanizmasına duyulan gereksinim, seçmenlerin gönüllü bir biçimde tercihlerini açıklayamamaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Kamu hizmetlerinin faydası bu hizmetler için yapılan ödemelerden bağımsız bir biçimde elde edildiğinden, kişilerin bu bakımdan tercihlerini açıklamamaları iyi bir strateji olacaktır. Bir oylama prosüdüsü ile bunun sonucunun zorunlu olarak birlikte uygulanması, kişilerin tercihlerini açıklamaya zorlanmaları için gerekli bulunmak-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



tadır. Çeşitli oylama yöntemlerine bağlı olarak kişiler gerçek tercihlerini açıklamama yolunu seçebilirler ve arzu edilen sonucu elde etmek için stratejik davranabilirler.

Durumu açıkamak için, (6-1) nolu Tabloya dönerek ve öngörülen stratejiye uygun olarak çokluk oylaması kuralını uygulayalım. Z adlı seçmen, stratejik bir biçimde davranarak; mP ye 4, sH'a 6, mH'a 9 ve bH'a 7 puan vererek yeni bir sıralama yapabilir. Böylece mP alternatifinin skorunu 17 ye indirterek, 19 puanla mH alternatifinin kazanmasını sağlar. Seçmenin mH için verdiği gerçek skor mP için verdiği gerçek skoru geçtiğinden, her nekadar stratejik davranması nedeniyle kazanan bu alternatif sıralamada daha aşağı derecede yer almakla birlikte, stratejik davranılmadığı duruma kıyasla seçmen şimdiki çözümü tercih edecektir. Durumu değerlendirmek yönünden farklı durumlarda olan diğer seçmenler de benzer biçimde stratejik davranırlar. Bu amaçla durumlarını iyileştirmek için başkaları aleyhinde olmak üzere, seçmen ve seçmen grupları arasında çeşitli konular üzerinde pazarlıklar yapılacaktır. Bütün pazarlıklar yapıldıktan sonra ortaya çıkan en son çözüm, oylama sürecinin seçmenlerin gerçek tercihlerine dayandığı biçimindeki daha önce sözü edilen varsayımımızla elde edilen çözümünden oldukça farklı olacaktır.

Stratejinin sözkonusu olmadığı duruma kıyasla, stratejik davranılması durumunda çokluk ve nokta oylamasında kazanan alternatifin elde ettiği toplam skor daha az olacaktır. Örneğin, daha önceki açıklamalarımıza göre, 17 skor ile seçilen mP alternatifi yerine stratejik davranma nedeniyle 19 skorla mH alternatifi seçilmektedir. Böyle bir sonuç, gerçek skorlar çinsinden fayda hesapları ve bu konuda öngördüğümüz standartlar arasındaki doğal ilişki nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Seçmenlerin gerçek tercihleri bilinmediğinden, stratejik davranma nedeniyle hangi alternatifin kazandığını ve hangilerinin kaybettiklerini tam olarak bilemeyiz. Öte yandan, stratejik davranma nedeniyle toplam skorun gerçek seviyesinden ne kadar düşürüldüğünü de bilemeyiz. Şu veya bu türdeki tercih sıralamasının —fayda teorisindeki yaklaşıkçı göreşe göre— geçerli olmasını öngören düşünce biçimi, ayrıca stratejik davranmayı önlemek için çıkar sağlama güdüsünün minimize edilmesini öngörmektedir.

Çeşitli oylama türleri değişen derecede olmak üzere stratejik davranmaya ve oylamaya katılanlar arasında kolayca gizli anlaş-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



maların yapılmasına yol açmaktadır. Bu biçimde ortaya çıkan aksaklıkların ortadan kaldırılması için, çeşitli oylama yöntemleri arasında bir tercih yapılırken bu nokta gözönünde bulundurulmalıdır. Sorunun daha kapsamlı bir biçimde ele alınması yönünden böyle bir hareket biçimi gereklidir. Stratejik davranma motifi, daha duyarlı bir sistem olan nokta oylamasında global bir sistem olan çoğunluk oylamasına göre daha kuvvetlidir. Gerçekten, stratejik davranışın olmadığında nokta oylaması daha üstün olduğu halde, stratejik davranmanın olumsuz sonuçları gözönünde bulundurulduğunda neticede çoğunluk oylaması daha tutarlı olmaktadır. Bu konuda bir çok şey kişiler arasındaki sosyal ahenge ve dolaysiyle tercih yapıları arasındaki temel benzerliklere bağlı kalmaktadır. Kişilerin tercih yapıları arasındaki fark önemli olursa, nokta oylamasının daha iyi bir biçimde düzenlenmesi arzu edilebilir. Ancak, stratejik davranışların siyasal karar alma mekanizmasının işleyişini sınırladığı bir durumda nokta oylaması yönünden böyle bir düzenlemeye gerek vardır. Tercihler makul derecede birbirine benziyorsa, toplum nokta oylamasına uygun bir biçimde karar alma durumunda olsa da, çoğunluk oylaması yine de daha tutalı sonuç verecektir.

Bu ilişki nedeniyle incelenmesi gereken sorunların sadece adlarından bahsedilebilir. Bunlar: karar alma yetkisinin bireylerden seçilmiş olan temsilcilerine göçerilmesiye çeşitli oylama sistemlerinin nasıl etkilendiği; parlementer mekanizmasının ve parti organizasyonunun temsilciler tarafından alınan kararları nasıl değiştirdiği; ve karar alma mekanizmasında ortaya çıkan aksaklıkların ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak, örneğin, nisbi temsile karşı iki parti sisteminin siyasal istikrarın sağlanmasıda daha tutarlı sonuçların elde edilmesine nasıl katkıda bulunacağının gözönünde bulundurulması gerekir. Deneyimler sisteminin oldukça basit olarak uygulandığında (Anglo-Sakson ülkelerinde olduğu gibi) daha iyi işlediğini göstermektedir. Buna karşılık, oldukça katı bir temsili sistemi sağlayacak biçimde anayasal düzenlemelere başvurulduğunda, toplumun kötü niyetli güçleri teşvik edilmektedir. Bütün bunlar siyasal teorinin kurulmasına ilişkin olarak iktisatçının incelenmesini arzu ettiği siyasal teorinin ilgi çekici sorunları olup, ancak burada ele alınmayacaklardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



## Yerel Finansmanın Özel Bir Sorunu

Yerel finansman tarafından ortaya konulan özel bir sorunun belirtilmesi gerekmektedir. Bu sorun kişinin çoğunluk kararına herhangi özel bir yerde katılma yerine, bir mali toplumdan başka birisine geçme konusunda bir seçim hakkının olması durumunda ortaya çıkmaktadır (1). Sorunu basitleştirmek için bireyin oturduğu yeri değiştirmesi nedeniyle, herhangi bir yer değiştirme maliyetiyle karşılaşmadığını düşünelim. Şimdi, gelir seviyesi bakımında bütün bireylerin eşit pozisyonda olduklarını varsayalım. Ancak, bu durumda bazı kimseler diğerleriyle karşılaştırıldığında özel gereksinmelerine kıyasla sosyal gereksinmelerinin giderilmesine daha fazla önem vermektedirler. Böyle bir durumda tercih yapısı bakımından benzer durumda olanların birlikte davranmaları yararlı olacaktır. Sosyal gereksinmeler sözkonusu olduğunda, tercih yapıları yönünden kişiler arasında benzerlik olması durumunda bireyler kârlı çıkmaktadırlar. Buna karşılık, özel gereksinmeler yönünden ise karşıt durum sözkonusu olur. Örneğin, Ağustos ayında Florida'da tatil yapmak isteyen bir kimsenin ocak ayında aynı yerde tatil yapmak isteyen bir kimseye karşı avantajı vardır.

İkinci olarak, sosyal gereksinmeler yönünden herkesin tercihlerinin aynı olduğunu ve buna karşılık kişilerin gelir seviyesi bakımından farklı durumda olduklarını düşünelim. Böyle bir durumda yüksek gelirlilerin düşük gelirli kimseleri dışarıda bırakarak, diğer yüksek gelirlilerle birlikte hareket etmeleri daha avantajlıdır. Aynı zamanda, düşük gelirlilerin gelirleri ortalama gelir düzeyine yaklaşanlarla birlikte hareket etmeleri kendileri için daha avantajlıdır. Bu ilke, yoksulluk dönemlerinde çıkarılan yasalarda olduğu gibi ayrıca, gecekondu sosyalojisinde de yer almıştır. Eğer vergiler düzoranlı ise bu avantaj sözkonusu olup artan oranlı vergiler için daha da gecerlidir.

Eğer bireysel gelir seviyeleri arasındaki fark ile tercih yapıları arasındaki fark önemsiz ise, bireyin yapacağı seçim daha az belirgin olmaktadır. Öte yandan, bölge seçiminde taşıma maliyetleri ve

---

(1) Bu görüşe ilişkin olarak ileri sürülen orjinal açıklamalar konusunda bkz. Charles M. Tiebout, «A Pure Theory of Local Expenditures», Journal of Political Economy, vol. 64, no. 5, s. 416-424, October, 1956.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



diğer faktörler de yer almakta ve mali görüşler de az çok önemli olabilmektedir. Bununla beraber, başka bölgelere yerleşme olasılığı yerel maliyede piyasa mekanizmasınınkine benzer bir durum ortaya çıkarır. Herhangi bir bögede sosyal ihtiyaçların saptanması, sosyal gereksinmelerle ilgili bir sorun olarak kalmakta oup, ancak çeşiti bölgeler arasında yapıacak bir seçim bir piyasa sorunu olmaktadır. Bundan dolayı, bir toplumda tercih yapısı daha homojen olmaya doğru meylederek, tatminkâr bir çözümü bulma işini kolaylaştırmaktadır.

## E. ÖZET

Böylece, bütçenin saptanmasının teorik karekterine ilişkin açıklamalarımızın sonuna gelmiş bulunmaktayız. Ulaşılan sonuç kesin olmamakla birlikte, okuyucu yine de gönül kırıklığına düşmemelidir. Gerçekten, buraya kadarki açıklamalarımızla hiç bir kamu ekonomisi öğrencisinin ihmal etmeye cesaret edemeyeceği, kamu maliyesinin bazı temel sorunlarını incelemiş bulunuyoruz.

Burada ele aldığımız analizin esas ilkesi olarak, kamusal gereksinmeler toplumdaki bireylerin tercih yapılarının doğal bir parçası olarak düşünülmüştür. Esasında, bireylerin tercih yapılarındaki önemi yönünden kamusal gereksinmeler piyasa karar alma mekanizmasiyle giderilen özel gereksinmelerden farklı değildir. Kavramsal bir konu olarak kamusal gereksinmelerin giderilmesi için arzedilen mal ve hizmetlere olan bireysel talep eğrileri —özel gereksinmelerin giderilmesi için arzolunan mallara olan talep eğrilerinin elde edildiği biçimde— kişisel tercihleri belirleyen farksızlık eğrilerinden elde edilebilir. Bu nedenle, kamu ekonomisi teorisindeki temel sorun, sosyal gereksinmelerin değişik bir biçimde ortaya çıkışı ve esrarlı havası ile ilgili olmayıp, daha çok herkes tarafından aynı miktarda tüketilen mallarla giderilmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Sorunun bu niteliği nedeniyle; (1) bu tür mal ve hizmetlere olan gerçek kişisel tercihler piyasada açıklanamaz ve (2) Pareto Optimalitesi anlamında hiç bir çözüm biçimi elde edilemez.

Bu sorunlardan ilki en acil olanı değildir. Özel gereksinmelerin giderilmesi konusunda piyasa karar alma mekanizması, kişileri gerçek tercihlerini açıklamaya zorlayacak olan bir açık artırmanın yapıldığı yer fonksiyonunu oynayabilir. Gerçekten, özel ihtiyacını

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



giderecek olan bir mal ve hizmet için eğer teklifte bulunmazsam, istediğimi elde edemem. Ancak, sosyal gereksinmelerin giderilmesi sırasında ise, bu açıklama biçimi geçerli değildir. Çünkü, sosyal gereksinmelerin giderilmesi için arzolunan mal ve hizmetler yararlandırmama ilkesine bağlı olmazlar. Tüketiciler kamusal malın finansmanı sırasında katkıda bulunsalar da bulunmasalar da, yine de kamusal maldan yarar elde edeceklerdir. Yararlandırmama ilkesi bu tür mal ve hizmetlere uygulanamadığından, tüketicilerin gerçek tercihlerini açıklamalarına gerek kalmamaktadır. Bu nedenle, bütçenin tüketicilerin tercihlerine uygun bir biçimde planlanabilmesi için, kişileri tercihlerini açıklamaya zorlayacak bir yolun bulunması gerekir.

Fayda ve Ödeme Gücü ilkelerinden ikisi de bu sorunun çözümü için bir yanıt vermezler. Fayda ilkesinin bütçenin vergi ve harcama bölümlerini birlikte saptamak ve bu iki bölümü de, bireylerin tercihleriyle ilişkilendirmek biçiminde bir avantajı vardır. Buna karşılık bu ilke, bireylerin gerçek tercihlerinin elde edilmesi konusunda başarısız kalmaktadır. Bu ilkenin Gönüllü Ödeme Versiyonu ise, işlerliği olan bir çözümün elde edilmesine olanak sağlamamaktadır. Öte yandan, vergilemenin Ödeme Gücü yaklaşımı da bu konuda pek yeterli olamamaktadır. Ödeme Gücü yaklaşımı, vergi yükünün dağıtımı konusunda kesin bir ilke ileri sürememekte ve harcamaların saptanması konusunda ise tamamen başarısız kalmaktadır. Bütçeyi bir refah planı olarak değerlendiren Ödeme Gücü İlkesinin daha sonraları geliştirilen versiyonları ise, bütçenin harcama bölümünü ele alır ve bu yaklaşımın sorunun planlama yönü üzerinde durmasının avantajları vardır.

Böylece, bireylerin tercihlerini açıklamaya yönlendirilebileceği süreci inceleme zorunluluğu ile karşılaşmaktayız. Böyle bir süreç bir oylama mekanizması ve bu mekanizmanın işleyişine uygun olarak alınan karara göre bütçe planının zorunlu olarak uygulanmasını gerektirmektedir. Genel vergi formülünün bu zorunlu uygulamaya tam olarak bağlı olması gereğinin anlamı, ortaya çıkan çözümün optimal olamayacağıdır.

Optimal bir çözümü neyi oluşturduğu konusunun belirtilmesi ise, ikinci tür bir güçlükle karşılaşılmasına yol açmaktadır. Aynı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



miktardaki kamusal mal arzı, toplumu oluşturan bütün bireyler tarafından tüketilme durumunda olduğundan, üretilen mal miktarı ve maliyetlerin dağıtımında optimaliteyi sağlayacak tek bir çözüm yoktur. Aksine, refah hududu eğrisi üzerinde, bir kimsenin durumunu kötüleştirmeden başka birisinin refahını iyileştirme olanağının bulunmadığını gösteren ve hepsi de optimal çözümü veren sonsuz sayıda noktalar yer almaktadır. Böylece, gerçek tercihlerin açıklanabileceği varsayımı tamamen terkedilse ya da gerçek tercihlerin açıklanabileceği varsayılsa bile; ekonomistin etkinlik kavramı bize hangi çözümün refah hududu eğrisinin üstünde, altında ya da yukarısında olduğunu görmemize olanak sağlamaktadır. Bu nedenle, refah hududu eğrisi üzerindeki noktalardan en uygun çözümü verecek noktanın bulunabilmesi için, daha fazla spesifik bir sosyal refah fonksiyonunun saptanmasına gerek vardır. Bu ise, yine siyasal karar alma sürecine başvurmayı gerektirir.

Bu açıdan çeşitli oylama yöntemlerini değerlendirirken, bunlardan hangisinin refah hududu eğrisine yaklaşmamızı sağlayacağını ve bu eğri üzerinde seçeceğimiz yerin saptanmasında hangi ilkeye göre hareket edeceğimizi kendimize sormamız gerekir. Öte yandan, çeşitli oylama yöntemlerini karşılaştırırken, kişilerarası fayda karşılaştırmalarının yapılabileceği biçimindeki değer yargılarından ve eski ile yeni refah ekonomisi arasındaki anlayış farkının bu alanda düşünüldüğünden daha az olduğu anlayışından kolayca kaçınamayacağız. Stratejik davranma düşüncelerini bir tarafa bırakarak, refah eğrisi üzerinde optimal sayılan bir noktaya ulaşma yönünden nokta ve çokluk oylamaları yöntemlerinin daha duyarlı sıralama biçimlerinin lehinde bir çok şey söylenebilir. Stratejik davranmaya ilişkin yaklaşımlar gözönünde bulundurularak, dengeye başka bir noktada ulaşılabilir ve bu bakımdan daha az tutarlı olan çoğunluk oylaması yöntemi daha iyi bir seçime götürebilir. Bundan önceki tartışmalar, daha çok sosyal ihtiyaçların giderilmesine ilişkin olarak Kaynak Ayırımını anlatmaktadır.

Sosyal seçim konusunda gelirin «adil» dağıtımının saptanması başka bir sorun olup, bu sorunun çözümü sosyal ihtiyaçların giderilmesinden yine de daha güç olmaktadır. Gelir dağılımı bir veri olarak ele alındığında, sosyal ihtiyaçların giderilmesine ilişkin olarak bir seri gerçek talep eğrilerinin varlığını gözlemleriz. Bundan ise, sosyal ihtiyaçların giderilmesiyle ilgili olarak optimal çözümü veren

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bir serinin elde edildiğini bilmekteyiz. Kuşkusuz ki, bu optimal çözümler arasında yapılacak olan seçim, yine de gelir dağıtımıyle ilgili sorunlar yaratmaktadır. Bu nedenle, Kaynak Tahsisi ile Gelir Dağıtımı Branşlarının sorunları tamamiyle birbirinden ayırt edilemez. Ayni zamanda, bu optimal çözümlerin saptanması, adil gelir dağılımı yönüne kıyasla ekonomik açıdan daha kolay çözümlenebilir. Şu veya bu nedenle, Kaynak Tahsisi ile Gelir Dağıtımı Branşları arasında yapılacak olan ayırım yine de önerilebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 7

## ETKİNLİK KONUSUNDA DİĞER SORULAR

Şimdi, bütçe politikasının etkinliğinde direkt bir etkisi olan ve refah ekonomisi teorisinde derinlemesine ele alınan, diğer bazı konuları incelemeye dönüyoruz. İnceleyeceğimiz bu konular; azalan maliyet koşulları altında işleyen endüstrilerin etkin üretim düzeyinde üretimde bulunmalarını sağlamak için, mali yardım ve vergi politikalarının kullanımı; önemli dışsal ekonomi ve maliyetler yaratan endüstriler için benzer bütçesel düzenlemeleri ve çok tartışılan aşırı vergi yükü sorunlarını kapsamaktadır.

### A. AZALAN MALİYET KOŞULLARI ALTINDA İŞLEYEN ENDÜSTRİLER İÇİN VERGİ - SUBVANSİYON POLİTİKASI

Kaynak ayırımında etkinliğin sağlanması için, herhangi bir mal veya hizmet arzının; ortalama gelir AR veya marjinal maliyet MC ve fiyatın birbirine eşit olduğu noktaya kadar arttırılması gerekmektedir. Eğer, mal ve hizmet etkinlik düzeyindekinden daha az miktarda arzedilirse; fiyat, marjinal maliyeti geçecektir. Tüketiciler malın bir ünite fazla birimi için, sözkonusu malın üretim maliyetinden daha fazla bir ödemede bulunmaya razıdırlar. Bu nedenle, daha fazla üretimde bulunulması toplumun yararına olmaktadır.

MC=AR eşitliği, piyasa tarafından tam rekabet koşulları altında verine getirilmektedir. Monopol koşulları altında AR, MC yi geçmektedir. Monopol durumunda kaynak ayırımında etkinlik sözkonusu olmadığından, firmaları AR nin MC ye eşit olduğu üretim düzeyine zorlayacak olan kamu politikasına önem verilmelidir (1).

---

(1) Bkz. s. 44. (MC = Marjinal Maliyet, AR = Ortalama Gelir).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Endüstriye girişin serbest olmaması nedeniyle, ortaya çıkan monopol koşulları ve artan maliyet koşulları altında işleyen endüstrilerde üretim seviyesinin düzenlenmesi sorunu nisbeten kolay bir biçimde çözümlenebilir. Böyle bir durumda firma optimal düzeyde üretime zorlansa da, yine de masraflarını karşılayabilmektedir. Ancak bu durum, piyasanın sağlayabileceğinden daha yüksek bir düzeyde, teknik etkinliğe maksimum seviyede erişildiği üretim koşullarında çalışan firmalar için geçerli değildir. Monopol durumunun ortaya çıktığı bu koşullarda çözümlenecek olan sorun, firmayı rekabete dayanan durumdaki üretim seviyesine çıkarmaya zorlayacak kadar basit olarak ele alınmamalıdır. AR nin MC ye eşit olduğu üretim koşulunda ortalama maliyet olan AC, ortalama geliri gösteren AR yi geçecektir. Etkin üretim seviyesini devam ettirebilme çabası böylece, üreticiyi bir kayıp ile karşı karşıya getirir. Optimal üretim seviyesine ulaşabilmek için, üreticiye mali yardım yapılmalıdır veya sözkonusu mal, zararla çalışan bir kamu kuruluşunca üretilmelidir. Üretim kapasitesinin hangi düzeyde saptanacağı ve mali yardımın nasıl toplanacağını araştırmamıza dek, bu yaklaşım oldukça tutarlı görülmektedir (1).

---

(1) Alfred Marshall, Principles of Economics, 8. nci baskı., Macmillan and co., Ltd., London, 1930, V. nci kitap, 13. ncü bölüm, s. 425 de; Eğer, artan maliyet koşulları altında işleyen endüstri üzerine konulan vergilerden elde edilen gelirler bir teşvik önlemi olarak azalan maliyet koşulları altında çalışan endüstrilere transfer edilirse; tüketici artığı toplamı olarak ölçülen refah seviyesi yükseltilmektedir. Azalan maliyetler ile ilgili görüşün bu ilk versiyonu, gelirin marjinal faydasının kişiler arasında karşılaştırılabileceğini ve gelirin marjinal faydasının sabit olmasını öngörmektedir. (Bkz. bu eser, s. 140). Bu nedenle, bu yaklaşım, yapılacak olan subvansiyonun kaynağı ve miktarının belirlenmesine ilişkin olarak ortaya çıkacak olan analizi güçleştirici nitelikteki bütün sorunlardan kaçınmaktadır. Bu konuda ayrıca bkz. H. Myint, Theories of Welfare Economics, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1948, chap. 9.

Sorunun marjinal maliyet fiyatlaması biçimindeki daha modern bir açıklaması için bkz. Jules Dupuit, «on the Measurament of the Utulity of Public works». İlk defa Annales des Ponst et Chaussees, ser. 2. vol. 8, 1844 (International Economic Paper deki İngilizce çevirisi, no. 2, s. 83-110, Londra, 1952) de basılmıştır. H. Hotelling, «The General Welfare in Relation to Problems of Taxation and Railway and Utulity Rates», Econometrica, vol. 6, no.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Bir köprünün sağladığı hizmetlerin fiyatlandırılmasının, klâsik anlatımını gözönünde bulunduralım. Sorunun kısa dönem yönünden ele alınışı, hiç bir özel güçlük ortaya çıkarmaz. Köprü geçmişte inşa edilmiş olup, kapasitesi bir veri olarak alınmaktadır. Bu durumda, marjinal fiyatlandırma sadece değişken maliyetleri kapsamalıdır. Anlatımı kolaylaştırmak amaciyle, köprünün bakımı nedeniyle değişir nitelikte hiç bir masrafın ortaya çıkmadığını varsayalım (1). Böyle bir durumda marjinal maliyet sıfır olduğundan, köprüden sağlanan hizmetlerin uygun bir şekilde fiyatlandırılması için köprü geçişlerinin bedava sağlanması gerekir. Bu koşul altında köprüden ne kadar çok geçilirse, sağlanan hizmet nedeniyle toplumun elde edeceği refah düzeyi de o derece yükselecektir. Eğer, geçişler nedeniyle hiç bir «tıkanıklık» sorununa yol açılmamışsa, en kötü olasılıkla toplum refahı yine de artacaktır. Başka bir deyişle, köprüde hiç tıkanıklık olmamasını isteyen sürücülerden bir ücret alınabilir ve bu

3, s. 242-269, July, 1938, ve «The Relation of Prices to Marginal Costs in an Optimum System», Econometrica, vol. 7, no. 2, s. 158-155, 1939, ayrıca bkz. «A Final Note», Econometrica, vol. 7, no. 2, s. 158-160, 1939; Ragnar Frish, «The Dupuit Taxation Theorem», Econometrica, vol. 7, no. 2, s. 145-150, 1939, «A Further Note on the Dupuit Taxation Theorem», Econometrica, vol. 7, no. 2, s. 156-157, 1939. Hotelling'in bu konudaki ilk katkısı, Readings in the Economics of Taxation, R.A. Musgrave ve Carl Shoup (edt.) American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1958 de yeniden yayınlanmıştır.

Ayrıca bkz. Melvin Reder, Studies in the Theory of Welfare Economics, Columbia University Press, New York, 1947, bölüm 4; Howard R. Bowen, Toward Social Economy, Rinehart and Company Inc., New York, 1948, bölüm 17; A.P. Lerner, The Economics of Control, The Macmillan Company, New York, 1944, bölüm, 16; Nancy Ruggles, «The Welfare Basis of the Marginal Cost Pricing Principle, «Review of Economic Studies, ser. 1, vol. 17, no. 42, s. 29-46, 1949-1950, ve «Recent Developments in the Theory of Marginal Cost Pricing,» Review of Economic Studies, ser, 2, vol. 17, no. 43, s. 107-127, 1949-1950.

Sorunun tam olarak ele alınışı bakımından özellikle bakz. A.M. Henderson, «The Pricing of Public Utulity Undertakings, «Manchester School, vol. 15, no. 3, s. 223-250, sept. 1947.

(1) Köprüden geçişlerle ilişkili olmayan bakım harcamaları yeni yatırım harcamalarıyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda ortaya çıkan sorunlar, uzun dönemdeki harcamalarla ilgili bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



biçimde elde edilen gelirler köprüden geçme durumunda olamayanlara verilebilir.

Başlangıçta, köprünün varlığı bir veri olarak kabul edildiğinde sorun oldukça kolay bir biçimde çözümlenebilmektedir. Ancak, sorun uzun dönemde ele alındığında durum değişmektedir. Köprünün yapımına karar verildiğinde inşaata başlanmalıdır. Böylece, sorunun en önemli bir kısmı çözümlenmektedir. Köprünün inşa edilmeye değip değmeyeceği konusunda karar alınması sırasında, şimdi yapılan bütün harcamalar değişir gider olarak değerlendirilmelidir. Şimdiki amaçlarımıza uygun olarak, köprüden sağlanan faydanın sadece onu direkt olarak kullananlara gittiğini varsayalım. Eğer, toplam maliyet alınan geçiş ücretleri ile karşılanabiliyorsa, projenin inşa edilmeye değer olduğu görüşü benimsenebilir (1). Üretimin seviyesi (köprülerin sayısı) böylece ek maliyetin geçiş ücreti gelirinden daha düşük olduğu bir düzeye kadar arttırılacaktır. Genel ilke yeterli derecede açık olmakla birlikte, ancak sorunun etkin olarak çözümü problemi vardır.

Köprüyü inşa ederek maliyetini geçiş ücretleri ile karşılamak bir politikayı oluşturmaktadır. Bu durumda, eğer geçiş ücretleri ile köprünün maliyeti karşılanmamışsa, bundan bir yatırım hatasının yapıldığı anlamı çıkarılabilir. Geçiş ücretleri ile köprü maliyeti karşılanmışsa, daha sonraki geçişlerin bedava olması gerekir. Buna karşılık eğer tıkanıklık durumu ortaya çıkmışsa, yeni bir köprü daha inşa edilir ve bu anlatılan biçimde finansmanına devam edilir. Bu finansman politikasının yatırımın kabul edilebilirliği konusunda ex post bir veri sağlama avantajı vardır —çünkü, bu son köprü, tıkanıklığın olmadığı bir ek köprünün kullanımı olasılığını ortadan kaldırmaktadır (2). Böylece, yararlandırmama ilkesinin uygulanabile-

---

(1) Köprü geçiş ücretlerinin tam bir fiyat farklılaştırılmasına olanak sağlaması koşulu ile Henderson, op. cit., de eğer köprünün maliyeti geçiş ücretleri ile karşılanabiliyorsa, bu durumda köprünün inşa edilmeye değer olduğu görüşünü savunmaktadır. Öte yandan, fiyat farklılaştırılması yapılmadan tek tip bir fiyat uygulanmasiyle finansman durumunda köprünün inşa edilmeye değer olup olmadığı, adil gelir dağılımının nasıl tanımlandığına bağlı bulunmaktadır. (Bkz. bu eser, s. 77, not 1).

(2) Tıkanıklık veya aşırı kapasite kullanımına yol açmadan talebteki değişmeye tam olarak uyacak biçimde eğer köprü pazarlanabilseydi, bu güçlüklerle

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ceği (bizim pür sosyal mallar keyzimizden farklı olarak, yani bunun sözkonusu olmadığı bir durumda), ancak bu uygulamanın etkin olmayan bir çözüm biçimine yol açtığı paradoksal bir durumla karşılaşırız.

Etkin olmayan bu durumu ortadan kaldıracak olan ikinci bir politikanın uygulanması düşünülebilir. Böyle bir politikaya göre köprü ya götürü vergilerle ya da genel gelirlerle finanse edilir (1. Bunlardan her iki finansman yoluna başvurulması durumlarında da, mevcut kapasitenin kullanımını sınırlandıracak olan geçiş ücreti almaya gerek kalmamaktadır. Bunlar olumlu sonuçlardır ancak, ilk önce köprünün inşa edilmeye değip değmeyeceği konusunda; eğer geçiş ücreti alınsaydı, bu ücretle köprünün finanse edilip edilememesi yönünden emin olamamaktayız. Vergiyi ödeyen kimselerin köprüyü kullanan kişiler olmamaları nedeniyle, gelir dağılımında yapılan keyfi bir değişiklik ile karşılaşmaktayız.

Finansmanın geçiş ücreti veya vergi ile sağlandığı bu iki politika arasında yapılacak seçim, özel koşullara bağlı olarak bir değer yargısına dayanmaktadır. Birinci politikanın yatırımın ex post yapılabilirliğini göstermek ve gelir dağılımının keyfi dağılımından kaçınmak biçimindeki avantajları vardır. İkinci politika ise, mevcut tesisin daha etkin bir biçimde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Belli koşulların varlığında ikinci politikanın sağladığı avantaj daha büyük olmakla beraber, diğer durumlarda ise önceki politika daha avantajlı olabilir.

Bu iki politika arasında uzlaştırıcı olan bazı girişimlerde bulunulabilir. İkinci politika için, alınan vergi daha çok köprüyü kullanma durumunda olanlara salınabilir. Veya ikinci politikanın uygulanmasına ilişkin olarak, köprünün her kullanımı için bir geçiş ücreti artı her geçiş nedeniyle yol açılan marjinal maliyete eşit olan bir bedel daha harç biçiminde oto sahiplerinden alınabilir. Ancak, köprüden geçişin marjinal maliyeti sıfıra eşit olabileceğinden, tekrar genel ge-

---

karşılaşılmazdı. Geçiş ücreti veya geleneksel fiyat mekanizması ile piyasa bir sorunu çözümleyebildiğinden, sorun tamamen ortadan kalkmaktadır.

(1) Götürü vergi keyzinde, diğer vergilerin uygulandığında ortaya çıkan aşırı vergi yükünden kaçınabilmekteyiz. Sorunun bu yönü, biraz sonra ele alınacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



çiş ücretinin nasıl değerlendirileceği sorunu ile karşı karşıya gelmekteyiz (1).

Bununla beraber, bu iki çözümden hiç birisi de yeterli bir sonuç vermemektedir. Bunlardan en uygun çözümü verecek olan politikanın saptanması için, yatırımın tüketici tercihlerine uygun olarak yapılması koşulu aranmalıdır. Böyle bir çözüm ancak, sözkonusu tesisin tüketici tercihlerine uygun olarak yapılan ödemelerle yapıldığı durumda elde edilebilir. Pratik nedenlerle bu tür ödemeler, tazminat ilkesine göre, eğer bir refah kazancı sözkonusu ise bir ödentinin yapılmasını zorunlu kılan (ki bana son derece anlamlı gelen) teorik varsayımlara göre gerekli olmaktadır (2).

Bütün bu açıklamalarla köprünün (ve benzer tesislerin) inşasının, bütçenin Kaynak Ayırımı Branşında yer alan sosyal gereksinmelerin giderilmesini belirleyen aynı siyasi prose tarafından saptanması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Teknik anlamda yararlandırmama ilkesinin uygulanabilmesi durumunda bile engellerin ortaya çıkması azalan maliyet koşullarının geçerli olması nedeniyle, sözkonusu ilkenin uygulanması olanağı yoktur.

## B. YAN FAYDA VE MALİYETLER

Şimdi, köprümüzün sadece onu direkt olarak kullananlara değil fakat ayrıca köprüyü kullanmalarından bağımsız olarak komşu bölgede oturanlara veya gruplara da yan faydalar sağlamakta olduğunu düşünelim. Direkt kullanım için geçiş ücreti alınmasına karar verilse bile; sözkonusu yan faydaların bedeli, geçiş ücreti ile karşılanamaz. Burada sosyal gereksinmelerin belli bir örneği ile karşılaşmaktayız. Bu tür yan faydaların varlığında malyet, geçiş ücreti ile karşılanamayabilse de, köprü yine de inşa edilmeye değebilir.

---

(1) Henderson, op. cit., bu planı «ikili tarife» ile göstermektedir. İkili tarifeye göre geçiş ücreti ödemeyenlerin muaf tutulması, bu konuda bir ayırım yapılmaması durumuna göre toplum refahını belki de daha az azaltmaktadır.

(2) Bk. W.J. Baumol, «Community Indefference», Review of Economic Studies, vol. 14, no. 35, s. 44, 1946-1947; ve K. Arrow, Social Choice and Individual

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Sorun, bu yan faydaların nasıl değerlendirileceği ile ilgili bulunmaktadır (1).

Sosyal ve özel net ürün arasında da böyle bir farklı durumla karşılaşmamız sırasında da, aynı sorun açıkça ortaya çıkar. Eski refah ekonomisi anlayışı içinde —tercihlerin bilindiğini varsayan ve bireyler arasında fayda karşılaştırmalarının yapılabileceğini varsayan— bu tür durumlar, uygun vergi - sübvansiyon politikası tarafından kolayca çözümlenmektedir (2). Eğer bu çözüm biçiminden vazgeçilirse, daha önce olduğu gibi sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin güçlüklerle karşılaşmaktayız. Önce, kazanç sağlayan ve kayıplarla karşılaşanların bu kazanç ve kayıplarını saptamak için, tercihlerini açıklamaya zorlanmaları sorunu vardır. Öte yandan ayrıca, bu esasa göre fayda hududu üzerinde saptanmış olan noktalar arasında tekrar seçim yapılması sorunu yer almaktadır.

Telâfi ilkesine başvurulmakla sözkonusu sorun çözümlenememektedir (3). Çünkü, yan fayda veya maliyetlerin saptanabileceği bir piyasa mevcut değildir. Ve bunun sonucu olarak kayıpla karşılaşanların kayıplarını giderecek veya fayda elde edenlerin ödeye-

---

Values, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1951, s. 38.

Bu esas anlamda olmak üzere; Hotelling, «The General Welfare in Relation to Problems of Taxation and Railway and Utulity Rates», adlı yapıtının 242 nci sayfasında «her tübün kendi dibi üzerinde durması gerektiği» anlayışının kabul edilmemesi için hiç bir nedenin olmadığı görüşünü savunduğunda yanılgıya düştüğü görülmektedir. Bütün maliyetlerin gözönünde tutulması uzun dönem yaklaşımı yönünden yapılmalıdır.

(1) Bu tür yan faydaların değerlendirilmesini izleyen prosüdürün önemli bir açıklaması için bkz. Julius Margolis, «Secondary Benefits, External Economics and the Justification of Public Investment, «Review of Economics and Statistics, vol. 39, s. 284, August, 1957.

(2) Bkz. s. 115.

(3) Telâfi ilkesine ilişkin açıklamalar konusunda bkz. A. Bergson, «A Reformulation of Certain Aspects of Welfare Economics, «Quarterly Journal of Economics, vol. 52, no. 2, s. 310-334, Şubat, 1938; J.R. Hicks, «The Foundations of Welfare Economics», Economic Journal, vol. 49, no. 96, s. 696-712, December, 1939; ve N. Kaldor, «Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utulity, «Economic Journal, vol. 49, no. 195, s. 549-552, September, 1939; Paul A. Samuelson, Foundations of Economic Analysis, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1947, bölüm. 8; ve Melvin Reder, op. cit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



cekleri vergiyi saptamaya yarayacak bir ike yoktur. Gerçekten, telâfi ilkesi tazminat olarak ne kadar bir paranın ödenileceğinin belli olması halinde uygulanabilir. Ancak, bunun saptanması da siyasal karar alma mekanizmasına başvurulmasını gerektirmektedir. Ödenmesi gereken tazminatın belli olması durumunda ise, yararlandırma ilkesi uygulanır ve uygun fiyatlandırma ile sorun çözümlenebilir.

## C. AŞIRI VERGİ YÜKÜNDEN KAÇINMA

Etkin sistemimize göre, Kaynak Ayırımı Branşı tarafından sağlanan kamusal hizmetlerin maliyeti kişisel tercihleri yansıtacak biçimde toplumu oluşturan bireyler arasında dağıtılmaktadır. Bu ideal çözüme ulaşabilmek için, vergi-harcama planı siyasal karar alma mekanizmasiyle saptanmaktadır. Vergiler gelir, harcama, mülkiyet veya sadece varlık gibi objektif kriterlere göre hesaplanmaktadır. Bu kriterler, vergi yükünün arzu edilen biçimdeki dağıtımı ile ahenkli olarak maliyetleri dağıtmak için seçilmişlerdir. Vergilemenin bu fonksiyonu Kaynak Ayırımı Branşı tarafından yerine getirilir. Vergilerin bu fonksiyonunun en büyük etkenliği sağlayacak biçimde düzenlenmesi ve bunun dışında mümkün olduğu kadar tarafsız olması gerekmektedir. Vergilerin piyasa mekanizması üzerindeki arzu edilmeyen etkileri, kaçınılması gereken aşırı vergi yükü sonucu olarak ortaya çıkabilir.

Benzer görüşler, Gelir Dağılımı ve İstikrar Branşları içindeki vergilerin etkin bir biçimde düzenlenmesi sorununa da uygulanabilir. Vergiler bütçenin bu branşları ile ilgili olarak kendilerine verilen fonksiyonları yerine getirmeli ancak, bunun ötesinde piyasa mekanizmasının işleyişini bozmamalıdırlar. Verginin bu fonksiyonuna nötrlük veya tarafsızlık ilkesi denir. Daha sonra da göreceğimiz gibi, bütçe politikasının diğer amaçları ile aşırı vergi yükünden kaçınma, bu amaçlarla her zaman bağdaşmaz. Verginin tarafsızlığı ilkesinin benimsenmesi, ekonomik kontrolün arzu edilen amaçlarını gerçekleştirmede, vergi politikasından yararlanmaya hiç bir biçimde engel teşkil etmez. Tarafsızlık, sadece etkin olarak belirlenen bir seri politika amaçlarının arzu edilmeyen etkilerinden kaçınılması durumunda etkin olarak işler.

Bu açıklamalarımıza göre, verginin tarafsızlığı ilkesi, kim vergilendirilirse vergilendirilsin, kişinin üzerine en az bir vergi yükünün

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



kalmasını gerektirmektedir. Ayrıca, kaçınılabilecek olan başka bir vergi yükünün sözkonusu olmaması gerekir (1).

---

(1) Aşırı vergi yükü konusundaki yayın oldukça boldur. Kişilerarası fayda karşılaştırmalarının yapılmasına ilişkin olarak sorunun eski refah ekonomisi yönünden bir yorumu konusunda bkz. Alfred Marshall, of. cit., bölüm 13; ve A. Pigou, A. Study in Public Finance, 3 ncü baskı, Macmillan ve co., Ltd., London, 1951, özellikle II. nci kısım, bölüm 5 ve 6 ya bkz. Pigou, en az toplam fedakârlık amaciyle ilgili olarak vergileri düzenlenmesi için aşırı vergi yükünü «beyan etkisi» olarak göstermektedir.

Yeni refah ekonomisi anlayışının esası, kişilerarasında fayda karşılaştırılması yapılması konusunu incelememektedir. Yeni refah ekonomisi anlayışı ile ilgili olarak, ilk kısmı denge yönünden ilk katkılar için bkz. M.F.W. Joseph, «The Exess Burden of Indirect Taxation; Review of Economic Studies, vol. 6, no. 3, s. 226-231, June, 1939; A.M. Henderson, «The Case for Indirect Taxation, «Economic Journal, vol. 58, no. 232, s. 538-553, December, 1948; H.P. Wald, «The Classical İndictment of Indirect Taxation», Quarterly Journal of Economics, vol. 59, no. 4, s. 577-596, August, 1945; ve George J. Stigler, The Theory of Price, The Macmillan Company, New York, 1946, s. 81.

Yeni refah ekonomisine ilişkin olarak, genel denge konumunda yapılan ikinci guruptaki katkılar için bkz. Earl R. Rolph and George F. Break, «The Welfare Aspeects of Excise Taxes», Journal of Political Economy, vol. 57, s. 46-54, July, 1949; I.M.D. Little, «Direct vs. Indirect Taxes», Economic Journal, vol. 61, no. 243, s. 577-584, September, 1951; bu makale I.M.D. Little'nin A Critique of Welfare Economics, 2. nci baskı, Clarendon Press, Oxford, 1958, s. 294-300 de yeniden yayınlanmıştır; Milton Friedman, «The Welfare Effects of an Income and Excise Tax», Journal of Political Economy, vol. 60, no. 1, s. 1-24, February, 1952. Bu makale M. Friedman'ın Essays in Positive Economics, University of Chicago Press, Chicago, 1953, s. 100-116, adlı eserinde yeniden yayınlanmıştır; W.J. Corlett and D. C. Hague, «Complementarity and the Excess Burdem of Taxation, «Review of Economic Studies, ser. 1, vol. 21, no. 54, s. 21-30, 1953-1954. Little, Rolph ve Break'ın katkıları Musgrave ve Shoup, op. cit. de yeniden yayınlanmıştır.

Ayrıca bkz. Earl R. Rolph, The Theory of Fiscal Economics, University of California Press, Berkeley, Calif., 1954, bölüm 7-10; ve Anthony Y.C. Koo, «Welfare and Direct Taxation, «Canadian Journal of Economics and Political Science», vol. 21, no. 1, s. 30-47, February, 1955. Açıklamaların tamamının bir özeti için bkz. David Walker, «The Direct-Indirect Tax Problem: Fifteen Years of Controversy», Public Finance, vol. 10, s. 153-177, nov. 1955.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Böylece, sorun, diğerlerine göre daha az vergi yüküne neden olan daha üstün durumdaki belli vergi türünün araştırılmasiyle ilgili bulunmaktadır. Devletin kamu kullanımı için belli kaynak transferini sağamak amaciyle, bir mükelleften yeterli miktarda gelir elde etmek istediğini varsayalım. Gerekli olan gelir miktarı bir baş vergisi, genel bir gelir vergisi, genel bir satış vergisi veya bir gider vergisi ya da özel bir tüketim vergisini içeren çeşitli vergi türleri tarafından elde edilebilir. Artanoranlılığın bu konudaki etkilerini daha sonraki açıklamalarınıza bırakarak, genel vergilerin düzoranlı olduklarını varsayıyoruz. Burada karşılaşılan sorun, herbir vergi türü ile de aynı vergi gelirinin elde edilmesi olanağı nedeniyle, çeşitli vergilerin yol açtıkları vergi yüklerini karşılaştırmakla ilgili bulunmaktadır.

**Vergilerin Sabit İşgücü Arzı ve Tasarruf Seviyesi Üzerindeki Etkileri**

Önce, tasarruf ve işgücü arzının sabit olduğunu düşünelim. Ayrıca, bütün piyasalarda tam rekabet koşullarının var olduğunu varsayalım. Bu koşullar altında eşit bütçe geliri sağlayan bir baş vergisi, genel gelir vergisi ve genel tüketim vergisinin aynı vergi yüküne yol açmaları nedeniyle, bu vergilerin etkileri aynı olmaktadır. Ancak, özel bir tüketim vergisi daha yüksek oranda vergi yüküne yol açtığından, diğer vergilere tercih edilemez.

Kaynak ayırımının optimum olması isteniyorsa, bu koşulların yerine getirilmesi gerekir. Bunun için X ve Y gibi iki malın varlığının sözkonusu olduğu bir ekonomiyi düşünelim. X ve Y için kaynakların etkin dağılımı; tüketiciler yönünden bu mallar arasındaki marjinal ikâme haddinin yine aynı mallar arasındaki marjinal transformasyon haddine (mallardan herbirinin üretimi ile ilgili olarak bribirinin yerine ikame edilecekleri oran) eşit olmasını gerektirir. Rekabete dayanan bir konumdaki denge koşulu için, bu iki oran birbirine eşit olmaktadır. Eğer, eşitlik bozulursa alıcılar ve satıcılar için avantaj sağlayacak biçimde bir ayarlama yapılabilir.

Bir baş vergisi konulduğunda, mevcut denge durumu bozulmaktadır. Ancak, en sonunda yeni bir dengeye ulaşılır ve bu yeni denge, üretimdeki transformasyon haddi ile tüketimdeki ikâme hadleri arasındaki eşitlik için gerekli olan optimalite koşulunu tekrar yerine getirir. Konulan vergi miktarı, sistemde hiç bir değişkene bağlı olmama koşulunu yerine getirdiğinden, baş vergisi daima bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



götürü vergi niteliğini taşımaktadır. İşgücü arzı ve tasarruf seviyesinin sabit varsayıldığı sözkonusu durumda bu koşul; ayrıca bir genel satış, genel bir gelir veya genel bir tüketim vergisi uygulandığında da yerine getirilmektedir. Bunlardan her ikisi de götürü vergi olup, sağladıkları vergi geliri ayrı ayrı bir baş vergisininkine eşit olmaktadır. Bu üç vergiden hangisi konulursa konulsun, optimalite koşulları yine de bozulmayacaktır.

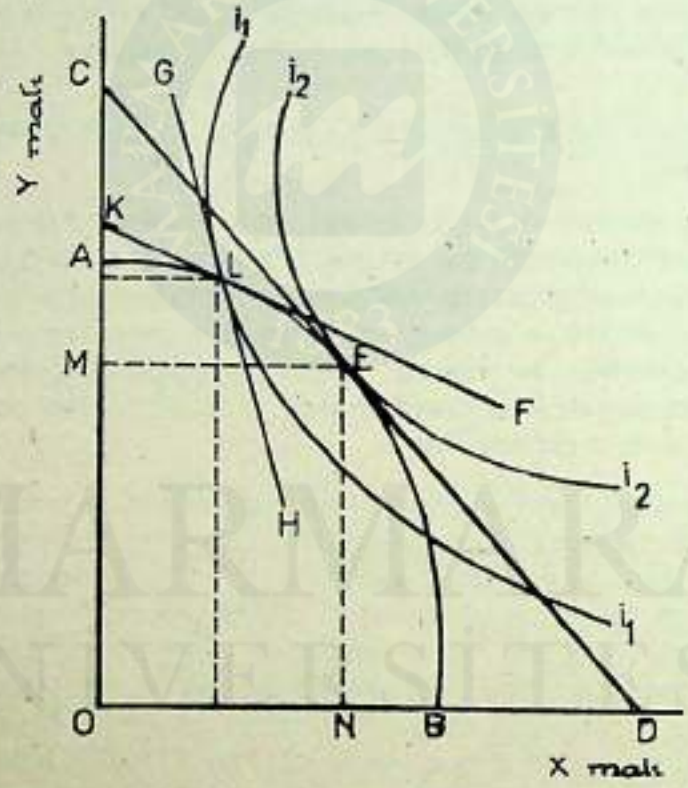


Şekil (7-1)

X malı üzerine bir özel tüketim vergisi konulduğunda, durum değişmektedir. X ve Y malları arasındaki marjinal ikame haddi, şimdi bu malların piyasa fiyatları arasındaki orana eşit olmaktadır. Bununla birlikte üretici, iki mal arasındaki marjinal transformasyon haddini sözkonusu malların fiyatları (vergi sonrası) arasındaki ora-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



na eşitler. Bu durumda vergi, X malının piyasa fiyatı ile net fiyatı arasında bir farkın ortaya çıkmasına yol açtığından, bu iki resyo eşit olmayacaktır. Böylece, tüketicinin marjinal ikame haddi üretimdeki marjinal transformasyon haddinden farklı olmaktadır. Bu durumda optimalite koşulları yerine getirilmemektedir ve kaynakların etkin olmayan tahsisine yol açılmaktadır. Özel tüketim vergisi böylece aşırı vergi yükünün ortaya çıkmasına yol açtığından, kaynak ayırımındaki etkinliğin sağlanması yönünden diğer vergilere tercih edilemez.

Şekil (7-1) de bu görüş bir tüketici gurubu için açıklanmaktadır (1). Yukarıdaki şekilde, X malını yatay ve Y malını ise dikey ek-

(1) Bu açıklama Little, Friedman ve Rolph'un görüşlerini izlemektedir. Ancak bu açıklama biçimi ilk defa Joseph ve daha sonra Stigler, Boulding ile diğerleri tarafından tekrarlanan kısmi denge konumu içindeki sorunun ele alınmış biçiminden farklı olmaktadır. Bu görüşün ilk ele alınış biçimi aşağıdaki şekil yardımıyle gösterilmektedir.

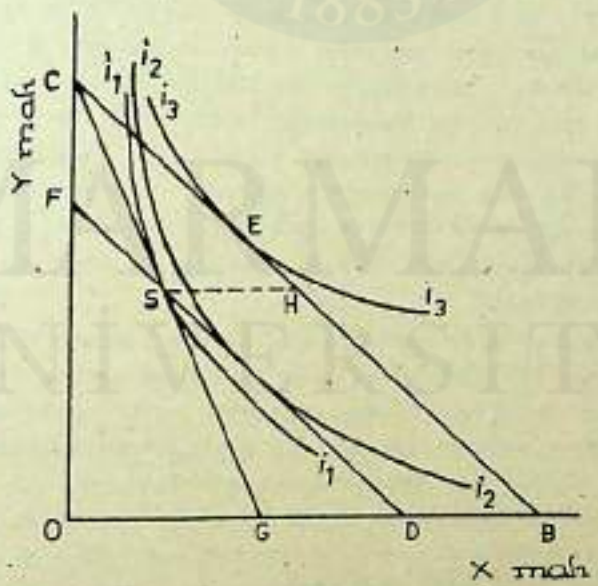


Şekil (7-2)

Şekil göre bir tüketici gelirini X ve Y malları arasında tahsis etmektedir. X malı cinsinden toplam geliri OB ye eşit olup, ilk denge noktası $i_3$ ka-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



senle göstermekteyiz. AB üretim olanakları eğrisi, X ve Y mallarının üretilebileceği çeşitli kombinezyonları göstermektedir. Toplumu oluşturan birylerin aynı gelir ve zevke sahip oldukları varsayılarak, şekilde toplumun durumu herhangi bir birey tarafından temsil edilebilmektedir. Bu kişinin tercih yapısı şimdi $i_1$ ve $i_2$ gibi kayıtsızlık eğrileri serisiyle gösterilsin. Böylece, denge E noktasında meydana gelmektedir. Bu durumda X ve Y malı ON/OM oranına uygun olarak üretilecektir. Böylece üretimdeki marjinal transformasyon haddi tüketimdeki marjinal ikâme haddine eşit olacaktır. Bu denge durumunda, fiyat doğrusu CD, üreticinin transformasyon eğrisi ve tüketicilerin farksızlık eğrisinin her ikisine de teğet olmaktadır.

Şimdi, bir gelir vergisi ile finanse edilen mal ve hizmetlerin bütçe harcamalarıyle karşılandığı durumu analize sokalım. Eğer, üretim imkanları eğrisi AB, sadece özel kullanım için mevcut olan kom-

---

yıtsızlık eğrisi üzerindeki E noktasıdır. OB gelirinin DB ye eşit bir miktarı vergi olarak konulmaktadır. Vergi konulduktan sonraki olanaklar seti şimdi FD ile gösterilmekte olup, yeni denge noktası $i_2$ kayıtsızlık eğrisi üzerindeki L noktasıdır. X ve Y malları üzerine genel bir tüketim vergisi konulması durumunda da, tam olarak aynı durum sözkonusu olmaktadır. Böyle bir vergi konulması sonunda fiyat doğrusu CB den CG ye doğru döner ve yeni denge $i_1$ kayıtsız eğrisi üzerinde S noktasında teşekkül eder. Bu vergi nedeniyle elde edilen vergi geliri SH'a eşit olup, bu miktar gelir vergisi konulduğunda elde edilen DB vergi gelirine eşittir. Kayıtsızlık eğrilerinin sadece orijine konveks ve birbirleriyle kesişmeleri koşulu ile tüketici bir tüketim vergisi konulması durumunda, daha aşağı düzeydeki bir kayıtsızlık eğrisi üzerinde dengeye ulaşmaktadır.

Little ve diğerlerinin de belirttikleri gibi bu analiz sonuca tam olarak ulaşamamaktadır. Bu yazarlara göre analiz kısmi denge konumu içinde ele alınmakta olup, ayrıca maliyetlerdeki değişmeleri hesaba katmamaktadır. Eğer, devlet gelir ve gider vergileri yönünden aynı durumda olacaksa, devlet her iki durumda da X ve Y mallarından aynı gelir kormalarını elde edebilecektir. Devletin vergi geliri her iki vergiye başvurduğu durumda da X cinsinden DB ye eşit olduğundan, X ve Y nin transformasyon eğrisinin eğimi ancak eski ve yeni denge noktalarında birbirine eşitse, devletin aynı vergi gelirini elde edebilmesi olanağı vardır. Ancak, her iki malın da sabit maliyet koşulları altında üretilmesi durumunda sözkonusu olabileceği gibi, transformasyon eğrisi düz bir doğru olmadıkça eski ve yeni denge durumlarında bu eğrinin eğimi aynı olmayacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



binezyonlarını gösteriyorsa, bütçenin analize sokulması AB eğrisini orjine doğru kaydıracaktır. Orjine doğru bu kayışın AB eğrisinin önceki durumuna paralel olup olmayacağı, özel kullanımdan çekilen kaynakların tahsis edildiği kamusal hizmetlerin niteliğine bağlı olacaktır. Analizi sadeleştirmek için, orjine doğru AB eğrisinin kaydığını düşünelim. Başka bir deyişle, belli bir kamu harcaması ve gelir vergisine bağlı olarak yapılan ayarlamalardan sonraki durumu AB eğrisi ve E denge noktası göstersin (1).

(1) Bu pozisyona aşağıda şekilde gösterilen prose ile varılmaktadır. Şekilde yer alan PR, üretim imkanları eğrisini; ST, fiyat doğrusunu ve U ise, ilk denge noktasını göstermektedir. Ancak bütün bunlar devletin analize sokulmadan önceki durumu gösterirler.

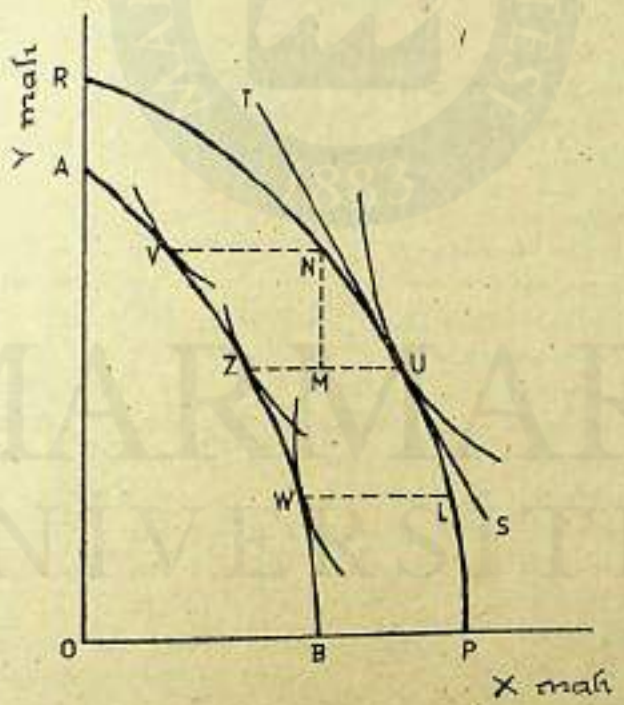


Şekil (7-3)

Şimdi, devletin X malından BP kadar satın aldığını düşünelim. Net üretim imkanları eğrisi olan BA, X ve Y malının özel tüketim için mevcut olan yeni kombinezyonlarını göstermektedir. Bu eğri, PR den BP nin yatay olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Şimdi, X malının finansmanı için gelir vergisi yerine gider vergisinin ikâme edildiğini düşünelim. Bu ikâme durumu, kamunun kaynak kullanımını değiştirmeyeceğinden, üretim imkanları eğrisi AB de değişmeden aynı kalacaktır. Öte yandan, yeni denge noktası yine aynı eğri üzerinde kalacaktır. Daha önceki durumda olduğu gibi, denge noktası ayrıca bir kayıtsızlık eğrisi üzerinde bulunmalıdır. Öte yandan, yeni denge durumunda kayıtsızlık eğrisi, üretim imkanları eğrisini daha yukarıda kesmesi gerektiğinden, yeni denge noktası E nin solunda teşekkül etmelidir. Bunun nedeni, yeni denge durumunda üretim imkanları eğrisinin eğiminin X ve Y mallarının vergiden sonraki üretici için $P^a_x$ ve $P^a_y$ olan net fiyatları arasındaki orana ve ayrıca kayıtsızlık eğrisinin eğiminin de tüketici yönünden $P^n_x$ ve $P^n_y$ olan piyasa fiyatları arasındaki orana eşit olmasına dayanmaktadır. Ancak, $P^n_x/P^n_y > P^a_x/P^a_y$ dir.

GH ın yeni piyasa fiyatını veya bütçe doğrusunu ve KF nin eğiminin ise net fiyatlar arasındaki oranı göstermesi durumunda, bu nitelikte bir nokta L ile gösterilmektedir. Böyle bir özel L noktasının seçimi keyfi olurken, bu noktanın AE eğrisi üzerinde olması gerek-

---

çıkarılmasiyle elde edilmektedir. Gelir vergisi ile finansman durumu varsayılarak, yeni denge noktası bir kayıtsızlık eğrisine AB nin teğet olduğu noktada meydana gelmektedir. Fiyat doğrusunun eğiminin değişmemesi durumunda bu denge noktası Z de meydana gelebilmektedir özel alıcılar sadece X malından vazgeçerler ve X ile Y malının toplam üretim miktarı değişmeden aynı kalır. Ancak, bu son derece özel bir durumdur. X malının toplam üretiminin UM kadar azaltıldığı dolayısiyle Y malının üretiminin MN kadar arttırıldığı ve $P_x/P_y$ oranının artması durumunda yeni denge noktası V gibi bir noktada meydana gelir. Veya X malının üretiminin arttırıldığı dolayısiyle Y malının üretiminin azaltıldığı ve $P_x/P_y$ oranının düşmesi durumunda yeni denge noktası W olabilmektedir. Ancak sonuç, kayıtsızlık eğrisinin biçimine, ve devlet satın alımlarının bileşimine bağlı bulunmaktadır.

Pratik olarak gelir vergisi ile finanse edilen bütçenin başlangıçta fiyat doğrusunun sola doğru paralel bir biçimde kayarak, tüketicilerin özel üretim imkanları eğrisi üzerinde Z noktası üzerinde kaldıklarını düşünelim. Eğer, AB üretim imkanları eğrisi kayıtsızlık eğrisine Z noktasında teğet olursa, böylece vergiye uyum olgusu sona ermektedir. Eğer, bu teğet olma durumu sözkonusu değilse, özel satınalımlarda yeniden ayarlamalar yapılır ve AB nin bir kayıtsızlık eğrisine teğet olduğu V veya W gibi bu eğri üzerindeki hareketler birbirini izler. Şekil (7-1) deki E noktası, bütün uyum prosesinden sonra ulaşılan dengeyi göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



tiğini ve $I_2$ den daha düşük düzeydeki bir kayıtsızlık eğrisi üzerinde yer alması gerektiğini bilmekteyiz. Kayıtsızlık eğrilerinin orijine konveks olmaları ve eğrilerin birbirini kesmemesi koşulu ile bu açıklamalar doğrudur. X in üretimi için bir gider vergisinin konulması ise, aşırı vergi yüküne yol açmaktadır.

Aşırı vergi yükü, X ve Y malları sadece birbirlerinin yerine ikâme edildiği durumlarda ortaya çıkar. Eğer, X ve Y mallarının tüketimi sabit miktarda ise veya X ve Y malları sabit oranlarla tüketilmekteyse, böyle bir durumda ikâme sözkonusu değildir. Bu durumda X malı üzerine konulan bir gider vergisi diğer vergiler gibi aynı etkiye yol açmakta olup, ayrıca aşırı vergi yükünün ortaya çıkmasına neden olmaz. Böylece, ortaya çıkan aşırı vergi yükünün derecesi, mallar arasında ikâmenin ne dereceye kadar yapılabildiğine bağlı bulunmaktadır. Öte yandan, bu ilişki fiyat ve gelir elâstikiyeti yönünden kolayca açıklanamaz.

X in fiyat elâstikiyetinin sıfır fakat gelir seviyesindeki değişmelere karşı nötr olmaması durumlarında mallar arasında ikâme olabilmektedir. Fiyattaki bir değişme ile fiyat tesirinin gelir etkisi tarafından bertaraf edilmesi nedeniyle, X malı bu durumda genel bir mal olmaktadır. Bu durumda, üzerine gelir vergisi konulurken, X malından yapılan satınalımların miktarı artmaktadır. Buna karşılık, X malı üzerine gider vergisi konulduğunda, gelir etkisi fiyat tesiri tarafından ortadan kaldırıldığından, bu maldan yapılan satın almaların miktarı değişmemektedir. Bununla beraber, X malı üzerine konulan gider vergisi tüketimin marjinal ikâme haddi ile satıcının marjinal transformasyon haddi arasında bir farkın ortaya çıkmasına neden olacağından sözkonusu mal genel bir mal olmaktadır. Gelir seviyesine X malı nekadar hassas ise, sözkonusu bu fark ve aşırı vergi yükü de o derece büyüktür.

Benzer biçimde, X in gelire elâstikiyetinin sıfır fakat fiata elastik olması durumunda, ikame sözkonusu olabilir. Böyle bir durumda bir gelir vergisinin konulması X malından yapılan mal satınalımını etkilemezken, bir gider vergisinin konulması durumunda bu maldan satın alınan miktar azalır. Tüketicini nmarjinal ikame haddi ile satıcının marjinal transformasyon haddi arasındaki eşitliği bozduğundan, bir gider vergisi verginin tarafsızlığı yönünden bir gelir vergisine daha üstün değildir. X malı için talep fiyata ne kadar elastik ise,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ikame olanağı derecesi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan aşırı vergi yükü de o derece yüksektir.

Bununla birlikte sözkonusu mal, gelir seviyesi ve fiyatın ikisine de elastik ise, elâstikiyet dereceleri yönünden genel bir açıklama yapılması oldukça zordur. Sıfırdan daha büyük olan belli bir fiyat elâstikiyeti için gelirin değişen derecedeki elâstikiyetinin ve sıfırdan daha büyük olan belli bir gelir elastikiyeti için fiyatın değişen derecedeki elastikiyetinin aşırı vergi yükü üzerindeki etkileri yönünden herhangi basit bir kural önerilemez. Aşırı vergi yükünün muhtemel bir ikame derecesine bağlı olarak pozitif bir şekilde değiştiği biçimindeki genel kural kabul edilerek, burada ortaya çıkan sorun elâstikiyet yerine olası bir ikame açısından daha iyi bir biçimde ortaya konulabilir (1).

---

(1) Ursula Hicks, Public Finance, Pitman Publishing Corporation, New York, 1947, s. 167-172 de; aşırı vergi yükünün vergilendirilen mal veya faktörün arz ve talep elâstikiyeti ile doğrudan doğruya değiştiği sonucuna ulaşmaktadır.

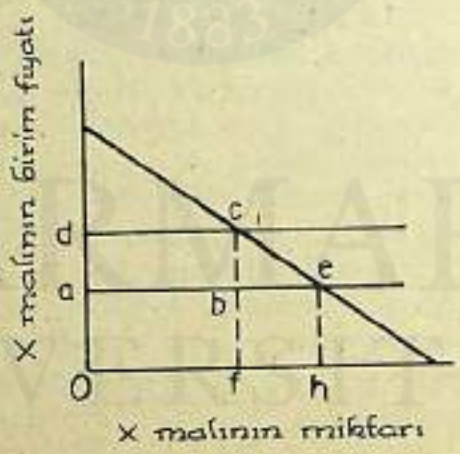


Şekil (7-4)

Hicks, bir kısmi denge yaklaşımının doğrulanması için birbiriyle yakından ilişkili olan herhangi bir mal veya üretim faktörünün olmadığını ve tam rekabet koşullarının geçerli olduğunu varsaymaktadır. Öte yandan ayrıca paranın marjinal faydasının sabit olması için söz konusu verginin önemsiz ve talep eğrisinin marjinal fayda eğrisini yansıtmakta olduğu varsayılmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



## Çoklu Gider Vergisi Sistemi

Belli basitleştirici varsayımlara dayanan bundan önce ulaşılan sonuçlar şimdi yeniden değerlendirilmelidir. İlk önce, birden fazla selektif gider vergisinin konulabilmesi olasılığını gözönünde bulunduracağız. Belli bir harcamanın X malı üzerine konulan bir gider vergisi ve ayrıca elde edilen bir gelir vergisi ile finanse edildiği, buna karşılık Y malı üzerine vergi konulmadığı bir durumu ele alalım. Gelir vergisini azaltarak veya uygulamadan kaldırarak ve yerine aynı vergi gelirinin elde edilmesine olanak veren advalorem bir vergiyi Y malı üzerine koyarak, sözkonusu harcamanın finansmanı daha uygun bir ortamda yapılabilmektedir. Öte yandan, Y malı üzerine konulan eşit oranlı bir gider vergisi ile X malı üzerine konulan ad valorem bir gider vergisi oranını X malı üzerinden kaldırılan gider vergisinin sağladığı aynı vergi gelirini elde edecek biçimde eşitleyen ve satış üzerine konulan genel bir ad valorem vergi ile eşit toplam vergi geliri elde edilebilir. Böyle bir genel ad valorem vergi nedeniyle, denge durumunda tüketicilerin marjinal ikame haddini gösteren $P_x^a/P_y^a$, transformasyon haddi veya $P_x^a/P_y^a$ birbirine eşit olmaktadır ve böylece, optimalite koşulları gerçekleştirilmektedir.

---

Yukarıdaki şekil sabit maliyet koşulları altında üretilmekte olduğu varsayılan bir malın arz ve talebi ile $O_a$ satış fiyatını göstermektedir. Birim başına ad olarak konulan bir vergi b e c alanına eşit olan, ile gösterilen tüketici artığındaki bir azalışa ve bc, ab ye eşit olan T ile gösterilen vergi gelirindeki bir artışa yol açmaktadır. Eğer, sözkonusu üretim miktarı için talep eğrisi düz bir doğru olarak devam etmekte ise, $\frac{S}{T} = \frac{1 \cdot ab}{2 \cdot ab}$ eşitliğini elde ederiz. N nin vergiyi de içeren biçimde sözkonusu mal için tüketicinin yaptığı harcamaları ve $E_d$ ni ntalep elâstikiyetinin gösterdiğinde şimdi, $\frac{eb}{ab} = E_d \frac{bc}{cf} = E_d \frac{T}{N}$ eşitliklerini yazabiliriz. Bu eşitliklerden böylece $S = \frac{1}{2} \frac{Ed}{N} T^2$ ilişkisini elde ederiz. Böylece, aşırı vergi yükü talep elâstikiyeti ve vergi geliri ile doğru orantılı; ancak, vergiyi de kapsayan tüketici harcamalariyle ters orantılı olarak değişmektedir.

Artan maliyet koşullarının geçerli olduğu ve bu nedenle üretici artığının ortaya çıkması durumunu ele alarak, Es nin arz elâstikiyetini gösterdiği bir durumda, Mrs. Hicks $S = \frac{1}{2} \frac{E_d + E_s}{E_d + E_s} \frac{T^2}{N}$ eşitliğini elde etmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Şimdi, X, Y ve Z gibi üç malın var olduğunu ve bunlardan sadece X in bir gider vergisine tabi olduğunu düşünelim. Y malı üzerine bir gider vergisi konulmakla (ancak, Z malı üzerine vergi konulmamakla) elde edilen vergi geliri kadar gelir vergisini azaltmakla, acaba finansman yönünden daha tercih edilebilir bir durum yaratılacakmıdır? İkinci bir gider vergisi konulmadan önce Y ve Z malları arasındaki marjinal ikame ve transformasyon hadleri eşit olduğu halde; X ile Y ve X ile Z malları arasında bu hadler birbirine eşit değildir. Y üzerine vergi konulduktan sonra, Y ve X malları arasındaki bu iki marjinal oran birbirine eşit olacaktır. Ancak, bu iki oran X ile Z ve Y ile Z malları için birbirine eşit değildir. İkinci bir gider vergisi konulmasının aşırı vergi yükünü artırıp artırmayacağı belli olmadığından, genel olarak buradan bir sonuç çıkarılamaz. Veya, bir çok kısmi gider vergilerini kapsayan bir gider vergisi sisteminin genişletilmesi veya daraltılmasına ilişkin daha realist keyz için kolay bir cevap verilemez. Aşırı vergi ile ilgili olan ve olmayan mal ilişkilerini saymakla da bu soruna bir cevap bulunamaz. Herhangi bir özel gider vergisi çifti için aşırı vergi yükünün ağırlığı gözönünde bulundurulmalıdır. Bir ad valorem verginin farklılaştırılmış oranlarla konulan selektif bir gider vergisi sistemine tercih edilebilirliği konusunda bir sonuç çıkarabileceğimiz halde, daha geniş kapsamlı bir ad valorem gider vergisi sisteminin ise bir dereceye kadar daha selektif bir vergi sistemine tercih edilebileceği konusunda benzer şekilde kesin bir sonuç çıkarılamaz (1).

---

(1) Bu sonuç, Pigou'nun optimal çözümün çeşitli malların farklı oranlarda vergilendirilmesinin bütün malların üretimini eşit oranlarla azalttığı biçiminde bir çözüm tarzından farklıdır.

Bkz. A.C. Pigou, A study in Public Finance, 3 ncü baskı, Macmillan ve Co., Ltd., London, 1951, s. 160; ve Frank Ramsey, «A contribution to the Theory of Taxation», Economic Journal, vol. 37, no. 145, s. 46-61, March, 1927. Pigou-nunkinde olduğu gibi Ramsey'in çözümlemesinde, teorem, kişiler arasında fayda karşılaştırmalarının yapılabileceğini kabul eden eski refah ekonomisi anlayışına dayanılarak geliştirilmiştir. Bu teorem ödeme gücü yaklaşımının refah görüşüne uygun olup, şimdiki açıklamalara uymamaktadır.

Bununla birlikte, Pigou'nun teoremi bu açıdan kısaca açıklanabilir. Pigonun bu teoremine göre, devletin daha önce özel tüketiciler tarafından satın alınan malları satınalmak için belli bir gelir elde ettiğini veya bu geliri piyasada satınalınan malların özel talebiyle ilişkisi olmayacak şekilde ve bedava olarak topluma sunulan hizmetlerin finansmanı için kullandığını düşünelim. Öte yandan ayrıca, özel sektörde kaynak tahsisinin optimal olması ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



## Piyasadaki Aksaklıklar

Daha sonra, tam rekabet varsayımını terkedeceğiz ancak, tasarruf ve işgücü arzının sabit olduğu varsayımını yine olduğu gibi alıkoyacağız. Bu varsayımların kabul edilmesi; bir baş vergisi, bir gelir vergisi ve genel bir gider vergisinin tesirlerinin aynı olduğu biçimindeki sonucu tamamlar ancak, bu durumda selektif bir gider vergisinin diğerlerine tercih edilmesi gerektiğini pek kanıtlayamaz. Şimdi, böyle bir vergi kaynak ayırımını optimal pozisyona yaklaştırması koşulu ile genel bir vergiye tercih edilebilir.

X malının monopol ve Y malının ise, tam rekabet koşulları altında üretildiğini varsayalım. Bu koşullar altında X malı daha az ve Y malı ise daha çok üretilir. Bu durumu düzeltmek için Y malı üzerine bir gider vergisi konularak bir vergi geliri elde edilebilir veya Y üzerine bir gider vergisi konularak elde edilen vergi gelirleri X malının üretimini desteklemek için kullanılabilir. Alternatif bir yaklaşıma göre ise, optimum düzeye yakın bir seviyede üretimde bulunması için X malını üreten kimse üzerine bir vergi konulmalıdır. Ancak, bu toplam monopol kârları üzerine konulan basit bir vergi ile veya aşırı kâr üzerine konulan basit bir vergi ile sağlanamaz. Aksine, monopolcü-

---

bütün arz ve talep eğrilerinin düz doğrularla gösterilmesi için, gelirin marjinal faydasının sabit ve bütün bireyler için eşit olduğunu düşünelim. Böylece, çeşitli mallara yapılan harcamalar üzerine konulan düzoranlı vergilerin yükseltmenin optimum sisteminin (en az toplam fedakârlık formülünün uygulanmasını gerektiren sistem), bütün mal ve hizmetlerin üretimini eşit oranlarla kısıtlayan bir uygulama olduğu kanıtlanabilir.

Üretilen mallarda düzoranlı azalışları sağlamak için gerekli olan vergi oranı, verginin uygulanmadığı bir durumdaki üretilebilecek olan malların arz ve talep eğrilerinin elâstikiyetlerine bağlı bulunmaktadır. Üretimdeki eşit düzoranlı azalışı sağlama amacı, eğer $t_r/(1/s-1/d)$ nin değeri bütün r değerleri için aynı ise gerçekleştirilebilmektedir. Bu eşitlikte yer alan $t_r$, ad valorm vergi oranını; Sr, arz elâstikiyetini; ve $d_r$ ise, vergi öncesi r nci mal üretimine göre talep elâstikiyetini (negatif olarak tanımlanan) göstermektedir. Böylece, eğer talep ne kadar az elâstik ve arz ne kadar az elâstik (eğer pozitif ise) ise; vergi oranı da o derece büyük olacaktır. Eğer toplam işgücü arzı sabit ve bütün mallar sabit maliyet koşulları altında üretilmekteyse, bütün mallar aynı vergi oranına tabi olacaklardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lüğü kârsız bir duruma getirecek olan özel bir vergiye gerek vardır (1).

Tam rekabet varsayımı geçerli olmadığından, daha önce elde ettiğimiz sonuçlarımızı yeniden değerlendirmemiz gerekir. Öte yandan, piyasadaki kaynak tahsisi tamamen bozuk değildir. Bundan dolayı piyasa işleyişi ile ilgili olarak belli bir aksaklığı açıkça düzeltme durumu sözkonusu olmadıkça, genel bir vergiyi kabul etme yönünden yine de yeterli bilgiye sahip bulunmaktayız.

### Değişken İşgücü Arzı

Basit keyzin sonuçlarının temelini oluşturan başka bir varsayıma göre, tasarruf seviyesi ve işgücü arzının sabit olduğu varsayılmıştı. Şimdi ise, bu yaklaşım yerine tam rekabet koşullarının geçerli olduğunu öngören varsayımı koyarak, işgücü arzının değişmekte olduğunu gözönünde bulunduralım. Tasarruf seviyesinin sabit olduğu görüşü şimdilik varsayılmaktadır.

Şimdi, çeşitli vergilerin aylaklık ile X malı; aylaklık ile Y malı; ve X ile Y malı arasındaki ikame haddleri üzerindeki etkilerini araştırmamız gerekir. Tüketim seviyesi değişebilen aylaklığın şimdi üçüncü bir mal türü olarak düşünülmesi durumunda, tartışma konusu daha önceki keyze benzemektedir. Refah maksimasyonu için, aynen X ve Y malları arasındaki marjinal ikâm ve transformasyon hadlerinin eşit olmaları zorunluluğu gibi, işçi veya tüketicinin X veya Y malına aylaklığı ikâme haddi ile aylaklığın yine X ve Y malına olan marjinal transformasyon haddinin birbirine eşit olması gerekir. Böylece so-

---

(1) Bu konuda ikili önlemden oluşan Joan Robinson'un (1) tam rekabet üretim seviyesi için, üretim birimi başına marjinal maliyet eksi marjinal gelire eşit bir subvansyon verilmesi ve (2) normal üstü kara eşit bir vergi konulmasına ilişkin teklifleri ile destekleme konusunda bkz. (Economics of Imperfect Competition, Macmillan and Co., Ltd., London, 1933, s. 164-165). Bu teklife ilişkin diğer tartışmalar için bkz. Benjamin Higgins, «Post-war Tax Policy,» Canadian Journal of Economics and Political Science, vol. 9, no. 3, part I, s. 408-428, August, 1943, Musgrave ve Shoup op. cit., de yeniden yayınlanmıştır. Alternatif yaklaşımlar için bkz. Arthur Upgren, Objectives and Guides to Policy, American Economic Review, vol. 35, no. 2, s. 77, May, 1945; ve Kenneth Boulding, Economic Analysis, 3 ncü baskı, Harper and Brothers, New York, 1955, s. 622.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



run, bu eşitliklerin çeşitli vergiler yönünden nasıl etkilenmekte olduğunun araştırılmasiyle ilgili bulunmaktadır.

Bir baş vergisi durumunda vergi mükellefiyeti, mükellefin gelir seviyesine bağlı olarak değişmemektedir. Sartre'nin belirttiği gibi - mükellefiyet sadece kişinin varoluşuna bağlı olarak saptanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu vergi gerçek bir götürü vergi niteliğinde olup, ayrıca aşırı vergi yükünün ortaya çıkmasına yol açmaz. Ancak, şimdiki durumda bir gelir vergisinin konulması, aşırı vergi yükünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böyle bir vergi konulduktan ve dengeye ulaşıldıktan sonra, işçi-tüketici keyzi için açıklandığı gibi, aylaklık ile X malı arasındaki marjinal ikame haddi; X malı cinsinden (vergiden sonraki) net ücret haddine eşittir. Öte yandan üretici - istihdam eden keyzinde de görüldüğü gibi, marjinal transformasyon haddi piyasadaki gayri safi ücret haddine eşittir. Bir gelir vergisinin konulması marjinal ikame ile marjinal transformasyon hadleri arasında var olan eşitliği bozar. Aynı açıklama, Y malı ve aylaklık yönünden de geçerli bulunmaktadır. Bu durumda da gelir vergisinin konulması optimal kaynak tahsisini bozmaktadır (1).

Tasarruf seviyesinin değişmediği varsayımını aynen alıkoyduğumuzdan, genel bir satış vergisi için de aynı sonuçlar geçerli olmaktadır. Gelir vergisi gibi genel bir satış vergisi de bir baş vergisine kıyasla aşırı vergi yüküne yol açma yönünden olumsuz etki yaratırlar. Öteyandan selektif bir gider vergisi de bu bakımdan olumsuz etki yaratmaktadır. Genel bir satış ve gelir vergisinde olduğu gibi se-

(1) Keyz, yine Şekil (7-1) yardımiyle açıklanabilir. Şimdiki durumda aylaklığı dikey ve X malını ise yatay eksende ölçmekteyiz. Bu durumda, AB eğrisi bir baş vergisi konulduktan sonra aylaklığın mallara olan transformasyon eğrisi olup, E noktası da başlangıçtaki yani vergi öncesi dengeyi göstermektedir. Şimdi, baş vergisi yerine bir gelir vergisi ikâme edilsin. Bu ikâme nedeniyle transformasyon eğrisi değişmemektedir ve yeni denge noktası hem kayıtsızlık eğrisi ve hem de transformasyon eğrisinde yer almak durumundadır. Kayıtsızlık eğrisinin eğimi net vergi oranına eşit olurken, transformasyon eğrisinin eğimi ise X malı ile aylaklık arasındaki brüt değişim oranına eşit olacaktır. Transformasyon eğrisinin eğimi daha büyük olduğundan, kayıtsızlık eğrisi tarafından yukarıda bir noktada kesilmektedir. Yeni denge noktası, E nin sölunda L gibi bir noktada ve daha aşağıda seyreden bir kayıtsızlık eğrisi üzerinde yer alır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lektif bir gider vergisi reel ücret haddini düşürür. Buna karşılık bir baş vergisi, reel ücret haddini düşürmemektedir. Bu kadarı açık olmakla birlikte, ortaya çıkan aşırı bir vergi yükünün selektif bir gider vergisi bir gelir vergisi veya bir satış vergisi yönünden karşılaştırılması gerekir.

Selektif bir gider vergisinin bir gelir vergisine kıyasla kaynak tahsisindeki etkenliği bozmaması nedeniyle olumsuz etki yarattığı biçimindeki görüşler bazen ileri sürülmüş olup - gerçekten, bu görüşler bu konuda tartışma yapılmasını teşvik etmektedir. Her iki verginin de aylaklık ile mallar arasında yapılacak olan tercihi bozduğu söylenilmiştir. Ancak, X malı üzerine konulan bir gider vergisi X ile Y malları arasında yapılacak olan seçimi ayrıca bozmaktadır (1). Her iki verginin konulması durumunda eğer işgücü arzı sabitse, iki vergi altında da çalışma arzusu değişmediğinden, bu açıklama tarzı her iki vergi için de geçerli olmaktadır. Eğer, işgücü arzının değişebildiği kabul edilirse, çalışma arzusu her iki vergiye göre farklı derecelerde etkilenebilmektedir. Bu nedenle, her iki durumda da aylaklık arzı üzerinde bozucu etkileri nedeniyle sebep olunan aşırı vergi yükünün her iki keyzde de aynı olacağı biçiminde bir sonuç çıkaramayız.

İşgücü arzının sabit olması durumunda X malı üzerine konan bir gelir vergisi ile bir gider vergisinin etkileri arasında yapılacak karşılaştırma; daha önceki iki selektif gider vergisi arasında yapılan karşılaştırmaya benzemektedir (2). Bu durumda aylaklığı üçüncü bir L malı olarak ve gelir vergisini ise, L malının satışı üzerine konulan bir gider vergisi olarak düşünebiliriz. Gelir üzerine konulan bir vergi; L ile X ve L ile Y arasında etkin olmayan kaynak tahsisine yol açar. Buna karşılık, aynı vergi X ve Y arasında kaynak tahsisindeki etkinliği bozmaz. Böylece, iki keyzde de iki ilişki bozulurken birisi etkilenmemektedir. Ancak, her iki verginin kaynak tahsisini bozucu etkilerinin yol açtığı aşırı vergi yükünün ağırlığı ve iki vergiden hangisinin diğerine göre daha üstün olduğuna ilişkin genel bir yanıt yoktur.

Herhangi bir özel duruma ilişkin olarak ortaya çıkan sonuç; X, Y ve L arasındaki marjinal transformasyon ve ikâme hadlerine bağlı

---

(1) Örneğin bkz. A.M. Henderson, «The case for Indirect Taxation, Economic Journal, vol. 58, no. 232, s. 538-553, December, 1948.

(2) Bkz. 1. M.D. Little, «Direct vs. Indirect Taxes», A Critique of Welfare Economics, 2nd ed., Clarendon Press, Oxford, 1957, s. 298.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bulunmaktadır. Bunun için önce, X ile L ve Y ile L arasında herhangi bir ikame durumunun sözkonusu olamayacağını düşünelim. Bu durum, bizi çalışma arzusunun sabit olduğunun varsayıldığı keyze götürür. Böylece, sadece X ile Y arasındaki ilişki bozulmaya meyletmektedir. Selektif bir gider vergisi bozucu etkiler yaratmaya yol açarken, genel bir satış vergisinin etkisi bir baş vergisininkiyle aynı olmaktadır. Şimdi ise, L ile X ve X ile Y arasında hiçbir ikame durumunun sözkonusu olmadığını düşünelim. Böyle bir durumda sadece L ile Y arasındaki ilişki bozulmaya yöneliktir. Bu bakımdan, X üzerine konulan bir gider vergisi nötr veya tarafsız olduğundan, etkisi bir baş vergisininkiyle aynı olup, kaynak tahsisindeki etkenlik yönünden bir gelir vergisi veya Y üzerine konulan bir vergiye kıyasla daha olumlu bir etki yaratmaktadır. Son olarak, X ile Y arasında ikâmenin hiç olmadığını fakat bu iki mal ile L arasında ikâmenin olduğunu düşünelim. Bu durumda, eğer X in L ye olan ikame oranı Y nin L ye olan ikame oranından daha düşükse; X üzerine konulan selektif bir gider vergisi bir genel gider vergisine veya gelir vergisine kıyasla daha olumlu etki yaratabilir. Böyle bir durum, Y nin aylaklığa rakip (Y malı ile iş giysisi arasındaki rekabet durumunda olduğu gibi) bir mal olmasına karşılık X in aşağı yukarı aylaklığı tamamlayıcı bir mal olması (bir futbol maçını seyretmek ile maç için alınan bilet arasında olduğu gibi) durumlarında sözkonusu olmaktadır. Bu ekstrem keyzler arasında X, Y ve L nin aşağı yukarı birbirine ikame edilebildikleri gerçek durumlar vardır. Bu durumlarda şu veya bu verginin diğerine üstün olduğu konusunda genel bir yargıya varılamaz (1). Bu konuda pek

---

(1) W.J. Corlett ve D.C. Hague «Complementarity and the Excess Burden of Taxation», Review of Economic Studies, ser. 1, vol. 21, no. 54, s. 21-30, 1953-1954. de bir gelir vergisi yerine bir selektif gider vergisinin ikame edilmesi eğer, işgücü arzını yükseltirse, bu durumda aşırı vergi yükünün yükseldiğini göstermektedirler. X ile Y malları arasındaki fiyat ilişkisindeki değişmeye kendisini alıştırırken bir kayıpla karşılaşırken, eğer vergi değişikliğini oldukça önemsiz olarak düşünürsek bu kayıp ihmal edilebilir. Aylaklığı daha çok tamamlayıcı bir mala vergi yükünün transfer edilmesinden doğan kazanç olduğundan fazla gösterilmiştir. Vergi değişikliği aylaklığın faydası üzerine konulmuş bulunan bir etki yaratmalıdır. Böylece; X, Y ve L mallarının tüketimi üzerine eşit olarak yansıyan bir baş vergisinin etkileri birbirine yaklaştırılmaktadır. Belli bir vergi değişikliğinin daha ilginç keyzinde, verginin X ve Y malları arasındaki ikame hadli üzerindeki etkileri ihmal edilebilir ve direkt ve endirekt vergilerin optimal kombinezyonu özel keyzin parametrelerine bağlı bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



kesin olmayan bir sonuca göre, mallar (aylaklık da dahil) üzerine konulan en iyi vergilerin en az ikame haddine yol açanlar olduğu söylenebilir.

**Değişir Tasarruf Arzı**

Şimdi, tasarruf arzının değişmekte olduğunu göz önünde bulunduracağız. Öte yandan, çalışma arzusunun sabit olduğu varsayımı yine aynen kabul edilerek ayrıca tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayımı da değiştirilmemektedir.

Açıklamalarımızı basitleştirmek için sadece tek bir malın var olduğunu düşünelim. Bu durumda kaynak tahsisinde ortaya çıkacak olan bozulma, sadece bu malın şimdiki ve gelecekteki tüketim seviyeleri arasında sözkonusu olacaktır. Vergi konulmadan önceki dengenin sağlandığı durumda, tüketicinin sözkonusu malın şimdiki ve gelecekteki tüketimi arasındaki marjinal ikame haddi; üreticinin ürettiği mallar yönünden şimdiki ve gelecekteki marjinal transformasyon haddine eşittir. Bir baş vergisinin konulmasiyle bu eşitlik bozulmadığı halde, gelir vergisinin konulması durumunda eşitlik bozulmaktadır. Bu vergi, şimdiki tüketime ikâme edilecek olan gelecekteki tüketimin ikame haddini küçültür. Tüketicinin marjinal ikame haddi net faiz haddine bağlı olurken, üreticinin marjinal transformasyon haddi faizin gayri safi haddine bağlı olmaktadır. Vergiden sonraki denge durumunda bu iki had arasındaki eşitlik ile optimal kaynak tahsisi koşulu da bozulmaktadır.

Kaynak tahsisinde ortaya çıkan bu bozulmadan, faiz gelirleri üzerine bir vergi konulmakla kaçınılabilir (1). Genel bir tüketim vergisi konularak ta kaynak tahsisinde ortaya çıkan bu sapmadan kaçınılabilir. Genel bir tüketim vergisi konularak ta kaynak tahsisinde ortaya çıkan bu sapmadan kaçınılabilir. Genel bir tüketim vergisi ile faiz geliri üzerine konulan her iki vergi, baş vergisinin etkisinde

---

(1) Şimdiki ve gelecekteki tüketim seviyesi sadece cari gelirin harcanabilir seviyesi ile ilgili olmayıp fakat ayrıca daha önce yapılan birikimin tüketimi ile de ilgili olduğu için, gelir vergisinin nötr bir vergi olması için eski sermaye birikimine olduğu kadar yeni sermaye birikimi üzerine yürütülen faizlerin vergiden istisna tutulması gerektiğini belirtelim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



olduğu gibi, şimdiki ve gelecekteki tüketim arasındaki marjinal ikame hadlerini etkilemeden olduğu gibi bırakır (1).

Şimdi ise, X ve Y gibi iki malın var olduğunu ve X üzerine bir selektif gider vergisi konulduğunu düşünelim. Daha önceki gibi düşünerek selektif bir gider vergisi ile genel bir gelir vergisi arasında açıkça bir tercih yapamayız. Gelir vergisi $X_0$ ile $Y_0$ ve $X_1$ ile $Y_1$ malları ile ilgili olarak tüketicilerin marjinal tüketim haddi ile üreticinin marjinal transformasyon haddi arasındaki eşitliği bozucu bir etki yaratır. X ve Y mallarının astları olan (0) ile (1) sırasiyle şimdiki ve gelecekteki tüketim seviyelerini göstermektedir. Sonuç, herhangi bir keyz için uygulanabilir çeşitli ikame koşullarına bağlı olduğundan, hangi verginin yol açtığı aşırı vergi yükünün daha fazla olduğunu söyleme olanağı yoktur. Genel tüketim vergisi, marjinal ikame ve transformasyon hadleri arasındaki eşitliklerden hiçbirisini bozmamaktadır.

### Değişken İş Gücü ve Tasarruf Arzı

Şimdi ise, tasarruf seviyesinin olduğu gibi işgücü arzının da değişken olduğunu varsayarak, tek bir mal keyzine dönelim. Aylaklık

---

(1) Faiz seviyesi i ve gelir seviyesi $Y_0$ a eşit olsun. Verginin olmadığında; şimdiki tüketim seviyesi $C_0 = Y_0$ a eşit olabilir. Eğer tüketim bir sene ertelenirse, gelecek seneki tüketim seviyesi $C_1 = (1+i)\ Y_0$'a eşit olacaktır. $C_1/C_0$ oranı $(1+i)$ dir. Daha genel olarak belirtmek gerekirse, ikinci devre için tüketim: $C_2 = (1+i)\ Y_0 - (1+i)$ ve $C_2/C_1 = -(1+i) = -MRS_{01}$ dir.

Şimdi, genel bir gelir vergisi konulsun. Gelir vergisi konulduğunda şimdiki muhtemel tüketim seviyesini $C_0 = (1+t)\ Y_0$ a düşürmektedir. Bir sene sonraki tüketim için $C_1 = (1+i)\ (1-t)\ Y_0 - t \cdot i\ (1-t)\ Y_0$ eşitliğini yazabiliriz. $C_1/C_0 = 1+i-t \cdot i$ diğer vergi önceki orandan daha küçüktür. Genel olarak, $C_1 = (1-t)\ (1+i-t \cdot i)\ Y_0 - (1+i-t \cdot i)\ C_0$ eşitliğini yazabiliriz ve $C_1/C_0 = -(1+i-t \cdot i) = -MRS_{01}$ eşitliğini elde ederiz.

Şimdi ise, faiz gelirini vergiden muaf tutan bir gelir vergisinin uygulanmakta olduğunu düşünelim. Bu keyzde şimdiki tüketim $C_0 = (1-t)\ Y_0$; gelecekteki tüketim, şimdi $C = (1+i)\ (1-t)\ Y_0$'a eşit olur ve $C_1/C = 1-i$ ye yani vergi öncesi orana eşit olur. Daha genel olarak, $C_1 = (1+i)\ (1-t)\ Y_0 - (1+i)\ C_0$ ve $C_1/C_0 = -(1+i) = -MRS_{01}$ eşitliğini elde ederiz. Böylece, şimdiki ve gelecekteki tüketime uygulanan bir vergi için tamamen aynı sonuç geçerli olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



seviyesini L ile şimdiki tüketim seviyesini $X_0$ ile ve gelecekteki tüketim seviyesini ise $X_1$ ile gösterelim. Bu durumda konulan bir baş vergisi, optimalite koşulunu bozmamaktadır. Genel bir gelir vergisi ise, $X_0$ ile $X_1$; L ile $X_0$; ve L ile $X_1$ arasındaki marjinal ikame ve transformasyon hadleri arasında var olan eşitliği bozmaktadır. Şimdiki ve gelecekteki tüketim üzerine konulan bir vergi de L ile $X_0$ ve L ile $X_1$ arasındaki marjinal ikame haddi ile marjinal transformasyon haddi arasındaki eşitliği bozduğu halde; $X_0$ ile $X_1$ arasındaki eşitliği bozmamaktadır. Tasarruf ve işgücü arzı değişebileceğinden, L ile $X_0$ ve L ile $X_1$ arasındaki yukarıda sözkonusu edilen hadler arasındaki eşitliğin bozulması sonucu ortaya çıkan aşırı vergi yükünden birisinin seçimi, her iki vergi altında da aynı olmayacaktır. Bu bakımdan söylenebilecek olan tek şey, kaynak tahsisindeki etkinliği bozmaması yönünden bir baş vergisinin hem tüketim ve hem de gelir vergisine kıyasla daha üstün olduğudur. Benzer bir değerleme, çok sayıdaki mal ve selektif gider vergisi keyzi için de uygulanabilir.

**Artan Oranlılık ve Diğer Sorunlar**

Şimdiye kadar aşırı vergi yükü sorununu genel ve düzoranlı bir gelir vergisi; genel ve düzoranlı bir satış vergisi ve özel bir gider vergisi yönünden incelemiş bulunuyoruz. Ancak, özel bir amaç taşımaksızın yapılan ayırımlardan doğan belli diğer sorunların ve artan oranlılığın sonuçlarının değerlendirilmesi konusu kalmaktadır.

Eğer tasarruf ve işgücü arzı sabit ise, artan oranlı vergi tarifesi uygulansa da, gelir vergisi aşırı vergi yüküne yol açmayacaktır. Buna karşılık eğer işgücü arzı değişebilir ise, mükellefin düzoranlı bir gelir vergisi uygulandığına kıyasla artanoranlı bir vergi tarifesinin uygulandığında belli bir vergi ödemesi durumunda katlandığı aşırı vergi yükü daha ağır olacaktır (1). Mal ve aylaklık arasındaki işçinin marjinal ikame haddi ile üreticinin marjinal ikame haddi arasında ortaya çıkan eşitsizliğin derecesi, gelir vergisinin marjinal oranına bağlı bulunmaktadır. Ve bu marjinal vergi oranı artanoranlı bir ver-

(1) Şimdiki açıklamalar belli bir vergi mükellefinin çeşitli vergi tarifelerine bağlı olarak sabit bir miktarda vergi ödemesi durumu ile ilişkilidir. Ancak, daha sonra da göreceğimiz gibi bu açıklamalardan, verginin bir mükellef gurubu üzerinde yaratacağı etkiler yönünden hazır hiç bir sonuç çıkarılamaz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gi tarifesi için daha yüksektir. Öte yandan, tasarruf arzının değişken olduğu durum için de, benzer sonuçlar düz oranlı ve artanoranlı bir tüketim vergisi arasında yapılacak olan karşılaştırmaya da uygulanabilir.

Önceki sayfalarda kullanıldığı gibi genel vergi terimi teorik bir kavramdır. Uygulamada çok kullanılan genel vergi kavramı belli endüstrilere, firmalara veya faktör paylarına karşı yapılan ayırımın gizli unsurlarını içermektedir. Gerçekten, modern ekonomik toplumun türleri ve karşıklıkları, tam olarak genel bir vergi kanunu çatısının ortaya konmasına olanak sağlamayacak derecede önemli güçlükler yaratmaktadır. Bu tür hesapta olmayan ayırımların yarattığı sorunlar burada ele alınanlara ilke olarak benzemektedir. Ancak bu sorunlar, etkin bir vergi sisteminin kullanılmasında oldukça önemli pratik güçlükler yaratırlar.

## D. AŞIRI VERGİ YÜKÜ VE GEREKLİ VERGİ GELİRİ

Bu sorunu çözümlemeden önce, işgücü ve tasarruf seviyesinin sabit olduğunu; bir özel gider vergisinin uygulanmakta olduğunu; ve piyasaların aksamadan işlediklerini öngören, oldukça kısıtlayıcı olan başlangıçtaki varsayımımıza dönelim. Selektif bir gider vergisinin gelir vergisine kıyasla kaynak tahsisi yönünden daha olumsuz olduğunun kanıtlandığı bu sistemde, şimdi aynı miktardaki reel satınalmaları finanse edecek olan gerekli vergi hasılatını sağlayan, çeşitli vergilerin yol açtıkları aşırı vergi yüklerini araştıralım (1). Özellikle devletin gelir ihtiyacını minimize edecek olan vergilerin kullanımı ile devletin satın almak istediği malları vergilemenin etkinliğini test edelim.

Mal miktarı sabit tutulduğundan, gelir ihtiyacı açıkça devlet tarafından satın alınan özel bir mal biçiminde tanımlanamaz. Veya değişik vergiler, farklı fiyat ve gelir seviyelerine neden oldukların-

(1) Bu ilginç sorun Amotz Morg'in «Indirect Taxes, Inflation and Development: A Reapraisal of Indirect Taxation in Underdeveloped Countries, «Johns Hopkins University, Baltimore, 1954, basılmamış doktora tezi nedeniyle dikkatini çekmiştir. Bununla birlikte, sorunu benim formüle edişim Dr. Morag'inkinden farklı olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



dan devletin gelir ihtiyacı parasal olarak ta belirtilemez (1). Bu güçlük, eğer vergi geliri ihtiyacı; vergi hasılatının toplam gelire olan oranı olarak ölçülürse çözümlenebilir. Ancak, toplam gelirin nasıl tanımlanacağı konusunda da güçlük vardır. Eğer, milli hasılayı piyasa fiyatı ile ölçersek, vergi hasılası milli gelir resyosunun, bir gider vergisi altında bir gelir vergisine kıyasla daha küçük olduğunu görürüz. Bu, gerekli vergi gelirinin tanımiyle ilgili olarak ortaya çıkan önemsiz bir sonuçtur (2). Eğer, devletin gelir ihtiyacı, vergi gelirlerinin faktör maliyeti cinsinden milli gelire olan oranı ile ölçülüyorsa, gelir vergisi yerine tüketim vergisi uygulanırsa, bu durumda gerekli vergi miktarı değişmemektedir. Şimdiki varsayım altında her iki vergi geliri de birbirine eşit olduğundan, böyle bir sonuç

---

(1) Bkz. s. 212 ve 364 ün dipnotu.

(2) Bu nokta bir mal keyzi için kolayca açıklanabilir. $Q_c$ ve $Q_g$ nin sırasiyle tüketicilerin ve devletin satın aldıkları mal miktarını gösterdiğinde, gelir vergisiyle finansman durumunda piyasa fiyatı ile milli hasıla $Ym = pQ_c + pQ_g$ ye eşittir. Bu durumda vergi geliri $T = pQ_g$ ve vergi oranı veya gerekli gelir,

$$t_1 = \frac{pQ_g}{pQ_c + pQ_g} = \frac{Q_g}{\quad} \text{ ye eşittir.}$$

Gider vergisi ile finansman durumunda ve devlet satın alımlarının vergisiz fiyatla olduğu varsayılarak piyasa fiyatından milli hasıla $Ym = (p+u3\ Q_c + pQ_g$ ye eşit olmaktadır. Burada u, üretilen mal birimi başına konulan vergiyi göstermektedir. Vergi geliri $pQ_g$ ye eşit olup, ayrıca gerekli vergi veya vergi oranı

$$t_2 = \frac{pQ_g}{(p+u)\ Q_c + pQ_g} \text{ ye eşittir.}$$

Devletin yaptığı satınalımların vergiye tabi olduğu varsayılarak, $Ym = (p+u)\ (Q_c+Q_g)$ olarak bulunan, Vergi geliri, $(p+u)\ Q_g$ ye eşit olup, ayrıca vergi oranı veya gerekli gelir

$$t_3 = \frac{(u+p)\ Q_g}{(u+p)\ (Q_c+Q_g)} = \frac{Q_g}{Q_c + Q_g}$$

ye eşittir. Böylece, $t_1 = t_3\ t_2$ dir. Eğer, faktör maliyeti cinsinden milli hasılayı matrah olarak ve gerekli vergiyi devlet satınalımlarının vergisiz net miktarı olarak tanımlarsak, daima $t = Q_g/(Q_g + Q_c)$ elde ederiz. Böylece; $t_1$, $t_2$ ve $t_3$ arasındaki fark tanımsal olup, hiç bir özellik taşımamaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



alınmaktadır. Bu nedenle, bu açıklamada gerekli vergi kavramının yukarıdaki tanımına uyalım.

Önce sabit maliyet koşulları altında üretilen X ve Y mallarının varlığını düşünelim ve devletin bunlardan sadece X malını satın aldığını varsayalım. Kamu kullanımı için belli miktardaki kaynak transferi bir gelir vergisi ile finanse edilecektir. Her ikisinin de zorunlu mallar oldukları düşünülerek, gelir vergisi konulduğunda, tüketiciler X ve Y mallarından satınalacakları miktarları azaltırlar. Devlet X malını satın aldığından, sonuçta Y malının üretiminde bir düşme ve X malının üretim seviyesinde bir artış meydana gelir. Sabit maliyet koşulları altında nisbi fiyatlar değişmeden aynı kalmaktadır. Gelir ihtiyacı veya vergi oranı üretim kompozisyonundaki değişmelerden etkilenmektedir.

Şimdi, gelir vergisi X malı üzerine konulan bir gider vergisiyle yer değiştirsin. Net fiyatlar oranının değişmeden aynı kalmasına yol açan bu vergi, X malının net fiyatı ile piyasa fiyatının bir birinden farklı olmasına neden olmaktadır. Bu durumda Y malının fiyatına oranla X malının piyasa fiyatı yükselir ve tüketiciler X malından Y malına doğru yönelirler. X ve Y mallarının nisbi net fiyatları değişmeden aynı kaldığından devletin gelir ihtiyacı da değişmeden aynı kalır.

Ancak, değişken maliyet koşullarının varlığı sözkonusu olduğunda durum değişir. Şimdi X ve Y malının her ikisinin de artan maliyet koşulları altında üretildiklerini varsayalım. Devlet bu durumda da piyasaya girmekte ve X malını gelir vergisinden sağladığı gelirlerle satınalmaktadır. Böylece, devletin talebi tamamen X malına yöneltilmiş olup, bunun sonucu olan değişmelere göre X malını üretim seviyesi yükselecektir. Bu nedenle, nisbi fiyatlarda bir değişme durumu ortaya çıkacaktır. Bu durumda $P_x^n/P_y^n$ ile gösterilen net fiyatlar oranı yükselecektir. Bu oran ne kadar yükselirse, belli kaynak transferini karşılaması gereken gelir ihtiyacı da (vergi gelirinin piyasa fiyatı cinsinden milli hasılaya oranı) o kadar yüksek olacaktır (1).

---

(1) Bununla birlikte X malının üretim seviyesinin yükseleceği kesin değildir. Gelir vergisi konulurken, gelir etkisine reaksiyon olarak özel alıcılar X ve Y mallarından yapacakları satınalımları azaltacaklardır. Devlet X malından satın aldıkça, özel alıcılar verginin ikame etkisi nedeniyle X den yapacakları sa-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Şimdi, devlet tarafından satınalınan X malı üzerine konulan gelir vergisinin bir gider vergisiyle yer değiştirdiğini düşünelim. Bu durumda gider vergisi X in net ve piyasa fiyatı arasında farklılığa yol açan bir faktör olarak ortaya çıkmakta olup, $P_x^n/P_y^n$ nin herhangi bir net fiyatlar oranı için $P_x^m/P_y^m$ oranını yükseltmektedir. Verginin ikame etkisine bağlı olarak tüketicinin X malı yerine Y malına kaymasına bağlı olarak $P_x^m/P_y^m$ oranındaki yükseliş meyli, $P_x^n/P_y^n$ oranındaki düşme nedeniyle azalmaktadır. Neticede ise, gelir vergisi uygulandığında X malı daha az miktarda üretilmektedir. Bu durumda, $P_x^m/P_y^m$ oranında bir yükseliş ile $P_x^n/P_y^n$ oranındaki bir azalışla karşılaşmaktayız. Buradan ise, X malı üzerine konulan gider vergisi uygulandığında gelir ihtiyacının, gelir vergisi konulduğundakinden daha az olduğu sonucu çıkar. X malı üzerine konulan gider vergisinin yol açtığı aşırı vergi yükünün, gelir vergisi konulduğunda ortaya çıkmasa bile, bu sonuç yine de gecerli olmaktadır. Gerçekten, gider vergisi uygulandığında büyük bir aşırı vergi yüküne neden olan Y malı yerine X malını tam olarak ikame edebilme kolaylığı, daha az gelir gereksinimi yaratır. Böylece, daha düşük düzeyde gelir ihtiyacını karşılayabilmesi nedeniyle, selektif bir gider vergisinden kesinlikle kaçınmalıdır.

Şimdi, devlet tarafından satın alınmayan Y malı üzerine bir gider vergisinin konulduğu durumu düşünelim. Yine aynı şekilde düşünerek, gelir ihtiyacının bir gelir vergisi uygulandığında, bir gider vergisine göre daha fazla olacağı sonucuna varırız. Bu gider vergisinin konulması durumunda aşırı vergi yüküne neden olan Y malı yerine X malını ikame etmenin aynı kolaylığı, gelir vergisi uygulanması sırasında şimdi, nisbeten daha az gelir ihtiyacına yol açar. Bu durumda, daha az gelir ihtiyacını karşılaması karşılığında, vergi yükünün azaltılması birbiriyle bağdaşan amaçlardır.

Son olarak X üzerine konulan bir vergi ile yapılan finansman durumu ile Y malı üzerine konulan bir vergi ile yapılan finansman durumunu karşılaştıralım. Yukarıdakine benzer bir biçimde düşünerek, devlet tarafından satınalınan X malı üzerine eğer bir gider vergisi konulursa, elde edilen gelir ihtiyacı Y malı üzerine aynı vergi

---

tınalımları azaltıp, Y den yapacakları satın alımların ise artıracaklardır. Böylece, çeşitli etkilerin ağırlığına bağlı olarak X malının üretilen miktarı artar veya azalır. Eğer bu artış veya azalış sadece önemsiz düzeyde olursa, gerekli vergi geliri de buna bağlı olarak azalacaktır. (Bkz. s. 147, not. 1.).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



konulmakla ortaya çıkan gelir ihtiyacından daha az olduğu sonucuna varırız. Ancak, böyle bir sonuca göre, X üzerine konulan bir gider vergisinin tercih edilmesi konusunda peşin bir hüküm verilemez. Gider vergisi uygulandığı durumda gelir ihtiyacının daha az olması gerçeği, aşırı vergi yükünün de küçük olmasını gerektirmez. İkiden fazla malın varlığının sözkonusu olduğu bir durumda, eğer diğer mallar Y den çok X e kolayca ikâme edebiliyorsa, X üzerine vergi konulduğunda ortaya çıkan aşırı vergi yükü fazla olacaktır. Eğer karşıt durum geçerli olursa, Y üzerine vergi konulduğunda aşırı vergi yükü daha büyük olacaktır. Devletin satınaldığı mala gider vergisi konulursa, gelir ihtiyacı daima daha az olurken, ancak böyle bir vergiye başvurulduğunda aşırı vergi yükünün küçük olacağı konusunda herhangi bir önyargıda bulunulamaz.

## E. VERGİNİN TARAFSIZLIĞI VE EŞİTLİK İLKELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bütün koşullar gözönünde bulundurulduktan sonra, aşırı vergi yükü yönünden çeşitli vergileri sınıflandırmanın herhangi basit bir yöntemi yoktur. Sadece baş vergisinin böyle bir sınıflandırmadaki yeri kesin olarak belirtilebilir. Diğer vergiler için ise, aklı selime uygun olarak daha genel nitelikte olan vergilerin aşırı vergi yükünün selektif gider vergilerine göre daha az olmaya doğru meylettiğini söyleyebiliriz. Bu konuda yapılacak daha biçimsel bir değerleme için, düşük ikame oranlı mal ve hizmetlerin üzerine konulan vergilerin yüksek oranlı ikame etkisi yaratan vergilere göre daha üstün olduğu söylenebilir.

Bu konuda yapılacak şey, aşırı vergi yüküne daha az yol açan verginin seçilmesi görüşüne uygun olarak hareket etmek zorunluluğu nedeniyle, çeşitli vergilerin ne derecede aşırı vergi yüküne yol açtıklarının kesinlikle saptanamaması bir talihsizliktir. Ancak, bu durumda bir A vergisi bir B vergisine göre daha az vergi yüküne neden olabilir, ancak diğer yönleri ele alındığında A vergisi daha olumsuz etkiler yaratabilir. Her iki durumu da bağdaştırabilmek için, aşırı vergi yükünün daha kesin bir biçimde ölçümüne gerek vardır.

Toplumun eşitlik anlayışı öyle gerektirmektedir ki, en az vergi yüküne neden olan verginin aynı zamanda adil vergi olarak değerlendirilmesi olasıdır. Ancak, bu değerleme biçimi doğru değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Çünkü, aşırı vergi yüküne neden olmayarak etkinlik yönünden başrolü oynayan bir baş vergisinin, eşitlik yönünden ele alındığında en alt sırada yer aldığı görülür. Öte yandan, vergi adaletini sağlama yönünden adil olan bir gelir vergisi, eğer artan oranlı bir tarifeyle uygulanmaktaysa, aşırı vergi yüküne neden olmaktadır. Böylece, vergi politikası sanatı hem etkinlik ve hem de eşitlik yönlerinden de kabul edilebilir nitelikte olan bir vergi modelinin bulunmasını gerektirir. Eğer gelir vergisi tarifesinin yüksekliği gelir seviyesine uygun olarak saptanmışsa, gelirin yüksek oranla vergilendirilmesi ile vergilemede eşitliğin sağlanmasına olanak veren bir ortam yaratılmış olur. Ancak, vergi adaleti bu şekilde sağlandığında aşırı vergi yükünden kaçınılamaz. Bu durumda çözümlenecek olan sorun, vergilerin ne aşırı vergi yüküne ve ne de eşitsizliğe yol açmayacak biçimde uygulanmasına olanak sağlayacak olan bir ölçünün bulunması ile ilgilidir (1). Ancak, ne yazık ki bu tür ölçülerin elde edilmesi olanağı yoktur.

Bir çok yazara göre, eşitlik ve etkinlik yönünden arazi rantı üzerine konulan bir vergi ile arzu edilen uyumun sağlanabileceği görüşü savunulmaktadır. Ricardo'dan, Henry George ve fizyokratlara kadar bir çok iktisatçı bu vergiyi sadece kaynak kullanımını bozmadığından etkin olması nedeniyle değil fakat ayrıca, topraktan elde edilen rantın kazanılmamış bir gelir olması nedeniyle, sözkonusu verginin eşitliği sağlayıcı niteliği dolaysyle de savunmaktadırlar (2). Ancak, daha sonraları sadece arazi üzerinden alınan vergilerin modern bir ekonomide devletin gelir ihtiyacını karşılama yönünden oldukça yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Böylece, görüş topraktan veya hangi faktörden alınırsa alınsın bütün artık gelir türleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu görüş kabul edildiğinde, vergi matrahı önemli ölçüde genişletilmektedir.

Bununla birlikte verginin tarh edilebilmesi için artık gelirin tanımlanması güçlüğü ortaya çıkmaktadır. Belirli bir hizmetin karşılanması için gerekli olan minimum düzeyin üstündeki gelir olarak tanımlanan artık gelir, mükellefin hizmet arzı eğrisinin durumu bilin-

(1) Bkz. A.C. Pigou, A Study in Public Finance, 3rd ed., Mac Millan and Co., London, 1951, s. 73.

(2) Bkz. Henry George, Progress and Poverty, Doubleday and Company, Inc., New York, 1914, VII. nci kitap.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



miyorsa önceden saptanamaz. Böylece, aşırı vergi yükü bu yükten kaçınmak için bir vergi bulmanın esas sürecinde meydana gelebilir.

Bu güçlük bir yana bırakılsa bile, kazanılmış veya kazanılmamış (emek veya sermaye) - veya fonksiyonel ve kira gelirleri arasındaki ayırıma dayanan temel eşitlik kavramı, gelirin kaynağı sözkonusu olmaksızın geniş bir kabul gören, toplam gelir nosyonuna göre vergilemeye aykırı olmaktadır. Eğer, eşitlik ilkesinin dayanağı eşit gelir elde eden mükelleflerin eşit olarak vergilendirilmesi varsayımı ile ilişkilendiriliyorsa, yatay eşitlik koşulunu yerine getiren herhangi bir vergi ayrıca, aylaklığın bedelini de düşürür. Gulliver'in seyahatlerinde olduğu gibi ,kendi kendine bir değerleme yöntemi olan Laputan (1) sistemi dışında veya gerçek gelirden çok potansiyel bir gelir üzerine, uygulamada olanaksız ancak ilginç bir görüşe göre, vergi konulması dışında bu güçlüklerden kurtulabilme olanağı yoktur (2). Ayrıca, gelir kavramı özsermayedeki artış biçiminde tanımlanmış ise, yatay eşitlik kavramına uygun herhangi bir vergi ayrıca şimdiki ve gelecekteki tüketim arasındaki oranı da düşürür. Gelir veya tüketim bakımından dikey eşitlik ilkesinin artanoranlı bri vergi tarifesini öngörmesi durumunda, sözkonusu çatışma daha da ağırlaşacaktır.

Adil bir vergi hakkında genel olarak düşünülebilecek olan özellik, bu verginin iki tür aşırı vergi yüküne yol açması ile ilgili bulunmaktadır. Bunlardan tasarruflar üzerinde ortaya çıkan birinci türdeki aşırı vergi yükünden; genel gelir vergisi yerine bir tüketim vergisi konulmakla ve aylaklık üzerinde ortaya çıkan ikinci türdeki aşırı vergi yükünden ise, bir tüketim vergisi yerine bir baş vergisi uygulanmakla kaçınılabilinir. Eğer, bu çözümler eşitlik görüşleri ile çatışırsa, eşitlik ile aşırı vergi yükünden kaçınma arasında bir seçim yapılması gerekmektedir. Belli eşitlik amaçlarına ulaşmayı sağlamak için, aşırı vergi yükü olarak toplumun ne kadar bir yükü kabul edeceğine kendisinin karar vermesi gerekmektedir. Bu anlamda aşırı vergi yükünden kaçınma olarak beliren etkinliğin dar kapsamlı bir ölçüsüne karşı, çatışan amaçların uzlaştırıldığı daha geniş kapsamlı bir etkinlik kavramı üstün tutulmalıdır.

---

(1) Bkz. J.A. Hobson, Taxation in the New State, Methuen and Co., Ltd., London, 1919; ve A.P. Lerner, The Economics of Control, The Mac Millan Company, New York, 1944, s. 234.

(2) Jonathan Swift, Gulliver's Travel's, Modern Library, Inc., New York, s. 217.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Etkinlik (dar anlanda tanımlanan) ve eşitlik arasındaki muhtemel çatışmalar kaçınılmaz olurken, bunlar arasındaki ilişkiler tam olarak bir çatışma sorunu biçiminde ortaya çıkmamaktadır. Eşitlik görüşü, farklı kaynaklardan elde edilen gelirlerin aynı biçimde vergilendirilmesini; etkinlik görüşü ise, rant gelirlerinin vergilendirilmesi dışında aynı tür bir vergilemeyi önermektedir. Bu görüşler, yıpranma ve tükenme karşılıkları gibi tartışmalı konuları kapsayan farklı endüstriler için yapılan gelirin tek tip tanımına olduğu kadar, vergi oranlarının tek tip olması gereği için de uygun düşer (1). Benzer şekilde etkinlik ve dikey eşitlik görüşlerinden her ikisi de, genel bir satış vergisinin farklı vergi oranları ile uygulanan selektif bir vergi serisi yerine ve tek tip bir advalorem verginin ise, ad valorem olarak eşit olmayan bir seri üretim birimi başına konulan vergiler yerine tercih edilmesi gerektiğini önerirler.

(1) Lemer, op. cit., s. 231-238.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 8

## EŞİT GELİR ELDE EDENLERİN EŞİT VERGİLENDİRİLMESİ

Vergilemede eşitlik ilkesinin belki de en fazla benimseneni, eşit gelir elde edenlerin eşit biçimde vergilendirilmesi olarak formüle edilenidir. Aynı ödeme gücüne sahip olanların eşit vergilendirilmesi ve farklı ödeme gücüne sahip olanların ise, farklı vergilendirilmeleri vergilemedeki eşitlik veya yatay eşitlik ilkelerinin temelini oluşturmaktadır. Eşitlik ilkesi ayrıca, ödeme gücü yaklaşımına fazla önem vermeyen birçok kimse tarafından da benimsenmiştir. Dikey eşitlik bakımından veya farklı gelir düzeyindeki kimselerin değişik biçimde vergilendirilmesi gerektiği konusunda fazla bir şey söylenemese de, gerçekten yatay eşitlik kuralının geçerli olduğu ileri sürülmüştür.

Ancak, bu anlayış kolayca benimsenemez. Yatay ve dikey eşitlik yönünden vergileme nedenleri farklı olduğu halde, ancak bunlar esasında aynı paranın iki ayrı yüzleri gibidir. Eğer, eşit gelir seviyesinde olmayanlar arasında ayırım yapmak için belli bir neden yoksa, eşit gelir elde edenler arasında bir ayırım yapılmasından kaçınmak için nasıl bir neden olabilir? Bir dikey eşitlik planı olmadan yatay eşitlik kuralına göre verginin saptanması, en iyi olasılıkla rastgele yapılacak olan bir ayırıma karşı bir güvence olur - bu, vergilerin keyfi dağıtımının bir gereği olarak aynı derecede etkili olan bir güvencedir. Bundan da daha fazla bir anlam çıkarılması isteniyorsa, yatay eşitlik kuralı dikey eşitlik kuralının açık bir görüntüsü olarak görülebilir (1.

---

(1) Henry C. Simon, Personal Income Taxation, University of Chicago Press, Chicago, 1938, bölüm 1, Simon bu ilk eserinde, yatay ve dikey eşitlik ilkelerinin tamamen birbirleriyle ahenk içinde olduklarını kabul etmektedir. Federal Tax Peform, University of Chicago, Chicago, 1950, s. 11 de; daha sonra yazdığı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Vergilemede eşitlik veya eşitsizliğin objektif bir endeksine, her iki vergileme ilkesinin spesifik bir vergi sistemine dönüştürülmesi için gerek duyulmaktadır. Ödeme gücüne ilişkin önceki tartışmalar sorunu iktidar yönünden ele alırlarken, daha sonrakiler ise giderek artan bir önemle geliri esas almışlardır (1). Bununla birlikte, eşitlik endeksinin nasıl saptanacağı konusunda önemli anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde, anlaşmazlığın bazı noktaları üzerinde kısaca durulacaktır. Bu bölüm daha önceden incelediğimiz ödeme gücü varsayımının bir devamı olarak görülebilir, ancak bölüm ayrıca bütçenin oylama ile saptanması konusu ile de ilgili bulunmaktadır. Vergi politikasının oylama ile saptanması belli bir vergi tarifesi ile ilgili olup, eşit vergileme ilkesi bu vergi formülünün eşitlik ilkesinin anlamlı bir biçimde belirlenmesine olanak verecek biçimde hazırlanmasını gerektirmektedir. Bundan başka ayrıca, eşitlik endeksi ve eşit gelir elde edenlerin eşit olarak vergilendirilmesi ilkesinin verginin tarafsızlığı ilkesine geniş ölçüde uyması veya verginin tarafsızlığı ilkesinin eşit vergilemeye olanak sağlayacak biçimde saptanması gerekir (2).

## A. EŞİTLİK ENDEKSİ

Vergilemede eşitlik için, çeşitli endekslerden birisinin seçimi sırasında, iki sorun birbirinden ayırtedilmelidir. Bunlardan birincisi, en uygun eşitlik ölçüsünün gelir veya tüketimden hangisine dayandırılacağının saptanması ve ikincisi ise, bu seçilen eşitlik ölçüsüne uygun olarak gelirin nasıl tanımlanacağı ile ilgili bulunmaktadır.

### Gelire Karşı Tüketim

Bir eşitlik veya eşitsizlik endeksi olarak gelir ve tüketim seviyesinden birisinin seçimi ile anlatıma başlayalım. Bu amaçla gelir,

---

bu eserinde yatay eşitlik ilkesine önem verilmektedir.

A.C. Pigou; A Study in Public Finance, 3d ed., Macmillan and Co., Ltd., London, 1951, s. 44 de; Mill'ın vergileme nedeniyle bütün fertler üzerinde eşit fedakârlık yüklenmesi gerektiği (dikey eşitliğin başka yorumlarından birisi olan görüşü) ilkesi ile eşit durumda olan bireyler üzerinde eşit fedakârlık getirecek biçimde vergi alınması gerektiği ilkesi (yatay eşitliğin temeli olan ilke) arasında güzelce bir ayırım yapmaktadır.

(1) Bkz. s. 94.

(2) Bkz. s. 157.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



net varlıklaki bir artış veya belli bir dönemdeki tüketim artı net varlıktaki bir artış olarak tanımlanmıştır. Durumu sadeleştirmek amacıyle, tahakkuk eden gelir ile gerçekleşen gelir seviyeleri arasında gereksiz bir ayırım yapmamak için, gelirin tamamının gerçekleştiğini varsayıyoruz. Öte yandan, bir eşitlik endeksi olarak tüketim; cari ve dayanıklı tüketim malları için yapılan harcamaları kapsayacak biçimde tanımlanmaktadır. Ayrıca, dayanıklı tüketim malları ile yatırım harcamaları arasında yapılabilecek olan ayırım nedeniyle ortaya çıkacak olan güçlüğü şimdiden ihmal ediyoruz.

Tanınmış birçok yazar tarafından şaşılacak bir biçimde ileri sürüldüğü gibi, gelir üzerine konulan bir vergi tasarrufların da ayrıca vergilendirilmesine yol açtığından, geliri çifte vergilendirmesi nedeniyle adil sayılmamaktadır. Bir gelir vergisinin uygulanmaya başlandığını düşünelim. Tüketimde bulunmak isteyen bir kimse, geliri üzerinden bir vergi öder ve gelirinin geriye kalan kısmının tamamını tüketime tahsis edebilir. Tasarrufta bulunmak isteyen bir kimse de, geliri üzerinden bir vergi ödediğinden yatırımlara tahsis edilen gelir seviyesinde bir düşme ile karşılaşır. Öte yandan, vergilendirildikten sonra yatırıma giden sermayenin elde ettiği faiz geliri üzerinden de vergi ödenmesi zorunluluğu vardır. Bu durum, tasarrufların çifte vergiye tabi tutulması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. (1). Çifte vergilemenin, tasarrufların vergiden istisna edilmesi ve sadece tüketimin vergilendirilmesiyle ortadan kaldırılacağı görüşü ileri sürülmektedir.

---

(1) Bkz. John Stuart Mill, Principles of Political Economy, ed. W.J. Ashley, Longmans, Green and Co., Ltd., London, 1921, s. 814-817; Alfred Marshall, Official Papers, Macmillan and Co., Ltd. London, 1926, s. 333; Irving Fisher, «Double Taxation of Savings», American Economic Review, vol. 29, no. 1, s. 16-33, March 1939 ve I. Fisher'in H.W. Fisher ile birlikte yazdığı ve bu konuda oldukca yaygın bir bibliyografyayı kapsayan, Constructive Income Taxation, Harper and Brothers, New York, 1942; Pigou, op. cit., part II, chap. 10; C.W. Guillebaud, «Income Tax and Double Taxation of Savings», Economic Journal, vd. 45, no. 179, s. 484-492, September, 1935; Simons, Personal Income Taxation; R.A. Musgrave, «A Further Note on the Double Taxation of Savings», American Economic Review, vol. 39, no. 3, s. 549-550, September, 1939; ve N. Kaldor, An Expenditure Tax, George Allen and Unwin, Ltd., London, 1955, özellikle 54-78 sayfalarına bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şimdi, gelir üzerinden alınan bir vergi ile tüketim üzerinden alınan verginin arasında fark olması için herhangi bir neden yoktur. Her iki vergiyle de aynı vergi gelirinin elde edilmesi durumunda tasarruf edene tüketim; ve tüketimde bulunana gelir vergisi daha çok tercih edilebilir niteliktedir. Ayrıca, belli koşullar altında gelir vergisi aşırı vergi yüküne yol açtığı halde, bir tüketim vergisinin böyle bir etkisinin olmayacağını görmüş bulunuyoruz (1). Her iki vergi türü arasında bu farklılıkların varlığı sözkonusu olsa da, ancak yatay eşitlik veya eşit gelir elde edenlerin eşit vergilendirilmesi ilkesi, tasarrufların vergi matrahından düşülmesini gerektirdiği biçiminde bir sonuca ulaşılamaz. Eğer, eşitlik kavramı tüketim anlamında eşitlik yönünden tanımlanmışsa, bu durumda tasarruflar istisna edilmelidir. Buna karşılık, eğer eşitlik kavramı gelir veya gelirdeki artış yönünden tanımlanmışsa, bu durumda tasarrufların vergi matrahında yer alması gerekir. Bu durumda gelir sahibinin gelirini tüketim, iddihar veya yatırım biçiminde kullanmasının önemi yoktur. Tasarruftan elde edilen faiz başka bir gelirdir ve böylece faiz gelirinin vergilendirilmesi ek bir gelirin vergilendirilmesinden başka bir şey değildir. Böylece, faiz geliri üzerinden ayrı bir gelir vergisi alınmaktadır. Yani, eğer bu görüş kabul edilirse «çifte vergileme»yi doğuran neden gelir vergisi değil, fakat tasarrufların noksan vergilendirilmesine yol açan tüketimdir.

Gelirin esasında tüketime eşit olması nedeniyle, gelir vergisinin tasarrufları vergiden istisna etmesi gerektiği görüşü savunulduğunda, karışıklık daha da artmaktadır. Sermaye teorisi amaçları için, geliri tüketim yönünden tanımlamak faydalı olabilir (2). Ancak, bunun şimdiki durumla pek ilişkisi yoktur. Konuyla ilgili olan şey, gelirdeki artışı vergileyen X vergisinin tüketimi vergileyen Y vergisinden farklı oluşudur. Tanımsal güçlüklerden kaçınmak için gelir vergisini, gelir seviyesindeki artışı vergilendiren bir vergi olarak göstermek yararlı olabilir.

---

(2) Gelir vergisinin kesin üstünlüğü hakkındaki bir açıklamanın sadece değişebilir tasarruf, tam rekabet ve sabit işgücü arzı varsayımında geçerli olacağı anımsanmalıdır. Bkz. s. 142 dipnotu.

(1) Bkz. Fisher, op. cit., ve Fisher'in The Theory of Interest adlı eserdeki kapital teorisine olan temel katkılarına bkz. The Macmillan Company, New York, 1930.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Uygun endeksin başlangıçtaki seçimine bağlı olarak, gelirdeki artış üzerine konulan vergi tüketim üzerine konulan bir vergiden daha adil veya, vice versa olacaktır. İki vergi arasından son bir seçimin yapılmasından önce —ekonomik etkileri ve vergi yükleri ile ilgili muhtemel— diğer nedenleri de gözönünde bulundurmak gerekir. Eşitliğe ilişkin olarak ileri sürülen görüşler kesin olmayabilir ve aynı zamanda, aşırı vergi yüküne yol açan bir vergi, bu yüke yol açmayan bir vergiye neticede tercih edilebilir (1).

Eşitlik ile ilgili olarak çifte veya noksan vergilendirme terimlerinin anlamlı olarak kullanılabileceği tek yol, bu terimlerin eşitlik ölçüsü olarak özel bir mükellefe karşı veya onun lehinde yapılan bir ayırımı göstermek için kullanılmasıdır. Aksi durumun ortaya çıkmasından çok, çifte veya noksan vergilemenin ortaya çıkacağını kanıtlamak için yapılacak ilk iş, bu endeksin belirlenmesi konusunda karar vermektir (2). Öte yandan, gelirin birden fazla vergilemesi olarak tanımlandığı biçimdeki çifte vergileme kavramı aldatıcıdır. Eğer X malı üzerine konulan üç vergi türü toplam olarak, Y üzerine tek oranla konulan ad valorem bir vergi oranına erişse bile, bu durumda X malı çifte vergiye değil fakat noksan vergilemeye tabi tutulmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan, vergilemede bir eşitlik ölçüsü olarak tüketim seviyesinin esas alınamayacağı sonucu çıkarılamaz. Bir kimsenin ortak havuza koyduğuna göre değil, fakat bu havuzdan aldığına göre vergilendirilmesinin gerektiği görüşü savunulabilir. Böyle bir düşünce tarzına Hobbes'da rastlanabilir. Aynı görüş daha sonraları Kaldor tarafından geliştirilmiştir (3). Gelir seviyesinin duyarlı

---

(1) Bkz. s. 158.

(2) Aynı görüş N. Kaldor tarafından da savunulmaktadır. op. cit., s. 81.

(3) Bkz. İbid., s. 52, ve Kaldor'un referans olarak gösterdiği Hobbes'in Leviathan, bölüm 30. Kaldor, cesurane ve hayali kitabında harcama vergisi hakkındaki olumlu ve olumsuz noktaları düzenli bir biçimde incelemektedir. Bu konuda Hobbes'in ilkesinden ayrılarak, gelir vergisinin özsermayedeki artışı değerlendirme yönünden bir harcama vergisine nazaran son derece yetersiz olduğu görüşünü savunmaktadır. Bence Kaldor böyle bir sonuca ulaşırken, harcama vergisine ilişkin olarak ortaya çıkan pratik güçlüklere yeterli önemi vermemiş görülmektedir. Ancak, bir ekonomi politikası yönünden ele alındığında Kaldor'un harcama vergisi oldukça tercih edilebilir olmaktadır. Çünkü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



bir eşitlik endeksi olmasını savunur anlamda, bir kimsenin ekonomik kapasitesinin veya bu niteliği nedeniyle katkıda bulunma yeteneğinin gelirin nasıl kullanılacağı konusundaki tercihine değil, fakat refah seviyesine bağlı olduğu görüşü ileri sürülebilir. Gerçekte, hiç tüketim sözkonusu olmasa bile, bir kimsenin sosyal statüsü ve sahip olduğu sosyal güvence biçimindeki birikimlerden oluşan avantajlı durumu, adil vergileme ölçeğinin dışında tutulamayabilir. Bu nedenle, her iki açıdan da bazı görüşler ileri sürebilmektedir. Eşitliğin bütün durumlarında olduğu gibi, seçilecek olan kıstas esas olarak bir değer yargısını yansıtmaktadır. Adil vergileme için gelir seviyesinin esas endeks olarak kabul edilmesi gerektiği biçimindeki yaklaşım, mevcut sosyal felsefenin üst düzeyde yansıtılmakta olduğu gerçeğini gösterir. Ancak, bu yaklaşım gelirin gerçekten adil bir eşitlik ölçüsü olduğunu veya sosyal felsefenin aynı kalacağını kanıtlamaz.

Eşitsizliği azaltmak için gelirin artan oranlı bir tarifeye göre vergilendirilmesini isteyenlerce ileri sürüldüğü gibi ,ne gelirin adil bir vergileme ölçüsü olduğu; ve ne de, eşitsizliği artırmak için azalan oranlı vergi koymayı arzu edenler için tüketim seviyesinin uygun bir ölçü olduğu görüşü savunulamaz. Tarihsel bir tecrübe sonucu olarak, gelir vergisinin artan oranlı vergilemenin temeli olduğunu; satış ve gider vergilerinin ise, azalan oranlı vergilemeye yol açtığını görebiliriz. Ancak, bunun için ussal bir neden yoktur. Gerçekten, bir mal üzerine konulan satış vergisinden, tüketim harcamaları üzerine konulan kişisel bir vergiye geçildiğinde, harcama vergisi gelir vergisinden daha az olmayacak biçimde, artan oranlı bir tarifenin uygulanmasına yol açabilir.

Kuşkusuz ki, gelir biçiminde düşünülebilen tüketimin mutlak bir düzeyi cinsinden belli bir artan oranlılığın yol açtığı bir vergi formülü, aynı gelir dilimine uygulanan gelir vergisinden daha az derecede bir artan oranlılığa yol açacaktır (1). Buna karşılık, tüketim ve

---

bu vergi, tüketim meyli yüksek olan kimselerin lüks tüketimini ve tasarrufta bulunmama durumunu önleyerek, böylece azalan oranlı vergilemeye yol açmadan sermaye birikiminin seviyesini yükseltir.

(1) Artanoranlı tarifeyi harcama vergisi altında gelirin harcanan oranına uygulamakla, gelir yönünden daha büyük bir artanoranlılık elde edilir. Ancak, böyle bir tarifenin uygulanması için gelirin olduğu kadar harcamanın da belirlenmesi gerekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



harcama vergilerinin uygulanması durumunda artan oranlılığın marjinal oranı kolayca % 100 ün üstüne çıkarılabildiği halde; aynı şey gelir vergisi için söylenemez. Bu verginin harcamalar üzerindeki arzu edilmeyen etkileri kontrol edilebilirken, çalışma arzusu üzerindeki etkileri ortadan kaldırılamaz. Bununla birlikte, gelir cinsinden harcama vergisinin artanoranlılığı ile gelir üzerinden alınan gelir vergisinin artanoranlılığı arasında bir tutarlılık yoktur. Eğer, harcama düzeyi eşitliğin uygun bir ölçeği olarak kabul ediliyorsa, bu durumda gelir dağılımına ilişkin görüşler, gelirden çok harcamalara uygulanmalıdır (1).

Gelir dağılımı açısından ele alındığında, eşitlik ölçeğinin seçimi kadar adil gelir dağılımının seçimi de, bir sosyal değer yargısı sorunu olmaktadır. Şimdi sorunu Kaynak Ayırımı Branşı yönünden ele alalım. Fayda ilkesine uygun olarak gerçek tercihler esas alındığında, kamu hizmetleri için aynı efektif talebi gösteren kimselerin eşit bir vergi tarifesine göre vergilendirilmesi gerekmektedir. Gelire orantılı olarak verginin tahakkuk ettirilmesi, bu amaca ulaşmak yönünden pek faydasız değildir. Böylece, sosyal gereksinmeleri gideren kamusal malların diğer mallara kıyasla düşük bir mal sayılması için hiç bir neden yoktur. Bu nedenle, herkes için aynı vergi yüküne yol açan bir vergi tarifesi yerine; gelir seviyesi ile vergi yükü arasında pozitif bir ilişkiyi gösteren bir vergi tarifesiyle vergileme için adil ölçeğin bulunmasına daha çok yaklaşabiliriz. Kamusal gereksinmelerin birinci derecede tüketim malları için yapılan harcamalarla ilişkili olması koşuluyle, benzer görüşlerin harcamaları esas alan bir vergi matrahının bile daha iyi yaklaşık bir çözüm vereceği ve ayrıca, gelir vergisi yaklaşımının kamu hizmetlerinin devamlı sermaye harcamalarını gerektirmesi durumunda daha iyi bir yaklaşık çözüm vereceği görüşleri ileri sürülebilir.

---

(1) Kaldor, op. cit., s. 49, 238 ve 241 de marjinal oranı % 300 e kadar yükselen artanoranlı harcama vergileri önermektedir. Yazar bu teklifini böyle bir verginin gelir cinsinden düşünüldüğünde gelir vergisinden daha az artan oranla uygulanmasını gerektiren bir neden olmadığını ileri sürerek savunmaktadır. Eğer adil eşitlik endeksi olarak harcama düzeyi esas alınmışsa, Kaldor'un bu karşılaştırması ilke yönünden benimsenemez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### Gelir Kavramı

Şimdi eşitlik ölçüsü olarak tüketimi değil, fakat gelir seviyesini esas alan varsayım üzerinde duracağız. Bu amaçla, gelirin belli bir tanımını gözönünde bulundurmamız gerekmektedir. Gelir kavramının tanımı, Henry Simons ve diğerleri tarafından ayrıntılı olarak geliştirildiğinden, bu konu üzerinde oldukça az durulabilir ve konuya ilişkin ilkeler sözkonusu olduğunda ise, yine çok az bir şey söylenebilir (1).

Maliye teorisyenleri arasında oldukça benimsenen bir anlayışa göre; gelir kavramıyle, net varlıktaki toplam artış anlaşılmaktadır. Böylece gelir, belli bir dönem ile ilgili tüketim artı net varlıktaki artış olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, hangi şekilde elde edilirse edilsin veya hangi kaynaktan sağlanırsa sağlansın, servetteki bütün artışlar gelire eklenmektedir. Kira, faiz, kâr ve ücret gibi faktör kazançları ile hediyeler, miras yolu ile elde edilen mallar, kumar kazançları ve her türlü arizi kazançlar gelir unsurları olarak toplanmaktadır. Bütün bu unsurlar düzenli veya düzensiz zaman aralıklarında elde edilmelerinden bağımsız olarak; elde edilmelerinin beklenmesi veya realize edilmelerine (paraya çevrilbilmeleri sözkonusu olmaksızın) bakılmaksızın toplanmaktadır. Benzer şekilde, teknik nedenlerin yol açtığı değer kaybı ve piyasadaki değişikliklerin yol açtığı kıymetteki düşüş, kumar vs. gibi kayıplar, ve aşınma (yıpranma nedeniyle ortaya çıkıp çıkmadığına bakılmaksızın) gibi servetteki bütün azalışlar gelir seviyesinin saptanması sırasında göz önünde bulundurulur. İdari görüşler, her zaman gelirin bu toplama

---

(1) Bu alandaki Henry C. Simon'un değerli yazıları için bkz. Personal Income Taxation and Federal Tax Reform. Gelir kavramının esasına ilişkin ilk açıklamalar konusunda bkz. Georg Schanz, «Der Einkommenbegriff und die Einkommensteuergesetze», Finanz Archiv, vol. 13, 1896; R.M. Hig, «The Concept of Income: Economic and Legal Aspects», bu makale için bkz. R.M. Haig (ed.), The Federal Income Tax, Columbia University Press, New York, 1921. Konunun daha sonraki bir ele alınış biçimi için bkz. William Vickrey, Agenda for Progressive Taxation, The Ronald Press Company, New York, 1947. Ayrıca bkz. Fritz Neumark, Theorie und Praxis der modernen Einkommensbesteverung, A. Francke, Bern, switzerland, 1947; and Royal Commission on the Taxation of Profits and Income, Final Report, cmd. 9474, London, 1954. Gelir kavramının mükemmel bir analizi için bkz. N. Kaldor, op. cit., s. 54-78.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



kavramına tam olarak uymazlar, ancak yönetimin bu tutumu nedeniyle tutarlı bir gelir kavramına olan gereksinme karşılanamamaktadır. Normatif bir standart olarak bu tür bir gelir kavramı olmaksızın, ortaya çıkan her bir sorun için kendisinden yararlanabileceğimiz hiç bir ilkemiz olamaz (1).

**Gerçekleşen Gelire Karşı Toplam Gelir Kavramı**: Geniş içerikli tarifimize göre gelir; belli bir dönemdeki, öz varlıktaki artış artı bu dönemdeki tüketim seviyesi olarak tanımlanmıştır. Özsermayedeki artış, net varlığın dönem başı ve dönem sonu piyasa değerleri karşılaştırılarak bulunur. Bunun için nakit, alacaklar, hisse senetleri ve gayrimenkul mal gibi bütün varlıklar toplamından bütün borçlar düşülür. Eğer, bir gayrimenkulün fiyatı 1000 dolardan 2.000 dolara yükselirse, servette de buna uygun bir artış meydana gelmiştir. Mülk satılsa da satılmasa da servetteki bu artış yine de sözkonusu olmaktadır. Diğer bir deyişle, servet unsurunun piyasa değeri arttığı halde, realize edilerek paraya çevrilmemesi veya değeri artan aktifin işletmede tutulmasının, gelir kavramıyle bir ilgisi yoktur. Benzer şekilde aşınma, yıpranma veya herhangi bir nedenle olsun reel aktifin kıymeti değişirken amortismanlar doğrudan doğruya gözönünde bulundurulacağından, bu şekilde saptandığı gibi, toplam gelir kavramı içinde yansıtılacaktır.

Sorunun bu biçimde ele alınışıyle, sadece kazançların paraya çevrildiği sırada elde edildiğini öngören, geleneksel muhasebe anlayışı arasında bir çatışma ortaya çıkmaktadır (2). Bu durumda bir kazanç veya kayıp kâr-zarar cetveline kaydedilecektir. Genel ilke bu

---

(1) Vergilendirilebilir gelirin tanımına ilişkin girişimlerin pratik bir yarar sağlamayacağı biçimindeki karşıt bir görüş için bkz. Kraliyet Komisyonunun kârın vergilendirilmesi, op. cit., s. 7-12 deki çoğunluk raporu. Buna karşılık daha sistematik nedenler ileri süren azınlık raporu ise, özsermayedeki artış kavramını benimsemektedir.

(2) Bkz. W.. Paton and A.C. Littleton, An Introduction to Corporate Accounting Standarts, American Accounting Association, Chicago, 1940, s. 48-49. Yazarlar, elde edilen gelir ve realize edilmeden önceki gelirlerin realizasyon ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedirler. Bununla beraber, gelirin muhasebe hesaplarına geçirilmesi yönünden realizasyon matrahın esası olarak kabul edilmektedir. Gelir malın tamamlanmasından ve maliyetlerin dağıtılmasından önce ölçülemez ve belirlenemez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



olmakla birlikte, ancak amortisman giderleri yönünden bir ayırım yapılmaktadır. Buna göre, yararlı kullanım dönemindeki değer düşmesini yansıttığı tahmin edilen bir tarife esasına dayanarak, sözkonusu değer kaybı belirli aktifler için hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu miktarlar kâr-zarar cetvelinde bir gider olarak ve bilançoda ise amortisman hesabında görülür.

Bu prosüdür esas olarak, cari gelir ve giderleri belirlemek ve ticari faaliyetten elde edilen geliri saptamak için tasarlanmıştır. Bu esasa göre, kâr-zarar cetveline ağırlık verilmiş olup, bilanço bu cetvele adapte edilmektedir. Kâr-zarar cetveli, sadece cari ticari faaliyetlerden elde edilen kârı gösterecek biçimde düzenlendiğinden dönem içinde servetin değerinde ortaya çıkan bütün değişiklikleri yansıtmaz. Bu esasa göre aktif kalemleri bilançoya maliyetleri ile girmelidir. Ayrıca, tahmine dayanan amortismanlara göre, yıpranma ve aşınma dışında kalan aktif kıymetlerin değerlerindeki değişmeler nedeniyle ortaya çıkan kazanç ve kayıplar gerçekleşinceye kadar kaydedilemezler.

İktisatçının görüş açısından ele alındığında, bilançoda ortaya çıkan bu değişiklikler oldukça yanıltıcı olabilir. Bir firmanın pozisyonunu değerlendirmek için, kaynağı ne olursa olsun öz varlıktaki değişmenin tamamını saptamamız gerekmektedir. Sadece cari faaliyetten doğan kazanç ve kayıpları değil, fakat ayrıca diğer bütün faktörler nedeniyle de özvarlıkta ortaya çıkan değişmeleri de gözönünde bulundurmamız gerekmektedir. Bütün bu faktörlerle birlikte, aktif kıymetlerin piyasa değerindeki değişmeler hesaba katılırken; gelir, özsermayenin devre başı ve devre sonundaki değeri arasındaki fark olarak saptanmalıdır. Böylece, realize olma kriteri yersiz olmaktadır.

Gelirin vergilendirilmesinden önce realize edilmesi koşulu tutarlı olmazken, realize kuralının savunulması pratik bir biçimde yapılmaktadır. Ticari bilançolara ilişkin olarak muhasebe kurallarının fonksiyonu, pratik uygulamalarda mümkün olduğu kadar güvenilir ve anlamlı olacak biçimde bir sonucun elde edilmesine olanak sağlamasıdır. Satış yapmadan önce değerleme yapılması güç bir şey olduğundan, gerçekleşmeyen kazançların değerlemeye tabi tutulması oldukça keyfi bir davranışa yol açmaktadır. Öteyandan, yanlış değerleme sonucu olarak ortaya çıkan hatalar, sadece realizasyon sonucu olarak yapılan değerlemeden daha fazla sakınca-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lıdır. İlke olarak realizasyon sözkonusu olmayıp, pratikte değerlemeye dayanan bir gelir vergisinin uygulanmasını sağlama olanağı yoktur.

Şimdi, realizasyona başvurmadan değerleme yapma olanağımızın olmadığını varsayalım. Buna göre, amortisman tahmini cetvellere göre hesaplanmalıdır (1). Sabit sermaye değerinde ortaya çıkan kayıp ve kazançlar realize olununcaya kadar ihmal edilmektedir ve bu kazanç ve kayıplar diğer gelirler gibi aynı işleme tabi tutulmuştur. Bu prosüdür, realize olunmamış gelir unsurlarına sahip kimseler lehinde ayırım yapmaktadır. Bu prosüdür ayrıca, sabit sermaye alım ve satımı ile ilgili olarak alınan kararları etkilemekte olduğundan, verginin tarafsızlığı kuralını da bozmaktadır.

Böyle bir olumsuz etkiden kaçınabilmek için, sermaye kazanç ve kayıplarının realize edildiklerinde ihmal edilmesi yoluna gidilebilir. Ancak, böyle davranıldığında yatay eşitlik ilkemizle önemli bir çatışma durumu ortaya çıkar. Sermaye kazançları düşük gelirlilerden çok yüksek gelirliler tarafından elde edildiğinden, böyle bir politika ayrıca dikey eşitlik ilkesine de aykırı düşmektedir. Arzu edilmeyen bu aykırılıklar nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri vergi kanunlarında, sermaye kazançlarını sadece nisbi değer düşmesi durumlarında düşük oranlarla vergilendirecek uzlaştırıcı hükümlerin yer alması sağlanmıştır. Bununla birlikte, bu özel uygulama satılacak mallar olarak gözönünde bulundurulmayan stokların satışından doğan kazanç ve kayıplar için aksi yönde uygulanmaktadır. Yani, işletmenin stoklarının satışından elde edilen kazanç ve kayıplar tamamen vergilendirilmektedir. Bu mallar işletmenin normal faaliyetleri sırasında satılması gerektiğinden, böylece işlemlerin akış düzeni bozulmamaktadır (2).

Bütün bu çözümler tam olarak yeterli değildir. Bu bakımdan pratik çözüm ile ideal çözüm arasında uzlaşmayı sağlamak için değerlemeye gerek duyulduğu söylenebilir. Ancak, bu değerlemenin bir seri aralıklarla yapılması gerekir. Bu durumda satış yapılmadan değerleme kolayca yapılabilmektedir. En son durumda, vergi mükel-

(1) Amortismanın uygun bir oranı hakkındaki açıklama için bkz. s. 338.

(2) Sermaye kazançları ile ilgili olan sorunların tamamı için bkz. Lawrence H. Seltzer, The Nature of Tax Treatment of Capital Gains and Losses, National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 1951.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



lefi öldüğünden yasal yönden realize edici tahmini ölçüler kullanılabilir. Böylece, Henry Simons tarafından ileri sürüldüğü gibi, servet vergisinin saptanmasından önce sermaye kazançları sanki ölüm sırasında realize edilmiş gibi bir işlem görmelidir. Ve gelir vergisi bu esaas göre ödenmelidir (1). Bu tür teklifler yine de yönetsel güçlüklere yol açarken, diğer öneriler ise, pratik anlamda yeterli ilgiyi görmemişlerdir. Bunun cevabı daha çok, gelir vergisi oranlarının nominal yapısı için öngörülen artanoranlılık derecesinin uygulanması konusundaki isteksizlikte yatmaktadır.

Sermaye kazançlarının vergilendirilmesi konusunu tamamlamadan önce, faiz haddinde bir düşmeyi yansıtan sermaye kazançlarının vergilendirilebilir gelir olarak düşünülmemesi gerektiğini belirtelim (2). Eğer, gelir harcama yönünden potansiyel bir harcama unsuru olarak tanımlanmış ise, bu görüş haklıdır. Buna karşılık, eğer gelir tüketim yapılması için potansiyel bir harcama unsuru olarak tanımlanmamış ise, aynı görüş doğru değildir. Sonraki açıklamalarımız yönünden sorun, net varlığın parasal değerindeki değişmelerin bir sermaye malları veya tüketici malı fiyatları endeksi ile deflate edilip edilmeyeceğidir (3). İki endeksten birisinin seçimi yine, bunlardan birinin yatay eşitlik kavramı ile eşitlik endeksinden hangisinin açıklanmasına önem verildiğine bağlı bulunmaktadır.

**Parasal Anlamda Gelir ve Reel Anlamda Gelir Kavramları :**

Eşitlik endeksi olarak gelirdeki artışın ilke olarak reel anlamda ölçülmesi gerekmektedir. Devre sonundaki özsermayenin değeri, özsermaydeki değişikliği reel olarak deflate edecek biçimde ölçülmelidir.

Pratikte bu ilkenin uygulanması iki ilişki nedeniyle tartışılmaktadır. Birincisi, fiyatlar genel seviyesindeki yükselişe yol açan sermaye kazançlarının vergilendirilebilir gelirden düşülmesi istisnasıdır. Bu, reel gelir ilkemizin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, sözkonusu ilke daha geniş bir alana uygulanabilir. Sadece fiyat enflâsyonu nedeniyle reel aktifteki değer artışı istisna edilmemeli ancak, alacaklar (para veya borç biçiminde) nedeniyle tahsil

(1) Henry Simons, Federal Tax Reform, s. 78.

(2) Bkz. Seltzer op. cit., s. 8-18, ve Kaldor, op. cit., s. 44.

(3) Bkz. s. 381.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



edilemeyen gelirler de gözönünde bulundurulmalı ve borçların reel değeri düştüğünde, borç verenlerin değerlemelerinden elde edilen kazançlar esas alınmalıdır.

Fiyat seviyesinde düzeltmenin yapılmasının öngörüldüğü diğer bir örnek ise, amortisman ayrıldığı durumdur. Yerine koyma giderlerinin artmakta olduğu bir enflasyon döneminden sonra, amortismanların enflasyon öncesi orijinal maliyeti esas alınarak ayrılması, yatırımcıya harcamalarının reel değerini karşılama olanağını vermez. Böyle bir görüş faydasız sayılmamakla birlikte, reel değer ilkesinin bilançonun tamamına uygulanması durumunda, enflasyon nedeniyle yatırımcının durumunun pek te kötü olmayacağı kolayca anlaşılabilmektedir. Durumu açıkça ortaya koyabilmek için, bir işletmenin devre başı bilançosunun aktif tarafının 80 milyon dolar tutarındaki reel varlıklar ve 20 milyon lira tutarındaki cari kıymetlerden; pasif tarafının ise 30 milyon dolar tutarındaki özsermaye ve 70 milyon dolar tutarındaki borcu kapsadığını düşünelim. Öteyandan, devre boyunca işletmede herhangi bir faaliyet sözkonusu olmadığı halde, fiyat seviyesinin 2 kat arttığını varsayalım. Fiyat yükselişine uygun olarak reel varlıklar yeniden değerlendirildiğinde, özsermayenin değeri 110 milyon dolara yükselecektir. Ancak, özsermayenin enflasyon öncesi eski fiyatlar cinsinden değeri 55 milyon dolardır. Böylece, özsermayedeki artış reel olarak 25 milyon dolardır (*).

Şimdi geriye uygun fiyat endeksinin saptanması sorunu kalmaktadır. Tasarruflar yönünden uygulandığında güçlükler çıkmasına karşın bireysel mükellefiyet durumu için tüketici fiyatlarının bir endeks olarak uygulanması uygun olmaktadır. Eğer, muhtemel bir tüketim amaciyle tasarruf yapılıyorsa, bu durumda tasarruf miktarını tüketim malları endeksi ile deflate etmek gerekir. Eğer, tasarruflar genellikle sermaye birikimi amaciyle yapılmaktaysa, bu durumda tasarruf miktarının sermaye malları fiyat endeksi ile deflate edilmesi gerekir (1).

İşletmenin bilançosu yönünden özsermayenin reel unsurları, sermaye fiyatları ile deflate edilebilir. Bu işlem şirketin bir varlık olarak düşünüldüğü bir duruma uygun düşmektedir. Eğer şirketi pay

---

(*) Bu aynı zamanda, borcun reel değerindeki azalma nedeniyle elde edilen kazanç eksi alacakların değerindeki azalışa eşittir.

(1) Bkz. s. 381.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



sahibi kişiler tarafından değerlendirildiği gibi bir net varlık olarak görürsek, bu bakımdan tüketici fiyatları endeksinin kullanılması daha uygun olabilir.

Bir prensip sorunu olarak, bütün aktif ve borçların fiyat değişmelerine paralel bir biçimde düzeltilmeleri ve özsermayedeki artışın da reel olarak ölçülmesi gerekliliği oldukça açıktır. Buna karşılık, bütün bu fiyat düzeltmelerini pratikte uygulamak oldukça güçtür. Doğrusu, stok değerlemesi gibi basit istisnalar dışında gelir kavramı parasal anlamda tanımlanmaktadır. Bu görüş açısından eşitlik, sistemin seçilen bölümlerindeki fiyat değişmelerine uygun olarak yapılan bölük pörçük ayarlamalarla düzeltilme yerine bozulmaktadır (1).

**Faktör Kazançlarına Karşı Transferler:** Faktör kazançlarını kapsayan gelir ile transfer kazançlarından oluşan gelir arasında yapılacak olan ayırım, ekonomik analiz açısından oldukça önem taşımaktadır. Ancak, bu ayırım şimdiki açıklanan durumla pek ilgili değildir. Net varlığa yapılan ilâve ister ücretler, teşebbüs kârları ve faktör gelirleri biçiminde veya ister vasiyet yolu ile elde edilen mallar, hediyeler, kumar kazançları ve ödüller biçiminde olsun, yine de özsermayede bir artış sağlanmaktadır. Bu nedenle, kâr sayılma yönünden gelirin orijini önem taşımamaktadır.

Kâr kavramı geniş açıdan düşünüldüğünde, vergileme amacı için hesaplanan matrah toplamı milli gelir hesaplarında yer alan gelirden daha fazla olabilir (2). Örneğin, hediye; hediyeyi alanın net varlığına bir gelir unsuru olarak eklendiği halde, hediyeyi veren tarafından gelirinin bir çeşit kullanımı sayılmaktadır. (böylece, gelirinden düşülmemektedir). Ancak, bu tür kavramsal farklılıklar önemli olmamaktadır. Öte yandan, yatay eşitlik yönünden ele alınan gelir kavramı ile milli muhasebe veya üretim teorisinde yer alan gelir kavramları aynı anlama gelmemektedir. Bunlardan ilki bir sosyal

---

(1) Bkz. 334. Bu genel problem hakkında bkz. Cary Brown, Depreciation Adjustments for Price Changes, Harvard University Bureau of Business Research, Boston, 1952; ve J. Keith Butters, Inventory Accounting and Policy, Harvard University Bureau of Business Research, Boston, 1949.

(2) Biz burada vergilendirilebilir gelirin faktör fiyatlariyle net milli gelirden gerçekten daha düşük olmasına yol açan gelirden indirimler, muafiyetler ve istisnaları gözönünde bulundurmamaktayız.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



politika kavramı olurken, diğeri ise bir verim ölçüsü kavramı olmaktadır. Bu iki kavramın kişiye veya bir bütün olarak guruba uygulandığı anlamda ayni olmaları için herhangi bir neden yoktur.

**İstikrarlı Gelir Kavramına Karşı Dalgalanan Gelir Kavramı :**

Öz sermayedeki artış anlamındaki gelir kavramına göre, gelirin periyodik bir biçimde veya düzenli olmayan devrelerde elde edilip edilmemesinin pek önemi yoktur. Gelir vergisinin yapısı artanoranlı olduğundan ve gelirden bazı unsurlar istisna edildiğinden, gelirin değişik biçimlerde elde edilmesi bu bakımdan herhangi bir sorun yaratmayacaktır. Bu nedenle, dalgalanan gelirin sahipleri düzenli olarak gelir elde edenlere göre daha yüksek oranda vergi ödeyebilirler. Bu durum, eşit gelir elde edinlerin eşit bir biçimde vergilendirilmesi gerektiğini öngören ilkeyi bozmaktadır. Eşitlik ölçeğinin bir çok seneler boyunca elde edilen gelir yönünden tanımlanması yerine, bir yıllık dönemde elde edilen gelir yönünden tanımlanması için herhangi bir özel neden yoktur. Gerçekten, eşitlik ölçeğini ömür boyu elde edilen gelir cinsinden tanımlamak daha tutarlı bir yol olacaktır. Böyle bir eksterm çözüm biçiminin kullanılması, daha çok gelgeç gelir türünü düzenli bir gelir akımına dönüştürmede yardımcı olan bir alet olacağından, dalgalanan gelirin yol açtığı, eşit gelir elde edenlerin eşit bir biçimde vergilendirilmesini önleyen bu durumdan kaçınılabilmesini kolaylaştırmaktadır (1). Veya miras yolu ile elde edilen mallarda olduğu gibi belli gelgeç gelirliler için işlemler yapılabilir.

**Ede Edilmesi Umulana Karşı Elde Edilmesi Umulmayan Gelir :**

Benzer görüşler, beklenen ve beklenmeyen gelir arasındaki ayırıma veya işletmenin normal faaliyeti sonucu olarak elde edilen geliri ile arada sırada elde ettiği gelir ayırımı için uygulanabilir. Beklenmeyen veya düzenli olarak elde edilmeyen gelirlerin gelgeç nitelikte olmaları nedeniyle bu bakımdan özel bir güçlük ortaya çıkmamaktadır. Muntazam olsun veya olmasın; beklensin veya beklenmesin, özsermayeye yapılan her ilâve bir kârdır. Beklenen veya beklen-

(1) Bkz. Henry C. Simons, Personal Income Taxation ,s. 153 ve 212, ve Federal Tax Reform, s. 40; Vickrey, op. cit., s. 164-198, ve «Averaging Income for Income Tax Purposes», Journal of Political Economy, vol. 47, s. 379-397, 1939.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

meyen gelirin vergilendirilmesi yönünden bir ayırım yapmak, bir teşvik önlemi olarak oldukça önemli olabilir. Ancak yapılan bu ayırımın özsermayedeki artış biçimindeki eşitlik endeksinin tanımı ile ilgili değildir (1).

**Kendiliğinden elde edilen Gelir :**

Servetteki bütün artışlar piyasada elde edilen gelir biçiminde veya eldeki aktif kıymetlerin değerindeki artış şeklinde olmaz. Çiftlikte üretilen ve tüketilen yiyecek durumu, aynen ücret gelirinin yiyecek satınalımında kullanılmasında olduğu gibi, servete yapılan bir katkı olmaktadır. Ev sahibi tarafından tasarruf edilen kira bedeli, kira için ödenilen maaştan veya alternatif yatırımdan elde edilen gelirden daha az olmamak üzere yine servete yapılan bir katkı olmaktadır. Ev hanımı tarafından yapılan hizmetler, tutulan hizmetçiye ödenilen ücretler veya evde kalmakla vazgeçilen ücret kadar önemli olmak üzere bu gelire eşittir. Bir kimse tarafından kendisine yapılan hizmetler için bu bakımdan bir sınır çizilmesi gerektiğinden, bu biçimde yapılan özel bir ayırım keyfi olmaktadır.

Öte yandan, kendiliğinden sağlanan gelirin gözönünde bulundurulmaması, esasen eşit durumda olan kimselere farklı işlem yapılmasına yol açmaktadır. Sahibi tarafından kullanılan evin farzolunan kirası hesaba katılmadan ipotek faizinin düşülmesi kiracı aleyhine bir ayırım yapar. Benzer şekilde, çocuğunun bakımı için uygun bir indirimi hesaba katmadan kadının gelirinin tamamını vergilendirmek, çalışmakta olan anne aleyhine ayırım yapar. Bu tür ayırım yapıcı sonuçlardan kaçınmak için, kendiliğinden sağlanan gelirin uygun bir biçimde matrahtan düşürülebilir masraflarla bağdaştırılması gerekir.

**Gelir Elde Etmenin Maliyeti :**

Özsermayedeki artış kavramının esasına göre, gelir net olarak tanımlanmalıdır. Bu nedenle gelirin elde edilmesi amaciyle yapılan giderler vergi matrahından düşülmelidir. Ancak, bu harcamalar kolayca saptanamaz. Klasik yazarlar, yaşamın devam ettirilmesi için yapılan tüketim harcamalarının matrahtan düşülmesi gerektiği görüşünü, bu giderleri bir çeşit üretim maliyeti olarak düşünerek sa-

(1) Bkz. s. 331.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



vundular (1). Diğer yazarlar ise, çeşitli türdeki gelirin elde edilmesi sırasında karşılaşılan güçlüğün derecesine bağlı olarak masrafların matrahtan indirilmesi gerektiği görüşünü savundular. Bu görüşler, sadece emek geliri ile sermaye geliri arasında ayırım yapmaya ve sonrakinin daha ağır bir biçimde vergilendirilmesinin önerilmesine değil, fakat ayrıca Pigou'nun ileri sürdüğü gibi çalışma nedeniyle emek sahibinin karşılaştığı elemin de hesaba katıldığı vergilemede fedakârlık formülasyonuna da yol açtı (2).

Modern gelir vergisi sisteminde kazanılan gelirin maliyeti olarak düşünülebilen belli harcamalar için matrahtan indirimler öngörülmüştür. Ancak, kazanılan gelirin maliyetini hangi unsurların oluşturduğu konusu ile aynı gider unsurlarının tüketimle ilgili olması durumunda bunlar arasında kesin olarak bir ayırım yapılamamaktadır. Gerçekten, aynı harcama unsuru çoğu kez her iki amaca da yardım etmektedir. İş elbisesi, işyerine taşıma, ananın yokluğunda çocuk bakımı ve zarar elde edilmesine yol açan işlerde sigorta tazminatı gibi masrafların sözkonusu olduğu durumlarda maliyet unsurlarının değerlendirilmesi sırasında bu sorun açıkça ortaya çıkmaktadır. Bütün bu unsurların maliyet olarak değerlendirilmesi, bu konuda az çok keyfi bir karar alınmasını gerektirmektedir. Bu konuda, gelecekte elde edilecek olan gelirin bir maliyet gideri olarak değerlendirilebilen eğitim harcamaları veya bir kimsenin çalışma kapasitesini de-

---

(1) Bkz. Edwin R. Seligman, Progressive Taxation in Theory and Practice, 2. nci baskı, American Economic Association, Princeton University Press, Priceton, N.J., 1908, s. 208.

(2) Bkz. A.C. Pigou, A Study in Public Finance, 3 ncü baskı, Macmillan and Co., Ltd., London, 1951; Sosyalist bir toplumun gerçek bir gelir dağılımını elde edebilmek için; bir kısmını fertlerin devlete arzu ettikleri işin karşılığı olarak geri ödemelerinin gerekli olduğu biçimde devletin, herkese eşit gelir dağılmasını ileri süren Lange'nin görüşlerine ayrıca bkz. En az arzu edilen iş için fertler devlete en az bedeli ödeyerek en yüksek gelir düzeyinde bulunacaklar ve buna karşılık, en çok arzu edilen işi arzu edenler daha yüksek bir bedel ödeyerek daha düşük bir gelir düzeyinde kalacaklardır. (Öğretmenlerin ücretlerinin bu esasa göre belirlenip belirlenmediği akla gelmektedir!). Bkz. O. Lange ve F.M. Taylor, On the Economic Theory of Socialism, ed. Benjamin E. Lippincott, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1938, s. 102

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vam ettirebilmesinin bir maliyet gideri olarak görülebilen sağlık harcamaları yönünden de sorunlar ortaya çıkmaktadır (1).

**Mükellef Birimi**

Toplum yapısını öyle düşünelim ki, bütün vergi mükellefleri örneğin koca, karı ve iki çocuktan oluşacak biçimde tek bir birim tarafından temsil edilsin. Bu durumda eşitlik ölçüsü saptanarak, yatay eşitliğin de tanımlanması sorunu kendiliğinden çözümlenmektedir. Buna karşılık, vergi ödeyen birimler arasındaki fark ortaya çıktığından, başka bir sorun daha yaratılmaktadır. Bu, aralarında eşitliğin saptanacağı mükellef birimlerinin tanımlanması sorunudur.

Belli bir gelire sahip altı kişiden oluşan bir ailenin refah düzeyi, aynı gelire sahip bir kişilik mükellef birimine göre daha düşüktür. Bu adaletsiz durum, aile büyüklüğüne bağlı olarak sağlanacak olan vergi kredisi veya muafiyetleriyle düzeltilmektedir. Benzer önlemler körler gibi belli ihtiyaçları olan guruplar için de öngörülmektedir (2). Bu muafiyetlerin veya vergi kredilerinin uygulanacak olan eşitlik ölçülerinin seçimine uygun olarak nasıl düzenleneceği, diğer bir sosyal politika sorunu olmaktadır.

Yukarıdaki paragrafta ele alındığı biçimde vergi mükellefi ünitesinin saptanması sorunu, nisbi bir vergi sistemi içinde ortaya çıkmaktadır. Vergi mükellefi biriminin artan oranlı bir vergi sistemi içinde tanımı, ayrıca başka sorunlar da ortaya çıkarmaktadır. Koca ve karı tarafından ayrı ayrı gelir elde edilmesi durumunda ise, yaratılan sorun özel bir önem taşımaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan, gelirin karı ile koca arasında paylaşılarak daha düşük vergi oranına tabi tutulması biçimindeki şimdiki sistem, bekâr bir mükellefe nazaran evli mükellef ehinde olmak üzere diğer mua-

(1) Bkz. Seymour Harris, «Economics of Higher Education», American Economic Review, vol. 43, no. 3, s. 344-357, June, 1953.

(2) Bu ilişki nedeniyle muafiyetlerin ikili rolü olduğunu belirtelim. Bunlardan birinci rolü, eşit gelir elde eden ve farklı büyüklükte bulunan aileler için mükellef birimine uygun olarak vergi oranını farklılaştırılmış olarak uygulanmasıdır. İkinci rolü ise, marjinal vergi oranının sıfır olduğu ilk gelir dilimi için, gerçekten uygulandığı anlamda muafiyet için artan oranlılığın bir aleti olmaktır. (ç.n.) Bu uygulamaya 1970 den sonra başlatılan vergi reformu ile son verilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


fiyetlere ek olarak bazı vergi avantajları sağlamaktadır (*). Gelirin eşler arasında bölünmesi yoluyle elde edilen vergi avantajları gelirin seviyesine bağlı olarak değişeceğinden, vergi ödeme biriminin tanımı sadece yatay değil fakat dikey eşitlik yönünden de sorunlar yaratmaktadır.

**Toplum için yararlı özel gereksinmeler için vergi istisnası**

Özsermayedeki artış olarak yatay eşitliğin tanımı nedeniyle ortaya çıkan sorunları bir tarafa bırakmadan önce, yatay eşitliğin sağlanması yönünden oldukça önemli olan ve artan bir biçimde ilgi toplayan bir engeli kısaca belirtelim. Bu, toplum için yararlı sayılan gereksinmeleri desteklemek amaciyle, matrahtan yapılan özel indirimlerin bir araç olarak kullanıldığı durumdur.

Bu çeşit indirimlerin bir tipi, gelire oranla miktar ve yapılan harcamanın büyüklüğü yönünden sınırlandırılan, tedavi giderlerinin matrahtan düşüldüğü durumla ilgili bulunmaktadır. Burada sözü edilen indirimin amacı, gelirin özel bir kullanımını desteklemek kadar, ayrıca ihtiyacın giderilmesinin toplum için yararlı olduğunu vurgulamaktır. Toplum için yararlı özel ihtiyaçların finansmanını desteklemekle ilgili daha açık bir örnek ise, hayır derneklerine yapılan yardım olarak gösterilebilir. Bu tür ihtiyaçları gidermek için yapılacak olan devlet yardımlarının yerini tutan, hayır derneklerine yapılan bağışlar vergi matrahından düşülmekle, vergi oranı arttıkça mükellef bir tür vergi avantajı sağlar. Yüksek vergi oranları ile bu tür bağışların bağdaştırılmasının sosyal önemi kolayca tahmin edilemez. Böylece, finansmanı bütçe ile sağlanmayan toplum için yararlı özel bir ihtiyacın giderilmesi, yarı bütçe benzeri bir yöntemle finanse edilmektedir. Böyle bir endirekt finansman yöntemi, yatay ve dolaysiyle dikey eşitlik ilkesini ciddi biçimde bozan bir faktör olarak görülebilir veya, bu tür amaçları gerçekleştirme yönünden etkin bir alet olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, özel politika amaçlarına hizmet edecek biçimde vergilendirilebilir gelir kavramının düzenlenmesinin, gelir politikası yönünden hem zayıflatıcı ve hem de kuvvetlendirici bir unsur olduğu söylenebilir. Öte yandan vergi, politikanın çok esnek bir aleti olmaktadır. Ayrıca, bir kere «faydalı» amaçları gerçekleştirmek için özel vergi hükümlerinin kabul edilmesi, özel guruplar lehine konulan ay-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rıcalıklar nedeniyle, vergi matrahını aşındırmaktadır (1). Adil bir gelir kavramının saptanmasının normatif gereği olarak, bu tür kötüye kullanımların önlenmesi gerektiğini tekrar belirtelim.

## B. VERGİ YAPISININ BİLEŞİMİ

Şimdi, adil bir gelir dağılımı sisteminde yer alan çeşitli tür vergilerin rolünü inceleyelim. Buna önce, yatay eşitlik yönünden değer artışının eşitlik endeksinin esası olduğu açısından bakabiliriz. Daha sonra, düzenleyici vergileme ve belli fayda yaklaşımı görüşleri ele alınacaktır.

### Yatay Eşitlik ve Vergi Yapısı

Tüketimin temel bir eşitlik kriteri olarak kabul edilmesi durumunda, nasıl ki bu kriter bir gelir vergisi için uygulanamazsa; aynı biçimde, değer artışı eşitlik için esas bir kriter olarak kabul edildiğinde, bu ölçü de tüketim vergileri için temel alınamaz. Bu kadarı açık olduğu halde, kurumlar vergisi, mülkiyet ve veraset vergilerinden oluşan diğer vergiler için aynı eşitlik kriterinin uygulanıp uygulanamayacağı belli değildir.

### İşletme Geliri Üzerine Konulan Vergiler.

Kurumlar vergisi gibi firmaların üzerine konulan gelir vergileriyle açıklamalarımıza başlayabiliriz. Yatay eşitlik ilkesi, bireylerin eşit gelir elde etmeleri durumunda aynı biçimde vergilendirilmelerini gerektirmektedir. Öte yandan, aynı gelire sahip olan kimseler, gelir kaynaklarına bakılmaksızın yine eşit olarak vergilendirilmelidirler (2). Ancak firmanın elde ettiği gelir nedeniyle; bu biçimde vergilendirilmesi sözkonusu eşitlik ilkesine uymamaktadır. Gerçekten, firmalar bireylere aittir ve kişiler sahip oldukları bu işletme gelirleri nedeniyle vergilendirilmelidirler.

---

(1) Bkz. J.A. Packman, «Erosion of the Individual Income Tax.» National Tax Journal, vol. 10, no. 1, s. 1-25, March, 1957.

(2) Eğer işletme geliri üzerine bir vergi konulursa, bu vergi farklı firmalara eşit uygulanacak biçimde düzenlenmelidir. Bu, bireylere yatay eşitlik yönünden eşit davranılmasından ziyade kaynakların etkin tahsisi yönünden gereklidir. Bu iki durumun birbirinden açıkça ayrılması gerekir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


Bu ilkenin ortaklık, mal sahipliği veya kurum kazancından elde edilen kâr paylarına uygulanması durumunda herhangi bir güçlükle karşılaşılmaz. Bu durumda sadece kurumların dağıtılacak kazançları yönünden bir sorun ortaya çıkmaktadır. Ancak, ilke burada da oldukça açıktır. Buna göre, kurum kazancı ortaklara dağıtılmış gibi vergilendirilmelidir. Bunun için ise, çeşitli çözüm yolları önerilmiştir. Bunlardan, ortaklık yöntemi denileni ve dağıtılmamış sermaye gelirlerinin tamamen vergilendirilmesini öngören yöntem, tam bir çözüm sağlamaktadır (1). Bu konuda uygulanacak teknikler de yararlı olmakla birlikte, ancak bunlar soruna sadece kısmi bir çözüm getirmektedirler. Bu tekniklerden birisi, kurumlar düzeyinde ödenilen kâr paylarının vergilen istisna edilmesini sağlar ve biçimsel olarak dağıtılmayan kârlar üzerine konulan bir vergiye benzetilebilir. Diğeri ise, kurum tarafından yapılan vergi ödemelerini kişisel düzeyde alacaklandırılmasını sağlar ve kişisel gelir vergisinin kaynaktan kesilen türüne benzetilebilir. Her iki yöntemde de dağıtılan kârlar her bir ortak yönünden uygun oranda vergilendirilmiş olur. Buna karşılık, dağıtılmayan kârlar belli bir ortağa uygulanacak olan vergi oranından yüksek veya düşük bir «ortalama» bir oranla vergilendirilmektedir. Vergiden önceki kurum kârının aynı olduğu durumla başlamak ve her iki durumda da aynı miktarın dağıtılmadığının varsayılması koşulu ile her iki yöntemin uygulanmasından da aynı sonuç elde edilmektedir. Bununla birlikte bu varsayımlar geçerli olmayabilir. Kurumlar vergisinin başkalarına yansıtılmaması koşulu ile şirket ortağının daha az oranla vergilendirilmesi gerektiği görüşü kabul edilebilir. Kurum düzeyinde vergi kredisi verildiğinde, kurum bu kredi miktarında daha az vergi öder ve eğer verginin yansıtılması yönünden sorun ele alınırsa, yine bu krediye eşit bir vergi başkalarına yansıtılamaz. Kredinin ortak düzeyinde verilmesi durumunda, vergi kredisinin tamamı daha sonra vergiden istisna edilirken, başlangıçta kurum tarafından ödenilen verginin bir kısmı yansıtılabilir.

---

(1) Eğer dağıtılmayan kurum kazançları sermaye kazançları olarak vergilendirilirse, bu kazançlar vergilendirildikten sonra kâr payı olarak yeniden vergilendirildiğinde, çifte vergilemeye neden olunup olunmadığı sorusu akla gelmektedir. Buna verilecek cevap olumsuzdur. Çünkü kâr paylarından sermaye giderleri düşüleceğinden, netice de ortağın vergilendirilebilir gelirinde bir artış olmaz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Çeşitli çözümlerin yol açtığı güçlükler ve ortalama alınmasının neden olduğu sorunlar burada ele alınamaz (1). Burada bizi esas olarak ilgilendiren nokta, gelir vergisinin dağıtılmayan kârları vergilendirecek biçimde, amacının dışında gerçek bir kurumlar vergisinin uygulanmasına yol açtığında, bu durumun yatay eşitlik kuralı ile bağdaşamayacağına ilişkin olarak ulaşılan sonuçlardır. Yatay eşitlik ilkesi, eşit gelir düzeyinde bulunanların eşit vergilendirilmesiyle ilgili olup, vergi yükünün bireyler arasında bu eşitliği sağlayacak biçimde dağıtılmasını gerektirmektedir. Kurumlar önemli karar alma birimleridir. Özellikle «büyük» çaptaki kamu kuruluşlarının ortaklarından bağımsız bir varlıkları vardır. Kurumların bağımsız varlıkları ekonominin işleyişinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, gelir vergisine karşı kurumların işletme politikalarının çok önemli reaksiyonları vardır. Öte yandan, kurumlar bireysel işletmelere de benzemezler. Kamu hizmetlerinin maliyetinin bireyler yerine kurumlara yüklenebilmesi anlamında, kurumların kendilerine özgü bir vergi ödeme güçleri de yoktur. Eğer, işletme üzerine bir kurumlar vergisi konulursa, başka birisinin refah düzeyi düşürülmektedir. Bu kimse kurum sahibi, yöneticisi, işçi veya tüketici olabilir. Bu nedenle, eşitlik kavramının değer artışına dayandığı bir vergi sisteminde, mutlak bir kurumlar vergisinin varlığını haklı gösterecek herhangi bir neden yoktur (2). Birazdan görüleceği gibi mutlak bir kurumlar ver-

---

(1) Simons ve Vickrey'in yukarıdaki yapıtlarından başka bkz. Richard Goode, Corporation Income Tax. John Wiley and Sons, Inc., New York, 1951; ve H. M. Groves, «Preliminary Report of the Committe on the Federal Corporate Net Income Tax», Proceedings of the 42 d Annal Conference of the National Tax Associatoin, 1949, Sacramento, Clif.

(2) Mutlak bir kurumlar vergisi ilkesini savunan başka bir farklı görüş için bkz. Gerhald Colm, «The Corporation and the Corporation Income Tax in the American Economy», American Economic Review, vol. 44, no. 2, s. 486-501, May 1954; Aynı makale ayrıca Colm'un eser, Essays in Public Finance and Public Policy, Oxford University Press, New York, 1955. bölüm 5 de tekrar yayınlanmıştır. Kurumlar vergisinin genel bir değerlendirilmesi konusunda bkz. Goode, op. cit; ve bkz. Richard E. Slitor, «The Corporation Income Tax: A Re-Evalvation, «National Tax Journal, vol. 5, no. 4, s. 289-309, December, 1952.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gisinin bazı türleri başka nedenlerle arzu edilebilir. Ancak, ödeme gücü ve yatay eşitlik açısından bu vergi haklı gösterilemez (1).

**Mülkiyet Vergisi**: Şimdi, mülkiyet vergilerini incelemeye dönelim. Eğer, servette ortaya çıkan değer artışları bir gelir vergisiyle vergilendirilmekteyse, hangi biçimde elde tutulursa tutulsun, bir kimsenin net varlığının herhangi bir kısmı bu varlığın değerinin arttığı geçmiş bir dönemde vergiye tabi tutulmuştur. Durum bu olunca, böyle bir malın elde tutulması halinde, başka bir verginin uygulanmasına gerek kalmamaktadır.

Gelir sağlayan bir mal olması durumunda, mülkiyet vergisi servetin geliri üzerine konulan tamamlayıcı nitelikteki bir gelir vergisine dönüşmektedir. Böyle bir vergi uygulanması, aynı geliri elde eden, ücret ve sermaye geliri sağlayanların eşit bir biçimde vergilendirilmesine yol açar. Gelir sağlamayan bir servet unsuru üzerine konulan mülkiyet vergisi, gelir elde etme olanağının varsayıldığı bir mal üzerine konulan vergiye benzetilebilir. Öte yandan, gelir elde etme olanağının varsayıldığı başka servet unsurları vergilendirilmedikçe, sözkonusu mülkiyet vergisi ayırıcı nitelikte olacaktır. Kurumlar vergisi keyzinde olduğu gibi mülkiyet vergilerine başka nedenlerle başvurulmaktadır. Ancak, kıymet artışına dayanan yatay eşitlik yönünden böyle bir vergi için haklı nedenler gösterilemez.

**Veraset Vergileri**: Son olarak, veraset yolu ile sağlanan değer artışları için hangi nedenle, veya eğer bir neden varsa, özel bir işlem yapılmasına gerek olduğunu araştırabiliriz. Vasiyet ve hediye yolu ile elde edilen gelirler normal değer artışlarına göre gelgeç nitelikte olduğundan, artan oranlı vergi tarifesine konu olan, vasiyet yolu ile elde edilen malların değerinde bir artış olursa, böyle bir durumda değer artışını ortalama bir biçimde sağlayacak olan uygun yöntemler özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca, terekenin tasfiyesi nedeniyle ortaya çıkan zararlardan kaçınabilmek için, yeterli ölçüde

---

(1) Mutlak bir kurumlar vergisinin konulmasıyla ilgili varsayım, mevcut verginin kaldırılmasını gerektirmemektedir. Verginin kapitalize edilmesi derecesinde, mevcut verginin kaldırılması arizi kazançların elde edilmesine yol açarak (sermaye kazançlarının tam olarak vergilendirilmemesi durumunda), kaldırılan verginin yerine başka bir vergi konulmaması nedeniyle yeni bir eşitsizlik durumu yaratacaktır. Bununla birlikte, bu gelecekteki sermaye birikimine uygulanamayan bir kısa dönem yaklaşımıdır (bkz. s. 385).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



uzun olacak bir vergi ödeme devresinin mükellef için sağlanması zorunludur. Aynı zamanda bu durum, diğer kıymet artışlarına uygun olarak, veraset yolu ile intikal eden malların gelir sayılması ilkesini bozmaktadır. Bu açıdan ele alındığında, veraset yolu ile elde edilen malların değer artışının yüksek veya düşük oranla diğer gelir unsurlarından farklı bir biçimde vergilendirilmesine gerek kalmamaktadır.

Ancak, böyle bir uygulamanın şimdi çok katı bir görüş olduğu ileri sürülebilir. Ölüm sonunda ailenin yakın bireylerine yapılan transferlerin, yaşayanların servetlerine gerçekten bir katkı olmadığı görüşü savunulabilir. Eğer, vergi mükellefi birimi bir aile gurubu olarak tanımlanmışsa, yaşayanların servetlerinde herhangi bir artış sözkonusu olmamaktadır. Bu düşünceye göre, ölüm nedeniyle elde edilen transferler diğer değer artışlarından daha farklı bir biçimde değerlenedirilmelidir ve bu görüşün mantığına göre; artan oranlılık aile statüsü ile ilişkilendirildiğinde daha farklı bir uygulamaya gerek duyulmaktadır.

Kıymet artışı ile ilgili anlayışın dışına çıkılarak, mülkiyet hakkının sadece yaşam sırasındaki mallara mutlak anlamda; ve ölüm nedeniyle başkalarına geçen mallara ise kısmen veya tamamen uygulanması gerektiği görüşü savunulabilir. Mülkiyete ilişkin olarak ileri sürülen bu görüş, fırsat eşitliği anlamındaki eşitlik ilkesine uygun düşmektedir. Öte yandan aynı görüş, yarışın başlangıcında bireylerin nisbi pozisyonları yönünden de, gelir dağılımına ilişkin olan eşitlik anlayışını yansıtmaktadır (1). Bu nedenle, terekenin dağılımından önce ve terekeden pay alan kimseler üzerine konulacak olan muhtemel bir veraset vergisinden ayrı olarak, tereke üzerine konulan bir vergi Gelir Dağıtımı Branşının amaçlarına uygun olması koşulu ile haklı gösterilebilir (2).

---

(1) John Stuart Mill'ın gelir vergisindeki artanoranlılık konusundaki tutucu tutumu ile veraset ve intikal vergisi konusundaki radikal görüşünü karşılaştıralım. Sonrakine göre, genç öğrencinin eğitiminin sağlanması için gerekli olan gelir vasiyetname ile bırakılmakta olup, buna karşılık mülkün geriye kalan kısmı topluma tahsis edilmektedir. John Stuart Mill, Principles of Political Economy, edt. W. J. Ashley, Longmans, Green and Co., Ltd., London, 1921, s. 224-226.

(2) Her iki prensibe bağlı olarak, hediye olarak özvarlıkta neden olunan değer artışının değerlendirilmesi burada ele alınan benzer yaklaşımlara uygun olarak değerlendirilebilir ve sorunun ele alınışı veraset vergileriyle uygun koordinasyonun yapılmasını gerektirmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Fayda İlkesine Uygun Vergileme**

Gelir artışı bir eşitlik ölçeği olarak ele alındığında, eşit gelir elde edenlerin eşit vergilendirilmesini sağlayacak biçimde tasarlanan vergi sisteminin, gelir vergisinin bu amacını gerçekleştirecek tek vergi olduğunu göstermesi şaşırtıcı olmamaktadır. Bununla birlikte konuya ilişkin diğer görüşler de sözkonusu olup, bunlar da bu sonucu desteklemektedirler.

Gelirin bir eşitlik endeksi olarak ele alındığı durumda, eşit gelir elde edenlerin eşit bir biçimde vergilendirilmesi ilkesi, eğer istikrarı sağlama ve Gelir Dağıtım Branşları yönünden ele alınırsa, yeterli derecede inandırıcı olmaktadır. Ancak, sorun Kaynak Ayırımı Branşı yönünden ele alındığında, başka tür vergilere de gereksinme duyulduğu durumlar sözkonusu olabilmektedir. Uygun çözüme bir yaklaşma olarak, Kaynak Ayırımı Branşı amaçlarına göre gelir vergisi ile finansman durumunda - kamusal mal ve hizmetler için (eğer, tercihler gerçek bir biçimde yansıtılmaktaysa) aynı efektif talep düzeyinde bulunanların eşit vergilendirilmesine yol açan bir çözüm sağlanması koşulu ile bu çözüm tarzı benimsenebilir. Uygun bir çözüme ulaşılmasını sağlayacak olan daha direkt bir yaklaşım, faydalanma ilkesine dayanan vergilerle ortaya konulabilir. a

Geniş bir sosyal gereksinme türü için fayda ilkesine dayanan özel vergiler uygulanamazken, bazı sosyal gereksinmeler için bu tür vergilerin uygulanabileceği alanlar vardır. Bazı sınırlamalara bağlı olarak, yarar sağlayan kamusal mal ve hizmetleri düşünelim. Bu tür kamusal mal ve hizmetlere örnek olarak belediye veya merkezi hükümetin bölgesel kalkınma amaçlarına uygun olarak yaptığı hizmetleri örnek olarak gösterebiliriz. Bölgelerarası transferlerin yapılmasına özel bir gereksinme duyulmasını gerektirmedikçe, her iki tür hizmet te bölgede yaşayanlar tarafından yapılan ödemelerle uygun bir biçimde finanse edilebilmektedir. Ancak böyle bir finansman durumu bu hizmetlerin bölgesel olarak sınırlandırılan gelir vergisiyle mi, yoksa başka tür bir endeksin uygulanmasiyle mi çözümlenmesi gerektiği sorusunu açık bırakmaktadır. Bazı yönetsel sorunlar nedeniyle, mülkiyet vergileri gelir vergisine kıyasla bölgesel fayda farklılıklarını yansıtma yönünden daha uygun düşmektedir. Ve bu bakımdan mülkiyet vergisi kötü bir endeks değildir. Böylece, bölgesel olarak sınırlı hizmetlerin maliyetini finanse etmek yönünden, mülki-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



yet vergilerinin uygulanmasının gerekli olduğu bir durum yaratılmaktadır.

Diğer örneklerde, belli faydalar doğrudan doğruya bireyin durumunun özel nitelikleri ile ilgili bulunmaktadır. Mülkiyet ile orantılı olarak yararlanma ilkesine uygun olarak yapılan vergileme biçimi, ana yolun kenarında olduğu için değerlenen mülkün kıymetinde şerefiye olarak ortaya çıkan artışla finanse edilen yol bakımları veya yangına karşı koruma hizmetlerinin maliyetini yaklaşık olarak sahip olunan mülkün değerine bağlı olarak dağıtılması örnekleriyle gösterilebilir. Tüketime uygun olarak faydalanma ilkesine göre vergileme ise, karayollarının finansmanı örneğiyle gösterilebilir. Karayolundan ücretle geçiş ilke olarak arzu edilen bir yöntem olsa bile, bu yöntem karayolu ağının sadece küçük bir kısmına uygulanabilmektedir. Bununla birlikte, motorlu kara taşıtı sürücüsünün ehliyeti üzerinden alınan bir bedel veya akaryakıt tüketim vergisi, bu tür hizmetlerin maliyetini yolu kullanmayanlardan çok kullananlara yüklediğinden, faydalanmaya göre vergileme ilkesine daha uygun olmaktadır (1). Akaryakıt tüketiminin akaryakıt tüketimine uygun olarak vergilendirilmesi, kullanılan yolun uzunluğuna bağlı olarak karşılaşılan maliyetle, bu yol boyunca tüketilen akaryakıt üzerinden elde edilen gelir arasındaki ilişkiye bağlı bulunmaktadır. Aşağı eyalet vergi gelirlerinin yukarı eyaletin yol giderleri için kullanıldığı örnekte olduğu gibi bu ilişkinin zayıf olduğu durumlarda, akaryakıt tüketim vergisinin faydalanma ilkesine göre vergileme yönünden çok az yararı vardır. Böylece, bir bölgedeki kara yolunu kullananların ödediği vergilerin başka yörelerdeki karayolu hizmetlerinin finansmanı için kullanılması ile faydalanmaya göre vergileme yerine genel gelirlerle vergileme yoluna başvurulmaktadır. Faydalanmaya göre vergilemede, birey yönünden fayda ve maliyetler birbirleriyle ilişkilendirilir. Bu nedenle faydalanma vergisi, gurup yönünden eşitliğe sağlayan bir kavramla ikame edilemez (2).

---

(1) Geçit ücretlerinde olduğu gibi akaryakıt vergilerinin kullanımı etkinlik koşulları yönünden aynı avantaj ve dezavantajlara yol açmaktadır. Ehliyet harçları ise az çok ikili tarifelere benzetilebilir. Eğer başlangıçta ehliyet harçları uygun düzeyde saptanırsa, etkinlik koşulları yönünden daha az itiraz edilebilir bir gelir kaynağı olmaktadırlar. Bkz. s. 139.

(2) Karayollarının finansmanında yararlanma vergilerinin yol açtığı sorunlar konusunda bkz. James M. Buchanan, «The Pricing of Highway services», Na-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Her ne kadar, fayda ilkesine dayanan vergiler konu yönünden sınıslandırılmış olmakla birlikte, ayrıca geleneksel tipteki kurumlar vergisine yol açmasa da, faydalanma vergisine ilişkin görüşler işletmelerin vergilendirilmesi alanında da uygulanabilir. Bu vergi sadece kurumlar dışında kalan bütün işletme gelirlerine uygulanabilir. Kurumlar için uygulandığında elde edilen vergi geliri, faydalanma vergisinin uygulanmadığında elde edilen vergi gelirinden daha azdır. Bu nedenle, çoğu kez ileri sürüldüğü gibi, sınırlı sorumluluk ayrıcalığının kurumlara önemli avantajlar sağlaması nedeniyle, kurumların bunun bedelini ödemeleri gerekmektedir. Bu ise, faydalanmaya göre vergilemenin yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır. Kurumlar yönünden böyle bir vergi, devletin sadece bu ayrıcalıkların maliyetini karşıladığı derecede haklı görülebilir. Bu nedenle elde edilen vergi geliri devletin kontrol ve yönetiminin maliyetini geçmemelidir. Son olarak, faydalanmaya göre vergilemenin uygun bir endeks olarak işletmenin net gelirine mi, yoksa brüt geliri veya faktör geliri artı kârına mı dayandırılacağı biçiminde ortaya çıkan bir sorunun çözümlenmesine sıra gelmektedir. Rekabete dayanan bir sistemde devletin işletmelere sağladığı kamu hizmetleri en az olasılıkla kurumların yüksek kâr elde etmelerinden çok tüketicilerin satın aldıkları malların fiyatının düşürümesine yol açmaktadır. Bu nedenle uygun faydalanma vergisi türü, kâr üzerine konulan vergiden çok selektif gider vergileri biçiminde saptanmalıdır.

Her özel durumla ilgili olarak faydalanmaya göre vergilemeye yaklaşma yönünden karşılaşılan güçlükler ne olursa olsun, yukarıdaki paragrafta yer alan görüşler, iyi bir vergi sisteminin sadece kişisel gelir vergisine dayanması gerektiği biçimindeki daha önce ulaşılan sonuçları değiştirmektedir. Faydalanmaya göre vergileme ilkesinin uygulanması yönünden objektif endekslerin bulunduğu durumlarda, genel gelir vergisi düzenli bir biçimde desteklenmektedir. Bu konuya ilişkin olarak yazılan bir çok ders kitaplarında yer alan görüşlerin aksine, elde edilen fayda ile arasındaki direkt ilişkinin kurulması koşuluyle vergilerin belli amaçlara tahsis edilerek alınması, Kaynak Ayırımı Branşı için iyi bir prosüdür olmaktadır. Öte yandan, böyle bir ilişkinin kurulamadığında, vergi gelirlerinin

---

tional Tax Journal, vol. 5, no. 2, s. 97-106. June, 1952 ve O.H. Brownlee and Walter W. Heller, «Highway Development and Financing», American Economic Review, vol. 46, no. 2, s. 232-251, May 1956.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



belli amaçlara tahsis edilmesi ilkesi, etkin bütçeleme kuralına aykırı düşmektedir.

**Düzenleyici Vergileme**

Düzenleyici vergiler yönünden -eşit gelir elde edenlerin eşit vergilendirilmesini bozacak biçimde tanımlanan vergiler- gelir vergisine ilişkin olarak başka sorunlar yaratmaktadırlar.

Önce, merit gereksinmelerin aksine toplum yönünden olumsuz nitelikte sayılan bazı ihtiyaçların giderilmesine ilişkin olarak başvurulan, yasaklayıcı vergi durumu ile açıklamalarımıza başlayalım. Merit gereksinmelerin giderilmesi için toplumun kaynaklarını bu alanda kullanmaya özendirilmesi veya bu amaçla sübvansiyon verilmesi durumunda olduğu gibi, başka tür gereksinmelerin giderilmesi yönünden düzenleyici vergilerle kaynak kullanımı önlenebilmekte veya bu amaçla yapılacak olan tüketim cezalandırılabilmektedir. Böyle bir uygulama, içki ve tütün gibi maddelere karşı ayırım yapan yasaklayıcı vergiler, ilke olarak parasız eğitim ve okul yemeklerinin kamu harcamalarıyle desteklendiği duruma benzetilmektedir. İktisatçı bu konuda her iki durumun da tüketici üstünlüğü ilkesiyle bağdaşamayacağını söyleyebilir. Ancak sosyal değer yargıları daha geniş bir açıdan ele alındığında, böyle bir tutarsızlığın olmadığını açıklama yönünden iktisatçının söyleyebileceği başka bir şey yoktur (1).

İkinci olarak, tam rekabet koşullarının yokluğunda, vergiler kaynak ayırımı yönünden ortaya çıkan bozukluğu düzeltmede kullanılabilir (2). Veya, kamu politikası yönünden arzu edilen yapısal değişmeleri elde edebilmek amaciyle, bu tür vergilerden yararlanılabilmektedir. Eğer, ekonomik ve başka nedenlerle genişleme durumu arzu edilmezse, işletme varlığı veya geliri üzerine konulan vergiler bu amaca ulaşılmasını sağlayacaktır. Hernekadar, yatay eşitlik ilkesi yönünden haklı görülemezse de, bir kontrol aracı olarak işletme üzerine mutlak bir gelir vergisinin konulması arzu edilebilir. Ulusal savunma veya geri kalmış yöreleri kalkındırma amaçları nedeniyle eğer işletmelerin belli yörelere ve endüstri alanlarına çekilmesi arzu ediliyorsa, böyle bir durumda gelir vergisinin ayırım yapıcı

(1) Bkz. s. 158.

(2) Bkz. s. 149.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


bir biçimde uygulanmasiyle bu amaçlar gerçekleştirilebilir. Bu tür önlemlere yatay eşitlik ilkesi yönünden itiraz edilebilir. Ancak, bundan verginin düzenleyici amaçlarla kullanılamayacağı sonucu çıkarılamaz. Vergilemenin düzenleyici amaçlarla kullanılmasının sadece, vergi düzeninin eşitlik sağlayıcı yönünü bozması biçiminde sosyal bir maliyetle karşılaşılmasına yol açtığını belirtmekle yetinebiliriz. Vergi ve diğer kontrol aletleri arasında bir seçim yapmamızın gerekli olduğu durumlarda bu sosyal maliyeti gözönünde bulundurmalıyız.

## C. ÇOKLU DÜZEYDE FİNANSMAN

Şimdiye kadarki açıklamalarımız, yönetimin sadece birisiyle ve belli tek bir vergi planına ilişkin bulunmaktaydı. Ancak, bir kimsenin birden çok yönetimin vatandaşı olmasının sözkonusu olduğu federal bir sistemde bu bakımdan ortaya çıkan sorunların açıkça ele alınması gerekmektedir. Böylece varılacak çözüm, federalizmin hangi görüşünü benimsediğimize bağlı olacaktır.

### Pür Federalizm

Önce, federe devletlerin (terim burada bölgesel yönetim ünitelerini göstermede kullanılmaktadır) tamamen özerkliğe sahip olduklarını öngören bir durumla açıklamalarımıza başlayalım. Federe devletler, merkezi devletten sadece kapladıkları alan yönüyle ayrılmaktadır. Merkezi devlet, alan yönünden federasyonun tamamını kapsadığı halde, her bir federe devlet kendi bölgesindeki coğrafi alana sahip bulunmaktadır.

Her bir federe devlet, merkezi hükümetinki gibi, kendi Kaynak Ayırımı Branşına hizmet eden bir bütçeye sahip bulunmaktadır. Açıklamalarımızı basite indirgemek için bütün hizmetlerin niteliklerinin

Şimdi ayrıca, aynı gelir düzeyindeki bütün bireyler yönünden sosyal gereksinmelerin giderilmesine ilişkin tercihlerin benzer biçimde olduğunu varsayalım. Bu durumda, belli bir gelir düzeyinde bulunan mükellefler hangi eyalette otururlarsa otursunlar, aynı merkezi hükümetin saldığı vergiyi ödeyeceklerdir. Böylece, eşit gelir elde edenlerin eşit bir biçimde vergilendirilmeleri ülke düzeyinde uygulanabilmektedir. Öte yandan, içinde yaşadıkları federe devlet yönünden ele alındığında, aynı geliri elde eden vergi mükellefleri farklı vergi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ödeyebilmektedirler. Sadece, Federe devletler arasındaki ortalama gelir düzeyi farklı olmayıp ayrıca, herbir federe devletin vatandaşları kamu hizmetlerini farklı biçimlerde talep edebilmektedirler. Böyle bir durumda eşit gelir elde edenler yönünden eşit vergilemenin uygulanması ilkesi, federe devlet vergileri için uygulanmakta olup, aynı ilke ulusal düzyde geçerli değildir. Öte yandan, eşit gelir elde edenlerin eşit vergilendirilmesi ilkesi ulusal düzeydeki (merkezi ve federe devlet vergileri) toplam vergilere uygulanamaz. Bu uygulama biçimi kendi mantığı içinde tutarlı bulunmaktadır. Gerçekten de, mali federalizmin esas amacı, değişik eyaletlerde yaşayan ve farklı gelir gurubunda bulunanların kamusal mal ve hizmetlere olan farklı tercihlerini yansıtma olanağını sağlamaktır. Böyle bir uygulama ise, kamusal mal ve hizmetlerden yararlanma durumu ile ödenilen vergi arasındaki ilişkinin bozulmasına yol açacaktır (1). Vatandaşların ödedikleri vergiler arasında ortaya çıkan bu farklılık, kaynakların en etkin biçimde dağıtımını ve kuruluş yeri yönünden endüstrilerin bir bütün olarak yerleşimine ilişkin kararları olumsuz yönde etkileyebilir. Ancak, ortaya çıkan bu durum ister uluslararası ve isterse ülke içinde olsun, siyasal alt bölünmenin bir maliyetidir.

Genel ilke oldukça açık olduğu halde, konuya ilişkin olarak bazı noktaların açıklanması gerekmektedir. Önce, bir eyalette ortaya çıkan gelirin başka bir eyalette oturan birisi tarafından elde edilmesi durumunda, gelirin eyaletler arasında nasıl paylaşılacağı sorununun çözümlenmesi gerekmektedir. Bu soruna ilişkin olarak verilecek cevap, devleti nara ve final harcamalarının finansmanı yönünden farklı olmaktadır. Final harcamaların finansmanı sözkonusu olduğundu, gelirin aynı veya başka bir federe devlette ortaya çıkmasına bakılmaksızın, mükellefin bağlı bulunduğu veya oturmakta bulunduğu eyalette elde edilmiş sayılır. Ara harcamaların finansmanı sözkonusu olduğunda ise, gelir elde edildiği yerde fayda sağladığı için, doğduğu yerde tam olarak vergilendirilebilir (2).

---

(1) Benzer zevklere sahip olan kimselerin birlikte hareket edecekleri konusunun tartışıldığı 132 nci sayfaya bkz.

(2) Eğer, vergilerin yansıtılmadığı varsayılırsa federe devletler arasındaki vergilerin dağıtımı sorunu oldukça basittir. Buna karşılık, çeşitli eyaletler arasında verginin yansıtılması olasılığı hesaba katıldığında, sorun oldukça karışık bir görünüm kazanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 

İkinci olarak, herhangi bir federe devletin başka bir federe devlete ödediği vergiyi nasıl değerlendireceği sorunu vardır. İdeal vergileme sisteminde, vergilendirilebilir gelirden hiç bir verginin düşülmesine olanak verilmez. Kaynak Ayırımı Branşının sorununun ideal çözümünde vergiler sosyal gereksinmelerin giderilmesi amaciyle gelirin bir kullanımı olarak değerlendirilebilir. Böylece, ilke olarak gelirin vergi olarak kullanımı, gelirin diğer kısmının özel gereksinmelerin giderilmesindeki kullanımına benzemektedir. İlke olarak, gelirin özel harcamalardan düşülmesine karşın, gelirden vergilerin düşülmesi için yeterli bir neden yoktur. Öte yandan, Kaynak Ayırımı Branşının vergileri azınlığı memnun bırakmayan oylama kuralı ile saptanmaktadır. Başka eyaletlere ödenilen vergilerin matrahtan düşülmesi, azınlıklara yüklenilen vergi yükünü daha da artırabilir ve vergi oranının bu guruptakiler için % 100'ü geçmesine yol açabilir. Bu görüş açısından ödenilen vergiler nedeniyle bazı indirimler yapılabilir. Bu indirimin eyalet veya merkezi hükümet düzeyinde mi yapılacağı veya karşılıklı olarak mı yapılacağına ilişkin olarak ortaya çıkan sorun, yine de devam etmektedir. Federe devlet düzeyindeki mali disiplin nedeniyle, eyalet vergilemesi amaçlarına uygun olarak vergilendirilebilir. Gelirin hesaplanması sırasında, merkezi devlet vergilerinden yapılacak olan indirimler sınırlandırılarak daha iyi bir durum yaratılabilir. Ancak bu, vergileme ilkesinden çok siyasal maliyeye ilişkin bir görüştür. Ayrıca, federe devletlerin birbirine ödedikleri vergileri karşılıklı olarak düşmeleri durumu, sorunu deorik düzeyde çözümlemiş olsa da, bütçenin saptanması sürecini tamamen karıştırmaktadır.

Son olarak, kamu hizmetlerinin vatandaşların bağlı bulundukları federe devletten ve sadece bir federe devlete yarar sağlamasından bağımsız olarak, bütün vatandaşlar arasında eşit düzeyde fayda elde edildiğini ileri süren yaklaşımı terkedelim. Faydası A ve B eyaletlerinin vatandaşlarına eşit olarak yansıyan ancak, C eyaletinin vatandaşlarına ise benzer biçimde yansımayan kamusal mal ve hizmetler için ödenilen vergilerin gelirden düşülmekte olduğu öngörülmektedir. Öte yandan, kamusal mal ve hizmetlerden farklı derecelerde yararlanan A, B ve C federe devletlerinin vatandaşları için de matrahtan indirim yapılmalıdır. Sonraki sorun, bir federasyon çatısı içinde çözümlenebildiği halde, önceki sorun A ile B, ve C ile A ile C arasında kurulacak olan federasyonlarla çözümlenebilmektedir. Elde edilen hizmetin veya kamusal malın miktarı mükellefin içinde yaşadığı eyalete bağlı bulunduğundan, kamusal gereksinmelerle ilgili olarak eşit gelir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

düzeyinde bulunanların benzer tercih yapısına sahip oldukları varsayımını alıkoysak bile, merkezi devletin vergilerinin yapısı yönünden eşit gelir elde edenlerin eşit olarak vergilendirilememesi durumu ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir kamusal mal ve hizmet için federe devletlerin vatandaşları arasındaki faydalanma olanakları arasındaki farklılık ne kadar büyükse, sözkonusu hizmet ulusal düzeyde en uygun biçimde sunulmaktadır.

Kaynak Ayırımı Branşının sorunları yönünden söylenecek bir çok şey vardır. Çeşitli federe devlet bütçelerinin gelir dağıtımına ilişkin düzenlemelerini önce kendi Gelir Dağıtımı Branşlarına uygun olarak yaptıklarını ve merkezi hükümetin ise, bu işi federe devletler yaptıktan sonra ele aldığını düşünelim. Bu durumda merkezi hükümetin yapacağı düzenlemeler, federe devletlerin gelir dağıtımına ilişkin olarak yapacakları düzenlemeler sonucu olarak geriye kalan gelire uygulanacaktır. Bunun sonucu olarak, en son yapılan düzenlemeler merkezi hükümet düzeyinde uygun sayılan duruma uyacaktır. Eyalet düzeyinde yapılan önceki düzenlemelerin merkezi hükümetin gereksinme duyduğu vergi ve transferlerle ilişkisi vardır. Ancak, federe devletlerin bu durumu esas almaları en son olarak ulaşılan sonucu etkilemeyecektir. Önce merkezi hükümet düzeyinde yapılacak olan gelir dağıtımına ilişkin düzenlemeleri esas alarak, federe devlet düzeyindeki düzenlemelerin bunu izleyeceğini düşünürsek, burada varılan sonucun tersi elde edilir. Federe ve merkezi hükümetin uygun gelir dağıtımı yönünden kendi tercihlerini esas almak istedikleri bir durumda en son olarak ulaşılacak olan çözüm belirsiz olmaktadır. Böyle bir durum, devamlı olarak gelir dağıtımında yapılacak olan düzenlemelere ve yeniden yapılacak olan düzenlemelere en son bir çözüme ulaşılmasına olanak vermede yardımcı olacaktır.

Federal veya federe devletten birisine öncelik verileceğinden, federal sistemde bu düzenlemelerin merkezi hükümet düzeyinde yapılması olanağını sağlamak yönünden bir çok şey söylenebilir. Bu düzenlemeler yapılmadıkça, federe devletler arasındaki hareketler nedeniyle gelir dağılımına ilişkin olarak yapılacak olan ayarlamalar geçerli olmayabilir ve böyle bir durumda ekonomik faaliyetlerin optimal düzeyinin seçimi ciddi olarak bozulmaktadır.

Son olarak, İstikrar Branşının fonksiyonu önemli ölçüde merkezi hükümet düzeyinde yerine getirilmelidir. Bu bakımdan merkezi ve federe devlet düzeylerinde belli derecede olmak üzere koordinas-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


yon sağlanabilirken, telâfi edici fonksiyon ulusal düzeyde koordine edilmelidir. Bu koordinasyonun sağlanması ise, merkezi hükümetin işidir. Böylece, mali federalizmin esası vatandaşların tercihlerine bağlı olarak, Kaynak Ayırımı Branşının politikalarının federe devletler arasında değişmesine olanak vermesi gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Buna karşılık, Gelir Dağıtımı ve İstikrar Branşlarının hedeflerinin gerçekleştirilmesi birinci derecede merkezi hükümet düzeyindeki bir sorumluluğu gerektirmektedir.

### Konsolide Bütçelerde Yatay Eşitlik

Şimdi, mali federalizmin bir dereceye kadar değişik olan başka bir görüşünü incelemeye dönelim. Yatay eşitlik ilkesini merkezi ve federe devletleri içerecek biçimde toplam vergi yükü yönünden ele almak, etkinlik ve eşitlik açısından arzu edilebilir. Böylece, bu ilkenin uygulanması nedeniyle eşit gelir elde edenler hangi federe devlette yaşarlarsa yaşasınlar, toplam olarak aynı vergiyi ödemeli-dirler. Bu eşit vergi yükünün elde edilmesi için, A federe devletinde oturan ve Y gelirini elde eden bir vergi mükellefi üzerine konulan standart bir gelir vergisi eksi, aynı Y geliri üzerine A federe devleti tarafından konulan verginin ortalamadan olan (veya artı ortalama vergiden A devletinin Y geliri üzerine koyduğu vergi gelirinin noksan olan) kısmıdır.

Federe devletin arttırılan vergileri, azaltılan federal devlet vergileri ile karşılandığından, sadece maliyetlerin belli bir kısmının artmakta olduğunun varsayılması durumunda, yukarıda sözkonusu edilen böyle bir vergi formülü ek hizmetlerin sunulması için, bir federe devletin oylamaya başvurmasını gerektirebilmektedir. Ancak, bu durumda finansmanın sağlanması yönünden sorumsuzluk sözkonusu olabilir. Böyle bir durum gerçekten, federe devlet vergilerinin federal vergiye matrah olacak olan gelirden sağlandığında bir dereceye kadar ortaya çıkmaktadır. Bu güçlükler eşit gelir elde edenlerin eşit vergilendirilmesi ilkesi yerine, eşit gelir düzeyinde bulunanların vergi ödendikten sonra aynı gelir düzeyinde bulunmaları veya kamu harcamalarından elde edilen net yararlarının aynı olması gerektiği biçimindeki başka bir yeni ilke konularak ortadan kaldırılabilir (1). Bu ilkeye göre kamu hizmetlerinden sağlanan ya-

(1) James M. Buchanan tarafından yapılan orijinal katkı için bkz. «Federalizm and Fiscal Equity», American Economic Reviars, vol. 40, no. 4, s. 583-599, septem-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rarın, vergi ödendikten sonra kişiye kalan gelirin ölçülmesine olanak sağlayacak biçimde kişilere yayılması gerekir. Bu durumun gerçekleşebileceğini kabul edelim. Böylece, merkezi hükümet bütçesinin eşitlik sağlayıcı fonksiyonu mali sorumsuzluğa yol açmaz. Değişik federe devletlerin vatandaşları farklı derecede olmak üzere maliyetlerine katıldıkları federe devlet tarafından sunulan mal ve hizmetlerden yararlanırlar. Eğer, federe devletin harcamaları elde edilen yarara uygun bir biçimde finanse edilmekteyse, bu tür ayarlamalar çeşitli mükelleflerin vergi sonrası tüketecekleri gelir seviyesini etkilemeyecektir. Bu koşullar altında vergi planı, federal devlet düzeyinde gelir dağıtımına ilişkin düzenlemeler üzerinde konsantre olurken, çeşitli federe devletler için Kaynak Ayırımı Branşı yönünden farklılığın ortaya çıkmasına yol açan vergi düzenine az çok benzemektedir.

### Kamu Hizmetlerinin En Az Düzeyde Elde Edilmesi Güvencesi

Mali federalizme ilişkin yukarıdaki görüşler, vatandaşların kamusal mal ve hizmetlerin düzeyini saptamak yönünden serbest oldukları bir durumda; federal devletin Kaynak Ayırımı Branşının fonksiyonunun, faydası ulusal alanlarda yayılan mal ve hizmet üretimiyle sınırlı olacağı ve buna karşılık, federe devletin Kaynak Ayırımı Branşının ise, faydası sadece federe devlet içinde yaşayan bireylere yayılacak olan mal ve hizmet üretimiyle sınırlı olacağı varsayımına dayandırılmıştır. Mali federalizmin bu felsefesi, esas olarak çatışan amaçları bağdaştırabilmek için, bağımsız ünitelerin sadece birleştirilmesine dayanmaktadır.

Şimdi, federal devletin görevinin kamusal mal ve hizmetlerden her bir federe devlet vatandaşının en az bir düzeyde yararlanmasını sağlamak olduğu biçimindeki, tamamen farklı olan bir görüşü incelemeye dönüyoruz. Eğer federe devletten herhangi biri bu minimum düzeydeki hizmeti sunamayacak kadar yoksul ise, böyle bir durumda minimum düzeyde bir vergi elde etme çabası sözkonusu olsa bile federal devletin müdahalesi gerekir. Bunun için minumum düzeydeki kamu hizmetlerinden yararlanan gelir düzeyi yüksek olan fakat gerekli minimum gelir düzeyinin üstünde bulunan federe devletten, yoksul olan federe devlete doğru bir gelir transferinin yapıl-

ber, 1950. Ayrıca bkz. J.A. Maxwell, The Fiscal Impact of Federalism, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1946.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ması gerekir. Bunun dışında, eğer herhangi bir federe devletin vatandaşları gerekli gelir ödeme çabasını gösteremiyorlarsa, böyle bir federe devletin desteklenmesi yönünden herhangi bir hak ileri sürülemez. Böylece, gelir düzeyi yüksek olan federe devletlerin vatandaşları temel kriter olan mali olanaksızlık durumunu haklı göstermesi koşulu ile transfer ödemelerinde bulunmaları için ikna edileceklerdir.

Transferler gelir düzeyi yüksek olan federe devletten yoksul yörelere doğru yapıldığından, bu yaklaşım gelirin bölgesel yönden eşitlenmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan, gelirin eşitlenmesi özel ihtiyaçlardan çok minimum düzeydeki sosyal gereksinmelerin giderilmesi amaciyle yapıldığından, aynı yaklaşım toplum için yararlı olan özel gereksinmelerin giderilmesi sorununu da çözümlemektedir. Genel olarak sosyal gereksinmelerin minimum düzeyde giderilmesi sorunu ile ilgilenildiğinden; devlet bütçesine yapılacak olan en uygun transferler parasal yardımlar biçiminde olacaktır.

Bu görüşün alternatifi olan mali federalizmin başka bir yaklaşımı ise, belli sosyal gereksinmeleri karşılayan ilköğrenim gibi hizmetlerin federasyonun vatandaşlarına bütün federe devletler yönünden uygun bir düzeyde sunulması gerektiği biçiminde açıklanabilir. Bu açıklanan biçimde giderilen sosyal gereksinmeler bölgesel ve ulusal düzeyde fayda yayan mal ve hizmetlerin üretilmesini gerektirir. Veya sözkonusu sosyal gereksinmeler, federe devlet düzeyinde duyulan ve buna karşılık ulusal düzeyde yararlı olan ihtiyaçlardan oluşmaktadır. Bu durumda merkezi hükümetten federe devletlere yapılan karşılıklı ve yararlanma bedeli olarak yapılan yardımlar için haklı bir nedenin bulunduğu durumla karşı karşıya gelmekteyiz.

Yukarıdaki her iki paragrafta yer alan görüşler birleştirildiğinde, karşılıklı yardım reşyosunun mali güç ile federe devletin gelir gereksinimi arasındaki ilişkiyi göstermesi durumunda olduğu gibi, gelir dağıtımiyle ilgili sorunlar belli bir yardımla ilişkilendirilebilir.

Eğer federe devlet sayısının ikiden fazla olduğu düşünülürse ve bir federe devletin sağladığı kamusal mal ve hizmetin faydasının diğer bir federe devlete de yayılmakta olduğu gözönünde bulundurulursa; öte yandan, federe devletlerin karşılıklı olarak vergilendi-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rildikleri (iç tarifeler biçiminde) de düşünülürse, mali federalizmin sorunları daha da karışmaktadır. Diğer modeller arasında olduğu gibi öngörülen çeşitli yaklaşımlar arasında yapılacak olan seçim, sadece bir mali analiz sorunu değildir. Bu seçim sorunu esas olarak federasyon olgusunun niteliğinin nasıl anlaşılması gerektiği sorunudur. Bu ise, ekonomik varsayımlardan daha az önemli olmayan bazı siyasal yargıların gözönünde bulundurulmasını gerektirmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 9

## SOSYAL HESAPLARDA BÜTÇE KALEMLERİ

Bu bölümde, sosyal hesapların teorik ve pratik olarak kapsamına giren bir çok sorunun ayrıntılı bir incelenmesi için herhangi bir çaba sarfedilmeyecektir. Buna karşılık, bütçe kalemlerinin ele alınması yönünden ortaya çıkan belli önemli konulara ilişkin olarak kısa açıklamalara girişilecektir (1). Bunlar önce milli hasıla ve sonra ise, milli gelir yaklaşımı yönünden incelenecektir.

### A. NET MİLLİ HASILADA BÜTÇE KALEMLERİ

Sosyal hesaplar ev halkı, firmalar, devlet ve geriye kalan kuruluşları kapsayan sektör hesaplarının bir seti olarak düşünülebilir. Her bir sektör hesabı için, şimdi üretilen mal ve hizmetlere en son satınalıcı bireylerin yaptıkları harcamaları ve şimdiki üretim süreci sırasında elde edilen gelirleri kaydederiz. Bu sektör hesaplarının harcamalar kısmını toplayarak, şimdi üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değerinin bir ölçümünü elde ederiz. Bu toplamanın yapılmasının nedeni ve bu hesaplamanın amacı, toplam hasılanın bir ölçüsünü elde etmek veya ekonomik performansı göstermektir. Gerçek-

(1) Bkz. National Income, 1948 ve 1954 seneleri, supplements to survey of Current Business, U.S. Department of Commesce. Konunun hükümet yönünden önemli ölçüde ele alınışına ilişkin görüşler için bkz. Simon Kuznets, «Discussion of the New Department of Commerce Income Series: National Income. A new Version, «Review of Economics and Statistics, vol. 30, no. 3, s. 151-179, August, 1948; M. Gilbert et al., «Objectives of National Income Measurement: A Reply to Professor Kuznets, «Reviw of Economics and Statistics, vol. 30, s. 179-195, August, 1948; T.C. Schelling, «National Income, 1954, Edition, Review of Economics and Statistics, vol. 4, s. 321-335, November, 1955.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



ten, bu sektör hesaplarının esas yapısı böyle bir toplam ölçünün elde edilmesine olanak sağlayacak biçimde tasarlanmıştır.

Toplam hasılanın ölçümü ile ilgilendiğimizden, bu konuda iki değişikliğin yapılması söz konusu olmaktadır. Net hasılanın bir ölçümünü elde edebilmek için, birinci olarak sermayedeki yıpranmanın gözönünde bulundurulması gerekmektedir. İkinci olarak, reel anlamda bir ölçümünü elde edebilmek için hasılanın bulunan değerinin paraya çevrilmesi için gerekli değişiklikler yapılmalıdır. Bu işlem anlamlı olarak bir sene için yapılamaz. Fakat, fiyat seviyesindeki değişmenin deflate edilmesi bizi zaman yönünden reel hasıladaki değişmeyi gösteren bir durumla karşı karşıya bırakır. Bu nedenle, milli hasıla kavramının esas kullanım amacı, reel hasıladaki değişmenin (deflate edilmiş olarak) bir ölçümünün bulunmasına yardım etmektedir. Bütçe kalemlerinin en uygun bir biçimde ele alınması sırasında, bu nokta gözönünde bulundurulmalıdır.

**Final Harcamalar**

Bütçenin harcamalar bölümünde, transfer ödemeleriyle mal ve hizmet harcamaları arasında bir ayırım yapılması durumu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan mal ve hizmet harcamaları, cari üretimden yapılan satınalımlar için yapılır. Buna karşılık, transfer harcamaları, şimdiki üretilen mal ve hizmetler için yapılan harcamalarla ilgili değildir. Bu nedenle, transfer ödemeleri cari hasılanın ölçülen miktarından düşülmelidir.

Mal ve hizmet harcamaları ile transfer harcamaları arasındaki ayırıcı çizginin yerini daha sonraki açıklamalarımıza bırakarak, önce mal ve hizmet harcamalarının nasıl değerlendirileceği konusunu inceleyelim. Bu durumda cari veya dayanıklı tüketim malları için yapılan mal ve hizmet harcamalarıyle, buna karşılık özel firmaların üretimine serbest mallar olarak giren harcamalar arasında bir başka ayırımın yapılması gerekir. Bunlardan birincisine final ve sonrakine ise ara harcamalar denir.

Final harcamalar tüketim ve sermaye birikimi için yapılan özel harcamalar içinde yansıtılmamaktadır. Bu kadarı açık olmakla birlikte, geriye bu harcamaların değerlendirilmesi sorunu kalmaktadır. Özel olarak satın alınan mallar herzaman, geleneksel olarak açıklandığı gibi maliyetin arz ve tüketici tercihinin talep üzerindeki ikili

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


etkisiyle yansıtılan piyasa fiyatı üzerinden değerlendirilmektedir. Devlet tarafından arzedilen mal ve hizmetler ise, devletin kaynak satınalımı sırasındaki maliyeti üzerinden ve kendisinin bir üretim ünitesi olarak karşılaştığı maliyet üzerinden değerlendirilir. Veya bu mal ve hizmetler özel firmalardan satın alınıyorsa, bu durumda piyasa fiyatı üzerinden değerlendirilir. Her iki durumda da talep yönünden tüketici değerlendirmesi yerine daha kompleks siyasal karar alma süreci geçmektedir. Değerlemede ortaya çıkan bu farklılık, devlet satınalımlarının hesaplanan değerinin piyasa fiyatlarına göre hesaplanan değerine kıyasla maliyetinden ne az ve ne de fazla olarak saptandığı konusunda herhangi bir varsayımda bulunmayı gereketirmez. Buna karşılık, değerlemede ortaya çıkan bu farklılık, üretimin bir ölçüsü olarak milli hasılada belli bir farkın olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, devlete yapılan satışlar ile özel alıcılara yapılan satışlar arasında farklı kâr marjları sözkonusu olmaktadır. Eğer, uygun deflatörler kullanılırsa, toplam üretim miktarındaki değişmelerin bir ölçüsü olarak net milli hasıladaki değişme, kâr marjlarının farklılığı nedeniyle etkilenmeyecektir. Aynı zamanda kamusal harcamaların özel harcamalara olan oranındaki değişmeler de reel hasılanın kompozisyonundaki değişmelerin uygun bir ölçeği olmayabilir (1).

### Ara Harcamaları

Devletin ara harcamaları, final çıktıda ayrı olarak yer almayan mal ve hizmet satınalımları için yapılır. Buna karşılık, bu harcamalar özel firmalarca üretilen mal ve hizmetlerin üretimi içinde yer

---

(1) Bkz. Gottfried Haberler ve Everett E. Hagen, «Taxes, Government Expenditures, and National Income», in studies in Income and Wealth, National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 1946, vol. VIII, s. 21.

Haberler ve Hagen; devlet tarafından üretilen mallar sadece maliyetine göre fiyatlandırıldığı halde, özel firmalar tarafından üretilen malların fiyatının maliyet artı kâr veya eksi zarar kriterine göre saptandığını belirtmektedirler. Gelir düştükçe kâr seviyesi maliyetlerden daha hızlı bir biçimde düştüğünden (gelir yükseldiğinde ise vice versa), kamuca ve özel sektörce üretilen mallara yapılan parasal harcamalar oranındaki korjektürel değişmeler, reel hasılanın kompozisyonundaki değişmelerin tam bir ölçüsü değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

alırlar. Net milli hasılayı eğer herhangi bir sene için üretilen mal ve hizmetlerin toplamı olarak düşünerek, devlet tarafından arzolunan ara malları ve ara malların girdi olarak içinde yer aldığı özel malları bu toplam içinde gösterirsek, bu durumda ara mallar iki defa milli hasıla içinde yer alacaktır. Bu işlem, üretimin her aşamasında katma değerin toplandığı, fakat her safhadaki brüt değerin toplanmadığı duruma tam olarak benzetilebilir.

Problemin bu biçimde ele alınışı anlamlı olabilir ancak esas sorun bu değildir. Daha önce belirtildiği gibi net milli hasılanın ölçülmesinin amacı, hasılanın herhangi bir senedeki «mutlak» değerini ölçmek olamaz. Buna karşılık esas amaç, reel milli hasıladaki zaman devreleri yönünden ortaya çıkan değişiklikleri ölçmektir. Sektör hesaplarından elde edilen verilerin toplanmasıyle net milli hasılanın bulunması esas amaç olunca, buna göre aynı unsurun iki defa sayılması durumunun gözönünde bulundurulması gerekir. Bir unsurun iki kere hesaplarda yer almasının önlenmesi, sadece toplam hasılanın herhangi bir sene için daha iyi bir biçimde hesaplanması yönünden gerekli olmayıp —böyle bir yöntem ilk anda elde edilemez olup— fakat, net milli hasılanın deflate edilen değerindeki düzensiz değişmeleri ortadan kaldırmaktadır (1). Başka bir deyişle, milli hasıla reel hasılayı etkilemeyecek olan, tamamen mali ve yapısal değişmeleri değiştirmeyecek biçimde tanımlanmalıdır (2).

Eğer, seneden seneye yapılan dikey toplama değişmeden aynı kalıyorsa, üretim için yapılan brüt ödemeler ve üretimin her aşamasında işletme tarafından yapılan bütün giderlerin bir ölçüsü, toplam hasıladaki değişmelerin ölçülmesinde temel bir kriter olarak alınabilir. Ancak, brüt harcamalar ekonomik performansdaki değişmenin bir ölçüsü olamayacağından, milli hasılanın ölçülmesi sırasında brüt harcamalara esas bir kriter olarak bağlı kalınamaz. Dikey toplamadaki değişmelerle aynı sonucu verdiğinden, final hasıla anlamındaki net hasıla kavramı tercih edilmelidir.

Değişmezlik ilkesinin başka bir sorunu, devletin ara harcamaları yönünden ortaya çıkar. Burada, iki tutarlı görüş düşünülebilir.

---

(1) Hasıla kavramına ilişkin Ticaret Bakanlığının tartışmaları, değişmenin esas yönü üzerinde oldukça az durarak daha ziyade herhangi bir senedeki (National Income) rakamı üzerinde durmaktadır.

2) Bu değişmezlik ilkesinin önemi Haberler ve Hagen, op. cit. tarafından vurgulanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


Bunlardan birinci görüşe göre, net milli hasılanın parasal değerinin hesaplanmasında harcamalara da yer verilir ve ara harcamaların hesaplamalara girmesinin yol açtığı sorun nedeniyle, milli hasılanın reel değerini elde edebilmek için bir piyasa fiyatları endeksi ile deflate edilir. İkinci görüşe göre ise, devletin ara harcamaları hesaba katılmaz ve net milli hasılanın parasal değeri basit bir piyasa fiyatları endeksi ile deflate edilir. Her iki yöntem de ara harcamaların özel maliyet ödemeleri yerine ikame edilmesine yol açan bir biçimde, reel milli hasıladaki değişme ölçümüzü üretim yapısındaki değişmeyle aynı durumda bırakacaktır.

Her iki yöntem de açık olmakla birlikte ancak bunlardan sadece ikincisi uygulanabilir. Ara malların maliyetini düzeltecek bir piyasa fiyatı endeksi hem yoktur ve hem de hesaplanamaz. Ara malların maliyeti milli gelir hesaplarına sokulabilse bile, düzenleyici endeks için bir ağırlık bulunamaz. Ağırlıklı endeksler sadece gerçek satınalımlardan elde edilebilir ve bu ağırlıklar uyumsuz piyasa fiyatlarına göre ayarlanır. Maliyet bedeli üzerinden değerlendirilmiş ara harcamalarını kapsayan bir malın parasal değerine bir piyasa fiyatları endeksini uygulamak tutarlı olduğundan, bu bakımdan sadece ikinci yaklaşım sözkonusu olabilir. Bunun için, net milli hasıla piyasa fiyatlariyle deflate edilmelidir, ara harcamalar hesaplamalara katılmamalıdır. Böylece elde edilen net milli hasılanın değeri, özel maliyet ödemeleri yerine ara harcamaların ikame edilmesiyle değişmeyecektir (1).

Bu durumu açıklamak için, devletin artan bir biçimde polis hizmetleri sunmakta olduğunu düşünelim. Daha önce özel firmanın bordrosundan maaş alan polisler şimdi devletin bordrosundan maaş almaktadır. Bunun sonucu olarak özel firmanın artık polis istihdam

(1) Devletin ara harcamalarındaki değişmelerle dikey toplamadaki değişmelerin her ikisi de değişmezlik sorununu yaratırken, bu iki sorunun da aynı nitelikte olmadıklarını belirtelim. Ara harcamalarına ilişkin olarak ortaya çıkan durumda, problem parasal olarak hasılanın ölçümü ile fiyat deflatörüne ilişkin bir tutarlılık sorunu olmaktadır. Buna karşılık, dikey toplama durumunda fiyat endeksi sözkonusu değildir. İki görüşün de aynı kalemi iki defa saymaya yol açışı (bkz. National Income, 1954, s. 39) biçimindeki anlatım biçimi, bana göre milli hasıla ile her hangi bir sene için hasılanın reel ölçümü konusunda yanlış bir varsayımdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etmesine gerek kalmamakta olduğundan, firmanın maliyet masrafları düşmektedir. Eğer, böylece özel firmaların maliyetleri düşmekteyse, polis hizmetleri için yapılan harcamaların hesaplamalarda yer almaması koşuluyle milli hasılanın parasal değeri düşmektedir. Bu durumda fiyatlar düşürüldüğünden, ayrıca reel anlamdaki piyasa üretimi reel olarak değişmeden aynı kalmaktadır. Buna karşılık, polis maaşlarının devlet tarafından ödenilmeye başlamasından sonra eğer özel firma fiyatları düşürmezse, bu durumda üretimin parasal değeri değişmeden aynı kalır; böylece fiyatlar sabit kalır ve reel hasıla değişmez. Bu nedenle, değişmezlik ilkesi her iki yöntemle de uzlaşmaktadır. Buna karşılık, polis hizmetlerine yapılan harcamalar milli gelir hesaplamalarına sokulursa, üretimin ölçümü yükselir. Ancak, bu yanlış bir sonuca ulaşılmasına yol açar (*).

İlke her nekadar açık olmakla beraber, uygulanma güçlüğü vardır. Devletin ara harcamalarının yer aldığı hizmetler, işletmelerin hesaplarında yer almaz. Buna karşılık, bu harcamalar açık olarak belli olmyan maliyetlerinde bir indirim biçiminde görülürler. Faktör kazançlarına ilişkin olarak elde edilen datalar, benzer şekilde ara hizmetlerin sağlanmasında kullanılan faktör kazançlarını kapsar. Bu nedenle, soruna kolay bir çözüm getirilemez (1). Devletin mal ve hizmetlerinin final harcamalar ile ara harcamaları arasında dağıtılabileceği tek yol, bütçedeki her harcama kaleminin kantitatif bir

---

(*) (C.n.) A.B.D. nde özel firmalarda bekçi ve polis istihdam edebilmektedirler.

(1) İlk yazılarında Kuznets, gelir vergisi ödemelerinin final harcamaları karşılayacak biçimde saptanması gerekirken, işletmelerin ödedikleri gider vergilerinin ara harcamalarına eşit olması gerektiği görüşünü ileri sürmektedir. Bkz. Simon Kuznets, National Income and Its Composition, National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 1941, vol. I, s. 44 ve (aynı görüşü savunan diğerleri için) bkz. National Product since 1869, National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 1946, s. 23. Bu varsayım tamamen keyfi bir biçimde önerildiğinden, daha sonraları Kuznets'in kendisi tarafından da terkedilmiştir. Bkz. Kuznets, «Discussion of the New Department of Commerce Series», s. 156. Bu konudaki başka bir basit yöntem, İsveç'te özlenmiştir bkz. Erik Lindahl et al. Wages, Cost of Living and National Income in Sweden, 1860-1830, P.S. King and Staples, Ltd., London, 1933-1937, vol. I, s. 227). Bu yaklaşım daha az keyfilik unsuru taşımakta olup, ancak yine de yeterli olmaktan çok uzaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



biçimde analizi ile bulunabilir (1). Bu ise, güç bir iştir. Çünkü, sadece bir kaç harcama türü açıkça şu veya bu harcama kategorisine girebilmektedir. Böylece bir oy,un alanı için yapılan masraflar final harcama olarak ve çiftçilerin üretimini teşvik edici nitelikte yapılan harcamalar ise ara harcamaları gibi düşünülebilir. Buna karşılık, aynı harcamalar daha çok hem tüketiciye ve hem de işletmeye yarar sağlar. Bu durumdaki harcamalar hem final malları ve hem de ara malları içerir. Örneğin, kara yolları zevk için araba sürülmesi ve işletmenin taşıma işleri için kullanılır; eğitim tüketiciye doyum sağlar ve işletmede prodüktivite artışına yol açar. Bu nedenle, ara harcamalarının hesaptan düşülmemesi nedeniyle, devletten sağlanan tatmin fazla küçük görülmemelidir (2).

---

(1) Bkz. Gerhard Colm, «Public Revenue and Public Expenditures in the National Income», in Studies in Income and Wealth, National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 1937, Vol. I, s. 210, ve op. cit., s. 13 de 18 ve 19 nolu notlarda Haberler tarafından verilen referanslar.

(2) Kuznets «Discussion of the New Department of Commerce Series» s. 156 da Bakanlığın, devletin bütün mal ve hizmet harcamalarının final mallar olarak sınıflandırılmasını tenkit etmekte olup, ara malların bu sınıflandırma içinde yer almaması gerektiği görüşünü savunmaktadır.

Kuznets ve Gilbert op. cit., s. 185 de verdikleri cevapta, anlaşılabilir olan bu prosüdürü sadece uygulanabilirlik yönünden değil fakat, ayrıca daha da ileri giderek ilke olarak savunmaktadırlar. Ara harcamaların hesaplamalar içinde yer almasının, milli hasılanın değerinin herhangi bir sene için tahmin edilmesi sırasında iki kere sayılamayacağı görüşünü ileri sürmektedirler. Eğer, milli hasıla tekrar satmak amaciyle satınalınan mallar dışında kalan cari olarak üretilen malların alımı için yapılan harcamaların toplam olarak tanımlanırsa, bu görüş doğrudur. Ancak, Kuznets'in doğru bir biçimde sorduğu gibi, bu şekilde elde edilen toplamın anlamı nedir veya niçin böyle bir toplam önemli olmaktadır? National Income'daki tartışmalarda olduğu gibi, Ticaret Bakanlığı burada birinci derecede herhangi bir sene için hasılanın ölçümü ile ilgilenmektedir. Bununla birlikte Gilbert et al. hasıladaki değişmenin bir ölçümünü sağlayan aletin elde edilmesinin teorik sorununu kabul etmektedir. Görüşlerini savunmada ikinci bir neden olarak, ara mal harcamalarının «kısa» dönemlerde istikrarlı olduğu ve (Kuznets'in görüşlerine aykırı olarak) önemsiz miktarlarda olduğu görüşünü ileri sürmektedirler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Düzenleyici Harcamalar**

Çevre üzerinde karşıt yönden ortaya çıkan değişmeleri ortadan kaldırmak için yapılan kamu harcamaları keyzine ilişkin olarak başka sorunlar doğmaktadır. Bu tür devlet harcamalarına düzenleyici harcamalar denilir. Ancak burada, üretim süreci nedeniyle çevrede sebep olunan değişiklikleri düzenleyen harcama türü ile dış faktörlerin yol açtığı çevresel değişiklikleri düzenleyen harcamalar arasında bir ayırım yapılması gerekir.

Dış faktörlerin yol açtığı durum, doğal afetler veya harp finansmanını karşılama için başvurulan olağanüstü önlemlerle gösterilebilir (1). Harbin finansmanını sağlamak için üretimde yapılan 1 milyar dolar tutarındaki artış, barış için yapılan üretimdeki 1 milyar dolar tutarındaki artışa eşit olarak düşünülebilir mi? Burada verilecek cevap neyi ölçmek istediğimize bağlı olarak değişecektir. Eğer, bir ekonomik performans sorunu olarak üretimde ortaya çıkan değişmelerle ilgilenmekteysek, gereksinim yapısında ortaya çıkan değişikliklerle ilgilenmemekteyiz. Ancak, her iki durumda da üretim düzeyinde bir artış olduğu açıkça görülmektedir. Buna karşılık, refah düzeyindeki değişmeyi ölçmek istersek, iki keyz arasında fark ortaya çıkmaktadır. Savaş durumu için, barış amaciyle yapılan belli üretim artışı karşılığı olarak, refah düzeyinde düşmeye yol açan karşıt değişiklikler meydana gelir. Yani üretim seviyesi artarken, refah düşmektedir. Diğer keyzde ise, gereksinmeler için böyle bir değişikliğe gerek kalmamaktadır. Bu keyze göre üretimdeki artış, şimdi refah düzeyindeki bir yükselişi yansıtmaktadır. Bu nedenle, harp harcamaları milli gelirin bir ölçüsü olarak hesaplara sokulduğunda, üretim seviyesinde ortaya çıkan değişmelerle refah düzeyinde ortaya çıkan değişmeleri karıştırmamaya dikkat edilmelidir (2).

---

(1) Bu ilişki nedeniyle bkz. Kuznets, «Discussion of the New Department of Commerce Series», s. 156 ve Gilbert tarafından et al., op. cit., 188 de verilen cevaba bkz. Gilbert, İhtiyaçlar ve hasılada ortaya çıkan değişmeler arasında yaptığı ayırım konusundaki başarısızlığı için Kuznets'e şiddetle çatmaktadır.

(2) Savaş sırasında hasılanın ölçümü yönünden karşılaşılan başka bir güçlük, bazı dönemlerde fiyat deflasyonunun ağırlığının doğru olarak yansıtılmadığı yeni malların büyük ölçekle üretilmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu güçlük, fiziki üretimin endeksindeki ağırlıkların ayarlanması sırasında ortaya çıkan problemlere benzemektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


İkinci keyz ise, üretim sürecinin yol açtığı bazı çevresel değişikliklerle ilgili bulunmaktadır. Modern kurumların ortaya çıkışı sermaye birikimi ve daha prodüktif tekniklerin kullanımına olanak sağlarken; bu durum öte yandan kurum sahibinin işletme üzerindeki kontrolünü ortadan kaldırır ve yatırımcının devlet dairelerinin kontrol fonksiyonu nedeniyle karşılaşacağı kayıplara karşı korunmasını gerektiren durum örnek olarak gösterilebilir. Devlet dairelerinin el koymaları, kurum tarafından üretilen malların piyasa fiyatlarında yer almayan sosyal maliyet ve refah kaybını önleyici bir biçimde olabilir. Otomobil endüstrisinin gelişmesi, artan ölçüde bir maldan fayda sağlayan kimsenin maliyeti içinde yer almayan sosyal maliyetleri hesaba katacak biçimde trafik politikasının uygulanmasını gerektirir.

Bu durumda ara harcamaları keyzine benzer bir akıl yürütme geçerlidir. Ara harcamalarını incelerken, polis hizmetlerinin milli gelire olan katkısı piyasa fiyatlarında yansıtılmadığından, devlet polisinin maaşlarının hesaplamalara girmemesi gerektiği görüşünü savunmuştuk (*). Özel üretimin fiyatlandırılması sırasında piyasa sosyal maliyetleri yansıtmadığından, bunların hesaplamalara katılması ortaya çıkan yüksek değeri düzelttiğinden dolayı, şimdiki durumda benzer nedenlerle Menkul Kıymetler Komisyonunun veya trafik düzenini sağlayan kamu harcamalarının milli gelir hesaplarında yer almaması gerektiğini göstermektedir. Sosyal maliyetlerin bu türünü hesaplamalara katmamakla, milli hasılaya ilişkin dataların hasıladaki artışı ne dereceye kadar şişirmekte olduğu oldukça enteresan bir sorundur. Açıkçası, bu olgu düzenleyici kamu harcamalarının uygulandığı keyzlerin ötesinde de geçerli olup, bunun çözümü kısmen bu tür kamu harcamalarının hesaplamalarda yer almamasiyle çözümlenebilir (1). Diğer durumlarda ise, çözüm belli özel harcamaların hesaplamalarda yer almamasiyle veya fiyat endeksle-

---

(*) Ç.n. ABD de özel firmalar da özel polis istihdam ederler.

(1) Bkz. Kuznets'in «Discussions of the New Department of Commerce Series», s. 156) da yer alan, «iş alemindeki ortaklığımızın maliyetini yansıtan harcamaların milli hasıla hesaplarından çıkarılması konusundaki teklifine bkz. Gilbert et al., cit., s. 185 de, ihtiyaçlardaki dış faktörlerin yol açtığı değişmelerin milli hasıla ölçümüyle ilişkili olmadığı konusuyla piyasada ölçülemiyen sosyal maliyetlerin ayrı bir konu olduğunu doğru bir biçimde belirtmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



rinin sosyal maliyetleri yansıtacak biçimde düzenlenmesiyle bulunabilir.

### Sermaye Giderleri ve Devlet Varlıkları

Ekonomik performansın bir endeksi olarak hasılanın bir ölçümü, brüt hasıladan çok net hasıladaki değişmelerle ilgili bulunmaktadır. Bu durumda devlet sermayenin yıpranma payını gözönünde bulundurulmalıdır. Bu gereklilik en az özel sermaye varlıkları kadar, kamu sermayesi için de geçerli olmaktadır (1).

Devletin final harcamaları şimdiki tüketimi veya dayanıklı tüketim mallarını sağlamada kullanılabilir. Her iki keyzde de, harcamaların tamamı bu malların üretildiği devredeki hasıla içinde yer alması gerekir. Eğer harcamalar dayanıklı tüketim malları için kullanılıyorsa, sonraki devrenin tüketimi bedava olarak sağlanmaktadır. Daha sonraki hizmet akımı böylece, gelecek senelerin hesaplarında ferazolunan gelir olarak sokulabilir. Bu nedenle, aktif varlıktaki yıpranma karşılığı olarak amortisman ayrılmaktadır. Böylece, gelecek dönemin net hasılasının saptanması sırasında bu iki kalem birbirini götürecektir. Bununla birlikte, farzolunan gelir ve sermaye yıpranımı hesaplamalarda gösterilmedikçe, net hasılanın şimdiki tüketim ile sermaye birikimi arasındaki dağıtımı bozulacaktır.

Devletin ara harcamaları şimdiki veya gelecekteki özel üretime girebilmektedir. Ara harcamalarının milli gelir hesaplarına sokulmaması gerektiği biçimindeki önceki kuralımız, şimdiki duruma sınırlı olarak uygulanmalıdır. Daha sonraki senelerde özel firmaların üretimlerinde hizmetlerin akımının yansıtılmasının sonunda, sermayedeki yıpranmayı karşılayacak biçimde amortisman ayrılması gerekir. Final harcamalar durumunun aksine varsayılan gelir için amortisman ayrılmayacaktır. Ara malların hizmetlerinin maliyetleri eklenmeksizin özel firmaların üretimleri içinde yansıtıldığında, bu yöntem izlenmedikçe reel üretim olduğundan daha fazla gösterilecektir.

---

(1) Ticaret Bakanlığı hesaplarında yer alan sermaye varlıklarının amortismanının gözönünde bulundurulmaması Schelling, op. cit., s. 327 de kritik edilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Transfer Ödemeleri**

Şimdi üretilmekte olan mal ve hizmet satınalımında kullanılmayan kamu harcamalarına transfer ödemeleri denir. Transfer ödemeleri, mevcut ekonomik varlıkların satın alımı için yapılan ödemeler veya mal satınalımında kullanılmayan ödemeler için yapılabilir. Bu transferler, az çok sınırlı bir biçimde yapılabilir; gelirin kullanılması veya kullanılmaması koşuluna veya diğer nedenlere bağlı olarak yapılabilir. Özel nitelikleri ne olursa olsun, transfer ödemeleri şimdiki üretime direkt olarak yöneltilmemiş olmaları yönünden birbirine benzemektedirler. Transfer ödemeleri bu harcamalardan yararlanan kimsnin taleplerinde bir artışa yol açarken, bu tür talep artışı özel tüketim harcamalarına veya sermaye birikimine kanalize edilmektedir. Bundan dolayı, transfer ödemelerinin net milli hasılanın ölçümü sırasında hesaplamalara katılmamasının gerektiği, oldukça açık bir biçimde görülmektedir.

Transfer harcamalarına ilişkin bu nitelikler oldukça basit olarak ortaya konulabildiği halde, ancak mal ve hizmet harcamalarıyle transfer harcamaları arasında kesin bir ayırım yapmak pek o kadar kolay değildir. Harcamalar eğer şimdi üretilen malların satınalımı için yapılmaktaysa, mal ve hizmet harcamaları; buna karşılık, daha önce üretilen malların satınalımı için yapılmaktaysa transfer harcamaları olarak sınıflandırılır. Böylece her iki harcama arasındaki ayırım kriteri, bir muhasebe geleneği olarak yapılan şimdiki üretilen mallar ile ikinci elden sağlanan mallar için yapılan harcamalara dayandırılmaktadır. Satıcıların stokları için yapılmayan, fakat devletin mevcut aktifleri için yaptığı satınalımlar transfer harcamaları olarak düşünülürken; özel sektör tasarrufları dışında kalan fonlarına bağlı olarak stoklardan çekilen mallar için yapılan harcamalar mal ve hizmet harcamaları olarak düşünülebilir. Mal ve hizmet harcamaları arasında yapılan ayırım sonucu olarak toplam üretimin değerinde herhangi bir değişiklik yapılmadığı halde, üretim seviyesi etkilenmektedir.

Transfer harcamalarının tanımında karşılaşılan en belirsiz bir durum da devlet borçlarına yürütülen faizin ele alınması sorunu ile ilgili bulunmaktadır. 1947 den beri kabul edilen resmi görüşlere göre, devlet borçlarının faizi için yapılan ödemeler, milli hasılanın ölçülmesi sırasında mal ve hizmet harcamaları olarak sayılmamış-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



tır (1). Buna karşılık, çeşitli nedenlerle bazıları yine de milli gelir hesaplamaları sırasında, devlet borçlarına yapılan faiz ödemelerinin mal ve hizmet harcamaları olarak eklenmesi gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bunlardan bir görüşe göre, faiz ödemeleri devletin varlıklarının farzolunan gelirini yansıtmaktadır. Ancak, şimdiki tüketim için üretilen mal ve hizmetler için devlet borçlarının harcandığı veya borç itfa edilmeden önce dayanıklı tüketim malları türündeki kamu varlıklarının tamamen kullanılması durumlarında, bu yaklaşımın açıkça uygulanamayacağı bellidir. Bu tür kamu varlıkları kullanıldığı sırada, aynı gelir biçimindeki bir gelir elde edildiği farzedilmelidir ve amortisman ayrılmalıdır. Ancak bu işlemin kamu borcuna ödenen faize eşit bir miktarda ayrılacak amortismanı öngören temelsiz bir yaklaşıma göre değil, fakat doğrudan doğruya yapılması daha iyidir. Öte yandan, amortisman ayırımı ihmal edildiğinde, farzolunan gelirin devlet borcu faizine eşit olarak hesaplanması durumunda sorunların ortaya çıkmasına yol açılmaktadır. En az olasılıkla, her iki faktörü de birlikte ihmal ederek toplam milli hasıla düzeyini etkilemeyen şimdiki uygulama bir dereceye kadar tutarlı olmaktadır. Ara türdeki kamu varlıkları için, aynı olmayan gelir unsurlarını hesaba katmadan amortisman ayrılmalıdır. Bu durumda faizin hesaplamalara katılması, amortismanların uygun bir biçimde değerlendirilememesinin yol açtığı sapmaları daha da artırır (2).

---

(1) Bkz. National Income, s. 97 ve 149. 1947 den bu yana oranı düşürüldüğünden, faiz ödemeleri «şimdiki üretim içinde geliri yükselten bir faktör olarak düşünülmemektedir» ve milli gelirden düşülmektedir. Öte yandan; Ticaret Bakanlığı faiz ödemelerinin ayrı bir kalem olarak yapılan uygunsuz bir sınıflandırılmasından da kaçınmaktadır.

(2) Burada açıklanan görüşlerine aykırı olarak Kuznets, «Discussion of the New Department of Commerce Series», s. 159 da, faizin milli gelir hesaplarında yer almamasını isteyenlerin vadesi gelmeyen kamu borçlarının faiziyle belli bir maddi kıymetin gelirini eşit tuttukları görüşünü savunmaktadır. Örneğin, harb nedeniyle yapılan borcun harpten sonra ulusun varlığını devam ettirmesinin maddi olmayan değeri ile eşitlenmek istendiğini düşünelim. Ve ulusun varlığını devam ettirmesi nedeniyle sağladığı fayda (değeri ne kadar belli olmasa da), harp için yapılan borcun faizine eşit olsun. Buna göre, faiz gelirine eşit olduğu farzolunan bir gelirin vergi sonrası milli gelirine eklenmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Milli geliri bu biçimde hesaplarsak, ancak, toplam üre-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Konuyla ilgili daha iyi bir yaklaşım, devlet borçlarına yürütülen faiz hadleri ile çeşitli borç fonksiyonları arasında ilişki kurularak elde edilebilir. Bu fonksiyonlar ele alınırken devlet borcunun klasik ve likidite fonksiyonları denilen türleri arasında bir ayırım yapacağız. Klasik fonksiyonla ilgilenirken iç ve dış borçlar arasında da ayrı bir ayırım yapacağız (1). Klasik anlamda iç borçlanmanın amacı kamusal biçimde tüketici kredisi sağlamak veya borçlanmanın maliyetini çeşitli nesiller arasında dağıtmaktır. Bu düzenlemeler her ne kadar tüketimi erteleme arzusu veya kıt tasarruf arzı üzrinde olumsuz rol oynasalar da, toplum için gerekli ve yararlı olabilirler. Bu tür düzenlemelerin yapılmasiyle elde edilecek olan farzolunan geliri, borçlanma için ödenilen faizleri yansıtmakta olup, bu faizler şimdiki hizmetler için yapılan ödemeler olarak değerlendirilebilir (2).

Klasik konumda dış borç, bir gurubun tamamı için kaynakların nesillerarası transferinin sağlanmasına yardım etmektedir. Dış borç üzerine yürütülen faiz transfer maliyetini gösterir. Bunun için bir dış borcun şimdiki tüketim harcamalarının finansmanı için kullanıldığını düşünelim. Faiz ödemeleri, borcun geri ödenmesinin geciktirilmesinin bir maliyeti ve böylece şimdi tüketimin devam ettirilmesinin bir bedelidir. Faizgiderleri şimdiki üretimin bir kısmını net dış satım biçiminde emdikleri için bu giderler hasıla hesaplamaları içinde yer alır. Buna karşılık, mevcut iç tasarruflar için herhangi bir indirime gerek olmayıp, ayrıca faiz ödemeleri dolayısiyle herhangi bir kayıt yapılmasına da gerek kalmamaktadır. Benzer bir yaklaşım, sermaye birikimi için yapılan borçlanma durumuna da uygulanabilmektedir.

---

tim seviyesinin esasında hiç değişmesine neden olmayan geçmişte yapılan harp giderlerinin maddi olmayan varlıklarının amortismanını ayırmamız gerekmektedir. Veya, harb zamanında yapılan harcamalar için arzedilen ilk malların o sırada noksan değerlendirildiğini ve bu malların geçmişteki değerinin daha sonraki senelere transfer edilmesi gerektiği sonucunu çıkarmamız gerekmektedir.

(1) Bkz. s. 575.

(2) Bu hizmetler, analizi daha önce yapılan dayanıklı tüketim mallarının kullanılmasından elde edilen şimdiki fayda değildir. Buna karşılık sözkonusu fayda, bu tür dayanıklı tüketim mallarının maliyetinin bu özel biçimde finanse edilmesiyle sağlanan hizmetlerdir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Telâfi edici bir konumda iç borçların rolü oldukça farklıdır (1). Böyle bir durumda, borçlanma yerine para politikasına başvurulması, aşırı likidite yaratacağından devlet borçlanmasına devam edilmektedir. Eğer, faiz ödemeleri etkin bir biçimde saptanmışsa, likiditeden vazgeçmenin bir bedeli olarak faydalı bir ödül olmaktadır. Faiz ödemeleri kaynakların kullanımının alternatif maliyeti ile ilişkili olmadığından, genel olarak anlaşıldığı anlamda bu giderler hasıla olarak düşünülemez. Çünkü, bu durumda tüketimin herhangi bir biçimde ertelenmesi sözkonusu değildir. Likiditenin kısıtlanmasının sağladığı yarar, istikrarın sağlanması için alınacak olan alternatif politika önlemlerinin yol açacağı sakıncalardan daha önemli olmaktadır. Bu alternatif önlemlerin etkisi gelir dağıtımına ilişkin olarak neden olunan sorunlar ve kaynakların etkin kullanımı üzerindeki etkileri yönünden farklı sonuçlar yaratmaktadır. Bu nedenle, likiditeye kısıtlamalarına yol açan bir borçlanma politikası, istikrarın sağlanmasında kullanılacak olan alternatif politika önlemlerine göre daha yararlıdır. Ancak, sağlanan bu yararların hasıla içinde yer alması kolayca düşünülemez. Aynen Klasik Sistemdeki tasarruf arzı konusunda olduğu gibi, likidite tercihi kıt bir kaynak olarak düşünülemez. Bu nedenle, faiz ödemelerinin klâsik bir sistemde hasıladan düşülmesi daha uygun bir çözüm olarak görülmektedir. Bununla beraber, faiz ödemelerinin bu biçimde değerlendirilmesi gerçekçilikten uzak olup, çözüm biçimi genellikle düşünüldüğü gibi pek açık değildir.

Transfer ödemelerinin diğer bir önemli kategorisini destekleme politikaları izler. Desteklemelerin her türlüsü, milli hasıla hesaplamalarından tamamen indirilmektedir. Firmaların veya tüketicilerin desteklenmesinin bu bakımdan hiç önemi yoktur. İşletmelerin parasal olarak desteklenmesi, fiyat düzeyinde bir değişmeye yol açabildiği gibi herhangi bir değişikliğe neden olmayabilir. Eğer, hesaplamalarda desteklemeler yer almazsa fiyatların destekleme nedeniyle değişmesi ve değişmmesi durumlarında, reel anlamdaki milli hasılanın seviyesi aynı kalacaktır. Ara harcamaları yönünden de durum tamamen aynıdır. Ara harcamalarınınki basit olarak parasal olmayan destekleme olarak düşünülebilir.

---

(1) Bkz. 581.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



**Gelirler**

Net milli hasıla hesaplamalarında bütçe olacaklarının ele alınışı hiç bir sorun yaratmaz. Piyasa fiyatları tarafından deflate edilen net milli hasılanın seviyesi finansman kaynağındaki değişme neye bağlı olursa olsun, yine de değişmeden aynı kalacaktır. Vergi sistemindeki bir değişiklik: örneğin, gelir vergisi yerine satış vergisinin ikâme edildiği durumda olduğu gibi, fiyat seviyesini yükseltebilmekte veya yükseltememektedir (1). Eğer, vergi sistemindeki bir değişiklik fiyat seviyesini etkilerse, milli hasılanın parasal değeri buna bağlı olarak yükselir. Buna karşılık reel anlamdaki milli gelir seviyesi değişmeden aynı kalır. Vergi ikâmesi istikrarlı fiyatların sözkonusu olduğu bir durumda, eğer reel hasılada bir artışa yol açarsa, milli hasılanın değerinin deflate edilmesi durumunda olduğu gibi net milli hasılanın parasal değeri yükselir. Her iki durumda da, reel üretim düzeyini değişmeden aynı bırakan finansal değişmelere karşı milli hasılanın ölçümü değişmemektedir. Bu ilişki nedeniyle fiyatları yükselten veya fiyat seviyesini değiştirmeyen vergiler arasında ayırım yapma sorununu inceleme zorunda değiliz. Bu konuda vergi nedeniyle fiyat seviyesi nasıl değişirse değişsin, piyasa fiyatı ile deflate edildiği biçimdeki net milli hasıla seviyesindeki değişmeler, reel milli hasıladaki değişmelerin doğru bir ölçüsünü vermektedir.

Aynı sonuçlar vergi yerine borçlanmaya başvurulması durumunda da geçerlidir (1). Vergi yerine borç finansmanının yer aldığı durumuda da reel olarak net milli hasıla yine değişmemektedir.

---

(1) Bkz. s. 355.

(1) Kuznets bir zamanlar, kamu harcamalarının sadece vergi ile finanse edilmeleri durumunda, milli gelir hesaplamalarında yer alması gerektiği görüşünü savunmaktadır. (Bkz. National Income, A Sumary of Findings, National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 1946, s. 133 ve burada verilen başka referanslar). Konuya ilişkin olarak Kuznets'in ileri sürdüğü yaklaşım, devlet borçlanması ile işletmenin kayıpları arasında kurulan acayip kıyaslamaya dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, özel hizmetlerin değeri zararları kapsamadığından aynı kural vergi ile karşılanmayan kamu hizmetleri için de geçerli olmalıdır.

Ancak buradaki kıyaslama savunulamaz. Çünkü, özel firmalar fiyatları düşürüp zarar ettiklerinde piyasa fiyatları ile deflate edilen net milli hasılanın

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### İktisadi Devlet Teşekküllerinin Kâr ve Zararları

Piyasa sektörünün bir kısmı olarak, buradaki açıklamalarımız yönünden İktisadi Devlet Teşekkülleri özel firmalar gibi ele alınmıştır.

Eğer İktisadi Devlet Teşekkülleri zarar ederek çalışma yolunu benimserlerse, ürettikleri malların fiyatı düşük olacaktır. Bu durumda, parasal anlamda ki hasıla bir piyasa fiyatları endeksi ile deflate edildiğinden, reel hasıla değişmeden aynı kalacaktır. Buna karşılık eğer kamu teşebbüsü kâr elde etme yolunu tutarsa, fiyatlar yükselecektir ve buna uygun olarak düzenlemeler yapılacaktır. Her iki durumda da bu tür kamu hizmetleri için yapılan özel harcamalar piyasa fiyatlariyle uygun bir biçimde hesaplamalara sokulmaktadır.

Bu bakımdan harç karşılığında satılan kamu hizmetleri ile fiyat karşılığında satılan İktisadi Devlet Teşekkülünün ürettiği mallar arasınd ilke yönünden pek fark yoktur. Harcın maliyetten düşük olarak saptanması durumu İktisadi devlet teşekkülünün zarar ettiği duruma benzetilirken, harçların maliyetten daha yüksek olarak saptanması keyzi teşekkülün kâr ettiği duruma benzemektedir. Her iki durumda da, sözkonusu olan kamu hizmetleri uygun piyasa fiyat endeksleriyle değerlendirilmelidir.

## B. MİLLİ GELİR HESAPLARINDA BÜTÇE KALEMLERİ

Şimdi bütçe kalemlerini milli gelir yaklaşımı içinde hasıla yaklaşımından farklı bir biçimde ele almaya dönelim. Ancak bu iş ol-

---

değeri değişmeden aynı kalmaktadır. Devletin vergi indirimi yaparak borçlanma ile finansman yolunu seçmesi durumunda da, tamamen aynı durum sözkonusu olmaktadır. Hasılanın parasal değerinde ne gibi değişmeler olursa olsun, bu değişmeler fiyat seviyesinde ortaya çıkan değişikliklerle karşılanacaktır. Kamu harcamalarının gözönünde bulundurulmaması reel hasılanın ölçüler değerini azaltacak ve hesaplamaları karıştıracaktır.

Buradaki görüş, bütçe politikasındaki değişmelerin sonucu olarak reel hasılanın değişmeden aynı kaldığı yaklaşımına dayanarak ortaya konulmaktadır. Ancak, vergi yerine borçlanma ile finansman yolunun ikame edilmesinin reel hasılada bir artışa neden olduğunun varsayıldığında ilke değişmemektedir. Eğer, hasıla artarsa piyasa fiyatları ile deflate edilen milli hasılanın seviyesinde yükselir. Her iki durumda da değişmezlik kuralının gerekleri yerine getirilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



dukça tartışmalıdır. Çünkü, milli-gelir kavramının kendisinin niteliği ve amacı belli değildir.

Bunun için önce, devlet sektörünün olmadığı ve fiyat seviyesinde istikrarın olduğu bir ekonomiyi düşünelim. Harcamalar bölümünden yararlanarak bulunan net milli hasılanın ölçümü, gelir bölümünden yararlanarak elde edilen net milli gelirin ölçülmesi yardımiyle tamamlanabilir. Milli gelir seviyesi, cari olarak üretilen malların üretim prosesi sırasında istihsal faktörleri tarafından kazanılan gelirlerin toplanması yoluyla bulunur. Piyasa fiyatları cinsinden üretilen malların değeri maliyet artı kâr toplamına eşit olduğundan, istihsal faktörlerinin elde ettikleri gelirlerin toplanmasiyle elde edilen milli gelirin kıymeti, harcamalar bölümünden elde edilerek ölçülen net milli hasılaya eşit olmalıdır.

Böylece aynı şeye iki bakış açısını gösteren gelir ve harcama (hasıla) ölçülerinin herbiri esasında esas sektör hesaplarının bir yönünü yansıtmaktadır. Mal türlerine göre yapılacak olan hasıla analizleri için hasıla yaklaşımı daha çok yararlıdır. Buna karşılık, faktörlerin üretime olan katkıları veya faktörlerin milli gelirdeki paylarının bulunması gibi diğer amaçlar için ise, gelir yaklaşımı daha yararlıdır. Endüstrinin toplam faliyetlerinin dağılımı gibi başka sorunlar, hasıla ve gelir türü milli gelir hesaplama yöntimlerinden her ikisinin yardımiyle kolayca çözümlenebilir.

Net milli gelir ile net milli hasılanın parasal değerleri arasındaki fark, fiyat seviyesindeki değişme prosesi sırasında karşılaşılan stokların değerindeki artış veya azalış nedeniyle ortaya çıkabilir. Ancak, parsal değerlerin reel değere çevrilmesi sırasında bu fark düzeltilir. Bütçenin yer almadığı bir ekonomi için, gelir ve hasıla yaklaşımları arasında uzlaşmanın sağlanması hiç ite güç değildir.

**Kamu Harcamaları**

Analize bütçe harcamalarının sokulması nedeniyle hiç bir güçlük ortaya çıkmayacaktır. Bunu kanıtlamak için, bütün gelirin önce kişisel gelir vergisinden elde edildiğini düşünelim.

Devlet tarafından yapılan final harcamaların net milli hasıla hesaplarına sokulmasında olduğu gibi, devlet tarafından satın alınan final malların üretiminden elde edilen gelir de aynı biçimde net milli

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gelir hesaplarına sokulmalıdır. Benzer şekilde, devlet tarafından yapılan ara harcamaların net milli hasıla hesapları içerisinde yer almadığı gibi yine bu tür ara harcamaları nedeniyle devletin elde ettiği gelir de net milli gelir hesapları içinde yer almaz. Net milli hasılanın üretim cinsinden ekonominin performansını göstermesi durumuna benzer biçimde, eğer net milli geliri, gelir cinsinden ekonominin performansının bir ölçüsü olarak düşünürsek, bu hesaplamalar en az bir olasılıkla doğru olmaktadır.

Reel milli gelirin bir ölçümünü elde edebilmek için bu değeri deflate etmemiz gerekir. Eğer ara mal üretiminden elde edilen gelirler hesaplamalar içinde yer almaktaysa, ara malların ek maliyetini gözönünde bulunduracak biçimde bir fiyat endeksi ile düzeltme yapmamız gerekir. Mal satınalımlarının kaydedilen piyasa fiyatlarına göre mevcut olan uygun bir indekse dayandırılamaması nedeniyle bu hesaplama yapılamaz. Bu nedenle, ara malı için yapılan harcamalardan elde edilen gelirler hesaplamalara katılmamalı ve milli gelirin parasal değeri piyasa fiyatı ile deflate edilmelidir.

Öte yandan, bu biçimde tanımlanan milli gelirin bir ölçümü, faktörlerin milli gelirden aldıkları payların uygun bir biçimde gösterilmesine olanak vermez. Faktörlerin milli gelirden aldıkları paylar ara malları da kapsayan toplam hasılaya bağlı bulunmaktadır. Daha önceki örneğimize dönerek, polislerin firmanınkinden devlet bordrosuna kaydırılması nedeniyle, polis hizmetlerinin milli hasılaya olan katkıları (özel bir hizmet türü olarak) azalmamaktadır. Faktör paylarının saptanmasının bir dayanağı olarak, ara malı için yapılan harcamalardan elde edilen geliri de kapsayacak biçimde, faktör kazançlarının daha geniş anlamda bir tanımı yapılmalıdır (1). Faktör kazançlarının saptanması ile ilgilendiğimizden, fiyat seviyesindeki değişmelere uygun olarak deflate etmemiz için hiç bir neden yoktur. Öte yandan, ara mallarına yapı-

(1) Faktör gelirinin hasıladan farklı olarak düşünüldüğünde ileri sürdüklerinde, Gilbert et al., op. cit., bu anlamda doğru düşünmektedir. Harcanabilir gelir artı devlet hizmetlerinden sağlanan parasal olmayan gelirin toplamı olarak Kuznets'in faktör gelirleri kavramı («Discussion of the New Department of Commerce Income Series», s. 160), üretim yönünden elde edilen toplam hasıla olarak ölçümlenen değere zorunlu olarak eşit olmaktadır. Durum bu olunca, prodüktivite analizi kapsamı içinde böyle bir kavram, faktör paylarının saptanması konusunda bir kriter olarak rol oynamamaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


lan harcamalardan elde edilen gelirler milli gelir hesaplarına sokulmamalı ve eğer ekonomik performanstaki değişiklikleri ölçmek istersek hasılanın parasal değerini deflete etmemiz gerekecektir.

Milli geliri, milli hasılanın veya faktör paylarının saptanmasının bir ölçüsü olarak görüp görmememiz sözkonusu olmaksızın, milli hasıladan düşüldüğü gibi, transfer harcamaları da aynı şekilde milli gelir hesaplamaları sırasında düşülmelidir.

**Vergi Gelirleri**

Buraya kadarki yapılan açıklamalar oldukça açıktır. Ancak, analize yanlızca endirek denilen vergileri soktuğumuzda güçlükler ortaya çıkar ve bu vergi nedeniyle piyasa fiyatlariyle milli gelir ve faktör fiyatlariyle milli gelir arasında yapılacak ayırımı için de sözkonusu olur.

Devlet harcamaları kişisel gelir vergisiyle finanse edildikçe ve stokların değerinde ortaya çıkan değişmeler hesaba katılmadığı sürece, milli gelir ile net milli hasıla hem parasal ve hem de reel anlamda birbirine eşit olacaktır. Ekonomik performansı ölçmek için kullanılan aynı toplam, ayrıca faktörlerin milli hasıladan aldıkları payları ölçmede de kullanılabilir. Şimdi, bireysel bir gelir vergisinin satışlar üzerine konulan genel bir ad valorem vergi ile yer değiştirildiğini düşünelim. Bu durumda, satış vergileri piyasa fiyatlariyle faktörlere yapılan maliyet ödemeleri artı kâr arasına ayırıcı bir faktör olarak girmektedir. Faktörlere ödenilen maliyet artı kârdan oluşan bu toplam, Ticaret Bakanlığının anladığı anlamda milli gelir veya faktör fiyatlariyle milli hasılayı gösterir. Ancak bu toplam, satış vergileri toplamı kadar net milli hasıla tutarından daha azdır.

Bu biçimde tanımlanan milli gelir kavramı, ekonomik performans veya üretimdeki değişmeyi ölçmede yardımcı olmaz. Böyle bir ölçüyü bulabilmek için üretimin değerini deflate etmemiz gerekir. Faktör fiyatları üzerinden hesaplanan milli gelirin niteliği ile tutarlı olarak, yapılacak en uygun işlem üretimi faktör maliyeti endeksi ile deflate etmektedir. Satınalımlar piyasa fiyatı üzerinden yapıldığından, böyle bir endeks için uygun bir ağırlık bulunamaz (1). Bu nedenle, faktör mali-

(1) Bkz. Gottfried Haberler and Everett E. Hagen, «Taxes, Government Expenditures, and National Income», in studies in Income and Wealth, National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 1946, vol. VIII, s. 14; ve J.R. Hicks, «Valuation of Social Income», Economica, vol. 7, no. 26, s. 105-124, May, 1940.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yeti üzerinden hesaplanan net milli hasıla, üretim veya gelir düzeyindeki değişikliğin bir ölçümü için yararlı olamaz. Milli gelir veya üretim düzeyindeki değişmeyi ölçebilmek amaciyle net milli hasılanın piyasa fiyatları üzerinden değerini bulmamız gerekir.

Öte yandan, çeşitli üretim faktörlerini arzeden bireylerin nisbi refah düzeylerinde meydana gelen değişmeleri incelemek istediğimizde, faktör fiyatları üzerinden hesaplanan milli gelir, faktörlere dağıtılacak olan payların toplamını göstermez. Bu durumda, bütün transferleri kapsayan buna karşılık vergiler düşüldükten sonra kalan (şahsi gelirin vergisi çıkarılmakta olup, satış vergileri çıkarılmamaktadır) harcanabilir milli gelirin faktörler arasındaki dağılımını düşünmeliyiz.

Faktör fiyatları üzerinden hesaplanan milli gelirin faktör paylarının saptanması konusunda, yani çeşitli faktörlerin toplam üretime katkılarının belirlenmesinde uygun bir ölçü olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan gider vergisi faktör maliyeti ile piyasa fiyatı arasına ayırıcı bir unsur olarak girmektedir. Bu nedenle, gider vergisini üretim faktörleri tarafından üretilen hasılanın bir kısmını, faktör maliyetlerinde bir artışa neden olmasından daha az önemli olmayan bir biçimde beliren bir unsur olarak görebiliriz (1). Faktörlerin ürettikleri toplam hasılanın değerinin bir kısmı olarak görülen gider vergileri, toplam üretimdeki çeşitli faktörlerin paylarının saptanması sırasında hesaplamalarda yer almalıdır. Brüt gelirlerden satış vergisi düşüldükten sonra kalan gelire genellikle uygulanan faktör gelirleri terimi uygulansa da, gider vergilerinin bu biçimde hesaplamalarda yer alması zorunludur.

Eğer, bütün mallara aynı oranla uygulanan genel bir ad valorem vergiyle uğraşmaktaysak, iki işlemden birisi uygulanabilir: Bu işlemlerden birisine göre, faktör paylarını faktör maliyeti cinsinden milli gelirdeki paylar olarak belirleyebiliriz. Veya ikinci yönteme göre, t nin advalorem vergi oranını gösterdiğinde, 1/(1-t) ile faktörlere yapılan ödemeler çarpılarak net milli hasıladaki (veya piyasa fiyatlariyle milli gelirdeki) faktör paylarını belirleyebiliriz. Satır vergileri genel olduğundan, aynı t oranı bütün durumlara uygulanabilir ve faktör payının dağılımı her iki prosüdür için de aynı olmaktadır. Fak-

(1) Benzer bir görüş için bkz. Earl R. Rolph, The Theory of Fiscal Economics, University of California Press, Berkeley, Calif., 1954, s. 68 dipnotu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ


tör fiyatlariyle milli gelir kavramı faktör paylarının belirlenmesi konusunda kabul edilebilir bir terimdir. Ancak, bu kavrama başvurmadan da aynı biçimde faktör paylarını belirleyebiliriz.

Eğer, kısmi bir satış vergisi veya eşit olmayan oranlarla uygulanan ad valorem bir vergiyle ilgilenmekteysek, her iki yöntem farklı sonuçlar vermektedir. Bunun için A faktörünün yoğun bir biçimde vergilendirilen bir endüstride ve buna karşılık B faktörünün ise, yine yoğun bir biçimde vergilendirilmeyen endüstri alanında çalıştırılmakta olduğunu düşünelim. Daha önce olduğu gibi, faktör fiyatları üzerinden hesaplanan milli hasılanın A ve B ye yapılan ödemelerine uygun olarak faktör paylarını belirleyebiliriz. Veya, 1/(1-t) çarpanını uygulayarak vergilendirilen endüstride istihdam edilen faktörlerin ödeyeceği vergiyi tahmin edebilir ve piyasa fiyatları cinsinden, net milli hasıladan faktörlerin alacağı payları saptayabiliriz. A faktörü gelirinin önemli bir kısmını vergilendirilen bir sektörden elde ettiğinden, A nın milli gelirden aldığı payı eğer milli geliri piyasa fiyatlarını baz alarak hesaplarsak daha büyük olacaktır. Buna karşın, eğer faktör fiyatlarını milli gelirin hesaplanması sırasında baz olarak alırsak, B nin payı daha fazla olacaktır. Eğer, her iki faktörün prodüktivitesinde ortaya çıkan değişikliklerin ölçümü ile ilgilenmekteysek, faktörlerin paylarının saptanması işinin açıkça vergilerin içinde yer aldığı piyasa fiyatlarına dayandırılması gerekmektedir (1). Milli gelir kavramının bu bakımdan esas amaca hizmet etmeyeceği tekrar açıkça görülmektedir. Milli gelir kavramının rolü, gelir bölümünden yararlanarak piyasa fiyatları üzerinden net milli hasılanın hesaplanması süreciyle ulaşılan bir toplamı elde etmede ortaya çıkmaktadır.

Benzer yaklaşımlar kurumlar vergisinin ele alınmasında da uygulanmaktadır. Kurumlar vergisi vergi sonrası kâr geliri ile sermayeden elde edilen gelirler arasına ayırıcı bir faktör olarak girmektedir. Ekonomik performansın bir ölçeği olarak milli gelirdeki değişmeyi esas alırsak, diğer vergiler gibi kurumlar vergisinin de hesaplamalarda yer almaması gerekir. Eğer toplam milli hasılayı çeşitli faktörlerin katkılarına göre dağıtmak istersek, gelirin böyle bir dağıtımı

(1) Her iki kritere göre faktör paylarının saptanmasının vergi nedeniyle faktör fiyatlarında ortaya çıkan değişmenin sonucunu yansıtacağını belirtelim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

herhangi bir vergi veya kurumlar vergisinin milli hasıladan çıkarılmasından önce yapılmalıdır.

Bu görüşlerin tamamının vergilerin yansıtılıp yansıtılmadığı sorunlarını gözönünde bulundurmadan geliştirildiğini belirtelim. Gerçekten, yansıma sorunu buradaki açıklamalarla ilgili bulunmamaktadır. Ekonomik performansın bir ölçeğini saptama konusuyle uğraştığımızda, reel hasıladaki değişmelerle ilgilenmekteyiz. Ve bu durumda net milli hasılanın deflate edilmiş değeri veya piyasa fiyatlariyle milli gelir seviyesi, çeşitli vergi ikameleri nedeniyle fiyat seviyesinde ortaya çıkan değişmeler ne olursa olsun yine de değişmeyecektir. Bu nedenle, yansısın yansımasın bütün vergiler hesaplamalarda yer almalıdır. Çeşitli türden faktör kazançları elde eden kimselerin nisbi pozisyonlarında ortaya çıkan değişmelerle ilgilendiğimizde, vergiden sonraki gelirin ex post değeri meydana gelen yansımayı gösterecektir. Böyle bir durumda yansıtılsın yansıtılmasın bütün vergiler milli hasıladan düşülmelidir. Çeşitli üretim faktörlerine toplam milli hasıladan düşen payları tahmin etmek istediğimizde, fiyatı ve faktör maliyetlerinden her ikisini esas alarak tahmin yapılması, milli hasılanın komposizyonunu ve vergi konulması nedeniyle faktör fiyatlarında ortaya çıkan nisbi değişmeleri yansıtır. Bu nedenle, faktör paylarının piyasa fiyatından milli gelir veya faktör maliyeti üzerinden hesaplanan milli gelir üzerinden mi dağıtılacağı tamamen bir yansıma sorunu değildir. Yansımanın olup olmaması sözkonusu edilmeksizin, piyasa fiyatı üzerinden hesaplanan milli gelir en iyi ölçektir (1).

---

(1) Sorunun bu biçimde ele alınışı A.B.D. Ticaret Bakanlığının değerlendirmesinden oldukça farklı bulunmaktadır. Ticaret Bakanlığı milli geliri «maliyet cinsinden hasıla veya üretim faktörlerinin geliri» olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, milli gelir «sadece üretim faktörlerinin gelirinin seviyesinin değişmesi veya birim maliyetlerinin değişmesine bağlı bulunmakta olup, sadece vergi oranındaki değişikliğe bağlı bulunmamaktadır» (National Income, 1954, s. 33, Supplement to survey of Current Business, U.S. Depertment of Commerce).

İkinci olarak, mülkiyet ve gider vergilerinin genellikle ileriye doğru yansıtıldığı ve buna karşın kurumlar vergisinin yansıtılmadığı varsayılmıştır. Bu esastan hareket edildiğinde, mülkiyet ve gider vergilerinin milli gelirden çıkarılması ve buna karşılık kurumlar vergisinin eklenmesi gerektiği sonucuna

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



## C. HARCANABİLİR GELİR VE KİŞİSEL GELİR

Son olarak, kişisel ve harcanabilir gelirde yer alan bütçe kalemlerini incelemeye döneceğiz.

Harcanabilir gelirin hesaplanması sırasında, ara ve final mallar için yapılan mal ve hizmet harcamalariyle transferlerden oluşan bütün devlet harcamalarını toplama katacağız. Net milli hasıladan harcanabilir gelirin bulunmasına geçildiğinde, bütün bu sayılan masraf unsurları toplanmalıdır. Bu durumda final ile ara harcamalar arasında veya transferler ile mal ve hizmet harcamaları arasında ayırım yapmaya gerek yoktur.

Ancak, sadece transfer sayılan devlet harcamaları ile transfer harcaması sayılmayan diğer giderler arasında bir ayırım yapılmasın-

---

ulaşılır. Hesaplama yöntemi bu olunca, milli gelirin parasal değeri değişmeden aynı tutulmaktadır.

Yansıma konusundaki bu varsayımları veri olarak alırsak, milli gelirin parasal değerinin vergi ikamesi nedeniyle değişmeyeceği kriterini kabul etmemiz koşulu ile bu sonuç geçerli olacaktır. Benim görebildiğim kadariyle bu kriterin yararı önemsiz bulunmaktadır. Eğer milli geliri gelirde veya hasıladaki değişmenin bir ölçümü olarak kullanmak istediğimizde, herhangi bir sene için mutlak seviyedeki değişme yerine bu ölçü esas olduğundan, değişmezliğin ölçüsü kesinlikle reel anlamda olmalıdır. Bu durumda, ekonomik performansın bir ölçeği olarak hasıla veya gelirin ölçülmesi sırasında bütün vergiler yansıtılsın veya yansıtılmasın hesaplamalarda yer almalıdır. Parasal gelir ve fiyat seviyesindeki değişmeleri önleyecek biçimde yansıtılmayan bir vergi yerine ikame edilen bir vergi yansıtılmaktadır. Sadece piyasa fiyatlarına dayanılarak elde edilen fiyat endeksi gözlemlenebileceğinden, gelir yönünden elde edilen ekonomik performansın en uygun bir biçimde ölçümü, sadece piyasa fiyatıyle milli gelir cinsinden sağlanabilir.

Ticaret Bakanlığının vergi yansıması konusundaki benimsediği ilkeye göre, satış vergileri tüketicilere yansıtılırken buna karşın kurumlar vergisi yansıtılamamaktadır. Ticaret bakanlığı ayrıca yansıma nedeniyle fiyatların vergi miktarı kadar artacağı görüşünü de varsaymaktadır. 380 nci sayfada da gösterildiği gibi, bu ikinci görüş tarzı birinciyle tutarlı değildir. Bununla birlikte, burada karşılaşılan esas güçlük yansıma yönünden benimsenen yaklaşımla ilgili değildir. Buna karşın, sorun milli gelirin parasal anlamda değişmediği kriteri ve yansıma sorununda neden olunan güçlüklerle ilgili bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



da bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki esas ilkeye göre, gelir hesabından elde ediiln ödemeler transfer sayılırken, buna karşılık sermaye hesabından elde edilenler transfer sayılmamaktadır. Böylece, harcanabilir gelir içinde faiz ödemeleri yer alırken, buna karşılık sermaye itfası nedeniyle yapılan ödemeler harcanabilir gelir içinde yer almamaktadır. Öte yandan, gerçekten sermaye hesabı için yapılmış olsalar da, cari aktiflerin satınalımı için yapılan ödemeler de transfer ödemesi sayılmaktadır (1). Bu tür olaylarda olduğu gibi, ayırım kriteri az çok keyfi olarak seçilmektedir. Bu nedenle en uygun prosüdür kullanılmak istenilen gelir kavramına göre değişmektedir.

Harcanabilir gelirde yer alan bütçe kalemlerinin değerlendirilmesi oldukça basittir. Net milli hasıladan yararlanarak harcanabilir gelirin bulunması sırasında kime tahakkuk ettirilirse ettirilsin, başkalarına yansıtılan bütün vergiler hasıla toplamından düşülmektedir. Borçlanma ile finansman durumunda, hiç vergi ödenmediğinden hiç bir indirim yapılmamaktadır (2). Vergi yerine borçlanma ile fi-

---

(1) Bkz. National Income, 1954, s. 59.

(2) Bütçenin gelir bölümünden toplam hasılanın bulunması için, piyasa fiyatları cinsinden net milli hasılanın değerini elde edebilmek için, harcanabilir gelire bütün vergiler eklenmelidir. (Bkz. Haberler and Hagen, of. cit., s. 9) Yedek akçe ve amortismanları ihmal ederek,

$$Y_d + T_i + T_s - R = Y$$

eşitliğini elde ederiz. Eşitlikte yer alan $Y_d$ = harcanabilir gelir, $Y$ = toplam gelir, $T_i$ = gelir vergileri, $T_s$ = satış vergilerini ve $R$ = transferleri göstermektedir. Ancak, final mallar için yapılan G ile gösterilen devlet harcamalarının sabit olduğu varsayıldığında,

$$T_i + T_s - R = G$$

eşitliği yazılabilir. Gerekli yerine koymalar yapılarak $Y = Y_d + G$ eşitliğini elde ederiz. Başka bir deyişle, devletin mal ve hizmet harcamalarının harcanabilir gelire eklenmesiyle toplam gelir elde edilebilir.

Borçlanma ile finansman durumu için

$$Y_d + T_i + T_s - R = Y \quad \text{yazılarak}$$

Ancak $G - B = T_i + T_s - R$ olduğundan, D nin bütçe açığını gösterdiği

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



nansman yolunun seçilmesinin fiyat seviyesinde bir değişmeye yol açıp açmamasına bağlı olmaksızın, piyasa fiyatları ile deflate edilen harcanabilir gelirin reel değeri bu tür değişmelerden etkilenmemektedir.

Vergilerin değerlendirilmesi konusunda karşılaşılan sorun sadece, harcanabilir gelire eklenen bireysel vergilerin toplamından oluşan kişisel gelirle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Ticaret Bakanlığı uygulamasına göre bu vergiler arasında emlâk ve gelir vergileri yer almakta olup, ancak oturulan bina üzerine konulan mülkiyet vergisi toplamaya sokulmamaktadır. Bu biçimde tanımlanan kişisel gelir ev halkının elinde kalan geliri yansıtır. Ancak, harcanabilir gelir kavramını daha uygun bir biçimde açıklamaması nedeniyle ekonomik önemi oldukça azdır. Özellikle, kişisel gelir vergisi ile işletmelerin ödedikleri gelir vergisi arasında yapılan ayırım; kişisel gelir vergisinin harcanabilir gelirini etkileyerek hane halkı üzerinde kaldığı ve işletmelerin ödedikleri gelir vergisinin ise, sadece gelirin harcanması biçiminde bir anlam çıkaracak biçimde kullanılmamalıdır. Bundan sonraki bölümlerde, bu konuya ilişkin olarak daha çok açıklamalar yapılacaktır.

---

$Y_d + G - D = Y$ eşitliğini elde ederiz. Başka bir deyişle, harcanabilir gelire devletin mal ve hizmet harcamalarını ekleyerek ve bütçe açığını düşerek toplam milli gelir seviyesini elde edebiliriz. Eğer, hesaplamalarda başlama noktası olarak harcanabilir gelir yerine kişisel geliri esas olarak alırsak, bu durumda D nin düşülmesine gerek kalmamaktadır. Kişisel gelir vergisini $Y_p$ ile göstererek, şimdiki durumda $Y_p + T_e - R = Y$ eşitliğini elde ederiz. $Y_p = Y_d + T_i$ ve $T_i + T_e = G + R - D$ olduğundan, Y nin bu yeni tanımı kolayca harcanabilir gelir cinsinden yukarı yazılan formülasyonla kolayca bağdaştırılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# DİZİN

adil gelir dağılımı ... 25
alt bütçelerde konsalidasyon ... 38
alt bütçeler ... 46
ara harcamaları ... 261
aşırı vergi yükü ... 196
azalan maliyet koşulları ... 189
bütçe ile giderilen özel gereksinmeler ... 17
bütçe planı ... 33
bütçe politikasının üç amacı ... 6
bütçede denklilik zorunluluğu ... 22
bütçenin oylama ile saptanması ... 159
çoğunluk kuralı ... 162
çoklu düzeyde finansman ... 251
çoklu gider vergisi ... 205
çokluk oylaması kuralı ... 177
dalgalanan gelir ... 237
de Viti de Marco ... 96
değişken işgücü arzı ... 211
değişken tasarruf arzı ... 212
düzenleyici harcama ... 266
eşit gelirin eşit vergilendirilmesi ... 224
eşit marjinal fedakârlık ... 131
eşit mutlak fedakârlık ... 131
eşit nisbi fedakârlık ... 131
eşitlik endeksi ... 224
fayda yaklaşımı ... 51
final harcamalar ... 260
gerekli vergi yükü ... 216
gelir dağıtımı branşı ... 23
gelir kavramı ... 230
gelire karşı tüketim ... 224

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



gönüllü değişim yaklaşımı ... 96
harcanabilir gelir ... 281
hayali bir bütçe ... 38
istikrar branşı ... 30
istikrarlı gelir kavramı ... 237
kaliteli çoğunluk ... 175
kamu ekonomisi teorileri ... 4
kamu harcamaları ... 266
kamu pazarlaması ... 64
kamu satınalımı ... 64
kamu satışları ... 66
kamu üretimi ... 58
kamusal mallar ... 60
kısmi dengede Lindahl çözümü ... 105
klâsik versiyon ... 88
kişisel gelir ... 281
Lindahl çözümü ... 99
maksimum refah ilkesi ... 154
mali etkinlik ... 52
mükellef birimi ... 240
nokta oylaması ... 179
optimal bütçe ... 70
ödeme gücü ilkesi ... 116
ödeme gücü yaklaşımı ... 123
parasal gelir ... 234
parasal politikalar ... 35
pür federalizm ... 251
reel gelir ... 234
siyasal maliye ... 52
sosyal gereksinmeler ... 12
telâfi edici düzenlemeler ... 53
umulan gelir ... 237
umulmayan gelir ... 237
vergi gelirleri ... 177
vergi - transfer süreci ... 23
vergilendirilebilir kapasite ... 70
verginin tarafsızlığı ... 224
yan fayda ve maliyetler ... 193
yararlandırmama ilkesi ... 116
yatay eşitlik ... 242

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Fiatı : 2200 TL.